

2. Alio quoque tempore incurrimus locum, in quo est convallis quædam, humorem ex semetipso gignens salsum, quem continuo calor solis velut hiemalis pruina in glaciem, ita in solum stringit, et tanquam sudes acutas, ex ipso sale efficit: atque ita omnia illa exasperantur loca, ut non solum nudos pedes, ut habebamus nos, sed et calceamentis munitos terebret ac secet. In his ergo inventi, magno cum periculo vix evasimus.

4. Tertio cum nibilo minus per eremum pergeremus, incurrimus vallem quamdam, humorem ex semetipsa similiter quidem gignentem, sed intra semetipsam eum servantem, cujus solum saxis et foetido cæno repletum transire cupientes, usque ad latera descendimus. Cumque pæne ibidem in eadem emergeremur, exclamantes ad Dominum, vocem Psalmi protulimus, dicentes: *Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, et non est substantia* (Psalm. 16.).

4. Quartum periculum pertulimus in aquis quibusdam, quæ ex inundatione Nili remanserant, in quibus triduo continuo afflicti, vix evadere potuimus.

5. Quintum periculum fuit nobis a latronibus, cum secus mare iter ageremus, qui per decem millia passuum insequentes nos, quos perimere ferro non poterant, pæne exanimis reddiderunt per fugam.

6. Sextum discrimen nobis in ipso flumine Nilo fuit, in quo navigantes, pæne submersi sumus.

7. Septimum, in stagno, quod Mariæ vocabulo appellatur, vento sæviante, in insulam quamdam ejecti sumus, hieme gravissima super nos et tempestate fervente. Erat enim tempus, quo Epiphaniarum dies celebrantur.

8. Octavum autem fuit, quod cum ad Nitriæ monasteria veniremus, locum quemdam incidimus, in quo resurgentis Nili aqua residens, velut stagnum quoddam effecerat, in quo multæ bestię præcipue crocodili plurimi erant. Qui cum tempore solis existent, resoluti circa oram stagni jacebant, ita ut ignorantibus nobis mortui viderentur. Et cum accederemus ad videndam mirandamque magnitudinem bestiarum, quas exanimis putabamus, continuo ut sonitum pedum senserunt, excitati, irruere et insectari nos vehementer cœperunt. Nos autem cum magno clamore et gemitu nomen Christi Domini invocavimus, cujus misericordia affuit, et bestię quæ contra nos insurrexerant, quasi ab Angelo repellente, in stagnum protinus projectæ sunt, nos autem cursu intento ad monasteria festinavimus, gratias agentes Deo nostro, qui nos de tantis periculis liberavit, et tanta nobis ostendit mirabilia. Ipsi gloria et honor in sæcula sæculorum. Amen.

RUFINI AQUILEIENSIS PRESBYTERI

IN SUAM ET EUSEBII CÆSARIENSIS

LATINAM AB EO FACTAM HISTORIAM

AD CHROMATIUM EPISCOPUM AQUILEIÆ

Præfatio.

209-210 Peritorum dicunt esse medicorum, ubi imminere urbibus, vel regionibus generales viderint morbos, providere aliquod medicamenti, vel poculi genus, quo præmuniti homines, ab imminente defendantur exitio. Quod tu quoque, Venerande Pater Chromati, medicinæ exequens genus, tempore quo, b di-

^a Barræus scribit *Pontificem Maximum*: falso utique; nullus tamen dubito, quin ab exemplari suo inanuscripto. Cum enim in antiquis libris, ut et prima Sibrardi editione, *Chromatius Episcopus Romanus* scribatur (qua de re disputatum tantopere inter eruditos), codicis Barræani scriptor licere sibi duxerit, quem dici Urbis Episcopum putabat, *Pontificem Maximum* appellare. Dicam inferius de alia codicum Vaticanorum hac ipsa de causa; interpolatione. Errori ansam præbuisse creditur Albinus Libro contra hæresim Felicis in vetusto ms. inter Palatinos Bibliothecæ Vaticanæ (quem laudat Fontaninus, et septingentis ab hinc annis exactum existimat), ubi inter alia Patrum Latinorum post Græcos testimonia fol. 12. habet, *Chromatius quoque sancte ROMANÆ ANTISTES ECCLESIE in libello, quem de octo Beatitudinibus scripsit*, etc. Laudatus Fontaninus illud *Romanæ pro Latinæ accipi jubet, ac si dicere-*

^c tur ex Occidentali, sive Latina Ecclesia. Cæterum multo notior Chromatius hic est, quam ut prodi verbis indigeat. Hieronymus sua illi Opera quædam inscripsit, in eorumque Præfationibus eum *Episcoporum sanctissimum, atque doctissimum* vocat.

^b Primam notat Alarici Gothorum Ducis irruptionem in Italiam, Julii alpiibus superatis, an. Dom. 400. duæ enim alix postmodum anno 402. et 408. contigerunt. Sed ut de tertia minime eum loqui con-tet, quod Chromatius, cui Opus inscribitur; tunc temporis non adviveret: ita nec de secunda par credere est loqui, siquidem, ut Fontaninus observat, eam explicatius iudicasset, ne cum priore confunderetur: hanc autem et toto subsequenti contextu innuit. Conjecterè tamen ex eo licet, non statim ab illa irruptione, sed post aliquod temporis spatium, manum operi admovisse, ad *feralis exitii aliquod remedium, inducendamque oblivionem*

raptis Italiae claustris ab Alarico duce Gothorum, se pestifer morbus infudit, et agros, armenta, viros longe lateque vastavit, populis tibi a Deo commissis feralis exitii aliquod remedium quaerens, per quod aegrum mentes ab ingruentis mali contagione subtractæ, melioribus occupatæ studiis tenerentur: injungis mihi ut Ecclesiasticam historiam, quam vir eruditissimus Eusebius Cæsariensis Græco sermone ^a conscripsit, in Latinum vertam: **211-212** cujus lectione animus audientium victus, dum notitiam rerum gestarum avidius petit, oblivionem quodammodo malorum, quæ gererentur, acciperet. A quo ego opere cum excusare me vellem, utpote inferior et impar, et qui in tam multis annis usum Latini sermonis amiserim, consideravi quod non absque aliquo Apostolicæ ^b institutionis ordine nobis ista præciperes. Nam et cum Dominus aliquando esurientibus in deserto auditorum turbis, dixisset ad Apostolos: *Date eis vos manducare*: Philippus unus ex Apostolis intelligens, eo magis splendescere divinæ virtutis insignia, si minorum quorumque ministeriis explerentur, non protulit panes Apostolicæ reconditos peræ, sed puerulum adesse dicit, habentem quinque panes, et duos fises. Quem verecunde excusans, adjecit: *Sed hæc quid sunt inter tantos* (*Math. 14; Marc. 6; Luc. 9.*)? quo magis in angustiis opibus et desperatis clara fieret divina potentia. Sciens ergo ex illis te quoque descendere disciplinis, recordatus quod Philippi fortassis exemplo, ubi pascendi turbas tempus vidisti, puerulum subrogaveris, qui panes quidem quinque sicut acceperat, duplicatos adhiberet, ad explendum tamen Evangelicum Sacramentum, proprio labore captos adderet etiam pisciculos duos, aggressus sum exsequi, ut potui, quod præceperas: certus quod excusabit imperitiæ nostræ culpas, præcipientis auctoritas.

Sciendum sane est, quod decimus liber hujus operis in Græco, quoniam perparum habebat in rebus gestis, per reliqua omnia in Episcoporum panegyricis tractatibus, nihil ad scientiam rerum conferentibus occupatus, onissis quæ videbantur superflua, historiæ si quid habuit, nono conjunximus libro, et in ipso Eusebii narrationi [*Al. narrationis*] dedimus finem. Decimum vero et undecimum librum nos conscripsimus partim ex majorum traditionibus, partim ex his quæ nostra jam memoria comprehenderat: et eos velut duos pisciculos supra scriptis panibus addidimus. Quos si tu ^c probaveris, vel benedixeris, pro certo confidam quod sufficienter turbis. Continet autem idem omne opus res in Ecclesia gestas a Salvatoris Ascensione, et deinceps. Nosri vero duo libelli a temporibus Constantini post persecutionem, usque ad obitum Theodosii Augusti.

quodammodo malorum, quæ gererentur. Scripsit ad hoc c. Rulinius insequentem anno 401. Nuperus hujusce Historiæ editor, F. Cacciarius Carmelita, cum de hac ipsa irruptione sermonem esse, non distituit, rationibus tamen subducendis peccat, nam et Alaricum putat aggressum vastare Italiam an. 401, et Rufinianum hocce opus in insequentem 402. differt. Fallit etiam lectorem quem jubet consulere suæ Dissertationis alteram partem, ubi nec verbo tenus hac de re loquitur. Nos quod bene habet in Editione illa, variantes laudare codicum Vaticanorum lectiones, nostrisque adponere, non prætermittimus: Libros, quibus plurimum scæter, quoad ejus fieri poterit, dissimulabimus.

^a Duo Vatican. mss. teste Cacciario, *cons. ripserat, in Latinum converterem.*

^b Interserunt sedis iidem Vadic. codices. Atque hoc est, quod dicebamus, deceptos olim Antiquarios, qui, *Romanus Episcopus, et Romanæ antistes Ecclesiæ Chromatius*, quia ratione quove sensu diceretur, non asecuti, Urbis propriæ Episcopum, et Romanæ obtinentem Cathedram Ecclesiæ denotari existimaverunt, nec veriti sunt exemplaria sua interpretare, ut in epigraphæ, ubi *Pontificem maximum*, atque heic, ubi *Apostolicæ sedis institutionis ordine* scribunt. Recole quæ modo observavimus (*huj. ed. c. 461, n. a.*). Dicitur et S. Hieronymo in Præfatione Commentarii in Ab. euc, *Chromatius sanctus et venerabilis Papa*; sed nemini vetus illa ac passim obvia honoris compellatio fraudi esse potuit.

^c Præponit vel cum Vatic. quinque mss. Cacciarius, qui et mox vitiose habet, *et ac deinceps.*

EJUSDEM IN SUBSEQUENTES

DUOS HISTORIÆ SUÆ LIBROS

Præfatio.

RUFINUS LECTORI ^a.

213-214 Illicusque nobis Eusebius ^b rerum in Ecclesia gestarum memoriam tradidit. Cætera vero, quæ usque ad præsens tempus per ordinem subsecuta sunt, quæ vel in majorum litteris reperimus, vel nostra memoria attingit, Patris (Chromatii) religiosi præceptis et in hoc parentes, quam poterimus, breviter addidemus.

^a Rufinianos hos libros ad duo vetera mss. exemplaria exegimus, alterum, quod et melioris est notæ, ex Guarneriana Bibliotheca in municipio S. Danielis, alterum ex S. Salvatoris Bononiæ. De his plura in Præfatione. Guarnerianum epigraphen præponit, Ru-

^b *finis lectori*: quam tamen, ut et Præfatione culam hanc ipsam in calce libri IX Historiæ Eusebianæ habet.

^c Additur in Guarneriano ms. *Cæsariensis.*

^d Atque heic idem plus habet, *vel quæ nostra, etc.*

^e Ms. Bonon. addimus.

RUFINI AQUILEIENSIS PRESBYTERI HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ LIBRI DUO.

ELENCHUS CAPITUM PRIMI LIBRI.

CAP. I.	De Arii hæresi ^a .	A	XXII.	De Iliberto Episcopo urbis Romæ.
II.	De Concilio apud Nicæam congregato.		XXIII.	De Jerosolymorum et Alexandriæ Episcopis.
III.	De conversione Philosophi Dialectici.		XXIV.	De permixtione Episcoporum a quo I Antiochiam.
IV.	De Paphnucio Confessore.		XXV.	De schismate Arianorum, quod in tres partes divisum est, et quidam eorum Euzonomiani, alii Macedoniani, alii vero permanserunt Ariani.
V.	De Spiridione Episcopo, et mirabilibus ejus.		XXVI.	De fine Constantini Imperatoris, et ortu Juliani ^b .
VI.	Exemplum fidei Nicænae, et statutorum ejus.		XXVII.	De Episcopis ab exilio relaxatis.
VII.	De Helena Constantini matre ^b .		XXVIII.	De Concilio apud Alexandriam sanctorum Episcoporum, et Luciferi ab his dissidio.
VIII.	De Cruce Salvatoris in Jerosolymis ab Helena reperta.		XXIX.	De his quæ in eodem Concilio statuta sunt.
IX.	De captivitate Frumentii et Edesti, et de conversione Indorum per ipsos gesta ^c .		XXX.	De Eusebio et Hilario, atque Ecclesiarum per eos restitutione.
X.	De conversione gentis Iberorum per captivam facta.		XXXI.	De scriptis Hilarii.
XI.	De Constantia sorore Constantini, et Presbytero ^d per eam fratri insinuato.		XXXII.	De persecutionibus Juliani blandis et calidis.
XII.	De Alexandri, et Eusebii, atque Arii confictu.		XXXIII.	De sævitiâ ejus erga Athanasium.
XIII.	De probroso Arii interitu.		XXXIV.	De fuga rursum et latebris Athanasii.
XIV.	De Athanasii Episcopi principis.		XXXV.	De sepulcro martyris Babylæ ^e .
XV.	De Constantini Imperatoris errore.		XXXVI.	De Theodoro Confessore apud Antiochiam.
XVI.	215-216 De concilio hæreticorum apud B Tyrum contra Athanasium congregato.	B	XXXVII.	De Judæorum conatibus, qui a Juliano decepti, templum in Jerosolymis reedificant.
XVII.	De exciso brachio Arsenii, cæterisque dolis hæreticorum in concilio reiectis.		XXXVIII.	Ut terræmotu inibi, et igni divinitus accenso, Judæi ab illicitis disturbabantur læceptis.
XVIII.	De fuga et latebris Athanasii ^f .		XXXIX.	De signis et virtutibus terrificis, quæ in exitum conversa sunt Judæorum.
XIX.	Ut Constans Imperator, pro Athansio, fratri Constantio scriperit, eumque Ecclesiæ suæ reddi jusserit.			
XX.	De Concilio apud Mediolanum habito, et exiliis Eusebii, Luciferi, cæterorumque Episcoporum catholicorum ^g .			
XXI.	De Ariminese concilio.			

^a Cod. Guarnerianus, *Incipiunt Capitula libri X.* Et primo alteroque Capitulis in unum junctis, *De Arii hæresi, et de Concilio.* Tum, *De Paphnucio Confessore, et Spiridione Episcopo,* etc. Quem ordinem in ipso etiam contextu operis, ut suis locis indicabimus, coherentem tenet, et sectiones ad hoc ab aliis, atque impressi præferunt, verbis exorditur. Et ut dicam quod res est, alicubi rectiore uti distinctione videtur: ut eam fuerit aliquando animus sequi. Sed quoniam in aliis minus recte habere visus est, nec eam probare in omnibus æconomiam licebat: satius duximus, priore illa, quæ et vulgo obtinet, nihil immutata, quid ferat identidem diversi, suis commodius locis indicare.

^b Atque hæc Guarnerianus ex duo necit, *De Helena Constantini matre: et de Salvatoris.* Sed et aliud subjungit quod in nullo aut edito, aut ms. libro invenimus capitulum, *De Constantino Imperatore: et de Antonio heremita,* quod et suo loco circa medium Cap. VIII ab his verbis inchoat, *Interea Constantinus pietate fretus,* etc., optime siquid alias.

^c Subjungit idem ms. *patris subrogato,* quæ ut no sensu careant verba, religenda videntur in *patri subrogato,* id est, puerulos Edesium et Frumentium patri Meropio subrogatos. Sed putare malim ad Cap. XI pertinere, de quo Ariano Presbytero dici, quem Constantia Augusto fratri subrogavit. Præterea quod ibi subsequitur mendum manifestum, *Hebræorum pro Iberorum:* pessime Cod. Bononiensis *librorum.*

^d Plus item habet cod. Guarnerianus, et *Presbytero Ariano, et de morte Constantini, et de Constantino filio ejus.* Verba autem, per eam fratri insinuato prætermittit, de quibus nos præcedenti proximo nota. Ad hæc subsequencia duo Capitula in unum confert, adjerta et copula.

^e Male Bonon. *Constanti: Guarner. Constantii,* qui et huic capiti duo subsequencia necit, legitque item male in fine, in *Concilio receptis, pro Concilio reiectis.*

^f Atque hoc cum subsequenti capitulum jungit cod. Guarnerianus, tum suæ pronomen, ubi *Ecclesiæ suæ* dicitur, tacet.

^g Idem iterum duo subsequencia capita conjungit, atque exinde tria a XXII. ad XXIV. Ibi et *permixtione,* cum Bononiensi ms. pro *ambitione,* præfert, quod et mihi probatum est magis, non tam codicum auctoritate, quam Rufini ipsiusmet proposito quod eo loci tractat, fidem conciliante. Nec ausus tamen esse textum immutare, nisi intellexissem, Carcærium toto hocce capitulo Elencho codices Vaticanos, quos jactat, numquam consulis: neque enim verbo tenus variantis lectionis alicujus meminit.

^h Hæc quoque tria capita XXVI. et seqq. in unum Guarnerianus cod. conjungit. Item XXX. cum subsequente, et XXXII. cum duobus aliis de Athanasio, quem *Episcopi* titulo codex Bononiensis primo loco, Guarnerianus altero compellat.

ⁱ Confert in unum cod. Guarner. de more, et copula adjerta, istud capitulum cum subsequente, quod in Bononiensi tamen codice desideratur.

^j Uterque ms. liber, *aggressi sunt reparare,* præ

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

De Arii hæresi.

217-218 Cum apud Alexandriam post Achil- lam, qui Petro Martyri successerat, ^a Alexander sacerdotium suscepisset, quia pax nostris et quies a persecutionibus erat, atque Ecclesiarum gloria Confessorum meritis gaudebat: prosperitas rerum nostrarum domestica contentione turbatur. Etenim presbyter quidam apud Alexandriam, Arius ^b nomine, vir specie et forma magis, quam virtute religiosus, sed gloriæ laudisque et novitatis improbe cupidus, præva quædam de fide Christi proferre, et quæ am: ea in quæstionem nunquam ^c venerant, cœpit: abscidere ac separare ab illa æterna et ineffabili Dei Patris substantiâ, vel natura Filium conabatur. Quæ ^B res plurimos in Ecclesia conturbabat. Sed cum Alexander Episcopus natura lenis et quietus, assiduis commotionibus Arium cuperet a pravo incepto et assertionibus impiis revocare, nec tamen res ex sententia procederet ^d, quod plerosque jam contagio pestiferæ assertionis infecerat, non solum apud Alexandriam, verum et per alias urbes provinciasque dispersa: perniciosum fore credens, si dissimularet ^e a talibus, plurimis concacerdotibus suis rem indicat. Quæstio latius innotescit. Sermo usque ad aures religiosi principis, quippe qui ^f omni studio et diligentia curaret, quæ nostra sunt, pervenit. Tum ille ex sacerdotum sententia apud urbem Nicæam Episcopale Concilium convocat (Anno cccxxv), ibique Arium trecentis decem et octo Episcopis residen-

A tibus adesse jubet, ac de ejus propositionibus, et quæstionibus judicari.

CAPUT II.

De Concilio apud Nicæam congregato

Sed et in eo Concilio admirabile factum Principis non puto reticendum. Etenim cum ex omnibus pene locis Episcopi convenissent, et (ut fieri solet) diversis ex causis inter se quædam jurgia detulissent, interpellabatur frequenter a singulis: offerebantur libelli, culpæ proferebantur, et magis ad hæc, quam ad id, pro quo ventum fuerat, animos dabant. At ille videns quod per hujusmodi [*At. hujuscamodi*] jurgia causa summi **219** negotii frustraretur, diem certam [*At. certum*] statuit, qua unusquisque Episcoporum si quid querimoniæ habere videretur, deferret. Et cum ^g resedisset, suscepit a singulis libellos: quos simul omnes in sinu suo continens, nec in eis quid contineretur aperiens, ait ad Episcopos: Deus vos constituit sacerdotes, et potestatem vobis dedit de nobis [*At. de vobis*] quoque judicandi, et ideo nos a vobis recte judicamur. Vos autem non potestis ab hominibus judicari. Propter quod Dei solius inter vos expectate iudicium, et vestra jurgia quæcumque sunt, ad illud divinum reserventur examen. Vos etenim nobis a Deo dati estis dñi, et conveniens non est ut homo iudicet deus, sed ille solus de quo scriptum est: *Deus stetit in h. synagoga deorum, in medio autem deos discernit* (*Psal. 81. 1.*). Et ideo his omissis, illa quæ ad fidem ^C Dei pertinent, absque ulla animorum ⁱ contentione

uno verbo *reudificant*. Sed et subsequencia duo capita in unum cum hoc necit cod. Guarnerian., qui et *deturbabantur* ferme rectius pro *disturbabantur* legit. In fine addit, *Explicium Capitula*.

^a Adnotatum Cacciaro, Alexandrum juxta Baronii calculum fuisse ad sedem Alexandrinam evectum anno circiter 311. Multo autem rectius initæ rationes ex Veterum monumentis persuadent, serius, et ut minimum, ad annum 313. ejus esse ordinationem differendam. Vide Socratem lib. I. cap. 5.

^b Otiose idem de Ario, quæ sexcentis libris prodita sunt, replicat: contra quæ lucem Auctoris textui adferrent, nescit. Nempe quod ait Noster, Arium, *virum specie et forma magis, quam virtute religiosum, etc. geminum est illis Epiphani, Fuit prociore statura, demisso vultu, totaque corporis configuratione subdoli serpentis instar, ad fraudem et fallaciam composita, ita ut callido illo externoque habitu facile simplicioribus animis obreperet. Nam hemiphorium et colobium indutus, in colloquiis ac salutationibus blandus erat in primis atque omnium animos adulationum illecebris devinctos tenebat. Antiquissimum quoque Fragmentum Historiæ de Schismate Meletiano, editum ante annos ferme septem ex Veronensis Ecclesiæ mss. Tom. III. Observationum Litterar. Arius quidam habitum portans pietatis, et Doctoris desiderium habens. Hoc est quod ait Noster, sed gloriæ laudisque et novitatis improbe cupidus. Pro novitatis in codice Guarneriano nobilitatis legitur, quod et ferme magis probarim: tamen calligraphus ibi ex subnotari, ut scilicet expungendas significaret literulas intermedias *li*, et *no'itatis*, id est, *novitatis* restituendum.*

^c Codex Guarnerian. *venerunt*: ex quo, et Bononiensi, itemque uno Vatic. atque editis nonnullis mox restituimus *abscidere*, pro quo *Barræus*, aliique, etiam mss. libri *abscidere*.

^d Idem Guarnerian. ms. *procederet, et quod, etc. tum dispersas*.

^e Restituimus a talibus, plurimis, etc. auctoritate codicum nostrorum omnium (e quibus Guarnerian. in talibus) tum eorum quos et *Barræus* olim et *Rhenatus* consulere, denique et Vaticanorum plurimum, quos *Cacciarus* laudat, et quibus tamen invitæ lectionem minus probam, et aliis plurimis, ipse retinuit.

^f Bononiensis ms. *cum omni studio*: mox Guarnerian. *ex sententia Sacerdotum*. Clarius sensus est loci, quam ut pluribus exponi indigeat, ne convocata auctoritate Imperatoris Synodum dicere videatur, sed utique favore, auxilio, et consensu. Eam in rem notatu digna quoque est alia codicis Guarneriani lectio, *Episcopis præsentibus, pro residentibus*.

^g Codex Bononiens. *et cum redisset, suscipit a singulis*, etc. tum juncto Guarneriano aliisque mss. et vulgatis plerisque omnibus *aperiens*, quod non satis causæ fuit *Cacciaro* ex duobus dumtaxat codd. ut in *aspiciens* mutaret.

^h Mss. nostri, et Vaticani quidam *congregatione*: tum Bononiens. *Deus discernit, et his admissis*.

ⁱ *Cacciarus* *dissensione*, reclamantibus libris editis omnibus, et mss. tum nostris, tum quibus usus ipse est Vaticanis, duobus tantum, ut notat, exceptis. *Pro distinguite. Barræus* atque alii ex edit. *discingite*; duo Vatic. mss. *discernite*.

distinguit. Quum hæc dixisset, omnes simul queri-
moniarum libellos jussit exuri, ne innotesceret ulli
hominum simulatio sacerdotum. Verum quum per
dies multos in Episcoporum Concilio de fide quæstio
verteretur, et nonnulli diversa sentirent, ac vehe-
menter cœptis Arii faverent, plures tamen erant qui
impium [*Ms. imperium*] execrarentur inceptum. Cum
que in eodem Concilio esset Confessorum magnus
numerus sacerdotum, omnes Arii novitatibus adver-
sabantur. Favebant ^a vero ei viri in quæstionibus cal-
lidi. et ob id simplicitati fidei adversi.

CAPUT III.

De conversione Philosophi Dialectici.

Quantam vero virtutem habeat fidei simplicitas,
etiam ex his quæ inibi gesta referuntur, agnoscimus. ^B
Etenim cum pro studio religiosi Imperatoris, ex om-
ni terra sacerdotes Dei coissent, **220** opinione com-
moti philosophi quoque et dialectici valde nobles,
et opinatissimi convenerunt. In quibus quidam insi-
gnis in arte Dialectica, per dies singulos ^b, confi-
ctus summi certaminis cum Episcopis nostris, viris
adæque in Dialectica non improbabilitate eruditiss,
movebat: et fiebat ingens spectaculum, convenien-
tibus ad audiendum doctis et litteratis viris. Nec
tamen ullo genere philosophus concludi a quoquam
poterat, aut constringi. Tanta etenim ^c dicendi arte
objectis quæstionibus occurrebat, ut ubi maxime pu-
taretur adstrictus, velut anguis lubricus elaberetur.
Sed ut ostenderet Deus, quia non in sermone re-
gnum Dei, sed in virtute consistit, quidam ex Con-
fessoribus simplicissimæ naturæ vir, et nihil aliud
sciens nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum, inter
cæteros auditores Episcopos [*Ms. episcopus*] aderat.
Qui cum vidisset philosophum insultantem nostris,
et callida se disputationis arte faciantem, poscit ab
omnibus locum: velle se paucis cum philosopho
sermocinari. Tum vero nostri, qui simplicitatem
viri et imperitiam in [*At. de*] sermone duntaxat nos-
sent, pavere, et velut pudorem quemdam pati, ne
forte apud callidos homines risui efficeretur sancta

^a Confer Soeratem Eccl. Hist. lib. I. cap. 6. ubi
et fautorum Arii nomina ex Alexandri Synodica
Epistola recitat, et Rufini interpretem in plerisque
agit.

^b Codex uterque noster *conflictum*: mox Guarnerian.
æque, pro *adæque*. Hic autem alterum caput ab
hæc incipit periocha, verbis, *In quibus quidam insi-
gnis*, etc. Memorantur et Socrati cap. 8. *λαϊκοὶ πολλοὶ
διαλεκτικῆς ἔμπειροι*, qui ab Arii partibus stabant,
et quos laicus quidam ex Confessorum numero, recto ac
simplici præditus sensu, confutavit. Sed et Gelasius
Cyzicenus, qui ex his Rufini libris non pauca in suos
de Actis Nicænae Synodi transtulit, hanc ipsam narrat
exaggeratque lib. II. cap. 13. de congressione philo-
sophi cum Christiano Confessore historiam.

^c Minus recte Cacciarus *dicendo*, editis et mss.
quoque libris reclamantibus. Quod sequitur paulo
post *elaberetur*, nostri mss. restituant, alii cuius ple-
rique omnes cum editis *laberetur*.

^d Ita et Barræus, et quibus nos utimur antiqui
libri. Cacciarus *Præstiti*, minus recte: ut et paulo post
spiritum dedit universa, etc. Optime cod. Guarneria-
nus, et *universa*, etc.

simplicitas. ^d Perstitit tamen senior, et hinc movit
sermonis exordium. In nomine, inquit, Jesu Christi,
philosophe, audi quæ vera sunt. Deus unus est qui
fecit cælum et terram, quique homini, quem de terræ
limo formaverat (*Gen. 1.*), spiritum dedit: universa
quæ videntur, et quæ non videntur, virtute Verbi
sui creavit, et Spiritus sui sanctificatione firmavit.
Hoc Verbum ac sapientia, quem nos Filium dicimus,
humanos miseratos errores, ex Virgine nascitur, et
per passionem mortis a perpetua nos morte libera-
vit, ac resurrectione sua æternam nobis contulit vi-
tam. Quem **221** et expectamus iudicem omnium,
quæ gerimus esse venturum: credis hoc [*At. hæc*]
ita esse, philosophe? At ille velut si nunquam ullum
sermonem contradicendi didicisset, ita obstupefactus
virtute dictorum, mutus ad omnia, hoc solum potuit
respondere, ita sibi videri, nec aliud verum esse,
quam ^e dixerat. Tum senior: Si hæc, inquit, ita esse
credis, surge et sequere me ad Dominicum ^f, et hu-
jus ^g ei signaculum suscipe. Et philosophus conver-
sus ad discipulos suos, vel ad eos, qui audiendi gra-
tia convenerant: Audite, inquit, o eruditi viri, donec
verbis mecum gesta res est, verba verbis opposui, et
quæ dicebantur, dicendi arte subverti: ubi vero pro
verbis virtus processit ex ore dicentis, non potuerunt
resistere verba virtuti, nec homo adversari potuit
Deo. Et ideo si quis vestrum potuit in his quæ dicta
sunt sentire quæ sensi, credat Christo, et sequatur
hunc senem, in quo loquutus est Deus. Ita philoso-
phus Christianus effectus, tandem se gratulatus est
victum.

CAPUT IV.

De Paphnutio Confessore.

Fuit præterea in illo Concilio et Paphnutius, homo
Dei ^h, Episcopus ex Ægypti partibus, Confessor ex
illis quos ⁱ Maximianus dexteris oculis effossis, et
sinistro poplite succisus, per metalla damnaverat. Sed
in hoc tanta virtutum inerat gratia, ut signa pec-
eum non minus, quam dudum per Apostolos ferebat.
Nam et dæmones verbo tantum [*Ms. tantummodo*]

^e Antea erat alio sensu, nec satis congruo, *quam
quod dixerat*, scilicet senior. Nos tamen codicum no-
strorum omnium ope atque auctoritate, *quod* relati-
vum expunximus, et veriorem ex philosophi persona
sensum restituimus. Mox pro *credis* *ms.* uterque
Bononiensis, et Guarnerian. itemque duo Vatic. *cre-
didisti*.

^f Addit Guarnerian. codex, de scoli glossatoris
manu, *ovile*. Dominicum vocari templum, non est
qui ignoret. Mox quoque haud recte Bononiens. *Ac-
cedite*, pro *Audite*, et duo Vatic. *omnes eruditi pro o
eruditi*.

^g Socrates in Thebaide superiori Episcopum egis-
se eum dicit: inter illos tamen, qui Nicæno concilio
interferuerunt, non memoratur.

^h Duo mss. Guarnerian. et Bononiens. *Maximinus*.
Socrates Imperatoris nomen tacet: et hæc tamen, ut
et subsequenti de Spiridione, et pleraque alia dein-
ceps, ex Rufini Presbyteri libro Latina lingua con-
scripto, *συντάγματι Ρουφίνου τῆς πρεσβυτέρου, Ρο-
μαϊκῆ λέξει συγγραμμάτων*, accepisse, palam pro-
fiteretur.

[ugabat, et agros [Al. argros] sola oratione curabat: sed et cæcis v sum dicitur reddidisse, et paralyticos ad stabilitatem corporis [Al. corporum] revocasse. Quem Constantinus in tanta veneratione, et affectu habuit, ut sæpius eum intra palatium evocatum complecteretur, et illum oculum, qui in confessione fidei fuerat evulsus, avidioribus oculis demulceret.

CAPUT V.

De Spiridione Episcopo, et mirabilibus ejus.

222 Ex eorum numero, et si quid adhuc eminentius, fuisse dicitur etiam Spiridion Cyprius Episcopus, vir unus ex ordine prophetarum, quantum etiam nos eorum, qui eum viderant narratione comperimus. Ille pastor ovium etiam in Episcopatu positus permansit. Quadam vero nocte cum ad caulas fures venissent, et manus improbas, quo aditum educendis ovibus facerent, extendissent, invisibilibus quibusdam vinculis restricti, usque ad lucem velut traditi tortoribus permanserunt. Cum vero oves ducturus ad pascua matutinus se ageret senior, videt juvenes absque humanis vinculis in caulis pendere districtos. Cumque causam noxæ comperisset, absolvit sermone, quos meritis vinxerat: et ne eis inanis nocturna cederet occupatio: Tollite, inquit, o juvenes, unum vobis arietem, ne sine causa venisse videamini, quem melius prece, quam furto quæsisse convenerat. Tradunt de hoc etiam illud factum mirabile: filiam habuit Irenem nomine, quæ ei cum bene ministrasset virgo defuncta est. Post ejus obitum venit quidam dicens, se ei quoddam depositum commendasse. Rem gestam ignoraverat pater. Perquisitum in tota domo, nusquam quod posebatur inventum est. Persistebat tamen ille, qui e commendaverat, et fletu ac lacrymis perurgebat: vitæ suæ quod illaturum se esse exitum, nisi commendata reciperet, testabatur. Permotus lacrymis ejus senex, ad sepulcrum filix properat, atque eam ex nomine clamat. Tum illa de sepulcro: Quid vis, ait, pater? Commendatum, inquit, illius ubi posuisti? At illa locum designans, illic, ait, invenies defossum. Regressus ad domum, rem sicut filia de sepulcro responderat, repertam tradidit reposcenti. Sed et multa alia ejus feruntur **223** gesta mirabilia, quæ etiam

^a In duobus item Vatic. mss. apud Cacciar., *nostrorum pro nos eorum.*

^b Tacet Guarner. ms. in voculam.

^c Vitiose et contra codicum omnium fidem Cacciarus *commodaverat.*

^d Atque heic Guarnerian, cum aliquot Vatic. ex voculam tacet; alii item Vatic. *per nomen* legunt.

^e Non editi solum, sed et mss. quidam libri, e quibus Bononiensis est, *Alexandriæ* habent pro *Alexandri*, quemadmodum ex Vaticanis Cacciarus rescripsit. Guarnerian, autem habet *Alexandrinorum Diaconus Alexandri Episcopi*: tum vero pro *Alexandrinorum* melim vulgatum *Alexandriæ* restitui. Sed utique rectius est, quod ibi sequitur *quamplurimum*, pro *quamplurimis*. Vitiosam Cacciarii, aliorumve interpolationem non moror. Mox pro *agitabatur* duo Vatic. *agebatur.*

In Bononiensi minori numero *assertio ejus discuti-*

A nunc ore omnium celebrantur. Tales igitur in illis adhuc temporibus permulti viri in Ecclesiis Domini refulgebant, ex quibus plurimi in illo Concilio fuerunt. Sed et Athanasius eodem tempore Alexandri diaconus Alexandri Episcopi, aderat consiliis senem quamplurimum juvenem. Interea per dies singulos agitabatur conventus, nec facile aut temere de re tanta statuere audebant. Evocabatur frequenter Arius in Concilium, et assiduo tractatu assertiones ejus discutiebantur, et quid adversum hæc teneri deberet, aut statui, summa cum libratione quærebatur. Verum post diutinum multumque tractatum placet omnibus, ac velut uno cunctorum ore et corde decernitur *ὁμοούσιον* scribi debere, idest, ejusdem cum Patre substantiæ Filium confiteri, idque firmasima omnium sententia pronuntiat. Decem et septem soli tunc fuisse dicuntur, quibus Arianæ fides magis placeret, extrinsecus creatum Dei Filium ex nullis substantiis, et non ex ipsa Patris deitate progenitum confiscentes. Defertur ad Constantinum sacerdotialis Concilii sententia. Ille tanquam a Deo prolatam veneratur. Cui si quis tentas et obnit, velut contra divina statuta venientem, in exilium se protestatur acturum. Sex igitur soli cum Ario se patiuntur expelli: reliqui vero undecim, consilio inter se habito, adquireunt ad subscribendum manu sola, non mente. Cujus simulationis auctor præcipue extitit Nicomediæ Episcopus ^b Eusebius. Interim quoquo modo aliis veritate, aliis simulatione (sicut post exitus docuit) subscribentibus, et de singulis quibusque Ecclesiasticis observationibus certa statuta signentibus, Concilium diremptum est. Exemplum autem expositionis fidei eorum, qui convenerant, infra scriptum est.

CAPUT VI.

^a *Exemplum fidei Aicæ (Ann. 524.).*

224 Credimus in unum Deum, Patrem Omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium factorem. Et in unum Dominum nostrum Jesum Christum, Filium Dei, de Patre natum Unigenitum, idest, de substantia Patris, Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum ex Deo vero, natum, non factum, *ὁμοούσιον* Patri, hoc est, ejusdem cum Patre substantiæ: per quem omnia facta sunt, quæ in ^b cælo et

^d *tiebatur: tum liberatione, quemadmodum et Barras præferebat pro libratione.* Non dispiceret *deliberatione*, quæ et plurimum codicum lectio est: impressam tamen Guarnerianam emprimis probat.

^e Cod. Guarner. *substantiis*: sunt et qui *subsistentibus* præferant. Paulo post pro *sacerdotialis* in Bononiensi ms. *Episcopalis*, ac deinde *contra divinam Scripturam*, pro *contra divina statuta* legitur.

^b Tacet *Eusebii* nomen Bononiensis liber. Paulo quoque post, juncto Guarneriano, *statuta signentibus pro signentibus*; sed et *gesta* habet ille pro *certa*.

^c Guarnerian. epigraphen: Cacciarus capituli notationem prætermittit.

^d Atque heic *Christum* idem ms. tacet. Cacciarii misereor in re nihili, sive de sequenti lectione, *hoc est pro id est*, ad Vaticanorum codicum omnium fidem provocantis.

^e Guarnerian. *quæ in cælo et in terris*: alii *quæ in cælis, et quæ in terra, etc.*

quæ in terris. Qui propter nos et propter nostram salutem descendit, et incarnatus est homo factus; passus est, et resurrexit tertia die, et ascendit in caelos: inde venturus iudicare vivos et mortuos. Et in Spiritum Sanctum. Eos autem, qui dicunt, erat aliquando, quando non erat, et antequam nasceretur non erat, et quia ex nullis substantiis factus est, aut ex alia subsistentia, vel substantia, dicunt esse *ῥήπτρον*, aut convertibilem, vel mutabilem Filium Dei, anathematizat catholica^b et Apostolica Ecclesia.

Canones Nicæni.

I. Statuunt præterea observandum esse in Ecclesiis, Ne quis ex his qui semetipsos impatientia libidinibus exciderunt, veniret ad clerum.

II. Et ne quis nuper assumtus ex vita, vel conversatione Gentili, accepto baptismo, antequam cautius examinetur, clericus fiat.

III. Et ne quis Episcoporum cæterorumque clericorum, cum extraneis mulieribus habitet, præterquam cum matre, vel sorore, vel *θεῖα*, vel si quæ sunt huiusmodi necessitudinum personæ.

IV. Et ut Episcopus (si fieri poterit) a totius provincie Episcopis ordinetur. Si hoc difficile est, certo non minus, quam a tribus: ita tamen, ut Metropolitanus Episcopus maxime, vel **225** præsentia, vel auctoritas habeatur. Absque quo ordinationem irritam esse voluerunt.

V. Et ne, quem alius Episcopus de Ecclesia expulerit, sive clericum, sive laicum, suscipiat alius. Sane ne hoc aut iracundia aliqua, aut contentione (ut fieri solet) injuste factum remedium non haberet, decernunt per singulos annos in singulis quibusque provinciis secundo ab omnibus Episcopis provincialibus concilia agi debere, et de huiuscemodi negotiis^d iudicari, ut si forte ab uno inique aliquid gestum est, a cæteris emendatur. Si recte, ut ab omnibus confirmetur.

VI. Et ut apud Alexandriam, et in urbe Roma, vetusta consuetudo servetur, ut vel ille Ægypti, vel hic suburbicariarum Ecclesiarum sollicitudinem gerat.

VII. Et ut si forte in ordinando Episcopo, duo vel tres pro aliqua contentione dissentiant, reliquorum

^a Adnotatum Barræo ad libri oram, *al. extantibus*: Vaticanis codd. dicuntur *subsistentibus* præferre.

^b Plus habet, neque id incongrue, cod. Guarnerian. *anathematizat Catholica Ecclesia, et Apostolica fides.*

^c Idem *Et ut ne quis Episcoporum, etc.* cum vetustiore alio Vatic. Reg. ms. Tum pro *ῥήπτρον* Græco verbo, Latine *Amita* idem Guarnerian. alique duo recentiores Vaticani habent.

^d Cod. Guarnerian. *iudicare*: mox Bononiensis ab aliis pro *a cæteris*.

^e Idem, *vel in urbe... consuetudo servetur, qua vel ille, tum juncto et Bononiensi suburbicariarum, pro suburbicariarum.* De Canonis verbo: umque horum sensu, non est hic disputandi locus: solidis libris, quos bene eruditi norunt, tractata est questio.

^f Ex Bononiens. ms. *in voculam suffecimus.* Idem

auctoritas, et præcipue Metropolitanus cum cæteri firmior habeatur.

VIII. Et ut Episcopo Jerosolymoram antiquitas tradita honoris prærogativa servetur, manente nihilominus et Metropolitanus ipsius provincie dignitate.

IX. Et ut Catharos (qui apud nos Novatiani sunt) si forte pœnitentes ad Ecclesiam convertantur, confesos Ecclesiastica dogmata, clericos in ordine quidem suo suscipi debere: sed^f in ordinatione data. Sane si Episcopus ipsorum veniat ad Episcopum nostrum, debere eum in Presbyterorum loco sedere. Episcopi vero nomen manere apud illum solum, qui catholicam semper tenuit fidem, nisi sua voluntate ipse eum tali nomine honorare voluerit: vel si placuerit, ut quærat ei Episcopi^g locum vacantem, hoc sit in ipsius potestate.

X. Et ne in una civitate duo sint Episcopi.

XI. Et si qui forte indiscrete ad **226** Sacerdotium proveci, postmodum vel ipsi aliquid de se criminis confessi sunt, vel ab aliis^h reiecti, ut abjiciantur: sed et si qui ex his qui lapsi sunt, et per ignorantiam forte ordinati, recogniti fuerint, ut abjiciantur.

XII. Et si qui absque tormentis in persecutionibus lapsi sunt, et ex corde agunt pœnitentiam, quinque annos inter Catechumenos faciant, et duobus annis post hoc fidelibus tantum in oratione jungantur; et ita postmodum suscipiantur.

XIII. Qui vero propter confessionem militiam abjecerant, et rursus ad hanc abierunt, hosⁱ tredecim annis pœnitentiam gerere, et postea suscipi, si tamen ex corde pœnitentiam gerant. Esse tamen in potestate Episcopi moderandi facultatem, si eorum fructuosam et attentam pœnitentiam viderit.

XIV. De his vero qui vita excedunt pœnitentibus, decernunt, vacuum nullum debere dimitti. Si quia sane accepta communione supervixerit, debere eum tempora statuta complere, vel certe prout moderari Episcopus voluerit.

XV. De Catechumenis qui prolapsi sunt, statuerunt tribus annis eos a Catechumenorum oratione separatos, postea recipi debere.

XVI. Et ne de civitate inferiori ad majorem Ecclesiam transire quis ambiat sive Episcopus, sive etiam alius clericus.

paulo post legit in *Presbyterii loco pro in Presbyterorum loco, etc.*

^g Quidam mss. *Episcopo*, tum Guarnerian. in *ipsius voluntate pro potestate.*

^h Ita et nostri mss. et vulgati libri omnes habent. Cacciarius ex Vaticanis maluit, *recogniti*, non usque adeo recte, ut loci contextus indicat. Pro eo autem, quod infra est *recogniti*, optime Guarnerian. et Bononiensis duobus verbis *re cognita* habent, tacito quod heic subsequitur fuerint verbo, ad hunc modum, *re cognita, ut abjiciantur.* Credibile est, ita et in Vaticano aliquo haberi, sed Cacciarius silet.

ⁱ Notatum et Barræo ad libri oram *al. triginta*, pro *tredecim* legi: tum quidam e Vaticanis mss. *agere* habent pro *gerere.*

^j In Bononiensi ms. totus hic Canon XVI. destitatur.

XVII. Et ne quis clericus qui derelicta Ecclesia sua, nulla existente causa probabili, vagatur et oberat per alias Ecclesias, suscipiatur in communionem.

XVIII. Et ut nemo eum qui ad alium pertinet, subripiens, in sua Ecclesia ordinet clericum absque consensu illius ad quem pertinet.

XIX. Et ne quis clericus aut usuras accipiat, aut frumenti vel vini ampliationem, quod solet in novo a datum, vel sexcuplum, vel etiam duplum 227 recipi: quod si faciat, tanquam torpiti lucri reum abjiciendum.

XX. Et ne Diaconi Presbyteris preferantur, neve sedeant in consensu Presbyterorum, aut illis presentibus, Eucharistiam dividant, sed illis agentibus solum ministrent. Si vero Presbyter nullus sit in presenti, tunc demum etiam ipsis licere dividere: aliter vero agentes, abjici jubent.

XXI. Et ^b ut Paulianistæ, qui sunt Photiniani, rebaptizentur.

XXII. Sed et Diaconissas, quoniam quidem manus impositionem non accipiunt, etiam ipsas inter laicos esse debere ^c.

Igitur cum de his, prout divinarum legum reverentia poposcerat, decrevissem, sed et de observatione Paschæ antiquum canonem, per quem nulla de reliquo varietas oriretur, Ecclesiis tradidissent, omnibus rite dispositis, Ecclesiarum pax et fides in Orientis atque Occidentis partibus una atque eadem servabatur.

CAPUT VII.

De Helena Constantini matre.

Per idem tempus Helena Constantini mater, femina incomparabilis [*Ms. incomparabili*] fide et religione animi, ac magnificentia singulari, cujus ^d jure Constantinus et esset filius et crederetur, divinis admonita visionibus, Jerosolyntam petit ^e, atque ibi locum in quo sacrosanctum corpus Christi patibulo

^a Placet magis Guarneriani cod. lectio in nova dato. Pro sexcuplum, quod subsequitur, Bononiens. habet sesquiplum, duo Vatic. septum, quidam edidi sesquiplum.

^b Cod. Guarnerianus, Paulinistæ, qui sunt Fotiniani. Baræus ad oram, al. Photiniani adnotat. Sed mirum id magis, quod habet idem Guarnerianus contrario sensu, non rebaptizentur. Negandi particulam interpolatoris manu additam, non erit, qui dubitet.

^c Grammem repetit Cacciarus de Nicænis Canonibus, qui præter receptos XX. a Rufino in XXII. distributos, longe plures fuerint, ut constare ait, SS. Patrum testimonio, qui alios memorant minime in vulgatis XX. aut XXII. contentos. Ut ejus non erat Rufini Historiam recedentis hanc in re disputationem, ita neque errores, quos passim erat, notare nostrarum est partium. Sed quoniam et abs Hieronymo nostro Præfatione in Judith, suæ patrociniæ hallucinationi advocat, auctores sumus, ut quæ ad eum locum Tom. X. pag. 22. nobis adnotata sunt legat. Nam quod præterea Julium Papam in rem suam laudat, in ejus, ait, Epistola Nicænorum Canonum primus hic est, Non debent præter sententiam Romani Episcopi concilia celebrari, turpe est, eum bonæ causæ falsarios patronos adsciscere, scilicet ad Isidori Mercatoris (qui scriptum illud ad Orienta-

affixum pependerit, ab incolis perquirat. Qui hiccirco ad inveniendum difficilis erat, quod ab antiquis persecutoribus simulacrum in eo Veneris fuerat defixum [*Al. adfixum*], ut si quis Christianorum in loco illo 228 Christum adorare voluisset, Venerem videretur adorare. Et ob hoc infrequens et pene oblivioni datus fuerat locus. Sed cum (ut supra diximus) religiosa femina properasset ad locum cælesti sibi indicio designatum, cuncta ex eo prophana et polluta deturbans, in altum purgatis ruderibus, tres confuso ordine reperit [*Al. comperit*] cruces. Sed obturbabat reperti muneris lætitiæ uniuscujusque crucis indidreta proprietas. Aderat quidem et titulus ille, qui Græcis, et Latinis, atque Hebraicis litteris a Pilato fuerat conscriptus: sed nec ipse satis evidenter dominici predebatur signa patibuli. ^f Hinc jam humanæ ambiguitatis incertum, divinum flagitat testimonium. Accidit in eadem urbe primariam quandam loci illius scemnam gravi agritudine confectam, seminecem jacere, Macarius per idem tempus Ecclesiæ illius Episcopus erat. Is ubi cunctantem regionem atque omnes pariter qui aderant, videt: Adferre (inquit) huc totas, quæ repertæ sunt cruces, et quæ sit quæ portaverit Dominum [*Al. Deum*], nunc nobis adaperiet Deus. Et ingressus cum regina pariter et populis ad eam, quæ decumbebat, defixis genibus hujusmodi ad Deum precem profudit.

CAPUT VIII.

De Cruce Salvatoris in Jerosolymis ab Helena reperta.

Tu, Domine, qui per unigenitum Filium tuum salutem generi humano per passionem crucis conferre dignatus es, et nunc in novissimis temporibus adspirasti in corde ancillæ tuæ perquirere lignum beatum, in quo salus 229 nostra pependit, ostende evidenter ex his tribus, quæ crux fuerit ad dominicam gloriam, vel quæ extiterit ad servile supplicium, ut hæc mulier, quæ semiviva decumbit, statim ut eam lignum salutis contigerit, a mortis januis revoco-

les supposit) profligatam jam dudum officinam confugere. Laudasset ipsum Julium Epist. I. ad Eusebianos num. 22. eoque magis Socratem Lib. II. cap. 17. et Sozomenum Lib. III. cap. 10. aut his similes ex genuinis auctoribus, tametsi parum, aut nihil ad Rufini propositum faciant.

^d Rescripsit e Vatic. codicibus Cacciarus vere pro jure, quod et reliquorum librorum erat, et ab Rufino scriptum videtur data opera. Quippe erant qui Helenam Constantini matrem non legitime nuptam Constantio dicerent. Eutropius Lib. X. cap. 2. Constantio, inquit, mortuo, Constantinus ex obscuriori matrimonio ejus filius, etc. Facile quia non erat illa Augusti filia, repudiataque est ob nobiliores nuptias.

^e Idem petit, et mox propendit pro pependerit, libris nostris mss. cæterisque omnibus editis contradicentibus. De Veneris simulacro, quod infra memoratur, videsis Hieronymum Epist. LVIII. ad Paulinum num. 3. et nos ibi.

^f Ex Bononiensi ms. et vetustiore alio Vatic. olim Regiæ Suecorum Hinc rescripsimus pro Hic. Confer Sulpitium Severum rem paulo aliter enarrantem, nam qui ad eundem plane modum referunt, a Rufino accepisse, non dubium est. Postremo versus ad eum erat pro ad Deum.

ter ad vitam. Et cum hæc dixisset, adhibuit primo unam ex tribus, et nihil profecit. Adhibuit secundam, et ne sic quidem aliquid actum est. Ut vero admovit tertiam, repente apertis [Al. apertis] oculis mulier ^a consurrexit, et stabilitate virium recepta, acrior multo, quam cum sana fuerat, tota domo discurrere et magnificare Dei [Al. Domini] potentiam cœpit. Sic evidenti indicio Regina voti compos effecta, templum mirificum in eo loco in quo crucem repererat, regia ambitione construxit. Clavos quoque, quibus corpus Dominicum fuerat affixum, portat ad filium. Ex quibus ille frenos composuit, quibus uteretur ad bellum: et ex [Al. tæ. ex] aliis galeam nihilominus bellii usibus aptam fertur armasse. Ligni vero ipsius salutaris partem detulit filio, partem vero thecis argenteis conditam dereliquit in loco: **B** quæ etiam nunc ad memoriam sollicita veneratione servatur. Reliquit etiam hoc indicium religiosi animi Regina ^b venerabilis: Virgines quas ibi reperit Deo sacratas, invitasse ad pândium, et tantis eas devotione curasse dicitur, ut indignum crederet, si famulorum uterentur officiis, sed ipsa manibus suis, famulæ habitu succincta, cibum apponeret, poculum porrigeret, aquam manibus infunderet, et Regina orbis ac mater imperii, famularum Christi se famulam deputaret. Et hæc quidem Jerusalem gestæ. ^c Interea Constantinus pietate fretus, Sarmatas, Gothos, aliasque barbaras nationes, nisi quæ vel amicitijs, vel deditioe sui, pacem **230** præveniant, in solo proprio armis edomuit. ^d Et quanto magis se religiosius ac humiliter Deo subjecerat, tanto amplius **C** Deus universa subdebat. Ad Antonium quoque primum eremi habitatorum, velut ad unum ex prophetis litteras, suppliciter mittit, ut ^e pro se ac liberis Domino supplicaret. Ita non solum meritis suis, ac religione matris, sed et intercessione sanctorum commendabilem se Deo fieri gestiebat. Sane quoniam tanti viri Antonii fecimus mentionem, de vir-

^a Plus habet, et ferme elegantius, Guarnerian. *vulgar continuo surrexit.*

^b Bononiensis, adposita heic *ταλαια στυμων*, concinnius habet, *Venerabiles Virgines quas*, etc. Mox Guarnerian. *famularum* habet pro *famulorum*: deinde duo Vatic. *ministraret pro infunderet*. Infra ubi *mater imperii* dicitur, malim *Imperatoris* rescribi.

^c Ab his verbis *Interea*, etc., alterum caput, sive VI, cod. Guarnerianus exorditur: quæ et nobis distinctio perplacet. Epigraphen quoque novam præponit huiusmodi: *De Constantino Imper. et de Antonio heremita.*

^d Ita et nostri mss. et vulgati libri omnes. Cacciarus ex Vaticanis *Nam* maiuit.

^e Guarnerian, *uti*: quinto ab hoc versu Bononiens. tacet *Antonii* nomen, et paulo inferius *gerens pro degens* legit. Quam laudat Noster S. Antonii vitam habes inter S. Athanasii Opera, recens a Mont-fauconio recognitam. Nota obiter, illud de Constantini ad eum litteris titimonium, non capite primo ejus Vitæ, ut Cacciarus monet, sed quinquagesimo haberi.

^f Ex interpretatione scilicet Evagrii Presbyteri, quam et noster olim Hieronymus legit. Voculam *his*, quæ sequitur, Bononiens. ms. tacet.

^g Videtur Pagio contra Geographiam Rufinus pec-

care; hic enim cum Historiam suam in Italia scriberet post an. Christi 400. ideoque cum Parthia limes fuerit imperii Romani, mediaque inter duas Indias, Media, quam citeriorem appellat Rufinus, India ulterior fuit: et quam ulteriorem dicit, citerior appellanda erat. Deinde in eo falli, quod Metrodorus Indiam, quam ulteriorem appellat, seu Æthiopiam hodiernam penetrasse scribit; Metrodorus enim non Æthiopiam, seu Indiam respectu nostro citeriorem, sed veram Indiam, seu Indiam ulteriorem (ut a viro, qui in Imperio Romano scribebat, vocari debuit) perlustravit. Videsis Fontaninum in Vita lib. I. cap. 4 num. 9. continenter.

CAPUT IX.

De captivitate Frumentii et Edesii, et de conversione Indorum per ipsos gesta.

In ea divisione orbis terræ, quæ ad prædicandum verbum Dei sorte per Apostolos celebrata est, cum aliæ aliis provinciæ obvenissent, Thomæ Parthia, et Mathæo Æthiopia, eique adhærens citerior India Bartholomæo dicitur sorte decreta. Inter quam Parthiamque media, sed longo [Al. longo] interior tractu, India ^g ulterior jacet, multis variisque linguis et gentibus habitata, quam velut longe remotam, ^h nullus Apostolicæ prædicationis vomer **231** impresserat, quæ tamen temporibus Constantiniani quadam ex causa semina fidei prima suscepit. Metrodorus quidam philosophus, inspiciendorum locorum, et orbis perscrutandi gratia, ulteriorem dicitur Indiam penetrasse. Cujus exemplo etiam ⁱ invitatus Meropius quidam Tyrius philosophus simili ex causa adire Indiam voluit, habens secum duos puerulos, quos liberalibus litteris utpote propinquos instituebat. Quorum unus qui erat junior Edesius, alter Frumentius vocabatur. Igitur pervisis, et in noitiam captis his quibus animus pasciebatur, cum philosophus redire cepisset, aquæ vel cæterorum necessariorum causa ad portum

care; hic enim cum Historiam suam in Italia scriberet post an. Christi 400. ideoque cum Parthia limes fuerit imperii Romani, mediaque inter duas Indias, Media, quam citeriorem appellat Rufinus, India ulterior fuit: et quam ulteriorem dicit, citerior appellanda erat. Deinde in eo falli, quod Metrodorus Indiam, quam ulteriorem appellat, seu Æthiopiam hodiernam penetrasse scribit; Metrodorus enim non Æthiopiam, seu Indiam respectu nostro citeriorem, sed veram Indiam, seu Indiam ulteriorem (ut a viro, qui in Imperio Romano scribebat, vocari debuit) perlustravit. Videsis Fontaninum in Vita lib. I. cap. 4 num. 9. continenter.

^h In Bononiensi ms. *nullius*: tum male in Guarnerian. *nomen pro vomer*.

ⁱ Dicuntur duo Vaticani codices *exemplum imitatus etiam* præferre. Cæterum contenti Valesius hanc Indorum conversionem Frumentii opera, non Constantino, ut Rufinus tradit, sed aliquanto post, Constantio regnante contigisse. Econtrario falli Valesium, Rufinum vero optime tempus rei gestæ adnotasse, demonstrat Pagius ad an. 527. num. 13. et seq. Eum videsis, ut et Socratem lib. I. cap. 19. non 13. ut falso Cacciarus notat, qui et alia in Notis heic peccat. Mox cod. Guarnerian. *pueros pro puerulos* legit.

quendam navis, qua vehabatur applicuit [Al. applicavit]. Moris est inibi Barbarorum, ut siquando foedus sibi cum Romanis turbatum vicinæ nuntiaverint [Al. nuntiaverunt] gentes, omnes qui apud eos ex Romanis inventi fuerint jugulentur. Invaditur navis philosophi: cuncti cum ipso pariter perimuntur. Pueruli reperti sub arbore meditantés, et lectiones suas parantes, Barbarorum miseratione servati, ducuntur ad regem. Horum ille alterum, id est, Edesium sibi pincernam fecit. Frumentio vero, quem quasi perspicacem deprehenderat et prudentem, rationes suas scriniaque commisit. Ex quo ^a et in honore magno apud regem habiti, et in amore. At vero moriens rex, uxorem cum parvulo filio regni dereliquit hæredem: adolescentibus autem quid vellent, agendi dedit liberam facultatem. Quos tamen regina suppliciter exorat, tanquam quæ nihil haberet in toto regno fidelius, ut secum, usquequo adolesceret filius, regendi regni sollicitudinem partirentur: et præcipue Frumentium, cujus prudentia ad moderandum sufficeret regnum. Nam alius fidem puram, et sobriam mentem simpliciter exhibebat. Idque dum agerent [Al. ageret], et regni gubernacula Frumentius haberet in manibus, Deo mentem ejus et animos instigante **232** requirere sollicitius crepit, si qui inter negociatores Romanos Christiani essent, et ipsis potestatem maximam dare, ac monere, ut conventicula per loca singula ^b facerent, ad quæ Romano ritu orationis causa confluerent. Sed et ipse multo magis eadem facere, et in a ceteros cohortari, favore et beneficiis invitare, præstare quicquid opportunum fuisset, loca ædificiis, aliaque necessaria præbere, et omnimodo gestire, ut Christianorum inibi semen exurgeret. Sed cum regius puer adolevisset, cui ^c procuracionem regni gerebant, expletis omnibus et ex fide traditis, multum licet detinentibus et rogantibus, ut manerent, regina vel filio, ad orbem tamen nostrum revertuntur. Et Edesio festinante Tyrum, parentes propinquosque revisere, Frumentius Alexandriam pergit, dicens, æquum non esse [Al. est] opus occultare Dominicum. Igitur rem omnem, ut gesta est exponit Episcopo, ac monet, ut provideat virum aliquem dignum, quem, congregatis jam plurimis Christianis, et Ecclesiis constructis in Barbarico solo, Episcopum mittat. Tum vero Athanasius (^d nam is nuper sacerdotium susceperat) attentius et propensius Frumentii dicta gesta que considerans, in concilio sacerdotum

^a Guarnerian. cum honore, et juncto Bononiensi aliisque, habiti sunt, denique cum parvo filio regni reliquit (Al. relinquit) hæredem. Paulo post Bononiens. simpliciter exorat, Guarnerian. suppliciter exorabat, tum et præcipue Frumentius, cujus etc.

^b Idem facerent, atque Romano, etc.

^c Idem procuratorem regni, etc., qui et plus habet paulo post, denuo revertuntur: Bononiensis, ad urbem tamen nostram denuo revertuntur.

^d Quæ parentesi concluduntur, præterea attentius et verba reticet Bononiensis liber.

^e Nunc Georgia, notiore vocabulo. Vide Cellarium. Guarnerianus ms. cum aspiratione Hyberorum, tum

A ait: Et quem alium inveniemus virum talem, in quo sit spiritus Dei in ipso sicut in te, qui hæc ita possit imitare? Et tradito ei sacerdotio, redire eum cum Domini gratia, unde venerat, jubet. Quique eum Episcopus perrexisset ad Indiam, tanta ei data esse a Deo virtutum gratia dicitur, ut signa per eum Apostolica fierent, et infinitus numerus Barbarorum converteretur ad fidem. Ex quo in Indiæ partibus et populi Christianorum et Ecclesiæ factæ sunt, et Sacerdotium cepit. Quæ nos ita gesta, non opinione vulgi, sed ipso Edesio Tyri presbytero postmodum facto, qui Frumentii comes prius fuerat, referente cognovimus.

CAPUT X.

B De conversione gentis Iberorum per captivam facta.

233 Per idem tempus etiam Iberorum gens, quæ sub axe Pontico jacet, verbi Dei foedera, et fidem futuri susceperat regni. Sed hujus tanti boni præstitit causam mulier quædam captiva, quæ apud eos reperta, cum fidelem et sobriam satis ac pudicam duceret vitam, totisque diebus ac noctibus obsecrationes Deo pervigiles exhiberet, in admiratione esse ipsa rei novitas Barbaris cepit, et quid hoc sibi ^f velit, curiosius perquirebant. Illa, ut res erat, simpliciter Christum se Deum hoc ritu colere fatebatur. Nihil ex hoc amplius Barbari præter novitatem nominis mirabantur. Verum (ut fieri solet) ipsa perseverantia curiositatem quandam mulierculis inferebat, si quid emolumenti ex tanta devotione caperetur. Moris apud eos esse dicitur, ut si parvulus ægrotet, circumferatur a matre per singulas domos, quo scilicet si quis experti aliquid remedii noverit, conferat laboranti. Cumque mulier quædam parvulum suum per omnes circumtulisset ex more, nec aliquid remedii, cunctas domos lustrando, cepisset, venit etiam ad captivam, ut si quid sciret, ostenderet. Illa se humani quidem remedii nihil scire testatur, Deum tamen suum Christum quem colebat, dare ei desperatam ab hominibus posse salutem, confirmat. Cumque cilicio suo parvulum ^g superposuisset, atque ipsa desuper orationem fudisset ad Dominum, sanum matri reddidit infantem. Sermo defertur ad plures, factique fama magnifici usque ad aures reginæ perlabitur. Quæ dolore quodam gravissimo corporis afflicta, in desperatione maxima erat. Rogat ad se captivam deduci. Illa ire abnuat, ne præsumere amplius aliquid quam sexus ^h sineret, videretur.

juncto Reg. Vatic. suscepit pro susceperat, Bononiens. suscipit. Confer Socratem lib. I. cap. 20. non 26. ut Cacciar. notat, et Sozomenum lib. II. cap. 7. non 6.

^f Guarnerian. vellet: tum Christum se Dominum hoc, etc. Paulo post unus Vatic. et ipsa perseverantia, denique Bononiens. afferbat pro inferebat.

^g Idem supposuisset, minus vere.

^h Intrusit Cacciarus feminæ ex uno Regio Vatic. ms. cæteris, quibus usus ipse est, ut et nostris, itemque vulgatis omnibus libris, qui verbum illud minime addunt, reclamantibus. Max Bononiens. simplicit. r pro similiter legit.

Ipsam se regina **234** deferri ad captivæ cellulam jubet. Quam similiter supra cilicium suum positam, invocato Christi nomine, continuo post precem, sanam et alacrem fecit exurgere. Christumque esse Deum, Dei summi Filium, qui salutem hanc contulerit, docet: eumque quem sibi auctorem suæ sciret esse incolunitatis et vitæ, commoret invocandum. Ipsum namque esse, qui et regibus regna a distribuat, et mortalibus vitam. At illa cum lætitia domum regressa, marito percontanti causam tam subitæ sanitatis aperuit, quique cum pro salute conjugis lætus, et mulieri munera deferri juberet, illa: Horum, inquit, o rex, nihil captiva dignatur: aurum despiciit, argentum respuit, jejunio quasi cibo pascitur: hoc solum ei muneris dabimus, si eum, qui me, illa invocante, sanavit, Christum ^b Deum colamus. Ad hoc tunc rex segnior fuit, et interim distulit, sæpius licet ab uxore communitus, donec accidit quadam die venante eo in silvis cum comitibus suis, obscurari densissimis tenebris diem, et per terræ noctis horrorem luce subducta, cæcis iter gressibus denegari. Alius alio diversi ex comitibus oberrant, ipse solus densissima obscuritate circumdatus, quid ageret, quo se verteret nesciebat: cum repente anxios salutis desperatione animos cogitatio talis ascendit. Si vere [Al. vero] Deus est Christus ille, quem uxori suæ captiva prædixerat, nunc se de his tenebris liberet, ut ipsum ex hoc omissis omnibus coleret. Illico ut hæc nondum verbo, sed sola mente devoverat, reddita mundo dies, regem ad urbem perducit incolumem. Quique reginæ rem protinus ut gesta est pandit. Evocari jam jamque captivam, et colendi ritum ut sibi tradat, exposcit: neque [Al. nec] se ultra alium Deum quam Christum veneraturum esse confirmat. Adest captiva, edocet ^c Deum Christum: supplicandi ritum [Al. ritus] venerandique modum, inquantum de his **235** aperire feminæ fas erat, pandit. Fabricari tamen Ecclesiam monet, formamque describit. Igitur rex, totius gentis populo convocato, rem ab initio quæ erga se ac reginam gesta fuerat, exponit, fidemque edocet, et nondum initiatus in sacris, fit suæ gentis Apostolus. Credunt viri per regem, feminæ per reginam: cunctisque idem voluntibus Ecclesia extruitur instanter: et elevato jam ^d perneciter murorum ambitu, tempus erat quo columnæ collocari debe-

rent. Cunque erecta prima vel secunda, ventum fuisset ad tertiam, consummis omnibus machinis, et bonum hominumque viribus, cum mediæ jam in obliquum fuisset erecta, et pars reliqua nullis machinis erigeretur, repetitis secundo et tertio ac sæpius viribus, ne loco quidem moveri attritis omnibus potuit. Admiratio erat totius populi, regis animositas hebescebat: quid fieri deberet, omnes simul latebat. Sed cum interventu noctis omnes abscessissent, cunctique mortales et ipsa opera cessarent, captiva sola in oratione pernoctans mansit intrinsecus: cum [Al. cumque] ecce matutinus et anxius cum suis omnibus ingrediens rex, videt columnam, quam et machinæ ac tot populi movere non quiverant, erectam, et supra basim suam librata suspensam, nec tamen ^e superpositam, sed quantum unius pedis spatio in aere pendentem. Tunc vero omnes populi contuentes et magnificantes Deum, veram esse regis fidem, et captivæ religionem præsentis miraculi testimonio perhibebant. Et ecce mirantibus adhuc et stupentibus cunctis, in oculis eorum sensim supra basim suam, nullo contingente, columna deposita, summa cum libratione cœdit. Post hoc [Al. hæc] reliquus numerus columnarum tanta facilitate suspensus est, ut omnes quæ superfuerant, ipsa de locarentur. Postea vero quam Ecclesia magnifice constructa est, et populi fidem Dei majore ardore sitiabant, captivæ **236** montis ad Imperatorem Constantinum totius gentis legatio mittitur: res gesta exponitur: sacerdotes ^f mittere oratur, qui captivam erga se Dei munus explerent. Quibus ille cum omni gaudio et honore transmissis, multo amplius ex hoc lætatas est, quam si incognitas Romano imperio gentes et regna ignota junxisset. Hæc nobis ita gesta, fidelissimus vir ^g Baccurius, gentis ipsius rex, et apud nos Domesticorum Comes (cui summa erat cura et religionis et veritatis) exposuit, cum nobiscum Palestini tunc limitis Dux, in Jerosolymis satis unanimiter degret. Sed ad ceptum redeamus.

CAPUT XI.

De Constantia sorore Constantini, et Presbytero per eam fratri insinuato.

Posteaquam religiosi Principis mater Helena summis Romani regni honoribus affecta, ex hac luce discessit, Constantia tunc Licinii ^h relicta, fratris Au-

^a Guarnerian. *distribuit*, ut et Bononiens. qui et mox duo verba *cum lætitia* retinet.

^b Denuo Guarnerian. *Christum Dominum colamus*.

^c Rectissime hæc demum et mss. nostri et vulgati libri omnes *Deum Christum*, contra atque Vaticanam apud Cæciliarum habent, *Jesum Christum*. Dicitur in vetere Christiana Inscriptione domestici musæi nostri, *Licinia pia femina Deo Christo cara*: quod est de Divina Christi natura omnium fere luculentissimum testimonium, utpote marmori, et jam inde a primis Ecclesiæ sæculis, insculptum.

^d In Guarneriano *pertinaci er*, male, ut et paulo post *erepta pro erecta*. Plerumque ejusmodi menda taciti præterimus.

^e Idem *supposita*, et *unius pedis spatium*: denique *lib. vero pro tunc*, etc.

^f Intererit Cæciliarum Dei, quod otiosum hæc est, et mss. nostri, editique libri omnes ignorant. Mox *oratur* Bononiens. ms. cum vulgatis habet pro *exoratur*.

^g Hunc etiam insequenti libro cap. 53. Rufinus impense laudat, *virum fide, pietate, virtute et animi et corporis insignem*, quem et pro Imperatore Theodosio fortiter dimicantem contra Eugenium Tyrannum an. 394. testatur cecidisse. Zosimus lib. IV. ante finem eum dicit oriundum ex Armenia, quæ Iberiæ confinis est, virum et malitiæ omnis expertem, et bellica laude præstantem. In Bononiensi ms. *Baccurilis* scribitur, corrupte. Vide Socratem lib. I. cap. 20.

^h In n. se. nostris *derelicta*, marito scilicet Licinio interfecto, a Constantino fratre suscepta est. *Pres*

gusti solatilis utebatur. Huic accidit presbyterum A tantam fieri Concilii moderatio, ut non in personam ejus, sed in dogmatum pravitatem fuerit lata sententia) si tamen et Episcopi^d ejus Alexandri accommodaretur assensus. Sed et ab his quidem qui primo coeptis ejus faventes, cum simulatione subscriperant, facile receptus est. Cum vero Alexandriam perrexisset, ibi omne ejus frustratur inceptum: quoniam quidem dolis apud ignorantes locus est, scientibus vero, dolum intendere, non aliud est quam^e risum movere. Interea dum hæc apud Alexandriam frustra agitantur, venerabilis Augustus Constantinus 238 in suburbana villa Nicomediæ trigesimo^f et primo imperii sui anno diem functus est, liberis de successione Romani orbis testamento hæredibus scriptis. Quo in tempore quoniam quidem B Constantius, cui Orientis regnum decreverat, præsens non erat, dicitur secreto accersiens presbyterum, quem a sorore commendatum supra diximus, et exinde familiariter habitum, tradidisse ei testamentum quod scriperat, et obtestatus sub sacramento, ne ulli nisi Constantio cum venisset, in manus traderet. Cui etiam quod eunuchi qui erant in Palatio favebant, arte indicio de Imperatoris morte suppresso usque ad Constantii præsentiam, multis nova tentantibus oppressis, res tutæ integræque remansere. Cum vero Constantius affuisset, depositum presbyter restituit. Cujus beneficii gratia Imperator regni cupidus, ita ei devinctus est, ut qui imperare cunctis ambierit, ab illo sibi imperari æquanimiter pateretur. Ex quo, devincto sibi Imperatore, C cepit de Arii restitutione suggerere, et nolentes adquiescere sacerdotes, uti cogeret, persuadere.

byter qui tantum gratia atque auctoritate apud eam valebat, is creditur, qui *Eustathius* in Actis Cplitani Arianorum concilii appellatur. Sane quod ejus hec nomen suppressit, non satis causæ erat Valesio, ut suspectam hanc haberet et narrationem et fidem Rufini.

^a Idem effecit. Mox unus Reg. Vatic. plus habet a fratre Constantino.

^b Rursum iidem ex luce, tacito hac pronomine.

^c Guarnerian. *rigorem*. Confer denuo Socrat. capp. 25. et seq. et in cap. 37. Valesii notas.

^d Bononiens. *ejus* pronomen tacet: quæ autem subsequuntur *Alexandri accommodaretur*, ita repræsentat, ut magis referant *Alexandriæ commodaretur*. Et sane *commodaretur pro accommodaretur* præfert ipse etiam Guarnerian. ms. Tum vero in promptu esset (si *Alexandriæ*, inquam, pro *Alexandri legus*) Rufinum ab anachronismo liberare, quem gravissimum peccare videtur. Etsi enim, non ut vulgo eruditi sentiunt anno 326. sed biennio post, sive anno demum 328. Alexandro Athanasium in Alexandria cathedra successisse existimamus (idque ex vetere historia acephala nuper edita Tom. III. Observation. Literar. colligimus, quo loco dicitur, *Consulatu Gratiani et Daylufi usque ad sequentem Lupicini et Jovini consulatum et Valentis secundo Payni XIV. [Junii 8.] in Consulatu finiuntur Athanasiani XL.* quod est cum Christi 368. quadragesimus Athanasiani Episcopatus concurrens) nihilosecius cum de exilio

CAPUT XII.

De Alexandri, et Eusebii, atque Arii conflictu.

Ea tempestate apud Alexandriam Alexander, a in

Alexandriam Arius remeavit, jam non Alexander, sed Athanasius Ecclesiam regebat. Itaque salva res erit, si suppresso Episcopi nomine, reponas, haud equidem invidis *ms. Alexandriae*. Dicemus hæc de re iterum inferius nota h.

^e In Guarnerian. *ms. quam rursus movere, etc.*

^f Idem cum Bononiensi *tricesimo et primo*: tum diem defunctus est. Eusebius in Vita lib. IV. cap. 55. Imperii, inquit, *curriculum duobus et triginta annis explevit, exceptis mensibus, et diebus paucis*, etc. Vide nos in Chronico Hieronymiano.

^g Olim editi, ut et Guarnerian. *ms. restitutæ* uno verbo pro *res tutæ*. Mss. alii emendant. Tum nostri *mansere* pro *remansere*. Paulo post Bononiensis ferme rectius *imperitare cunctis pro imperare, etc.*, tum *semper* pro *sibi*, quod primo occurrit. In sequentibus Guarnerian. *devincto sibi Imperatori*, atque id ferme rectius pro *Imperatore*.

^h Unus Reg. Vatic. *apud Jerosoly nam*. Cæterum quantumvis hæc late, ut Cacciaris monet, accipias, quandoquidem Alexandri temporibus illigantur, quæ solidis ab ejus obitu annis, et sub Athanasio contigerunt, magno Rufinum anachronismo laborare, fatendum est. Idque mirum magis, quod ab iis ipse temporibus tam proxime aberat, ut ipsum Athanasium, et qui hisce rebus interfuerunt multos noscere potuerit, vel etiam de facie noverit. Sed erat utique olim Chronologiæ quidam veluti contemptus, atque ignoratio: in Alexandria autem Ecclesia Ariani,

Jerosolymis Maximus confessor, apud Constantino-
polim æque Alexander, ut ex Athanasii scriptis
comperimus, sacerdotio fungebantur. Sed Eusebius
qui apud Nicomediam erat, de cujus simulatione
239 in subscribendo supra diximus, amplam tem-
poris nactus occasionem, et Principi per presbyte-
rum familiaris effectus, revolvere omnia, atque in
irritum revocare Concilii gesta molitur. Arium ne-
quicquam apud Alexandriam commorantem venire
facit, et Imperialibus edictis concilium denuo Con-
stantinopolim convocari. Quo convenere illi maxime,
qui Arium atque Eusebium sectabantur, quique
sæpe cum Alexandro congressi, ut Arium suscipe-
ret, nec tamen aliquid ^b profligantes, ab injuriis
quidem ejus temperabant. Ad ultimum certam ^c ei
diem statuente denuntiant, ut aut ipse Arium sus-
ciperet, aut si reniteretur, se Ecclesia pulso et in
exilium truso, ab alio eum suscipiendum sciret. Tum
ille nocte [Al. noctem], quæ ad constitutam intere-
rat diem, sub altari jacens, atque in oratione et la-
crymis totam pervigilem ducens, Ecclesiæ causam
Domino commendabat. Cumque lux fuisset exorta,
nec tamen ab oratione Alexander cessaret, Eusebium
cum suis omnibus velut hæretici belli signifer, do-
mum Arii matutinus ascendit, eumque prope ^d sequi
ad Ecclesiam jubet, protestatus quod Alexander,
nisi præseus adquiesceret, expulsus cederet loco.

CAPUT XIII.

De probroso Arii interitu.

Igitur omnium summa expectatio, quo vel Alexan-
dri perseverantia, vel Eusebii Ariique instantia de-
clinaret. Cumque cunctorum animi essent, ut in tali
re, ^e expectatione suspensi, Arius ad Ecclesiam per-
gens, episcoporum et populorum frequentia consti-
patus, **240** humanæ necessitatis causa ad publi-
cum locum declinat. Ubi [Al. Ibi] cum sederet, in-
testina ejus atque omnia viscera in secessus cunicu-

Meletiani, alique omnia miscabant, ut recte singula
ad temporum amussim describi quæ gesta sunt,
difficile possent.

^a Bononiens. fecit et mox revocari. Pagius docet,
anno 336. mense circiter Februario coactam hanc
synodum Cplii, et Athanasium, non Constantium, sed
Constantini magni jussu in Galliam relegatum.

^b Corruptit Cacciarium quem se jactat textum
emendasse. Lectionem scilicet unice veram *profligantes*,
quam et nostri mss. et plerique eorum quibus
usus ipse est, denique vulgati omnes præferunt, mu-
tat in *proficientes* ex duobus Vaticanis, quos et ma-
num sciolii interpolato is sui se perpeosus, perspi-
cium est. Nimirum *profligare* id sonat, quod Ru-
finus intendit, et Grammatici norunt, rem scilicet
quam tentaveras, perducere ad exitum. Consequen-
ter idem editor et sensum mutat, legens, addita ne-
gandi particula, *ne ab injuriis quidem*, etc. cui lectioni
eorundem librorum, quos laudavimus, omnium fidem
consensumque opponimus.

^c In Bononiensi *certamen et diem statuente*, etc.

^d Intersevit Guarnerian. mss. se voculam: idest,
prope se sequi.

^e Idem plus habet, *ut in tali re solet, expecta-
tione*, etc.

^f Denuo idem, juncto etiam Bononiensi, *blasphemæ*:
olim vulgati *blasphemia ac sætida mente*, æque

lum defluxore: ita tali in loco dignam mortem
^f blasphemæ ac sætidx mentis exsolvit. Quod postea
quam in Ecclesia nuntiatum est Eusebio, atque his
qui una secum sanctum et innocentem virum Alexan-
dram de Ario recipiendo fatigabant, superati pudore,
et adoperti confusione discedunt. Tunc completus
est sermo ad gloriam Domini, quem Alexander in
oratione sua ad Deum [Al. Dominum] proclamave-
rat, dicens: Judica, Domine, inter me et Eusebii
minas atque Arii ^g vim. Sed hæc ad præsens quidem
paululum pudoris habuere. Convenientes vero inter
se hæretici, veriti ne forte si, sicut res gesta est,
integre ad Imperatorem Constantium pervenisset,
non solum a perfidia eorum, ^h in qua callide irreti-
tus tenebatur, abscederet: verum et in auctores de-
ceptionis suæ severius aliquid ex regia auctoritate
decerneret, componunt [Al. ponunt] per eunuchos
quos jam ⁱ perfidia deceptos tenebant, uti de Arii
morte Imperator quam fieri posset composite et
communiter nosceret, neque aliquid quod Dei vin-
dictam indicare videretur, audiret. Quibus ita
gestis, de causa fidei ut cœperant, prosequuntur.

CAPUT XIV.

De Athanasii Episcopi principii.

Igitur apud Alexandriam, defuncto Alexandro,
Athanasius ^j susceperat sedem. Quod vero ^k esset
idem vir acris ingenii, et in ecclesiasticis negotiis
apprime vigilans, satis jam tunc hæreticis **241** in-
notuerat, cum ad Concilium ^l Nicænum cum Epi-
scopo suo sene Alexandro venerat, cujus suggestio-
nibus hæreticorum doli ac fallaciæ vigilanter dete-
gebantur. Statim ergo ut eum episcopum factum
cognoverunt [Al. cognoverant], rati id quod res in-
dicabat, sua negotia per illius sollicitudinem non
facile processura, omnibus modis quærere adversus
eum machinas deceptionum parabant. Verum non
mihi absque ordine videtur, pauca de hujus viri

bene. S. Gregorius Turonensis Hist. Franc. lib. IX.
cap. 15. hunc sub Eusebii nomine locum laudans,
Arius, inquit, quem projecisse in secessu exta, *Historio-
graphus narravit Eusebius*.

^g Bononiensis atque Arium pro Arii vim. Mox
Guarnerian. si ut res gesta, etc.

^h Ita et Barræus habet: falliturque adeo Caccia-
rius, qui vulgatos ait libros in particulam delere con-
tra mss. fidem.

ⁱ Addit codex uterque in voculam, *jam in perfidia*.
Mox Bononiensis cum fieri, pro quam, e c. Denique
male duo Vatic. apud Cacciarium *jam aliquid pro
neque aliquid*.

^j Diximus videri Athanasium anno 328. suffectum
Alexandro in Ecclesiæ Alexandrinæ regimine, secus
atque alii sentiunt, qui ad 326. referunt. Revo-
quem laudamus locum ex historia acephala superius
(huj. ed. col. 483, not. d). Quibus hæc adde multo lu-
culentiora sub ejusdem paragraphi finem: *Fiunt ergo
Episcopatus Athanasii, ut prædici, usque ad Consulatum
Valentiniani et Valentis* (an. 368.) *Pagii IV. (Junii 8.)
anni XL. Recurrit itaque Rufinus ad priora, seriè-
que temporis intermittit, aut potius conturbat.*

^k Reticent idem vulgati libri plerique omnes.

^l Mss. nostri *Nicæam* præferunt: mox Guarne-
rian. *evigilanter*.

origine supra repetere, et cuius a puero institutionis fuerit, sicuti ab his qui cum ipso vitam duxerant, accepimus, memorare. Tempore quo apud Alexandriam Petri martyris diem Alexander Episcopus agebat, cum post expleta solemnia ^a conuehurus ad convivium suum clericos exspectaret, in loco mari vicino, videt eminus puerorum supra oram maris ludum imitantium, ut fieri solet, Episcopum atque ea quæ in Ecclesiis geri mos est. Sed cum ^b intentius diutine pueros inspectaret, videt ab his geri quædam etiam secretiora et mystica. Perturbatus illico, vocari ad se clericos jubet, atque eis quid eminus ipse videret, ostendit. Tum abire eos, et comprehensos ad se perducere omnes pueros imperat. Cumque adessent, quis eis ludus, et quid egissent, vel quomodo pereunctatur. Illi, ut talis habet ætas, pavidi, negare primo, deinde rem gestam per ordinem pandunt, et baptizatos a se ^c esse quosdam catechumenos constituentur per Athanasium, qui ludi illius puerilis episcopus fuerat simulatus. Tum ille diligenter inquirens ab his qui baptizati dicebantur, quid interrogati fuerint, quidve responderint, simul et ab eo qui interrogaverat. Ubi videt, secundum religionis nostræ ritum cuncta constare, conlocutus cum concilio clericorum, statuisset traditur, illis, quibus integris interrogationibus et responsionibus aqua fuerat infusa, iterari baptismum non debere, sed adimpleri **242** [*Al.* adimplere] ea quæ a sacerdotibus mos est. Athanasium vero atque eos quos ludus ille vel presbyteros habere visus fuerat, vel ministros, convocatis parentibus, sub Dei obtestatione tradit Ecclesiæ ^d suæ nutriendos. Parvo autem tempore, cum a Notario integre, et a Grammatico sufficienter Athanasius fuisset instructus, continuo tanquam fidele Domini commendatum a parentibus, restituitur sacerdoti, ac velut Samuel quidam in templo Domini nutritur, et ab eo pergente ad patres in senectute bona, ad portandum post se ephod sacerdotale deligitur. Sed hujus tanti in Ecclesia pro fidei integritate agones fuerunt, ut etiam de hoc videatur dictum esse illud quod scriptum est: *Ego enim ostendam ei, quanta eum pati oporteat pro nomine meo* (Act. 9. 16.). In hujus etenim persecutiones universus conjuratus orbis, et commoti sunt principes terræ: gentes, regna, exercitus coierunt [*Al.* coierant] adversus eum. Ille autem divinum

^a Guarnerian. ms. *conuehurus*, idest, clericos.

^b Idem *intentus diutino*, duo Vatic. *intenu*, sed et Bononiensis *diuine* habet pro *diutine*.

^c Tacet Guarnerian. *esse*. Cæterum an hæc vera narratio sit de baptizatis pueris ab Athanasio puero, velus ac tratatitia est questio. Confer inter recentiores Pagium ad an. 511. Bollandianos socios ad diem 2. Maii cap. 1. rursumque in Historia Patriarchar. Alexandrin. tom. V. Junii. vicissim Monfalconium in Vita S. Athanasii, et peculiari dissertatione Parisiis edita an. 1710. His adde quæ Fontanius in Vita Rufini lib. II. cap. 5. num. 2. adnotat.

^d Idem cum Bononiensi suæ, vicissim vulgati quod mox sequitur *exacto* reitent. Pro *Notario* quod cum vulgatis habent mss. nostri, Cacciarius *Notariis* rescripsit. Denique Bononiensis paulo post *fide Domini* legit pro *fidele*, etc.

A illud conservabat eloquium, dicens: *Si constant adversum me castra, non timebit cor meum: si insurgat in me prælium, in hoc ego sperabo* (Psal. 26. 3.). Verum quoniam tanta ac talia ejus gesta sunt, ut magnitudo quidem rerum nihil me præterire patiat: multitudo ^e vero gestorum quam plurima cogat omittere, incertus æstuat animus, dum deliberare non valet quid teneat, quid omittat. Et ideo pauca nos quæ ad rem pertinent memorabimus, reliqua ejus fama narrabit sine dubio minora vero nuntiatura. Nam nihil quod addere possit, inveniet.

CAPUT XV.

De Constantini Imperatoris errore.

Igitur ubi Constantius Orientis regnum solus obtinuit, Constantino fratre non longe ab Aquileia apud ^f Alsam fluvium a militibus interfecto, Constantius utriusque germanus, Occidentem satis industrie gubernabat. Nam **243** Constantius natura et animo regio, dum primis illis regni sui fautoribus satis indulget, per eunuchos arte in perfidiam decipitur a perversis sacerdotibus: et intento satis studio, pravis eorum ^g contentionibus obsecundat. Sed illi verentes, ne forte adeundi regis copia quandoque fieret Athanasio, et per eum de veritate fidei quam pervertebant, secundum Scripturas edoceret, omnimodis insimulare eum apud principem, et velut si ^h reum omnium scelerum ac flagitiorum adgrediuntur exponere, usquequo humano corporis brachium loculo delatum Imperatori ostendunt: quod ab Athanasio excisum magicæ artis gratia de Arsenii ejusdant corpore confirmabant. Sed et alia quam plurima criminosa simul et flagitiosa componunt.

CAPUT XVI.

De concilio hæreticorum apud Tyrum contra Athanasium congregato.

Quibus ex causis Imperator jubet convocato Concilio Athanasium condemnari. Idque apud ⁱ Tyrum (misso e latere suo uno ex Comitibus, admittente quoque Archelao tunc Comite Orientis, nec non et eo qui Phœnicem provinciam gubernabat) congregari jubet. Eo deducitur Athanasius: loculus cum humano brachio circumfertur: invidia ^j et horror non solum religiosas, sed et viles animas pervadit.

^e Ignorat Bononiensis. *ac talia*, et mox enim pro vero habet.

^f Bononiensis. *Alsan*. Confer Pagium ad an. 357. num. 7.

^g Duo Vatic. recentiores *intentionibus*.

^h Placuit clarioris contextus gratia, *reum* heic sufficere ex Guarneriani optimæ notæ codicis auctoritate. De Arsenio Valesius in Notis ad Socrat. cap. 27.

ⁱ Passim admonimus de inversa abs Rufino temporum serie. Recurrit idem heic error, Tyriana enim Synodus acta est anno 355. Cplna autem de qua superius cap. 12. loquitur, anno insequenti. Videas hæc referentem ad Historiæ et Chronologiæ leges, Pagium ad an. 352. n. 11.

^j Fortasse rectius in Guarnerian. *invidiæ horror*: duo Vatic. *invidiæ error*.

CAPUT XVII.

De exciso brachio Arsenii, cæterisque dolis hæreticorum in concilio retractis.

Hic Arsenius, cujus brachium dicebatur excisum, Lector aliquando Athanasii fuerat, et ob culpam ^a correptionem verius, frequentiam sese subtraxerat. Cujus latebras oportunas sibi ad hujusmodi commentum flagitiosi homines rati, initio compositi criminis occultatum eum apud quendam, quem fidsimum scelibus suis **244** crediderant [*Al. crediderunt*], retinebant. Pervenit tamen ad hunc in latebris positum, quid suo nomine criminis intentaretur Athanasio. Et sive eum ipsa humanitatis contemplatio, sive divina perpulit providentia, clam per noctis silentia evadens claustris, enavigavit Tyrum, et pridie quam causæ dicendæ adesset ultimus dies, Athanasio sese Arsenius obtulit, ^b utque se rerum gestarum series haberet, edocuit. Ille domi esse hominem, nec innoscere cuiquam de ejus præsentia, jubet. Interea Concilium cogitur, in quod aliquanti concinnatæ calumniæ conscii, omnes pene infenso animo adversum Athanasium præjudicatoque conveniunt. Per idem tempus Paphnutius confessor, de quo supra memoravimus, aderat, Athanasii innocentiam conscius. Is cum vidisset Maximum Jerosolymorum Episcopum, qui una secum effosso oculo, et poplite succiso, confessor exlterat, ^c verum pro nimia simplicitate nihil de sacerdotum scelere suspicantem, consedissee cum cæteris quos factionis macula sociaverat, medium ^d consessum adire non verius: Te, inquit, o Maxime, cum quo mihi unum atque ideum confessionis insigne est, cum quo mihi pariter mortale lumen effossum, clariorem divini luminis conciliavi aspectum: te, inquam, non patiar sedere in concilio malignantium, et cum iniqua genitibus introire. Injectaque manu elevans eum de medio eorum, ac de singulis instruens, perpetua dehinc Athanasio communionem sociavit. Sed interim causa dicitur. Prima introducitur accusatio mulieris cujusdam, quæ se dicebat aliquando hospitio Athanasium recepisse [*Al. suscepisse*], et ab eo noctu nihil suspicantem, vim corruptionis esse perpessam. Introduci ad hæc jubetur Athanasius: ingreditur cum Timotheo presbytero suo, eumque monet, ut posteaquam mulier dicendi finem fecisset, se tacentem, ^e ipse ad ea quæ dixerat responderet. Cumque mulier ea quæ edocta fuerat, perorasset, Timo-

A theus conversus **245** ad eam: Vere, inquit, mulier, ego mansi apud te aliquando, aut vim tibi, ut asseris, feci? Tunc illa (ut mulierum se tallum procacitas habet) objurgans Timotheum: Tu tu, inquit, mihi vim fecisti, tu in illo loco commaculasti castitatem meam. Simul et conversa ad judices, obtestari fidem Dei cœpit, vera se dicere. Tum omnes ridiculos pudor habere cœpit, quod tam facile, tacentem [*Al. docente*] eo, factio compositi criminis patuisset. Nec tamen permissi sunt judices habere de muliere quæstionem, unde hæc, vel per quos, aut quomodo fuisset aptata calumnia, quoniam judicandi libertas penes accusatores erat. Hinc transitur ad aliud crimem. Profertur facinus seculis inauditum. Hoc est, inquit, ubi nemo possit verborum præstigiis ^f decipi, res oculis agitur, verbis cessantibus: Brachium hoc te, aiunt, Athanasi, accusat excisum. Hæc est Arsenii dextera, quam tu quomodo, vel ad quos usus excideris, indicato. Tum ille: Quis enim, inquit, vestrum Arsenium noverat, ut hanc ipsius esse ^g dexteram cognoscatis. Exsurrexerunt aliquanti, qui se dicerent optime scisse Arsenium, in quibus nonnulli erant absque conscientia factionis. Orat dehinc a judicibus Athanasius, ut hominem suum, quem ^h negocium deposceret, jubeant introduci. Cumque introductus esset Arsenius, elevato ejus vultu, Athanasius concilio et judicibus ait: Hic est Arsenius. Et allevans ejus nihilominus dexteram: Hæc est, inquit, etiam dextera ejus, hæc est et sinistra. Hæc autem, quam isti offerunt, manus unde sit, vos requirite. Tunc [*Al. Tum*] velut nox quædam et tenebræ accusatorum oculis infusæ, quid agerent, quos se verterent, nesciebant. Ipsum etenim esse Arsenium testes qui paulo ante ⁱ scire se dixerant, confirmabant. Verum, quia non judicandi, **246** sed opprimendi hominis causa concilium gerebatur, fragor omnium repente attollitur, magum esse Athanasium, et decipere intuentium oculos, conclamatur, nec debere ullo modo ultra talem hominem vivere: factoque impetu, suis eum discerpere manibus perant. Sed Archelaus, qui cum cæteris ex præcepto Imperatoris concilio præsidebat, ereptum eum de [*Al. ex*] discerpentium manibus, per occultos exitus ^j eduxit, ac fugæ (qua solum posset) salutem monuit commendare. Concilium tamen rursus conveniens, tanquam si nihil omnino deprehensum fuisset, ut confessum de intentatis criminibus

^a Idem Guarnerian. *correptionis*, tum Regio-Vatic. *præsentia pro frequentia*.

^b Duo Vatic., et quæ pro utque, ut et paulo post agitur pro cogitur.

^c Ita et Bononiensis et duo Vatic. habent. Guarnerianus autem cum pridem vulgatis *verum*, ut et mox *suspiciatum* pro *suspiciantem*.

^d Cacciarus maluit *consensus*, male Guarnerian. *consensum*. Voculam o mox, ubi dicitur, o Maxime, iuss. quoque nostri addunt, vulgati reticent.

^e Pronomen ipse addunt nostri mss. et Cacciarus ex duobus Vaticanis. Paulo post Guarnerian. et vim tibi, pro aut vim, etc.

^f Duo Vatic. *decipere*, et mox a te pro hoc te, notante Cacciaro, qui et perperam Athanasii pro A-hu-

nasi habet.

^g Tacent vulgati *esse*: æque bene. Cogimus ejusmodi interdum lictionum et nos rationem habere aliquam, quando Cacciarus in iis summam rei collocat.

^h Addunt vulgati in præpositionem, quam mss. ignorant. Guarnerian. *deposcerat* pro *deposceret*.

ⁱ Guarnerian. *se dixerant scisse*. Infra, juncto etiam Bononiensis, *acclamatur pro conclamatur*.

^j Sic et mss. habent et vulgati libri. Cacciarus de suo, ut videtur, *deduxit*. Guarnerian. ab in- e- quente periodo, verbis *Concilium tamen*, caput alterum exorditur. Ibi et vocem omnino cum vulgatis retinet, ubi dicitur *nihil omnino*, quam Cacciarus, lectore nec admonito, respuit.

bus Athanasium condemnat. Et gesta in hunc modum facta per orbem terræ mittentes, ad scelere sui consensum, Imperatore cogente, cæteros Episcopos perpulerunt.

CAPUT XVIII.

De fuga et latebris Athanasii.

Hinc jam toto orbe profugus agitur Athanasius, nec ullus ei tutus ad latendum supererat locus. Tribuni, Præpositi, Comites, exercitus quoque ad investigandum eum moventur [Al. commoventur] edictis imperialibus. Præmia delatoribus proponuntur, si quis vivum maxime, ^a si id minus, ca, ut certe Athanasii detulisset. Ita totis regni viribus frustra adversum eum, cui Deus aderat, certabatur. Interea sex continuis annis ita latuisse fertur ^b in lacu cisternæ non habentis aquam, ut solem nunquam videret. Sed cum per ancillam, quæ sola conscientia dominorum officiis qui ei latebras præbuerant, ^c videbatur, indicatus fuisset, tanquam Dei spiritu admonitus, ipsa nocte qua ad eum comprehendendum cum indicibus veniebatur, post annos sex migravit ad alium locum. Ita illi qui venerant ^d 247 frustrati, dominisque in fugam versis, de ancilla ut falsa indice poenas sumunt.

CAPUT XIX.

Ut Constans Imperator, pro Athanasio, fratri Constanti scripserit, eumque Ecclesiæ suæ reddi jusserit.

Verum ne graves alicui ^d latebræ suæ fierent, et occasio calumniæ innocentibus quæreretur, nihil sibi ultra jam tutum in Constantii regno præsumens, ad Constantis partes profugus abscedit [Al. abcessit]. A quo satis honorifice religioseque susceptus est. Quo causa ejus, quam fama compererat, diligenti cognita, scribit ad fratrem, pro certo se comperisse, quod sacerdos Dei summi Athanasius injuste fugas et exilia pateretur. Hunc itaque recte ^e faceret, si absque

^a In Guarneriano *sin minus*. Cacciarius notat, historiam heic scribi a Rufino persecutionis in S. Athanasium, ex quo eum Eusebiani in Antiochena pseudosynodo (quæ occasione dedicationis Aurei Domini, collecta est) de Alexandrina sede deturbarunt, suffecto Gregorio, qui stipatus quinque milium armatorum satellitio per vim atque incendia Ecclesiam occupavit. Annus tunc agebatur trecentessimus quadragesimus primus. Vide Pagium.

^b Sin hæc minus vera narratio videatur, Noster minime tamen culpandus est, qui id se ab aliis accepisse profiteatur. Cæterum cod. Bononiensis loco habet pro lacu, et mox juncto et Guarneriano, *viderit pro videret*.

^c Tacet Bononiensis. *videbatur*. Paulo post Guarnerian. *cum iudicibus veniebatur*, et juncto iterum Bononiensi, *emigravit*. Peccat vero Bononiensis in sequentibus, *Ita illis, qui fuerant, frustratis, et falsa iudice*. Guarnerian. recte, *dominis quoque versis in fugam*, etc., cum vulgatis.

^d Guarnerian. *tenebræ, minus vere*.

^e Idem facere, tum sibi curæ futurum, ut ipse adimpleret, non interjecta id vocula: cuius loco tacent veteres vulgati ipse.

^f Atque heic ipse interserit cod. Regio-Vatic. Mox frater Cacciarius leg. t pro fratrem, quod rectius et nostri ms. præferunt et vulgati libri.

A ulla molestia loco suo restitueret: si id nollet, curæ sibi futurum, ut ipsa id adimpleret, regni ejus intima penetrans, et poenas dignissimas de auctoribus sceleris sumens. Quibus scriptis perterritus Constantius (quod posse facere ea quæ ^f minitabatur, conscius erat, fratrem) simulata benignitate ultro venire ad se Athanasium jubet, et levi increpatione perstrictum, ad Ecclesiam suam permittit securum [Al. in securum] ire. Admonitus tamen ^g 248 Imperator ab impiis consiliariis: Non est, inquit, magnum, Athanasii, quod Episcopi poscunt de te, ut unam ex multis quæ sunt apud Alexandriam Ecclesiis, concedas populis eorum qui tibi communicare nolunt. Tum ille, Deo sibi suggerente, paratum in tempore consilium reperit. Et quid est, inquit, Imperator, quod poscenti tibi liceat denegari, qui potestatem omnium habes jubendi? Sed unum est quod oro, ut meam quoque petitiunculam libenter admittas. Cumque se omnia quæ vellet, quamvis essent difficilia, promitteret præstaturum, si hoc unum ^h cederet libens, ait Athanasius: Hoc est quod rogo, ut quia etiam hic (nam apud Antiochiam res agebatur) sunt nostri populi qui istis [Al. his] communicare nolunt, unam eis tenere ⁱ concedatur Ecclesiam. Æquissimum sibi videri, et valde præstandum, lætus spondit Imperator. Sed cum rem detulisset ^j eos, quorum consiliis utebatur, neque ibi se velle accipere Ecclesiam, neque hic dare, ^k respondent, quia plus sibi singuli quique quam absentibus consulebant. Ita Imperator admiratus ejus prudentiam, properare ocyus ad suscipiendam suam Ecclesiam jubet. Sed cum Magnentii ^l scelere Imperator Constans regno simul et vita fuisset exemptus, rursus in Athanasium veteres ^m 249 illi incentores Principis odia resuscitare cœperunt: fugatoque de Ecclesia, in locum ejus Georgium quemdam perfidiam et immanitatis suæ socium mittunt. Nam prius quemdam Gregorium miserant. Rursus fuga, rursus latebræ et edicta adversum Athanasium Principis per

^g Bononiensis *concederet. Libens Athanasius, etc.*

^h Ita pari omnes consensu ms. libri: vulgati ferme rectius *concedas*.

ⁱ In Guarnerian. *responderunt*: paulo post Bononiensis pronomen *suam* tacet, ubi dicitur *suam Ecclesiam*. Jam vero Historiam acephalam de Athanasii præcipue rebus, quam superius uno alteroque loco laudavimus, nuper editam Tom. III. Observat. Literar. comparemus. *Scriptis autem et Imperator Constantius de reditu Athanasii, et inter Imperatoris Epistolas hæc quoque habetur. Et factum est post Gregorii mortem Athanasius reversus est ex urbe Roma, et partibus Italiae, et ingressus est Alexandriam Phaophi XXIV. Consulibus Constantio et Constante III. [annum notat 346. diem 21. Octobris] hoc est post annos VI. (supple, ab ipsius damnatione in Antiochena Synodo, quam diximus ann. 341. celebratam) et remansit quietus apud Alexandriam annis XVI. et mens. VI. Heic error in numerica annorum nota est, videturque rescribendum XIII. pro XVI. ut consequens historiæ contextus docebit. Interim ex his licet laud sane exiguam Rufiniana narrationi lucem fœnerari: et quod rei caput est, temporum seriem, quorum luxatione aliquando, vel traiectione Rufinus peccat, reformare.*

^j In Guarneriano ms. vacuum pro *Magnentii* nomine spatium interjacet. Rem porro totam, quam

omnem locum ponuntur, præmia et honores delatoribus pollicentia. Ipse quoque cum ob vindictam necis fraternæ, regnumque recuperandum ad Occidentis partes venisset, et extincto tyranno, regni solus arce potiretur, fatigare Occidentales Episcopos, et per deceptionem ad consensum Arianae hæreseos cogere aggreditur, Athanasii prius condemnatione præmissa, et velut obicis validissimi objectione sublata.

CAPUT XX.

De Concilio apud Mediolanum habito, et exiliis Eusebii, Luciferi, cæterorumque Episcoporum catholicorum.

Ob hoc^b apud Mediolanum Episcoporum concilium convocatur: plures decepti. Dionysius vero, Eusebius, Paulinus, Rhodanius, et Lucifer, dolum in negotio esse proclamantes, asserentesque quod subscriptio in Athanasium, non aliam ob causam, quam destruendæ fidei moliretur, in exilium trasi sunt. Illis

paucis hoc reliquo capite Rufinus perstringit, copiose, et per temporum quoque seriem, edisserit modo laudata Historia acephala num. 3. quam operæ pretium est, tametsi paulo prolixiorum describere: *Post hoc tempus, Athanasius audiens adversum se turbam futuram, Imperatore Constante in Mediolano constituto, direxit ad Comitatum navigium cum Episcopis V. Serapionem Thmuitanum, Triadelphum Niciotanium, Apollinem Cynopolitanum superioris, Ammonium Pachemmonensem; et presbyteros Alexandriae III. Petrum Medicum, Astericum, et Phileam. Post quorum navigationem de Alexandria, Consul. Constantio VI. Aug. et Constante Cæsare II. Pachom XXIV. die [An. 353. Maji 17.]; mox post IV. dies Montanus Palatinus ingressus Alexandriam Pachom XXVIII. ejusdem Augusti litteras Constantis dedit Episcopo Athanasio, per quas vetabat eos occurrere ad Comitatum; ex qua re nimis vastatus [F. vexatus] est Episcopus, et omnis populus fatigatus est valde. Ita Montanus nihil agens profectus est, relinquens Episcopum Alexandriae.*

Postmodum autem Diogenes, Imperialis Notarius, venit Alexandriam mense Mensore (An. 355. leg. Mesori), Consulatu Arbitionis, et Loliani; hoc est post annos II. et menses V. ex projectione Montani de Alexandria, et incubuit omnibus Diogenes, expellens [Al. compellens] egredi Episcopum Civitatem, et omnes satis adfexit. VI. autem die Toth mensis (3 Septemb.) acriter incumbens expugnabat Ecclesiam; et fecit insistens menses IV. hoc est, ex mense Mensore, sive ex die intercalariarum, usque Cyac (Choiac), XXVI. diem 22. Decemb.). Populo vero resistente Diogeni vehementer, et judicibus, reversus est Diogenes sine effectu prædicti mensis Cyac die XXVI. Consulatu Arbitionis et Loliani post menses IV, sicut dictum est.

Itaque dux Syrianus, et Notarius Hilarius de Ægypto Alexandriam venerunt, Tybi decimo die post Consulatum Arbitionis et Loliani (An. 356. Januar. 5.), ac præmittentes omnes per Ægyptum, ac Libyam militum legiones, ingressi sunt Dux, et Notarius per noctem cum omni manu militari Ecclesiam Theonæ, Meshir XIII. die (Febr. 8.) per noctem supervenientem XIV. et frangentes ostia Ecclesiæ Theonæ, ingressi sunt cum infinita manu militari. Episcopus autem Athanasius effudit manus eorum, et salvatus est die prædicto Meshir XIV. (Febr. 9.). Hoc tamen factum est post annos IX. et menses III. ac dies XIX. quam Italia reversus est Episcopus: Liberato autem Episcopo, presbyteri ipsius, et populus remanserunt obviuentes Ecclesiæ, et colligentis mensibus IV. donec ingrederetur Alexandriam Cataphronis Præfectus, et Eraclius Comes mense Pahyni, XVI. die, Consulatu Constantis VIII. et Juliani Cæsaris primo (An. 356. Jun. 10.).

^a Annon Gregorius pro Georgio hic et infra positus est? Ipsi enim Historia acephala nos modo docent (col. 192, not. i), autem diem 21 Octobris anni 346 vita functum esse Gregorium.

A etiam Hilarius jungitur, cæteris vel ignorantibus, va non credentibus fraudem.

CAPUT XXI.

De Ariminensi concilio.

250 Sed tali consilio gestum fuisse negotium, rei exitus docuit. Illis namque de medio sublatis, continuo synodus apud Ariminum congregatur. Ibi secundum ea quæ Orientales apud Seleuciam composuerant callidi homines et versuti, simplices et imperitos Occidentalium sacerdotes facile circumveniunt, hoc modo proponendo eis: Quem^d magis colere et adorare vellent, ὁμοούσιον, an Christum? Illisque virtutem verbi, quid ὁμοούσιον significaret, ignorantibus, velut in fastidium quoddam et execrationem sermo deductus est, Christo se credere, non ὁμοούσιον, confirmantibus. Sic [Al. Et sic] multorum, præter paucos, qui scientes prolapsi sunt, animi decepti, contra ea quæ patres apud Nicæam conscripserant, venientes,

Et post dies IV. quam sunt ingressi, Athanasiani ejecti sunt de Ecclesiis, et traditi sunt ad Gregorium pertinentibus, et Episcopum expectantibus: susceperunt autem ii Ecclesias die XXI. mense Pahyni. Advenit etiam Gregorius Alexandriae Cons. Constantis IX. et Juliani Cæsaris II. Meshir XXX. die (An. 357. Febr. 24.), hoc est post menses octo, et dies XI. quando susceperunt Ecclesias ad cum pertinentes. Ingressus itaque Gregorius Alexandriae, tenuit Ecclesias mensibus XVIII. integris; et tunc plebs adgressa est illum in Dominico Dionysii, et viz cum periculo, et magno certamine liberatus est, die primo mensis Toth, Cons. Tatiani, et Cerealis (An. 358. Aug. 29.). Ejectus est autem Gregorius de Alexandria die X. factæ seditionis, hoc est Phaoph die V. (Oct. 2.). Ad Athanasium vero Episcopum pertinentes post dies IX. projectionis Georgii, hoc est XIV. die mensis Pahyni, ejicientes Gregorii homines, tenuerunt Ecclesias mensibus duobus, et diebus XIV. donec advenit dux Sebastianus de Ægypto, et ejecit eos et iterum ad Georgium pertinentes Ecclesias consignavit mense Cyac die XXVIII. (Dec. 24.).*

Post menses autem IX. integros projectionis Georgii de Alexandria, Paulus Notarius advenit Pahyni XXIX. Consulante Eusebio, et Hypathio (An. 359. Jun. 23.), et proposuit Imperiale Præceptum pro Georgio, et domuit multos ob ejus vindictam. Et post menses V. Georgius venit Alexandriam, Athyr XXX. die (An. 361. Nov. 26.) Cons. Tauri, et Florenti, de Comitatu; hoc est post annos III. et menses duos quam sugerat. Et apud Antiochiam Arianae hæreseos ejicientes Paulinos de Ecclesia, Meletium constituerunt, quo [in ms. eo] nolente eorum malæ menti consentire, Euzijum presbyterum Georgii Alexandrini ejus loco ordinaverunt.

Ingressus autem, sicut prædictum est, Georgius Alexandriam Athyr die XXX. degit in Civitate securus dies III. hoc est die III. Cyac. etc.

^a Bononiensis, et deceptione.

^b Idem Ob hoc caput, Mediolanum, etc., et mox Rodamus pro Rhodanius, Guarnerian. Rodanus. Confer Socratem lib. II. cap. 36. e recentioribus Pagium ad an. 355. quo congregata hæc est Synodus Mediolani, Montfauconicum in vita S. Athanasii, atque alios.

^c Reticet idem ibi, pro quo pejus adhuc Guarnerian. sibi habet, ut et quam pro quæ. Synodus Occidentalium Arimini anno 359. eodemque tempore Orientalium Seleuciæ congregatas, nemo est qui nesciat. Vide Socratem l. II. c. 38. in eumque doctorum hominum notas.

^d Denuo Guarnerian. quam magis, etc. Pro quid ὁμοούσιον, Cacciarus quod ἰσοούσιον: sed et quoties Græcum verbum repetitur, toties contra leges orthographiæ depravat. Codices nostri uss. Latinis literis homousion repræsentant.

quasi ignotum et a Scripturis alienum sermonem auferri de fidei Expositione decernunt, communionemque suam hæreticorum societate commaculant. Ea tempestate facies Ecclesiæ fœda et admodum turpis erat. Non enim sicut prius ab externis, sed a propriis vastabatur. Fugabat alius, alius fugabatur, et uterque de Ecclesia erat. Ara nusquam, nec immolatio, nec libamina: prævaricatio tamen et lapsus erat, ac ruina multorum. Similis pœna, sed impar victoria. Similiter cruciabatur, **251** sed non similiter glorificabantur: quia dolebat Ecclesia etiam illius casum, qui impellebat ad lapsum.

CAPUT XXII.

De Liberio Episcopo urbis Romæ.

Igitur Liberius, qui post Julium Marci, quem Silvester præcesserat, successorem, in urbe Roma per idem tempus sacerdotio fungebatur, in exilium truditur: inque ejus locum Felix diaconus suus ab hæreticis subrogatur. Et non tam sectæ diversitate, quam communionis et ordinationis conniventia maculatur.

CAPUT XXIII.

De Jerosolymorum et Alexandriæ Episcopis.

Jerosolymis vero Cyrillus post Maximum, sacerdotio confusa jam ordinatione suscepto, aliquando in fide, sæpius in communionem variabat. Apud Alexandriam vero Georgius satis procaciter vi raptum episcopatum gerebat, ita ut magis sibi juris dicendi creditos fasces, quam sacerdotium ministrandum religionis officiis æstimaret.

CAPUT XXIV.

De permixtione Episcoporum apud Antiochiam.

Apud Antiochiam sane diversis temporibus multa et admodum confuse gesta sunt. Nam defuncto Eu-

^a In Bononiensi ab externis. Mox Guarnerian. cum Regio-Vatic. gloriabantur pro glorificabantur.

^b Jam ab anno 352. Romanum Cathedram obtinebat: actus autem est in exilium an. 355. exeunte, post biennium, et quod excurrit, sive initio 358. Romanum repetiit. Guarnerian. ms. pro Inque ejus locum habet in quo ejus loco.

^c Bononiensis. cohibentia, quod ab aliorum mss. conniventia parum abludit. Vulgati autem libri convenientia: quæ neque incongrua lectio ipsa est, siquidem et notare illud Rufinus voluit, quod fuerit ab Arianis ordinatus. S. Hieronymus lib. de Scripturis Ecclesiasticis, eum dicit fuisse ab Acacio Cæsariensi, Romæ Episcopum constitutum. Videsis Athanasium Epist. ad Monachos: Socratem quoque lib. II. cap. 37. sub finem, et Sozomenum lib. IV. capp. 11 et 15.

^d Recole quæ de illo superius ex Historia acephala (col. præc. in fine notæ) quæ incipit col. 492) dicta sunt. De ejusdem infami exitu mox dicemus.

^e Legimus De permixtione tum codicum mss. quos in Elencho capitulorum laudavimus, tum ipso cogente Rufini proposito, toto subsequente contextu de rebus apud Antiochiam admodum confuse gestis. Antea lectum ambitione.

^f Adverbum etiam Guarnerian. ms. postponit, legique prædices etiam malitia.

^g Duo mss. substantibus, Cacciario teste, qui deinde minus bene et refragantibus libris nostris omnibus,

doxio, cum multi diversarum urbium Episcopi ad illam sedem summa ambitione niterentur, ad ultimum Mæletium de Sebastia Armeniæ civitate, contra decreta concilii illuc transferunt. Qui tamen ab ipsis rursus in **252** exilium truditur, quod contra opinionem ipsorum non Arii, sed nostram fidem caput in Ecclesia prædicare. Quem magna plebs sede [Al. Ecclesia] depulsum secuta, ab hæreticorum societate divellit.

CAPUT XXV.

De schismate Arianorum, quod in tres partes divisum est: et quidam eorum Eunomiani, alii Macedoniani, alii vero permanserunt Ariani.

Interea ut aliquando etiam in semetipsam prædices malitia desæviret, sacerdotes, et populi, qui, Ario duce, primitus fuerant ab Ecclesia divisi, in tres denuo sectas partesque funduntur. Nam illi (quos paulo superius dixeramus, non adquiescentes Eusebii cæterorumque simulationibus, cum Ario exilium pertulisse) postmodum nec ipsi Ario regresso de exilio communicare voluerunt, eo quod simulata confessione communicasset iis, qui de ipsa substantia Dei Patris Filium constituerent: quia ipsi ea quæ primo docuerat Arius, ex nullis extantibus creatum et factum, non natum Filium, satis libera, non potius impudenti blasphemia confirmabant. Quod et post illorum obitum Aetius quidam, post Aetium validius et latius asserebat Eunomius, vir corpore et anima leprosus, et interius exteriusque morbo regio corruptus, arte tamen dialectica præpotens, plurima contra fidem nostram scripsit, et disputandi leges sectatoribus suis dedit. A quo etiam nunc Eunomiana hæresis appellatur. Alius quoque Macedonius nomine, quem, nostris expulsis, imo potius necatis, apud Constantinopolim statuerant Episcopum, quia **253**

sed potius pro sex potius legit. Idem de Aetio notat, quod Diaconus Ecclesiæ Alexandriæ ordinatus fuerit a Georgio Ariano Episcopo. Satis erudit. Verum Socrates lib. II. cap. 33. quod nimirum de Aetio Syro Eunomii magistro inscribitur, eum tradit, ὑπὸ Λεοντίου, a Leontio, Antiochenæ urbis Episcopo diaconum ordinatum. Vide, cui malis fidem adhibere.

^a Guarnerian. interior, et exterior: tum Bononiensis correptus pro corruptus, et arte tantum dialectica, pro arte tamen, etc.

^b Vulgati vel potius. Hanc quoque præstat ab Historia acephala, sæpius laudato eximieque fidei monumento, narrationem describere, quæ a Paulo Constantinopolitanæ sedis Episcopo in exilium in Armeniam deportato ita contextur: Volens Eudozium hæreseos Ariane socium, et participem Theodorus cum ceteris throno Civitatis imponere, ordinatum Germanicæ; populo vero moto ad seditionem, et non permitte quemquam sedere in throno beati Pauli; adsumentes Macedonium, Pauli præbyterum, ordinaverunt Episcopum Constantinopolitanæ Civitatis: quem omnis Episcoporum conventus damnavit, quoniam adversus suum patrem impositionem manus hæreticorum impie suscepit.

^c Macedonius tamen postquam communicavit illis, et subscripsit, occasiones ingesserunt nullius momenti; et amoventes de Ecclesia, constituunt Eudozium prædictum Antiochensem. Unde in hac secessione Macedo-

similem Patri Filium fatebatur; licet Spiritum Sanctum æque ut illi blasphemaret, tamen ab illis expellitur, quia similia ut de Patre, etiam de Filio prædicaret. Neque vero nostris conjungitur, a quibus de Spiritu Sancto diversa sentiret. Ita pestifera illa bestia, quæ per Arium primo quasi de inferis extulerat caput, subito triformis apparuit: per Eunomianos, qui dicunt per omnia dissimilem Filium Patri, quia nullo genere similis possit esse factura factori: Per Arianos, qui dicunt, similem quidem posse dici Filium Patri, sed largitate gratiæ, non proprietate naturæ, in quantum scilicet potest creatori creatura conferri: Per Macedonianos, qui dicunt similem quidem Filium per omnia Patri, Sanctum vero Spiritum cum Patre et Filio nihil habere commune. Hæc quidem inter illos. ita gesta sunt. Sed sicut de talibus scriptum est: *Discissi sunt, et non sunt compuncti* (Psal. 34. 15.): plurimi sane eorum, qui videbantur attentiores vitam gerere, et monasteria apud Constantinopolim vicinasque provincias, et Episcopi nobiles Macedonii magis errorem sunt secuti.

CAPUT XXVI.

De fine Constantii Imperatoris, et ortu Juliani.

Sed Constantius Imperator, dum Juliano (quem Cæsarem apud Gallias reliquerat) dignationem sibi Augusti sponte præsumenti, armis ire obviam parat, vicesimo et quarto post occasum patris imperii sui anno, in 254 oppido Ciliciæ Mopsocrenis ^b diem defunctus est.

CAPUT XXVII.

De Episcopis ab exilio relaxatis.

Post quem Julianus, præsumtum prius, deinde ^a ut legitimum, solus obtinuit principatum. Is primo

niani appellantur, circa Spiritum Sanctum naufragantes.

^a Tacet Guarnerian. sancto, tum juncto et Bononiensi infernis habet pro inferis.

^b Editi antea vita pro diem, tum Bononiens. ms. functus pro defunctus. Confer Chronicon Hieronym. ad an. Christi 364. et quæ nobis in eum locum adnotata sunt.

^c Guarnerian. demum ut legitimum solus obtinet principatum. Is primum velut (Caeciar. vel ut, duobus verbis) arguens, etc. Audiendus iterum scriptor Historiæ acephalæ. IV. die mensis Cyac (hæc vel Novembris postrema est, vel Decembris prima anni 361.) ^d Præfectus Gerontius nuntiavit mortem Constantii Imp. et quod solus Julianus tenuit universum Imperium. Quo audito cives Alexandrini, et omnes contra Georgium clamaverunt; eodemque momento sub custodia illum constituerunt; et fuit in carcere ferro vinculus ex prædicto die Cyac IV. usque ad XXVII. ejusdem mensis diebus XXIV. Nam XXVIII. die ejusdem mensis mane pene omnis populus illius Civitatis perduxit de carcere Georgium, nec non etiam Comitem, qui cum ipso erat, insistentem fabricæ Dominicæ, quæ dicitur Cæsarium, et occiderunt ambos et eorum corpora circumduxerunt per mediam Civitatem, Georgii quidem super camelum, Dracontii vero homines funibus trahentes; et sic injuriis adfectos circa horam VII. diei utriusque corpora combusserunt.

Proximo autem die Methyr, X. die mensis, post Consulatum Tauri, et Florenii, Juliani Imp. [an. 362. Febr. 4.] præceptum propositum est, quo jubebatur

A velut arguens perperam gesta Constantii, Episcopos jubet de exiliis relaxari. Post vero adversum vestros tota nocendi arte consurgit. Interim qui superfuerant Episcopi, de exiliis relaxantur. Nam Liberius urbis Romæ Episcopus, Constantio vivente, regressus est. Sed hoc utrum quod adquirenti voluntati suæ ad subscribendum, ^d an ad populi Romani gratiam, a quo proficiscens fuerat exoratus [Subint. Constantius], indulserit, pro certo compertum non habeo. Lucifer autem cum exoraretur ab Eusebio, quia uterque in partibus vicinis Ægypto fuerat relegatus, ut ad videndum Athanasium Alexandriam pergerent, communique tractatu cum his qui superluerant sacerdotibus, de statu Ecclesiæ decernerent, præsentiam sui abnegans, legatum pro ^e se diaconum suum mittit, atque ipse intento animo Antiochiam pergit: ibique dissidentibus adhuc partibus, sed in unum tamen revocari posse sperantibus, si sibi talis eligeretur Episcopus, erga quem non una plebs, sed utraque gauderet, præproperus catholicum quidem et sanctum vjram, ac per omnia dignum sacerdotio Paulinum Episcopum collocavit, sed tamen in quem adquiescere plebs utraque non posset.

CAPUT XXVIII.

De Concilio apud Alexandriam sanctorum Episcoporum, et Luciferi ab his dissidio.

255 Pergit interea Eusebius Alexandriam, ibique Confessorum concilio congregato, pauci numero, sed ^f fide integri, et meritis multi, quo pacto post hæreticorum procellas, et perfidiæ turbines tranquillitas revocaretur Ecclesiæ, omni cura et ^g libratione discutiunt. Aliis videbatur fidei calore ferventibus, nullum debere ultra in sacerdotium recipi, qui se utcumque hæreticæ communionis contagione maculasset. Sed qui inuitantes Apostolum quærebant,

reddi Idolis, et Neochoris, et publicæ rationi, quæ præteritis temporibus illis sublata sunt.

Post dies autem III. Methyr XIV, datum est præceptum Gerontio Præfecto ejusdem Juliani Imper. necnon etiam Vicarii Modesti, præcipiens Episcopos omnes factionibus antehac circumventos, et exiliatis reverti ad suas Civitates, et Provincias. Hæc autem litteræ sequenti die Methyr XV. propositæ sunt: postmodum autem et Præfecti Gerontii Edictum propositum est, per quod vocabatur Episcopus Athanasius ad suam reverti Ecclesiam. Et post dies XII. hujus edicti propositionis Athanasius visus est apud Alexandriam, ingressusque est Ecclesiam eodem mense Methyr die XXVII. ut sit ex ejus fuga, Syriani, et Hilarii temporibus facta, usque ad reditum ejus Juliano..... Methyr XXVII. Remansit in Ecclesia usque Phaophi XXVI. Consulatu Mamertini, et Nevitæ mensibus VIII. integris (Oct. 23. an. 362.).

^d Vetus hæc et in utramque partem agitata est questio sexcentis libris. Adito, si libet, e recentioribus Montfauconium in Vita S. Athanasii.

^e Bononiens. pro sede Diaconum, etc., paulo quoque post, si ibi talis, etc., pro si sibi, etc., denique Guarnerian. infra per omnia dignissimum pro dignum, etc.

^f Notatum Barræo in aliis libris legi fidei integritate, quod et probaretur mihi quidem magis. Vide unum pro cunctis Hieronymum Dialogo contra Luciferianos.

^g In Guarneriano omni cura et deliberatione. Mox Bononiens. furentibus habet pro ferventibus.

non quod sibi utile esset, sed quod pluribus ^a, vel qui imitarentur Christum, qui cum esset omnium vita, pro salute cubetorum humilians se, descendit in mortem, quo scilicet inveniretur et in mortuis vita: dicebant melius esse, humiliari ^b se paululum propter dejectos, et inclinari propter elisos, ut eos rursus erigerent, nec sibi soli puritatis merito cælorum regna defenderent, sed esse gloriosius, si cum pluribus illuc mererentur intrare. Et ideo rectum sibi videri, ut tantum perfidiæ auctoribus amputatis, reliquis sacerdotibus daretur optio, si forte velint [*Al. vellent*], abjurato errore perfidiæ, ad fidem patrum statutaque converti, nec negare aditum redeuntibus, quin potius de eorum conversione gaudere: quia et ille evangelicus junior filius, paternæ depopulator substantiæ, in semetipsum reversus, non solum suscipi meruit, sed et dignus paternis complexibus [*Al. amplexibus*] deputatur, et arulum fidei recepit, et stola circumdatur: per quam quid aliud quam sacerdotii declarantur insignia? nec probabilis extitit apud patrem senior filius, ^c quod invidit recepto: nec tantum meriti habuit non delinquendo, quantum noxæ contraxit non indulgendo germano.

CAPUT XXIX.

De his quæ in eodem Concilio statuta sunt.

256 Cum igitur hujuscemodi sententias [*Al. sententiam et prolatam*] ex evangelica auctoritate prolatis, ordo ille sacerdotalis et Apostolicus approbasset, ex Concilii decreto, Asterio ^d cæterisque qui cum ipso erant, Orientis injungitur procuratio, Occidentis vero Eusebio decernitur. Additur sane in illo Concilii decreto, etiam de Spiritu Sancto plenior disputatio, ut ejusdem substantiæ ac deitatis, cujus Pater et Filius, etiam Spiritus Sanctus crederetur, nec [*Al. ne*] quicquam prorsus in Trinitate, aut creatum, aut inferius, posteriusve diceretur. Sed et de differentia substantiarum et subsistentiarum sermo ejus per scripturam motus ^e est. Græci οὐσίας et ὑποστάσεις, vocant. Quidam etenim dicebant substantiam et subsistentiam unum videri: et quia tres subsistentias non dicimus in Deo, nec tres substantias dicere debeamus. Alii vero, quibus longe aliud substantia, quam subsistentia significare videbatur, dicebant, quia substantia ^f ipsam rei alicujus naturam

^a Placuit vulgatam lectionem retinere, quæ et concinnior videtur, et codicum ms. præcipue Bononiensis auctoritate non caret. Cacciarium maluit cum Vaticanis, quod multis expediret.

^b Illud se addunt et mss. nostri: vulgati ignorant. Mox Bononiensis disjectos pro dejectos legit.

^c Bononiensis. qui invidit, tum in fine cum vulgatis notæ pro noxæ.

Idem cæterisque qui cum Episcopis erant: Guarnerian. qui cum ipsis erant; et paulo post in loco Concilii, etc., pro in illo, etc.

^d Denuo Guarnerian. motus est, quod Græci usias et ypostaseis vocant. Quidam etiam, etc.; tum et quia tres substantias non dicimus in Deum, etc.

^e Sic duo nostri, totidemque apud Cacciarium mss. habent: vulgati ipsa. Paulo post Bononiensis. Idcirco pro ideoque.

rationemque, qua constat, designet: Subsistentiæ autem uniuscujusque personæ, hoc ipsum quod extat et subsistit, ostendat. Ideoque propter Sabelli hæresim tres esse subsistentias confitendas, quod quasi tres subsistentes personas significare videretur, ne suspicionem daremus, tanquam illius fidei sectatores, quæ Trinitatem in nominibus tantum, et non in rebus ac subsistentiis confiteatur. Sed et de incarnatione Domini comprehensum est, quia corpus quod susceperat Dominus, neque sine sensu, neque sine anima suscepisset. Quibus omnibus caute moderateque compositis, unusquisque itinere suo cum pace perrexit.

CAPUT XXX.

De Eusebio et Hilario, atque Ecclesiarum per eos restitutione.

257 Sed Eusebius cum redisset Antiochiam, et invenisset ibi a Lucifero contra pollicitationem ordinatum Episcopum, pudore simul et indignatione compulsus abscessit, neutri parti communionem suam relaxans, quia digrediens inde promiserat se acturum in Concilio, ut ^g is eis ordinaretur Episcopus, a quo pars neutra descisceret. Ille namque populus, qui Meletium dudum de Ecclesia pulsum, quasi pro fide recta fuerat secutus, non junxerat se ad priores catholicos, id est, qui cum Eustathio, et ^h Eusebio Episcopo fuerant (ex quibus etiam Paulinus erat) sed suum principatum, suumque conventiculum tenuit. Hos ergo cum in unum revocare voluisset ⁱ Eusebius, nec tamen (præventus a Lucifero) potuisset, abscessit. Tunc regressus Meletius de exilio, quia cum eo numerosus populus erat, Ecclesias tenuit: et ex eo jam propriam synodum cum cæteris Orientalibus Episcopis habuit, nec tamen Athanasio junctus est. Interim Lucifer injuriam dolens, quod Episcopum a se ordinatum apud Antiochiam non recepisset Eusebius, nec ipse recipere cogit Alexandrini decreta concilii, sed constringebatur legati sui vinculo, qui in concilio ipsius auctoritate subscripserat. Abjicere namque eum non poterat, qui ^j auctoritatem ejus tenebat. Si vero recepisset, omne suum frustrandum videbat inceptum. Diu ergo de hoc multumque deliberans, cum ex utraque parte concluderetur, elegit, ut legato suo recepto, erga cæteros sententiam disparem ^k, sed sibi placitam

^g Ex codice Guarneriano is pronomen suffecimus, quod libri alii ignorant.

^h Non addunt et Eusebio vulgati libri, et qui optimæ notæ est ms. Guarnerianus: addunt vero alii, et cum primis Vaticani. Huc tu refer Historiæ fragmentum de schismate Meletiano, nuper ex antiquissimis Veronensis Ecclesiæ chartis editum tomo III. Observat. Literariar.

ⁱ Hæc quoque suffecimus Eusebii nomen ad mss. fidem, quod vulgati, nullo tamen sensu dispendio, ignorant.

^j Guarnerian. quia auctoritate ejus, etc., et post pauca, diu multumque de hoc deliberans, etc.

^k Idem, disparem et sibi placitam, etc., tum quia cito morte præventus, Bononiensis. cum vulgatis, quæ cita morte, etc.

custodiret. Ita regressus ad Sardiniae partes, sive A quia cita morte praeventus, tempus sententiae mutandae non habuit (etenim temere coepa corrigi spacio solent) sive hoc animo immobiliter **258** sederat, parum firmaverim. Ex ipso interim Luciferianorum schisma, quod licet per paucos adhuc volvitur, sumsit exordium. Eusebius vero circumiens Orientem atque Italiam, medici pariter et sacerdotis fungebatur officio. Singulas quasque ecclesias, abjurata infidelitate, ad sanitatem rectae fidei revocabat, maxime quod Hilarium, quem dudum cum caeteris Episcopis in exilium trusum esse memoravimus, regressum jam, et in Italia positum, haec eadem erga instaurandas Ecclesias, fidemque patrum reparandam reperit molientem.

CAPUT XXXI.

De scriptis Hilarii.

Nisi quod Hilarium vir natura lenis et placidus, simulque eruditus, et ad persuadendum commodissimus, rem diligentius et aptius procurabat. Qui etiam libros de fide nobiliter scriptos edidit, quibus et haereticorum versutias, et nostrorum deceptiones, et male credulam simplicitatem ita diligenter exposuit, ut et praesentes, et longe positos, quibus ipse per se disserrere viva voce non poterat, perfectissima instructione corrigeret. Ita duo isti viri, velut magnifica quaedam mundi lumina, Illyricum, Italiam, Galliasque suo splendore radiarunt, ut omnes etiam de abditis angulis et abstrusis haereticorum tenebrae fugarentur.

CAPUT XXXII.

De persecutionibus Juliani blandis et callidis.

Sed Julianus postquam ad Orientem Persas bello pulsaturus advenit, et publica (quam prius occultaverat) erga idolorum cultum ferri coepit insania, callidior caeteris persecutor, non vi, neque tormentis, sed praemiis, honoribus, blanditiis, persuasionibus, **259** majorem pene populi partem, quam si atrociter pulsasset, elisit. Studia auctorum Gentilium Christianos adire prohibens, ludos litterarum

* Voculas per se cod. Bononiens. tacet. Paulo post Guarnerian. mundi luminaria habet pro lumina, Jenique pro absconditis angulis vulgati antea additis praeferebant.

^b Recole quod superius ex Historia acephala commemoravimus Juliani Decretum an. 362. Febr. 4. quo jubebat reddi Idolis et Neochoris, et publicae rationi, quae praeteritis temporibus illis sublata sunt.

^c Historia acephala, Praedicto autem die Phaophi **XXVII.** (Octob. 25. An. 362.) proposuit Juliani Imp. edictum, ut Athanasius Episcopus recederet de Alexandria, et eodem momento, quo propositum est edictum, Episcopus egressus est Civitatem, et commoratus est circa Thereon. Quo mox egresso, Olympus Praefectus obtemperans eidem Pythiodoro, et his qui cum ipso erant, hominibus difficillimis, misit ad exilium Paulum, et Astericum Presbyteros Alexandriae, et direxit eos habitare Andropolitanam Civitatem. Confer et Socratem lib. III. cap. 13. et 14. Fallit Cacciarium, qui librum IV. et cap. 26. consuli jubet: quo loco nec verbo quidem tenus de Athanasio est mentio. Sed et in eo fallitur, quod addit, silentio premi abs Socrate, excitatam per-

illis solis, qui deos deasque venerarentur, patere decernit. Militiae cingulum non dari, nisi immolantibus jubet. Procuracionem provinciarum, jurisque dicendi Christianis statuit non debere committi, utpote quibus etiam lex propria gladio uti vetuisset. Et proficiebat quotidie in hujuscemodi legibus exquirendis, quibus et [*Al. tacetur et*] si quid versutum vel callidum, tamen quod minus videretur crudele, decerneret.

CAPUT XXXIII.

De saevitia ejus erga Athanasium.

Sed non erga Athanasium sictae philosophiae tenere imaginem potuit. Etenim cum, velut tetri serpentes de cavernis terrae ebullientes, ad eum processisset magorum, philosophorum, aruspicum, augurumque manus prophana, omnes pariter allegant, nihil suis ^d artibus successurum, nisi prius Athanasium, velut omnium horum obstaculum, sustulisset.

CAPUT XXXIV.

De fuga rursus et latebris Athanasii.

Iterum mittitur exercitus, iterum duces, iterum oppugnatur Ecclesia. Cumque eum moesti ^e et fientes populi circumstarent, prophético apud eos usus sermone perhibetur: Nolite (inquit) filii, conturbari, quia nubecula est, et cito pertransit. Cumque ^f discessisset, et navi per Nilum fluvium iter ageret: Comes qui ad hoc ipsum missus fuerat, cognito ejus itinere, iustanter eum insequi **260** coepit. Et cum forte applicuisset Athanasii navicula ad quendam locum, comperit a praetereuntibus post tergum esse ^g percussorem suum, et jam jamque nisi prospiceret, imminere. Conterriti omnes qui simul aderant socii, eremum suadebant ad fugae praesidium petendam. Tum ille: Nolite, inquit, o filii, deterreri: eam magis in occursum percussori nostro, ut sciat quia longe major est qui nos defendit, quam qui persequitur. Et conversa navicula, iter agere ^h obviam ei qui se insectabatur, adgressus est. Ille qui nullo genere suspicari posset in occursum sibi venire quem quaereret, tanquam praetereuntes aliquos interrogari ju-

secutionem Magis et Philosophis inceptoribus. Quippe ille conceptis verbis sub capitis 13. finem testatur factum in Christianos concursum eorum τὸν φιλοσοφῶν λεγόντων, qui se philosophos praedicabant.

^d Ita et Barræus olim, et Guarnerian. ms. praefert. Cacciarium aliique actibus.

^e Guarnerian. ms., et fluentes populi. Haec item habet Historia acephala de Athanasii fuga et latebris: Episcopus autem Athanasius, moratus, sicut praedictum est, apud Thereon, ascendit ad superiores partes Egypti, usque ad Hermopolim superiorem Thebaidos, et usque Antinoum: quo in his locis degente, cognitum est, Julianum Imperatorem mortuum, et Jovianum Christianorum Imperatorem. Adde Socratem lib. III. cap. 14.

^f Bononiens. plurium numero discessissent, idest, populi. Mox quoque hoc ipso pro ad hoc ipsum.

^g Guarnerian. persequitorem, itemque infra persequitori pro percussorem, etc. Leviora taciti praeterimus. ^h Duo nostri, totidemque apud Cacciarium Vatic. mss. obvius pro obviam legunt. Mox Cacciar. possit, pro posset.

bet, ubi audissent esse Athanasium. Cumque respondissent vidisse se eum non longe euntem, tota celeritate pertransiens, properat in vanum, festinans capere, quem ante oculos positum videre non potuit. Ille vero Dei virtute monitus Alexandriam^a rediit, ibique tuto latebras usquequo persecutio cessaret, exegit.

CAPUT XXXV.

De sepulcro martyris Babylæ.

Dedit et alius Julianus vecordie suæ ac levitatis indicium. Nam cum Daphnis in suburbano Antiochiæ juxta fontem Castalium litaret Apollini, et nulla ex his quæ quærebatur, responsa susceperet, causasque silentii percontaretur a sacerdotibus dæmonis, aiunt, Babylæ martyris sepulcrum prope assistere, et ideo responsa non reddi. Tum ille, venire Galilæos (hoc enim nomine nostros appellare solitus erat) et auferre sepulcrum martyris jubet. Igitur Ecclesia universa conveniens, 261 matres et viri, [Al. additur et] virgines, juvenesque immensa exultatione succincti, trahabant longo agmine arcam Martyris, psallentes summis clamoribus, et cum exultatione dicentes: *Confundantur omnes qui adorant sculptilia, et qui^b confidunt in simulacris suis (Psal. 96. 7.)*. Hæc in auribus prophani Principis per sex millia passuum tanta exultatione psallebat omnis Ecclesia, ut cælum clamoribus^c resultaret. Unde et illo in tantam iracundiæ rabiem deductus est, ut altera die comprehendi Christianos passim et trudi juberet in carcerem, ac pænis et cruciatibus affici.

^a Guarnerian. *rediit*. Tradit et Socrates, Athanasium persequentium manibus elapsam, clanculo venisse Alexandriam, ibique delituisse, quoadusque sedata est persecutio. Ita et Theodoritus narrat. Verum Historiæ acephalæ Auctor loco dudum laudato significat pergrassasse illum interea superiores Ægypti partes usque ad Hermopolim, et superiorem Thebaidem usque Antinonum: *Quo, inquit, in his locis degente, cognitum est Julianum Imper. mortuum, et Jovianum Christianum Imperatorem*. Tum vero subdit, *Ingressus igitur Alexandriam latenter Episcopus adventu ejus non pluribus cognito, occurrit navigio ad Imp. Jovianum, et post, Ecclesiasticis rebus compositis, accipiens literas, venit Alexandriam, et intravit in Ecclesiam, Athir XIX. die (An. 364. Nov. 16.), Consul. Joviani, et Varro-niani: ex quo exiit Alexandria secundum præceptum Juliani, usque dum advenit prædicto die Athir XIX. post annum unum, et menses III. et dies XXII. Quin etiam Ammonius, ætate Athanasio æqualis, Epistola in Actis SS. 14 Maji, testatur eum ad Juliani usque mortem in eremo delituisse, sibi que veritum continuo a persequentium insidiis, incertis sedibus apud Monachos oberrasse. Omnino hæc itaque Rufiniane narrationi repugnant ac prævalent. Cacciarus quod notat in Regio-Vatic. ms. mox tota legi pro tuto, nihil est: ut enim demus, significari utcumque posse, Athanasium tota Alexandria latebras identidem mutasse, error in eo est, quod tunc dicitur venisse Alexandriam.*

^b Guarnerian. *qui gloriantur*, quemadmodum et alia quot scio omnium linguarum Psalteria præferunt. Et nullus tamen dubito ex codicum reliquorum omnium consensu, legisse Rufinum in suo exemplari, *qui confidunt*: estque adeo hæc dignior notatu veteris qua utebatur, Versionis lectio.

^c In Bononiensi *exultaret*. Unde ille in tantam verecundiam et rabiem deductus est, ut alia die comprehen-

CAPUT XXXVI.

De Theodoro Confessore apud Antiochiam.

Quod Sallustius Præfectus^d ejus non probans, Hæc esset Gentilis, tamen jussus exequitur, et apprehensum unum quendam adolescentem qui primus occurrit, Theodorum nomine, a prima luce usque ad [Al. in] horam decimam tanta crudelitate, et tot mutatis carnificibus torsit, ut nulla ætas simile factum meminerit. Cum tamen ille in eculeo^e sublimis, et hinc inde lateribus instante tortore, nihil aliud faceret, nisi quod vultu securo et læto psalium, quem pridie omnis Ecclesia cecinerat, iteraret: cumque se, omni expensa crudelitate, Sallustius nihil egisse^f perapliceret, recepto in carcerem juvene, abiisse fertur ad Imperatorem, 262 et quid egerit nunciasset, ac monuisse ne tale aliquid tentare vellet de cætero, alioquin et illis gloriam et sibi ignominiam quæreret. Hunc Theodorum ipsi nos postmodum apud Antiochiam vidimus. Et cum requireremus ab eo si sensum doloris habuisset ex integro, dicebat se quod idem doleres parum sensisse, adstitisse autem quendam juvenem, qui sudanti sibi, linteo candidissimo et sudores [Al. sudorem] abstergeret, et aquam frigidam frequenter infunderet, et ita se esse delectatum, ut tunc mæstior factus sit, quando deponi de eculeo jussus est. Comminatus igitur Imperator, post victoriam Persicam melius se Christianos debellaturum, profectus quidem est, sed nullus^g rediit. Ibi namque, incertum a suis, an ab hostibus confossus, post annum

di Christianos passim et tradi juberet, etc. Ut cætera minus recte habere videantur, illud certe magis arripdet, quod habet *verecundiam et rabiem pro iracundiæ rabem, etc.* De Babylæ. quod attinet, reliquiarum translatione videsis Theodoritum Histor. lib. III. cap. 40. Causam aliam Juliani in Christianos iracundiæ narrat Ammianus Marcellinus lib. XLII. cap. 43. nimirum exustum per id temporis Daphnæi Apollinis sanum, quod facinus Christianis imputabat.

^d Guarnerian. uno verbo, *improbans*. Hunc Sallustium Præfectum Prætorio, sive ἑκπαρχὸν vocant Socrates et Sozomenus, qui Rufinianam hancce Historiam Græce reddiderunt.

^e Idem *suspensus* habet pro *sublimis*. Tum juncto et Bononiensi, altero ab hoc versu, *quod* voculam præmittit. Pro *securo*, quod sequitur, et ms. quoque Guarnerianus optimæ notæ probat cum vulgatis omnibus, estque re ipsa concinnius, Cacciarus ex Vaticanis rescripsit *seremo*.

^f Bononiensi., *prospiceret*: paulo post Guarnerian., *quid egerit renuntiasset, etc.*

^g In Guarnerian. *rediit*. Mox Cacciarus, ubi dicitur, *incertum, a suis an, etc.* voculam *ne* ex duobus mss. Vaticanis interserit, *a suis ne, an, etc.* Nihil tale neque nostri mss. neque alii magno numero, ut et vulgati omnes habent. Cæterum ut ei morem geramus in his quæ facti narrationem spectant, auctores sumus ut pro Historia Tripartita, Libanium adeat, qui Juliani interfectorem Christianum facit: eum locum profert et Sozomenus lib. VI. cap. 2. initio. Conferat deinde Eutropius, qui huicmet bello Persico interfuit, Rufum quoque Festum, et Victorianæ auctorem Epitomes, qui ab hoste confossam eum narrat. Interfuit huic expeditioni etiam Eutychianus chronographus apud Joan. Malelam, qui a S. Mercurio Martyre divinitus transfixum Julianum refert, cui et Chronici Alexandrini auctor consentit, et Theodori-

et octo menses præsumpti Augustalis imperii, finem A vitæ fecit ^a.

CAPUT XXXVII.

De Judæorum conatibus, qui a Juliano decepti, templum in Jerosolymis reedificant.

Tanta vero ejus ad decipiendum subtilitas et calliditas fuit, ut etiam infelices Judæos vanis spebus illectos, ut ipse agitabatur, illuderet. Quos primo omnium convocatos ad se interrogat, cur non sacrificarent, cum eis lex sua de sacrificiis imperaret? At illi occasionem se invenisse temporis **263** rati: Non possumus, inquit, nisi in solo Jerosolymorum templo. Ita namque præcipit lex. Et accepta ab eo reparandi templi licentia, in tantum insolentiæ pervenerunt, ut aliquis eis prophetarum redditus videretur. Igitur ex omnibus locis atque provinciis ^b convenere Judæi, locum templi olim igne consumpti aggredi cæpere, Comite properandi operis ab Imperatore concessio: sumtu publico et privato res omni instantia gerebatur. Interea insultare nostris, et velut reparatis ^c sibi regni temporibus, comminari acrius, ac sævitiam ostentare, prorsus in magno tumore et superbia agere. Cyrillus ^d post Maximum Confessorem Jerosolymis Episcopus habebatur. Apertis igitur fundamentis, calces ^e cementaque adhibita, nihil omnino deerat, quin die postera, veteribus deturbatis, nova jacerent fundamenta: cum tamen Episcopus diligenti consideratione habita, vel ex illis [*Al. his*] quæ in Danielis prophetia de temporibus legerat, vel ^f quæ in Evangelii Dominus prædixerat, persisteret, nullo genere fieri posse, ut ibi a Judæis lapis super lapidem poneretur. Res erat in expectatione.

tus ex parte, qui, Christo telum dirigente, interfectum eum prodit. Sed longum est his immorari.

^a In Guarnariano *finem fecit*, absque intermedio vitæ.

^b Guarnarian., *convenire*, tum Bononiensis, consumptum, pro consumpti.

^c Denuo Bononiens., *ibi pro sibi*, tacet autem et quod subsequitur nomen regni. Paulo post pro in magno tumore, quemadmodum et mss. nostri, et Vaticanani omnes habent, ferme rectius vulgati *inmani tumore* præferebant.

^d Guarnarian., *Cyrillus tunc post Maximum*, etc.

CAPUT XXXVIII.

Ut terræmotu inibi, et igni divinitus accenso, Judæi ab illicitis disturbabantur inceptis.

Et ecce nocte quæ ad incipiendum opus jam sola restabat, terræmotus ingens oboritur, et non solum fundamentorum saxa longe lateque jactantur, verum etiam totius loci pene **264** ædificia complanantur. Porticus quoque publicæ, in quibus Judæorum multitudo, quæ operi videbatur insistere, commanebat, ad solam deductæ, omnes Judæos qui reperti sunt oppressere. Luce vero orta, cum se mala crederent effugisse, ad requirendos eos qui oppressi fuerant, reliqua multitudo concurrat.

CAPUT XXXIX.

De signis et virtutibus terrificis, quæ in exitium conversa sunt Judæorum.

Ædes erat ^e quædam in inferioribus templi demersa, habens aditum [*Al. aditus*] inter duas porticus, quæ fuerant complanatæ, in qua ferramenta, aliaque operi [*Al. opera*] necessaria servabantur, e qua subito globus quidam ignis emicuit, et per medium plateæ percurrens, adustus et exanimatis qui aderant Judæis, ultro citroque ferebatur. Hoc iterum sæpiusque et frequentissime per totam illam diem repetens, pertinacis populi temeritatem flammis ultricibus coercerat. Cum interim pavore ingenti et trepidatione omnes qui aderant deterriti, solum verum ^h Deum Jesum Christum confiteri cogebantur inviti. Et ne hæc casu fieri crederentur, in sequenti nocte in vestimentis omnium signaculum Crucis ita evidens apparuit, ut etiam qui diluere pro sui infidelitate voluisset, nullo genere valeret abolere. Sic deterriti Judæi atque Gentiles, locum simul ⁱ et inaniter cœpta reliquere.

^e Atque heic constans mss. lectio præferenda fuit vulgatæ, quæ tamen ferme concinnior videbatur, *calce cæmentoque adhibitis*. Mox habet Bonodiens., *quin in die postera*.

^f Vitiose et contra mss. fidem Cacciarus, *vel quia in Evangelis*, etc.

^g Guarnarian., *erat quoque quædam*.

^h Idem, *verum Deum Christum*, Bononiens., *Domini verum Christum*.

ⁱ Iterum Guarnarian., *et cœpta inanis fabricæ relinquere*: qui et ejusmodi conclusionem subjungit, *Hæc continet liber Ecclesiasticæ historiæ decimus*.

265—266 ELENCHUS CAPITUM LIBRI SECUNDI.

- CAP. I. De ortu et religiosâ mente principis ^a Jovianiani, et de fine ejus.
- II. De ortu Valentiniani et Valentis.
- III. De dormitione Athanasii, et persecutionibus Lucii hæretici.
- IV. De virtutibus et mirabilibus Sanctorum qui fuerunt in Ægypto.

^a Guarnarian., *Joviani*, quod et præferre utique malim, si constaret hæc sibi lectio reliquis locis. Quod Capitum initia spectat, in quibus alicubi ms. a vulgata partitione dissentit, suis locis adnotabimus.

^b Item, cum negandi nota, *non vidente*, ex scoli gloriatoris, ut nullus dubito, manu. Quod enim oculorum corporis cæcitate Didymus laboraret, mentis autem oculis, ut ait Hieronymus prælat. in ejus li-

- V. De persecutione, quæ fuit apud Edessam.
- VI. De Moyse, quem regina Sarracenorum, gentis suæ poposcit Episcopum.
- VII. De Didymo Alexandrino ^b vidente
- VIII. Quot: ex discipulis Antonii etiam tunc in eremo habitantibus, virtutes et signa fecerint.

brum de Spiritu Sancto, *procul altius intueretur, anti-quum nobis morem reddidit, ut Videx vocetur*. Eo scilicet nomine Prophetæ olim appellabantur. Sic et in Elencho Libri de Scriptor. Ecclesiastic. *Didymus ὁ βλέπων*. *Didymus cognomento videns*.

^c In eodem, *Quanti Sanctorum ex discipulis Antonii in eremo habitabant, virtutes et signa facientes*.

- IX. De Gregorio et Basilio Cappadociae Episcopis.
 X. De Damaso Episcopo, et Ursini subreptione.
 XI. De Ambrosio Episcopo.
 XII. De ^a Valentiniani sine.
 XIII. De Gothorum per Thracias irruptione, et Valentis nece.
 XIV. Ut Gratianus Imperator Theodosium regni participem adsciverit, et post multa religiose et fortiter gesta, Maximi tyranni insidiis succubuerit.
 XV. De Valentiniano puero. Utque mater ejus Justina Arrianam hæresim defendens, Ecclesias perturbare conata sit.
 XVI. De Benivoli [Al. Benevoli] magistri memorie fidei constantia.
 XVII. Ut Theodosius necem Gratiani ultus, de Maximo triumphaverit.
 XVIII. De Theodosii commisso in Thessalonicenses, et penitentia ejus publice apud sacerdotes gesta.
 XIX. De restitutione ^b Ecclesiarum, quæ per ipsum jam catholicum in Oriente restitutæ sunt.
 XX. De Apollinare et hæresi ejus.
 XXI. De Episcop. successionibus per Orientem
 XXII. De ^c seditione Paganorum contra fideles.
 XXIII. De situ templi Serapis, et subversione ejus.
 XXIV. De fraudibus, quæ in templis Paganorum detectæ sunt.
 XXV. De Saturni sacerdote Tyranno, totius pene Alexandriæ adultero.
 XXVI. De Canopi ^d initio et interitu.
 XXVII. De Ecclesiis et Martyris, quæ in idolorum locis constructæ sunt.
 XXVIII. De Joannis sepulchro violato, et reliquiis apud Alexandriam conservatis.
 XXIX. De Thoracibus Serapis apud Alexandriam abrais, et signo Christi in loco eorum reddito.
 XXX. Ut mensura aquæ Nili fluminis, quam ^e vocant vocant, ad Ecclesiam deferatur.
 XXXI. De Valentiniani junioris interitu, et ortu Eugeni.
 XXXII. De responsis Joannis monachi.
 XXXIII. De apparatu belli adversus Eugenium Theodosii, et de victoria ejus, orationibus magis, quam virtute ^f parata.
 XXXIV. De fine Theodosii post victoriam, et Arcadio atque Honorio liberis ejus et hæredibus regni.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

De ortu et religiosa mente Principis Joviniani, et de fine ejus.

267 Post Juliani necem tandem civile nobis ^a Joviniani reparatur Imperium. Is namque sub uno eodemque tempore Imperator, et Confessor, et male illati exiti depulsor erroris. Nam cum in procinctu esset exercitus, et urgeret ^b Barbarus, ductores nostri de summis rebus consilium trahentes, Joviniano calculum dederunt. Cumque apprehensus ad suscipienda Imperii traheretur insignia, ad exercitum Juliani sacrilegiis prophanatum, dicitur proclamasse: Non se posse imperare eis, quia ^c esset Christianus. Tum omnes pari eademque voce respondisse perhibentur: Et nos Christiani sumus: nec priusquam hanc vocem audiret, adquiescere ad Imperium voluisse [Al. voluit]. Denique statim effuit ei divina clementia, contraque omnem spem, cum clausi undique hostibus tenerentur, nec evadendi facultas ulla suppeteret, subito emissos a Barbaris oratores adesse vident,

^a Idem, *Valentini pro Valentiniani*: tum seq. capite plus habet, et nece *Valentis Principis*. Iterum insequenti, *consciverit pro adsciverit*.

^b Denuo idem, *De restitutionibus Ecclesiarum, quæ per ipsum in Oriente Catholicis restitutæ sunt*.

^c Idem, *De Paganorum motibus apud Alexandriam*.

^d Restituimus ex Guarneriano ms.; vitiosa enim metathesi lectum est hactenus, *interitu, et initio*. Vid. capituli ipsius contextum.

^e Idem Latinis literis, *petin*: tum *effertur pro deferatur*. Præterea et subsequenti duo capita in unum neciti.

^f Ms., *parata*: nec d' sp' ceret *part 1*. In fine addit, *Expliciunt Capitula. Incipit liber Undecimus*.

^g Antea, *per Jovinianum*, fortasse rectius, sed refragantibus mss. Auctores alii *Jovianum* hunc vocant.

^h Bononiens, *Barbaros*. duo Vatic. penes Cacciar. et exercitus *urgetur a barbaris*. Mox Guarnerian. *darent pro dederunt*.

ⁱ Adnotant Barbraus et Rhenanus ad libri oram, *al., qui non essent Christiani*. Deinde Bononiens. mss., *Tamen omnes, etc.*

pacemque deposcere: exercitui quoque inedia consumto, cibos cæteraque necessaria in mercimoniis polliceri, omnique humanitate nostrorum temeritatem ⁱ emendare. Sed ubi in viginti et novem annos pace composita, ad Romanum regressus est solum, **268** clariorque lux nostro se orbi ex Orientis partibus oborta [Al. exorta] diffudit, rempublicam quasi post nimias procellas omni moderatione [Al. omnimodatione] adgreditur reparare: Ecclesiarum vero curam non in secundis habere. Nec tamen incaute, ut Constantius egerat, sed ^k lapsu prædecessoris admonitus, honorificis et officiosissimis litteris Athanasium requirit, et ab ipso formam fidei et Ecclesiarum disponentiarum ^l suscipit modum. Sed hæc tam pia et tam læta principia mors immatura corrumpit. Post octo etenim menses ortus sui apud Ciliciam diem obit.

CAPUT II.

De ortu Valentiniani et Valentis.

Post hunc Valentinianus imperium suscepit, qui

^l Concessa tamen hostibus, sive Saporis Regi Persarum, Nisibi, et regionibus trans Tigrim. Vide Socratem lib. III. cap. 22.

^k Vitiose Cacciarus, *lapsum*. Tum Bononiens. ms., *D præcessoris*, et mox *copiosissimis pro officiosissimis*. Recole adnotatum præcedenti libro locum ex Historia acephala, *Athanasius occurrit navigio ad Imper. Jovianum, et post, Ecclesiasticis rebus compositis, accipiens literas, venit Alexandriam, et intravit in Ecclesiam, Athir XIX, die Cons. Joviani, et Varroniani, etc.* Sed et notatu dignum illud est, quod subdit Rufinus, petiisse Jovianum ab Athanasio *formam fidei*, quæ quidem non aia intelligi, quam fidei formula, sive Symbolum potest.

^l Regio-Vatic. ms., *suscepit*. De Joviani obitu vide Socratem in sine lib. III. S. Chrysostomus Homil. XV. in Philippens. eum dicit veneno extinctum. Ab ejus obitu ad Valentiniani inaugurationem probat Valeisius in Notis ad Ammian. Marcellinum decem omnino dies intercessisse, utroque termino incluso, et bis VI. Kal. numerato (fuit enim annus ille 36^l. bissextilis) a die scilicet 17. Februar. ad 26.

pro fide nostra a Juliano militia fuerat expulsus. Sed complevit in illo Dominus quod promisit, plus etiam quam centupla in præsentī seculo restituens ei. Nam quia militiam pro Christo reliquerat, recepit [At. recipit] imperium. Is in consortium regni assumpsit fratrem Valentem, et sibi quidem Occiduas partes delegit, illi autem Orientales reliquit. Sed Valens favendo hæreticis, abiit in viam patrum suorum. Nam et Episcopos egit in exilium, et Presbyteros, ac Diaconos, et Monachos (Tatiano Alexandriæ præidente) usque ad tormenta deduxit, et ignibus tradidit. Multaque nefanda et crudelia in Ecclesiam Dei molitus

^a Operæ pretium est, Historiam acephalam a num. 40. et seq. huc referre, quæ Rufiniane narrationi antiam quodammodo infundet. Post Jovinianum autem citius ad Imperium vocatis, Valentiniano, et Valente, ipsorum præceptum ubique manovit, quod etiam reddidit est Alexandriæ Pachom die X. (An. 365. Maii 5) Cons. Valentiniani, et Valentis, continens, ut Episcopi sub Constantio depositi, et eieci ab Ecclesiis, Juliani autem Imperii tempore sibi vindicaverant, et receperant Episcopatum, nunc denuo ejiciantur Ecclesiis, interminatione posita Curii muletæ auri librarum (CC. nisi scilicet Ecclesiis, et Civitatibus Episcopos minaverint [Forte eliminaverint]). Ex qua re apud Alexandriam magna est confusio, et turba exorta, ut Ecclesia universa fatigaretur, cum etiam Principales essent numero exigui, cum Præfecto Flaviano, et ejus Officio; et ob Imperiale præceptum, et auri multam imminuebant [Forte interminabant] egredi Episcopos Civitate, multitudine Christiana resistente, et contradicente principalibus, et iudici; et adfirmante Episcopum Athanasium non esse subjectum huic definitioni, et præcepto Imperii, quod nes Constantius eum persecutus est, sed et restituit. Similiter et Julianus persecutus est, universos r. vocavit: et eum propter idololatriam denuo eiecit; at Jovianus reduxit. Remansit hæc contradictio, et turba usque ad sequentem mensem Payni die XIV. (Jun. 8.). Hoc enim die Præfectus Flaviano relatione facta declaravit consuluisse Principes de hoc ipso, quod apud Alexandriam motum est. Et ita omnes exiguo tempore quieverunt.

Post menses IV. et dies XXIV. hoc est Phaophi VIII. (Octob. 5.). Episcopus Athanasius noctu latenter egressus Ecclesia, recessit in Villam juxta Fluvium novum. Præfectus autem Flavianus, et Dux Victorinus, ignari recessisse eum, eadem nocte ad Ecclesiam pervenerunt Dionysii cum manu militari, ac fractis posterulis ingressi atrium, et partes superiores domus, hospitium Episcopi querentes, non invenerunt eum. Nam paulo ante recesserat, et remansit degens in prædicta possessione a memorato die Phaoph VII. usque Mechyr VI. (A 5 Oct. ad 31 Jan.) hoc est mensibus IV. integra. Post hæc Notarius Imperialis Bresida, eodem Mechyr m. nse, venit Alexandriam cum literis Imperialibus, judentibus eundem Episcopum Athanasium reverti ad Civitatem, et consuete tenere Ecclesias; et VII. die Mechyr mensis (An. 366.), post Cons. Valentiniani, et Valentis, hoc est in Consulatu Gratiani, et Degalaifi, idem Notarius Bresidas cum duce Victorino, et Præfecto Flaviano convenientes in palatio nuntiaverunt præsentibus Curialibus, et populo, quod præceperant Imperatores, Episcopum reverti ad Civitatem. Et eodem momento idem Bresida Notarius egressus cum Curialibus, et multitudine ex populo Christianorum ad prædictam Villam, et adsumens Episcopum Athanasium cum Præcepto Imperiali induxit in Ecclesiam, quæ dicitur Dionysii, mensis Mechyr die VII. (Febr. 1.).

Intelligis, quo sensu Rufinus asserat, Valentem, Athanasio superstitē, nihil in Ecclesiam inolitum, neque ausum triste aliquid in eum committere. Accipe nunc reliqua, quæ Tatiani Præfecti, quem Noster de

est. 269^a Sed hæc omnia post Athanasii obitum. Nam illo superstitē, velut divina quadam virtute prohibitus, cum^b debaccharetur in cæteros, in illum nihil ausus est triste committere.

CAPUT III.

De dormitione Athanasii, et persecutionibus Lucii hæretici.

Igitur ea tempestate, cum quadragesimo et sexto anno^c sacerdotii sui Athanasius, post multos ægones multasque patientiæ coronas quievisset in pace, sollicitatus de successore,^d Petrum tribulationum sua-

industria nominat, factum spectant, et temerarios Lucii pseudo Episcopi conatus. Nam hæc etiam, advente Athanasio, contigerunt, scilicet an. 367. Sanctus enim Episcopus, ut mox dicemus, an. 373, obiit.

^B Consulatu autem Lupicini, et Jovini, Lucius Ariarum specialiter sibi volens vindicare Episcopatum, post professionem de Alexandria multo tempore advenit Consulatu prædicto (An. 367.), et ingressus est Civitatem latenter per noctem XXVI. diei Toth mensis (Sept. 24.); et sicut dictum est, mansit in quadam domuncula, latens diem illum. Postero autem die intravit domum, ubi mater ejus conmanebat; cognitque statim ejus adventu per Civitatem, universus populus collectus incusabant ejus ingressum. Et Trajanus Dux, et Præfectus nimis moleste tulerunt irrationabilem ejus, et audacem adventum, et miserunt Principales, ut eum eiecerent de Civitate. Advenientes itaque Principales ad Lucium, et considerantes omnes populum iratum, et valde tumentem adversus illum, unuerunt eum per se producere de domo, ne a multitudine occideretur: et hoc ipsum nunciaverunt Judicibus, et paulo post ipsi Judices, Dux Trajanus, et Præfectus Tatianus ad locum cum multis militibus ingressi domum, prodixerunt per semetipsos Lucium, hora diei VII. Toth die XXVII. Lucius autem cum sequeretur Judices, et omnis populus Civitatis post eum Christianorum, ac Paganorum, ac diversarum religionum, cuncti pariter uno spiritu, et ex una sententia, et eodem decreto non cessaverunt ex domo qua ductus est, per mediam Civitatem, usque ad domum Ducis vociferantes, ac turpia, et scelerata eidem ingerentes, et clamantes: extra civitatem ducatur. Tamen Dux introduxit eum in domum suam, et apud eum mansit, et custodiebatur reliquis horis diei, ac tota nocte, et sequenti die XXVIII. mensis prædicti, Dux manicans, et habens eum usque Nicopolim, tradidit Militibus Ægypto deducendum.

^b In Bononiensi ms., cum diu baccharetur, etc.

^c Inito, quas supra expendimus rationes ex Historia acephala, ubi dicere de Athanasio cœpimus, et visa est an. 328. ordinatio ejus consignanda; de anno enim *θραυσιμ* quin fuerit 373. nihil est dubium. Historia eadem acephala, Alio Consulatu Valentiniani et Valentis IV. Pachom VIII. (An. 373. Maii 3.) dormiit. Taceo Proterii Paschalem Epistolam, et Historiam Patriarcharum Coptitarum ab Eckellensi Latine redditam et vulgatam, aliaque id genus in hanc rem monumenta. Cacciarus ejusmodi argumentorum inscius, quæ docti viri pro hocce anno 373. protulerunt, veteri falsæ opinioni insistit, et novis erroribus cumulat.

^d His explicit toties laudata Historia acephala, De-functio autem Athanasio VIII. Pachom mensis, ante diem V. dormitionis suæ ordinavit Petrum Episcopum de antiquis Presbyteris, qui in omnibus eum secutus gessit Episcopatum. Videsis hujus Epistolam Encyclicam, apud Theodoret. lib. IV. cap. 22. conquerentis vim sibi ad Episcopatum recens evecto illatam, et Lucii truculentos in Alexandrinam sedem conatus exsecrantis.

rum participem et socium delegit. Sed Lucius A
 Arianae partis ^a Episcopus, cont. nuo tanquam **270**
 ad ovem advolat lupus. Et Petrus quidem navem
 protinus conscendens, ad urbem Romanam profugit.
 Lucius vero tanquam materia sibi crudelitatis ^b ob-
 lata, aevior erga ceteros officiebatur. Et ita ibat in
 sanguinem, ut ne speciem quidem aliquam religionis
 servare videretur, cujus primo ingressu tanta et tam
 turpia in virginis et continentes Ecclesiae gesta sunt,
 quae nec in persecutionibus Gentilium memorantur.
 Inde post fugas civium et exilia, post caedes et tor-
 menta, flammisque quibus innumeros confecerat
 [Al. condemnavit], ad monasteria furoris sui arma
 convertit. Vastat eremum, et bella quiescentibus in-
 dicit. Tria millia simul, aut eo amplius, viros per
^c totam eremum secreta **271** et solitaria habitatione B
 dispersos oppugnare pariter aggreditur. Mittit arma-
 tam equitum ac pedum manum: Tribunos, Praepo-
 sitos, et bellorum duces, tanquam adversum Barbaros
 pugnaturus ^d elegit. Qui cum venissent, novam
 belli speciem vident, hostes suos gladiis objectare
 cervices, et nihil aliud dicere, nisi: Amice, ad quid
 venisti?

CAPUT IV.

De virtutibus et mirabilibus sanctorum qui fuerunt in Aegypto.

Per idem tempus patres monachorum vitae et anti-
 quitatis merito, Macarius et Isidorus, aliusque Maca-
 rius, atque Heraclides, et Pambus Antonii discipuli
 per Aegyptum, et maxime in Nitriae deserti partibus C
 habebantur viri, qui consortium vitae et actuum, non
 cum caeteris mortalibus, sed cum supernis angelis
 habere credebantur. Quae praesens vidi loquor: et
 eorum gesta refero, quorum in passionibus socius
 esse ^e promerui. Illi ducebant exercitum Domini, non
 mortalibus telis, sed fide religionis armatum, exerci-
 tum moriendo vincentem, et qui sanguinis sui pro-
 fusione victor Christum sequeretur ad caelum. Qui-
 que [Al. Qui] dum in tabernaculis positi, et orantes
 expectarent interfectores suos, delatus est ad eos
 homo olim membris omnibus, et praecipue pedibus,
^f aridus. Sed cum ab eis in nomine Domini oleo fuis-

^a Primo scilicet ab Arianis in Samosatenam Cathedram intrusus, fugato vi atque armis Eusebio.

^b Fortasse rectius mss. nostri habent *ablata*, scilicet occasione in Petrum saeviendi.

^c Bononiens., *per totum eremi*: Guarnerian., *per totam heremum dispersos secreta et solitaria*, etc.

^d Bononiens. ms., *eligit*, praecedentibus *cohaerentius*. Mox Regio-Vatic. plus habet, *barbaris gladiis objectare*, etc. Hi autem videntur, quos S. Hieronymus Epist. III. ad Rufinum *Aegyptios Confessores, et voluntate jam martyres* vocat.

^e Hoc porro est, quod ait de se iterum Rufinus Apologia ad Anasiasium inferus recensenda: *Quamquam fides nostra persecutionis haereticorum tempo e, quum in Sancta Alexandrina Ecclesia degeremus, in carceribus, et in caeliis, quae pro fide inferebantur, probata sit: tamen, etc.* Hieronymus hanc ei laudem denegare tamen videtur lib. II. Apolog. statim ab initio: in quem locum videsis, quae adnotata nobis sunt. Insignes illos Coenobitas passim Ecclesiasticae,

set perunctus, statim confirmatae sunt plantae ejus.
 Et dicentibus eis, in nomine Jesu Christi, qui in Lu-
 cius persequitur, surge, et sta in pedibus tuis, et redi
 in domum tuam, continuo exurgens et exillens, be-
 nedicebat Deum, ostendens quia vere erat in eis
 Deus. Ante aliquantulum vero temporis caecus qui-
 dam rogabat ^e deduci se ad cellulam Macarii, quae
272 erat in deserto, itinere trium dierum. Quo
 posteaquam caecus multo ductantium labore perve-
 nit, Macarium non reperit domi. Contristatus valde,
 nullatenus mitigare moestitiam poterat, sanitatis
^h solatio carens. Tum [Al. Cum] vero fervore fidel
 concalescens, Deprecor, inquit ad eos qui deduxe-
 rant, applicate me ad illam partem parietis, ubi cu-
 bare senior solet. Et cum fuisset adnotus, parum
 luti aridi, unde paries oblitus videbatur, assumens,
 palum suam superposuit [Al. supposuit]. Rogat etiam
 ut aquam de puteo, ex quo bibere solebat, haurirent.
ⁱ Quo humore resolvens glebulam, eodemque
 luto oculos suos superungens, et lavans de aqua, quae
 hausta fuerat, repente recepit visum, ita ut nullo in-
 digens adminiculo rediret ad sua. Sed ne secundum
 leprosus illos ageret, quos a se curatos in Evangeliiis
 iogratos Dominus notat, cum omni domo sua regres-
 sus [Al. add. est] et Deo gratias referens, rem ut
 gesta fuerat indicavit. Idem ipse Macarius ^j leonae
 speluncam habuit cellulae vicinam. Et quadam die
 catulos suos caecos ad eum bellua producit, et ante-
 pedes ejus ponit. At ille cum intellexisset pro caeci-
 tate catulorum bestiam supplicare, rogavit Dominum
 ut eis redderet visum. Quo recepto, matrem sequen-
 tes redeunt ad speluncam. Et paulo post ipsam cum
 catulis suis regrediens, pelles ovium lanatas pluri-
 mas, velut munus pro suscepta gratia ad senem de-
 fert, morsu oris ^k evectas, et ante fores ejus deposi-
 tis, abscedit. Verum si singulorum mirabilium gesta
 prosequi velimus, excludimur a proposita brevitate,
 maxime cum haec narrationem proprii ^l habere ope-
 ris mereantur.

Sed in his omnibus Lucius non erubuit, nec ali-
 quid reverentiae virtutum mirabilibus detulit; quin-
 imo jubet patres ipsos ablatos a grege suo **273**
 imo clam raptos, in insulam quandam Aegypti pala-
 ae Monasticae Historiae Scriptores celebrant, ut jam
 opera nostra nihil indigeant.

^f Guarnerian., *aridis*, et mox, *in nomine Domini nostri Jesu Christi; denique juncto etiam Bononiensi, et duobus Vatican., redi ad domum*, etc.

^g Idem, *rogavit*; tum pro *deduci*, quod et mss. nostri habent, *Cacciaris adduci* maluit.

^h Idem, *solatiis*, et paulo post, *qui se deduxerant*: duo Vatic., *qui eum deduxerant*.

ⁱ Antea, *qua resolvens*, aequae bene: Bononiens., *solvens*: denique Guarnerian., *superinungens*.

^j Addit Bononiens., *senex*.

^k Antea *evectas*, male: quae autem insequuntur fortasse rectius, et cum mss. nostris. (Cacciaris ex Vatic. et copulam, tum *ejus* pronomen praetermittit, denique *deponit* legit pro *deponitis*, *abscedit*. Paulo post Guarnerian., *excludimur pro excludimur*.)

^l Deerat in vulgatis antea *habere*, quod mss. quoque nostri verbum sufficit. Rufinus librum de *Monachis*, Petrouil nomine abs se scriptum, subindicat.

dium deportari, in qua compererat neminem prorsus esse Christianum, quo ^a per hoc vel absque solatiis, vel absque consuetis acibus viverent. Seneca igitur cum duobus solis pedissequis noctu ad insulam deducuntur, in qua erat templum quoddam summa veneratione a loci incolis observatum. Cumque, ^b primum navicula senum oram soli illius contigisset, ecce subito sacerdotis templi illius virgo filia correpta spiritu, cum ingenti vociferatione et clamoribus usque ad caelum datis, agi per medios populos coepit, et crebros ducens rotatus, stridens huc atque illuc rabida ora vibrare. Cumque ad spectaculum tam ingentis monstri, maxime quod esset sacerdotis filia (qui in honore praecipuo apud illos erat) populi conveissent, per auras eam raptam sequentes, perveniunt usque ad naviculam senum. Ibi vero projecta eorum pedibus et prostrata clamare coepit: Quid venistis huc, o servi Dei summi, antiquis nos et veteribus evolvere domiciliis? In hoc loco depulsi undique latebamus, quomodo vos nequaquam latere potuimus? Cedimus ^c antiquis sedibus, populos vestros ^d rrasque recipite. Cum haec diceret, increpatu ab eis erroris spiritus effugatur. Et puella sana una cum parentibus suis jacebat ad pedes nostri temporis Arosolorum. Qui talibus exordiis praedicantes eis fidem Domini nostri Jesu Christi, in tantam conversionem repente eos perduxerunt, ut statim ^e die ipsa manibus suis antiquissimum templum, et in summa veneratione habitum destruerent, et Ecclesiam confestim aedificarent. Nec ad deliberandum spatium temporis eguerunt, quibus fidem rerum fecerant, non verba, sed virtus. Sed hoc cum fuisset Alexandriae nuntiatum, veritus Lucius, ne forte etiam suorum in eum odia justa consurgerent, **274** qui ^e aperte jam bellum non hominibus, sed Deo diceret, occulte eos revocari, et in eremum remitti jubet. Dum haec in Aegypto geruntur, ne in aliis quidem locis persecutionis flamma cessabat.

CAPUT V.

De persecutione quae fuit apud Edessam.

Edessa namque Mesopotamiae urbs fidelium populorum est, Thomae Apostoli ^f Reliquias decorata. Ubi cum per se Imperator populos vidisset Ecclesiis eiec-

^a Bononiensis, quod per haec; sed et Guarnerian. haec praefert.

^b Guarnerian., Cumque navicula, absque primum.

^c Idem, Cecidimus: Regio-Vatic., Cedimus autem, Paulo post Bononiensis, Increpitus ab eis erroris spiritus effugabatur.

^d Voculas die ipsa mss. nostri et Regio-Vatic. sufficiunt.

^e Ferme rectius in Guarnerian., quia aperte. Concludit vero dem ms. hae periole caput, et novum sive V. ab his verbis inchoat: Dum haec in Aegypto, etc.

^f Falsum est, quod ait Caccarius, testari Socratem lib. IV. cap. 14 (dixisset 18.) et Szymonem lib. VI. cap. 18. fuisse ex India Edessam transitas Apostoli Thomae Reliquias. Hi enim, tametsi Reliquiam describunt, ac totidem fere verbis refundunt in Graecum, Basilicam quidem, sive μαρτύριον, et σύναξιν

atos in campo habere conventiculum, tanta dietur iracundia accensus, ut praefectum suum pugno percuteret, cur non fuissent inde quoque, sicut jusserat, deturbati. At ille licet esset Paganus, et injuriis ab Imperatore fuisset affectus, tamen consideratione humanitatis, altera die ad vastandum populum processurus, facit hoc ipsum civibus per occulta indicia clarescere, quo scilicet cavere sibi [Al. se] possent, ne invenirentur in loco ^h Mane processurus, terrorem solito majorem per Officium movet, agiturque omnia, quo quam minimi, vel si fieri posset, nulli periclitarentur. Videt tamen frequentiore solito populum tendere ad locum, currere praecipites et festinare, tanquam vererentur, ne quis [Al. qui] deesset ad mortem. Interea videt quandam mulierculam ita festinanti et properam domo sua prorumpere, ut nec clauderet ⁱ ostium, nec operire se, ut mulierum habitum decet, diligentius potuisset, infantem quoque parvulum secum trahentem, cursuque rapido, irrupto etiam Officii agmine, festinantem. Tum ille ultra non ferens: Apprehendite, inquit, mulierem, et huc deducite Cumque fuisset adducta: Quo, inquit, mulier infelix, properas tam festina? Ad campum, ait, quo catholicoorum populus convenit. Et non, **275** inquit, audisti, quia Praefectus illuc pergit, ut omnes interficiat quos invenerit? Audi, inquit, et ideo festino, ut ibi inveniar. Et quo, inquit, parvulum istum trahis? Ut et ipse, ait, martyrium consequi mereatur. Quae cum audisset vir moderatissimus, redire Officium et converti vehiculum ad palatium jubet. Et ingressus ait, Imperator, subire mortem si jubeas paratus sum. Opus vero quod praecipis, implere non possumus. Cumque edocuisset cuncta de muliere, repressit Imperatoris insaniam.

CAPUT VI.

De Moyse, quem Regina Sarracenorum gentis suae poposcit Episcopum.

Per idem tempus Ecclesia velut persecutionis igne conflagante, purior auri metallo refulgebat. Non enim in verbis uniuscujusque fides, sed in exiliis et carceribus probabatur: quia non honori erat catholicum esse, sed poenae: praecipue apud Alexandriam, ubi ne sepeliendis quidem corporibus mortuorum libera facultas fidelibus erat. ^j Quae dum Lucius omni ar-

^d Thomae commemorant, Reliquias nequaquam. Sed neque nostrarum et t partium de his loqui pluribus. Quae sequuntur, per se voculas nostri mss. ignorant.

^e Guarnerian. undique pro inde quoque.

^h Idem, Mane vero processurus. Officium Flaviani Praefecti eodem sensu memorat etiam Historia acephala superius laudata (col. 509, not a). Caccarius Rhenani, quae et in Barreana editione habetur ad libri oram adnotatiunculam describit, Officium vocat Officiales hoc est ministros et satellites.

ⁱ Bononiensis, juncto et Guarneriano, ferme elegantius, nec claudere ostium, nec operiri, ut mulierum, etc. Tum Guarnerian., interrupto etiam, etc., pro irrupto, et mox ducite pro deducite.

^j Ab his verbis novum Caput, sive VI. exordit Guarnerianus ms. prioribus cum praecedentibus proxime junctis. Sunt et quidam mss. qui Dum haec Lucius pro Quo dum Lucius praefertant.

rogantia et sævitia gereret, ^a Mauvia Sarracenorum A gentis Regina, vehemēti bello Palestini et Arabici limitis oppida atque urbes quater, vicinasque simul vastare provincias cœpit. Cumque ^b frequentibus bellis Romanum attrivisset exercitum, et plurimis peremptis, reliquos vertisset in fugam, orata pacem, non aliter se amplexuram promittit, nisi Moyses quidam nomine, monachus, genti suæ ordinaretur Episcopus. Qui in eremo partibus suis propinqua vitam solitariam ducens, meritis et virtutibus ac signis quæ faciebat Deus per illum, magnifice ^c innovauerat. Petitio ejus Principi indicata Romano, sine ulla dilatione jubetur impleri a ducibus nostris, qui ibi infeliciter **276** pugnaverant. Captus Moyses ad sacerdotium suscipiendum, Alexandriam ex more deducitur. Adest Lucius, cui ordinandi ^d deferretur officium. Quo viso, Moyses præsentibus ducibus qui perurgebant, et populis, ait: Ego quidem me, non esse dignum tanto sacerdotio judico: verumtamen si aliqua in me, licet indigno, divina dispensatio præstatur explenda, Deum nostrum cæli ac terræ Dominum testor, quod Lucius Sanctorum sanguine pollutas et cruentas super me non injiciet manus. Cumque Lucius tam gravi nota inustum se videret in oculis plurimorum: Quare, inquit, Moyses, tam facile condemnas eum, cujus fidem ignoras? Aut ^e si tibi aliquis de me aliter indicavit, audi fidem meam, et tibi ipse magis quam aliis crede. Tunc ille: Desine, inquit, o Luci, dolosis tuis me quoque imaginibus adgredi. Bene mihi nota est fides tua, quam protestantur servi Dei per metalla damnati, Episcopi in C exilium trusi, Presbyteri, diaconi extra Christiani nominis habitacula relegati, bestiis alii, alii etiam ignibus traditi. Nunquid potest verior esse fides quæ auribus capitur, quam quæ oculis ^f pervidetur? Apud me certum est, quod qui Christo recte credunt, ista non faciunt. Et ita majore dedecore deformatus (quoniam perurgebat necessitas Reipublicæ consulendi) compulsus est adquiescere, ut ab ^g Episcopis quos in exilium truserat, sacerdotium sumeret. Quo suscepto, et gentis ferocissimæ pacem tenuit, et fidei catholicæ custodivit intemerata consortia.

^a *Maviam* seu *Maviam* vocant Socrates, Nicephorus, Epiphanius Scholasticus. Sozomenus autem *Maviam*, *Maniam* constanter. In Guarneriano cod. *Mavia* scribitur. Pagius ad ann. 372. refert bellum, cum Saracenis gestum, post Athanasii autem obitum pacem initam, et Regiam Mauviam ad Christi fidem conversam. Hanc ego malim serius et ad annum usque 374. differre.

^b Guarnerian. *frequentius*, et paulo post *oratum pacem*, etc.

^c Duo Vatic. *notus erat*. Mox Guarnerian. *infideliter pugnaverant pro infeliciter*, etc.

^d Antea, *ferebatur*; alii apud Cacciar. mss., *conferebatur*. Mox Bononiensis *pugnabant pro perurgebant*.

^e Guarnerian., *At si tibi*; et mox cum aliis Vatic., *tibi ipsi magis*, etc.; denique Tum ille, pro *Tunc*.

^f Idem, *videtur*. Leviora dissimulamus.

^g Regio-Vat c. plus habet, *ut abductus ab Episcopis*, etc. Et profecto extra Alexandriam ordinatum

CAPUT VII.

De Didymo Alexandrino vidente.

Verum cum apud Alexandriam populos et urbem nebulosi doctoris tetra perfidiæ caligo suffunderet, velut lampadem quandam divina luce fulgentem **277** Didymum Dominus accendit. De cujus vita atque institutis, quoniam ad Ecclesiæ gloriam Dei munere ^h concessus creditur, licet in transeursu, necessario tamen commemoranda nobis pauca videntur. Is namque in parva ætate, cum adhuc etiam prima litterarum ignoraret elementa, luminibus orlatus, majore desiderio scientiæ veri luminis ⁱ inflammatur: nec desperationem cupita adipiscendi passus est, cum audisset scriptum in Evangelio: *Quod apud homines impossibile est, possibile est apud Deum* (Math. 19. Marc. 10. Luc. 23.). Hæc igitur divina pollicitatione confusus indesinenter Dominum deprecabatur, non ut oculorum carnalium visum, sed ut illuminationem cordis acciperet. Miscebat tamen precibus studia ac laborem, et juges continuatasque vigilias, non ad legendum, sed ad audiendum adhibebat, ut quod aliis visus, hoc illi conferret auditus. Cum vero post lucubrationis laborem somnus (ut fieri solet) legentibus advenisset, Didymus silentium illud non ad quietem, vel ocium datum ducens, tanquam mundum animal ruminans cibum quem cæperat, ex integro revocabat, et ea quæ dædem, percurrentibus aliis, ex librorum lectione cognoverat, memoria et animo retehebat, ut non tam audisse, quæ lecta fuerant, quam descripsisse ea mentis suæ paginis videretur. Ita ^j brevi, Deo docente, in tantam divinarum humanarumque rerum eruditionem ac scientiam venit, ut scholæ Ecclesiasticæ Doctor existeret, Athanasio Episcopo, cæterisque sapientibus in Ecclesia viris Dei admodum probatus: sed et in cæteris, sive Dialecticæ, sive Geometriæ, Astronomiæ quoque, vel Arithmeticæ disciplinis ita esset paratus, ut nullus unquam philosophorum aliqua ex his artibus proponens, obtinere eum, vel concludere quiverit, sed statim ut responsiones ejus acciperet, **278** magistrum eum etiam illius de qua proposuisset, crederet disciplinæ. Hujus aliquanti dicta, vel communiter dis-

fuisse Mosem in monte, ad quem abductus est, ut ab iis qui illic exulabant, ordinaretur, tradit Socrates lib. IV. cap. 37. (non 29. ut falso Cacciarus notat); tradit et Sozomenus lib. VI. cap. 33. rejecto Lucio, Mosem ad Episcopos in exilio degentes deductum. Atque hi quidem Scriptores Rufinum, ut alias adverti, Græce exhibent. In sine Guarnerian. ms., *pacem obtinuit, et custodiunt intemerata consortia*.

^h In Guarneriano, *accensus*; tum Bononiensis, *licet instans cursu*. De Didymo tam et alii multa et nos diximus, maxime ad Hieronymum (qui eo magistro gloriatur, quemadmodum et Rufinus) ut otiosum sit, eadem replicare.

ⁱ Bononiensis, *inflammabatur*; paulo post ex Guarneriano *cupita* legimus pro *cupitam*, ut libri alii editi æque ac mss. præferunt.

^j Cacciarus alique vulgati interserunt in voculam quam nostri mss. ignorant. Mox pro *Ecclesiastica* legit Barræus *Ecclesiæ*.

putata, vel proponentibus responsa, adhibitis notariis A describere: quæ etiam nunc in magna admiratione habentur. Nos tamen qui et vivæ vocis ejus ex parte aliqua ^a fuimus auditores, et ea quæ a nonnullis dicente eo descripta legimus, longe majorem gratiam et divinum nescio quid, ac supra humanam vocem sonans, in illis magis sermonibus, qui de ore ipsius proferebantur, agnovimus. Hunc etiam beatus Antonius cum fidei Athanasii testimonium laturus, adversum Arianos de ^b Thebaide Alexandriam descendisset, magnificis consolatus est verbis: Nihil te, inquit, offendat, o Didyme, quod carnalibus oculis videris orbatus. Desunt enim tibi oculi illi, quos mures, et muscæ, et lacertæ habent. Sed lætare, quia habes oculos quos Angeli habent, et quibus Deus videtur, per quos tibi magnum scientiæ lumen accenditur.

CAPUT VIII.

Quot ex discipulis Antonii etiam tunc in eremo habitantibus, virtutes et signa fecerint.

Florebat igitur Ægyptus ea tempestate, non solum eruditus in Christiana philosophia viris, verum etiam his qui per [Al. super] vastam eremum commanentes, signa et prodigia ^c Apostolica simplicitate vitæ, et cordis sinceritate faciebant. Ex quibus interim quos ⁱ, si vidimus et quorum benedicti manibus meruimus, hi sunt, Macarius de superiori eremo, alius ^d Macarius de inferiori, Isidorus in Scyti, Pambus in Cellulis, Moyses et Benjamin in Nitria, Scyrius ^e et Helias et Paulus in Apeliote, alius Paulus in Focis, Pæmen et Joseph **279** in Pispiri, qui appellabatur mons Antonii. Sed et alios quamplures hujuscemodi viros in Ægypti partibus habitare, fidei comperimus auditu, ut vere completeretur Apostoli dictum: ^f *Quia ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia* (Rom. 5.). Habuit autem per idem tempus etiam Mesopotamia viros nobiles, iisdem studiis pollentes. Quorum aliquantos ipsi per nos apud Edessam [Al. Edissam] et in Cararum partibus vidimus, plures autem auditione didicimus.

CAPUT IX.

De Gregorio et Basilio Cappadociæ Episcopis.

Sed neutra harum infœcundior Cappadocia fuit,

^a Aliter Guarnerianus, *sumus*; et mox, *descrip'a sunt, legimus.*

^b Bononiensis, a *Thebaida*. Confer hanc de Antonio narratiunculam cum Hieronymi Epistola in nostra recensione LXVIII. ad Castrucium num. 2. In fine legimus, *et quibus Deus*, etc., cum ms. Guarneriano, pro quo hactenus lectum est, *e quibus*, etc. Tum Bononiensis, *pro quo pro per quos.*

^c Idem, et prodigia, *Apostolicæ vitæ, et cordis simplicitate faciebant.*

^d Apud Cacciarium aliisque; tum, *de inferiori, pro inferiori*. Dictum de duobus Macariis supra, et in Historia Monachorum cap. 28. De reliquis confer si lubet Rosweydem in Vitis Patrum, neque enim hæc persequi nobis vacat.

^e Valde vereor, ne librorum inscitia depravatum nomen hoc sit, cujus suspicionem vitii anget Bononiensis ms. lectio *Quirtori*, ab impressa *Scyrius* immane quantum diversa. Certe nec Socrates, qui per Rufini vestigia incedit in his quoque Patribus Monachorum recensendis, nec Sozomenus qui lib. VI. a

imo aliquid lætius Gregorium nobis cum Basilio germinavit. Tulit igitur et ipsa multorum Sanctorum segetem satis [Al. satisque] lætam, produxit copiosam piorum vineam, olivarum quoque Domini germinavit novellam. Sed isti præcipue velut duo filii pinguedinis, assistentes dextera lævaque candelabro, instar [Al. adinstar] duorum cœli luminarium refulgebant. Unde dignum puto de his pauca supra repetere. Ambo nobiles, ambo Athenis eruditi, ambo collegæ, ambo de auditorio digressi ad profitendam Rhetoricam rogabantur. Quod opus magnifice quidem implebat Basilius, Gregorius vero magnificentius contemnebat. Quique cum se totum Dei servitio mancipasset, tantum de collegæ amore præsumsit, ut sedentem Basilius, de doctoris cathedra deduceret, ac secum ad monasterium manu injecta perduceret, ibique per annos (ut aiunt) tredecim, omnibus Græcorum ^g sæcularium libris remotis, solis divinæ Scripturæ voluminibus operam dabant, earumque intelligentiam, non ex propria præsumptione, sed ex majorum scriptis et auctoritate sequebantur: quos et ipsos [Al. et ipsa] ex Apostolica successione intelligendi regulam suscepisse constabat. Quorum præcipue in Prophetas [Al. prophetias] commentarios discutientes, thesauros sapientiæ et scientiæ reconditos in vasis fictilibus perquirebant. **280** Veram cum jam ipsi sufficienter instructi. Divina dispensatione ad imbuendos populos vocarentur, et alius alio itinere, ad idem tamen opus uterque traheretur, Basilius Ponti urbes et rura circumiens, desiderantis illius animos et parum de spe futura sollicitos stimulare verbis, et prædicatione succendere, calumque ab his longæ negligentia cæpit abolere, subegitque, abjectis inanum rerum et secularium curis, suimet notitiam recipere, in unum coire, monasteria construere, psalmis, et hymnis, et orationibus docuit vacare, pauperum curam gerere, eisque habitacula honesta, et quæ ad victum necessaria sunt, præbere, virgines instituere, pudicam castaque vitam omnibus pene desiderabilem facere. Ita brevi permutata est totius provinciæ facies, ut in arido et squalenti campo videretur seges foecunda, ac læta vinea surrexisse. Gregorius vero bonum cap. 23. ad 35. sexcentos de nomine laudat, eorumque narrat insigniora gesta, nec denique Rosweydem toto libro de Vitis Patrum hujus unquam Scyrius mentionem faciunt. Qui sequitur *Pæmen*, in Bononiensis ms. *Pymen* appellatur, viiose. Idem paulo post *viros* tacet.

^f Eadem est Nostri in Historia Monachorum cap. 7. ante medium sententia, in eamque rem idem Scripturæ, quæ heic laudatur, usus. *Mihi videtur etiam Apostoli dictum in eis esse completum: Quod ubi abundavit peccatum, ibi superabundavit gratia.* Hoc testimonio Guarnerianus Ms. caput 8. concludit, et nonum ab insequentibus verbis, *Habuit autem*, etc., exorditur.

^g In Guarneriano ms., *scholarium*, quæ nec ipsa con-emenda lectio est. Mox Bononiensis *eorumque diligentiam pro intelligentiam*. Quod sequitur nomen *propria* Cacciarus contra mss. saltem quibus nos utimur, aliorumque editorum codicum fidem, prætermisit.

semen non patiebatur, aut super spinas jacere, aut inter saxa dispergere, sed bonam terram cordis sui jugi cultu et exercitiis indesinentibus excolebat. ^a Et multo amplius hic in semetipso, quam ille in cæteris proficiebat. Suscipere ille, quæ renuntiantes seculo deferebant ad pedes suos, et dividere ut quisque eguisset, curam gerebat. Iste nihil habendi, et omnia possidendi contentus sacramento, erga solæ sapientiæ divitias avarus et multum cupidus inhærebat. Ille coire plures in unum, et sui invicem in necessariis habere sollicitudinem docebat. Hic sui exemplo quod erat absolutus et liber ^b, cunctis sermone Apostolico prædicabat: *Ego autem volo vos sine sollicitudine esse* (1. Cor. 7. 32.); et *Dominus in proximo est*: nihil solliciti sitis, sed tanquam servi Christi, hoc solum estote solliciti, quando redet Dominus de [Al. a] nuptiis. Ille delinquentibus misericorditer condolare, et a delicto revocare: hic per divini eloquii gratiam delinquendi incitamenta prævenire, nec sinere labi eum, qui difficulter erigeretur elisus. Ille in fide purus, hic ^c in prædicatione liberior. **281** Ille Deo humilis, hic etiam hominibus erat. Ille arrogantes contemptu, hic ratione vincebat. Sic in utroque diversa gratia unum opus perfectionis explebat. Igitur Basilium non multo post Cæsareæ Cappadociæ Episcopus, cum a Valente in exilium ^d pro fide cogeretur, exhibitus est ad tribunal Præfecti, terroribusque (ut illi moris est [Al. erat] potestati) et minis maximis agi cæpit, ut [Al. et] nisi præceptis Principis obediret, interitum sibi jam jamque speraret impendere. Tum ^e ille intrepidus, et absque ulla animi perturbatione hæc sibi minitanti Præfecto respondisse fertur: Atque utinam aliquid mihi esset digni muneris, quod offerrem huic, qui maturius Basilium de nodo follis hujus absolveret. Cumque daretur ei nox, quæ erat media, ad spacium deliberandi, respondisse denuo perhibetur: Ego crastino ipse ero qui nunc: tu te utinam non mutares. Et ^f illa quidem nocte uxor imperatoris velut tortoribus tradita cruciatur: filius vero qui eis erat unicus, extinctus paternæ impietatis creditur exsolvisse supplicia. Ita ante lucem missi, qui roga-

^a Barzæus pericopam hanc verborum omiserat, *Et multo amplius*, etc., usque *proficiebat*; quam nos ex aliis libris sufficimus.

^b Bononiens., *libero cunctis sermone*; duo Vatic., *liber a cunctis*, etc.

^c Idem in præpositionem tacet; paulo post *divina gratia* habet pro *diversa*, etc.

^d Hæc referunt ad an. 372. eruditi Benedictini Operum S. Basilii editores, in ejus Vita quam videsis cap. 20 a num. 6. ad finem usque. Mox illud est verbum nostri miss. ignorant.

^e Denuo Bononiens. *Tamen ille*, etc., tum *minan* i Præfecto, etc.

^f Regio-Vatic. *in illa*; tum Guarnerian., *crucibat*ur pro *cruciatur*, et *missi sunt qui rogarent*, etc.

^g Ferme rectius in Bononiensi, *Nazanzium*; deinde Guarnerian., *in loco patris*, et *feliciter tulit pro fideliter*, etc.

^h Restituimus ex Guarnerian., *exoratus*, pro quo male hactenus, aut certe minus Latine lectum, *exhortatus*. Hæc annum spectant 380. ut sæpe notatum est

A reit Basilium, ut precibus suis intercederet pro eis, ne etiam ipsi, et quidem multo justius similiter interirent. Sic accidit, ut cum omnes catholicos expulserit [Al. expelleret] Valens, Basilium usque ad vitæ exitum intemerato communionis sacramento in Ecclesia perduraret. Gregocius vero apud Nazanzon oppidum in locum patris Episcopus subrogatus hæreticorum turbinem fideliter tulit. Reddita vero pace, Constantinopolim ad Ecclesiam docendam venire ^h exoratus, non abuit. Ubi brevi tempore tantum ad emendandum populum veteris hæreticorum infectum venenis ⁱ proficit, ut tunc primum Christiani sibi fieri viderentur, et novellam lucem veritatis aspicerent, cum religionis doctor multa **282** quidem verbis, plura tamen doceret exemplis: nec viderent ab eo ^j discipulis aliquid imperari, quod non prius ipse fecisset. Sed ubi gloriam subsecuta invidia est, obniti quidam, et ^k proscriptionibus minus sanis uti cæpere, ut ipso ad propria remeante, alius ordinaretur Episcopus. Quod ille susurrari tantum, et sub ^l dente sentiens ruminari, ipse profert, quod dicere ei nullus audebat: Absit, inquit, ut mei causa aliqua simultas in Dei sacerdotibus oriatur. Si propter me est ista tempestas, tollite me, et mittite me in mare, et desinet a vobis quassatio. Tum regressus, in Ecclesia sua [Al. Ecclesiam suam] quod superfluit vitæ tempus exegit. Et quoniam jam fessa ætate, et corpore invalidus erat, successorem sibi ipse delegit, quo Ecclesiam gubernante, debilitatis et senectutis otio frueretur. Exstant quoque utriusque ingenii monumenta magnifica Tractatum, quos ex tempore in Ecclesiis declamabant. Ex quibus nos denas ferme ^m singulorum Oratiunculæ transfudimus in Latinum. Basilii præterea Instituta monachorum, optantes, si poterimus, et Dei favor adjuverit, eorum plura transferre. Fuerunt præterea fratres duo Basilio, Gregorius et Petrus. Quorum alter in verbo doctrinæ, alter in operibus fidei fratrem ita exæquabat, ut uterque vel Basilium, vel Gregorium redderet. Exstant etiam ipsius Gregorii junioris aliqua Opuscula luculenta. Sed de his satis dictum. ⁿ In Occiduis vero partibus

nobis ad Hieronymum, qui per id nempe temporis Constantinopoli agebat.

^o Nostri miss., *profecit*; tum unus *aspicerent* pro *aspicere*.

^p Idem pari consensu, itemque unus Vatic. in recto *discipuli*.

^q Guarnerian. cum Regio-Vatic., *præscriptionibus*. Historiam quod spectat, vide n. s. si libet, cum antiq. tum in S. Hieronymi Vita cap. 13. num. 1. et seqq.

^r Male Caeciar. uno verbo, *subdente*; nec bene Guarnerian., *subdentes*; tum Bononiens., *quia dicere*, etc.

^s Gregorii quidem decem Opuscula, Basilii autem octo Homiliae, et præterea Regulam, quam *Institutum Monachorum* vocat. Hæc nos omnia Tomo secundo exhibebimus. Hæc prava interpunctione sensus antea laborabat, quem nos restituimus. Mox Bononiens. *potuerimus* pro *poterimus*, et *Fuerant* pro *Fuerunt*.

^t Guarnerian. ab hoc loco novum caput, sive decimum exorditur.

Valentinianus fide religionis illæsus, veteri Romani A imperii censura rempublicam gubernabat.

CAPUT X.

De Damaso Episcopo, et Ursini subreptione.

Damasus post Liberium per successionem sacerdotium ^a in urbe Roma **283** susceperat. Quem prælatum sibi non ferens Ursinus quidam ejusdem Ecclesiæ diaconus intantum furoris erupit, ut persuaso quodam satis imperito et agresti ^b Episcopo, collecta turbulentorum et seditiosorum hominum manu, in Basilica quæ ^c Sicinini appellatur, Episcopum se fieri extorqueret legibus et ordine et ^d traditione perversis. Quo ex facio tanta seditio, imo vero tanta bella coorta sunt, alterutrum defendentibus populis, ut replerentur humano sanguine orationum loca. Quæ res factione ^e Maximini Præfecti sævi hominis, ad invidiam boni et innocentis versa est sacerdotis, ita ut causa ad Clericorum usque tormenta deduceretur. Sed assertor innocentix Deus affuit, et in caput eorum qui intenderant dolum, pœna conversa est.

CAPUT XI.

De Ambrosio Episcopo.

Interea defuncto ^f apud Mediolanum Auxentio hæreticorum Episcopo, utriusque partis populi diversis studiis ferebantur. Dissensio gravis et periculosa seditio urbi propriæ maturum parabat exitium, si pars utraque cum diversum vellet, nequaquam quod proposuerat, obtineret. Ambrosius ^g tunc Consularis ejusdem provinciæ fasces gerebat. Is cum perniciem civitati videret impendere, pro loco atque officio suo, confestim Ecclesiam, seditionem populi mitigaturus, ingreditur. Cumque inibi multa secundum leges et publicam disciplinam pro quiete et tranquillitate perorasset, pugnantis inter se et dissidentis ^h populi su-

^a Damasi ordinationem anno 367. Chronologi eruditiores adscribunt. Historiam Schismatis Ursini, sive Ursiniani ex Libello præcum Marcellini et Faustini ad Valentinianum juniorem discis; recentiores sexcentos prætermittunt.

^b Is Paulus Tiburtinus episcopus dicitur.

^c Guarnerian., *Sycinia*; Cacciarus, *Siciniana*. Eam tamen alii Basilicam Liberii vocant; sunt et qui dicant Juli. Ammianus autem Marcellinus lib. XXVII. cap. 3. sub finem, *In concertatio e*, inquit, *superaverat Damasus, parte quæ ei favebat instante. Constatque in basilica SICININI, ubi ritus Christiani est conventiculum, uno die centum triginta septem reperta cadavera peremptorum, efferatamque d. u. plebem ægre postea delinitum, etc.*

^d Notatum Barræo ad libri oram, legi, *al. ratione*, ut et paulo post *deferentibus*: pro *defendentibus*.

^e Ita et nostri mss. et vulgati libri omnes habent. Cacciarus rescribit *Maximi*, nec tamen quid si i velit, adnotatiuncula sua explicat. Mox Guarnerian., *ita ut causa Clericorum usque ad tormenta deduceretur*; Bononiens. cum olim vulgatis plerisque, *duceretur*.

^f Auxentium anno 374. ad plures abiisse, eodemque anno septimo Idus Decembris Ambrosium ordinatum fuisse Episcopum, ostendimus et nos in Chronologicis ad primam Hieronymi Epistolam Notis.

^g Guarnerian. ab his caput 11. exorditur, *Ambro-*

bito clamor et vox una consurgit, Ambrosium Episcopum postulantes, baptizari hunc **284** protinus clamant (erat enim catechumenus) et sibi Episcopum dari: nec aliter unum populum fore atque unam fidem, nisi Ambrosius sibi daretur sacerdos. Obluctante illo et plurimum resistente, ad Imperatorem relatum populi desiderium, omni maturitate jubetur impleri. Dei enim, ait, esse, quod discordantem ^l populi fidem, et animos dissidentes conversio subita in unum consensum atque in unam sententiam revocaret. Moxque Dei gratiam consecutus, et initiatus ^m sacris, et sacerdos effectus est.

CAPUT XII.

De Valentiniani fine.

Interea cum ad bellum Sarmaticum Valentinianus de Galliæ partibus venisset ^k Illyricum, ibi vixdum cœpto bello, ægrotudine suavia oppressus diem obiit ^l, relictis hæredibus in Imperio filii, Gratiano Augusto, Valentinianoque admodum parvulo, et non-jum regis insignibus initiato. Quem tamen necessitas eorum, qui tanquam vacuum imperii locum conabantur invadere, compulit, etiam [*Al. et*] absente fratre, purpura indui, Probo tunc Præfecto fideliter gerente.

CAPUT XIII.

De Gothorum per Thracias irruptione, et Valentis necem.

Per idem tempus in Orientis regno Gothorum gens sedibus suis pulsa, per omnes se Thracias infudit, armisque urbes et agros vastare ^m feraliter cœpit. Tum vero Valentis bella quæ Ecclesiis inferebat, in hostem cœpta converti, seraque penitentia Episcopos **285** et presbyteros relaxari [*Al. relaxare*] exiliis, ac de metallis resolvi monachos jubet. Ipse tamen ab hostibus circumventus in prædio, quo ex bello trepidus confugerat, impietatis suæ pœnas ⁿ igni exustus dedit, annis in Imperio cum fratre primo, et post

sus vero tunc, etc.; quæ autem præcedunt itidem præcedenti Capitulo adtribuit. Pro *gerebat* verbo, quod sequitur, falso Cacciarus ait, apud editos legi *regebat*, editus quippe Barræanus, ut unum, quem ob oculis habeo, laudem, *gerebat* manifesto præfert. *Econtrario regebat* ms. Bononiensis.

^h Denuo Bononiens. ms. *Dissentientis*; paulo quoque post, *atque ullam fidem*, pro *atque unam*, etc.

ⁱ Guarnerian., *discordantis*; mox Bononiens., *subito* pro *subita*, et *revocavit* pro *revocaret*.

^j Addit est verbum Cacciarus, quod et mss. nostri, et vulgati libri omnes ignorant.

^k Quidam ex editis in *Illyricum*, nostris quoque repugnantibus mss.

^l Confer Ammianum lib. XXX. cap. 6. Zosimum lib. IV. Idacium in Fastis, et Hieronymum quoque nostrum Epist. LX. ad Heliodorum, et qui eum mentitur, Auctorem Epist. ad Præsidium de Cere Paschali. Anno 375. et *XV Kal. Decembr.* Valentinianum obiisse pro comperto habetur.

^m Duo recentiores Vatic. *ferociter*. Mox Guarnerian., *Tunc vero*, et *cœpta convertit*.

ⁿ Non contemnenda lectio Guarnerianus ms., in *præsidio*, pro quo lectum hactenus in *prædio* reliquis libris omnibus. Et sane Socrates in libri IV. sine peris Valentem narrat, cum in vicum quemdam *εἰς κόμην*, confugisset, quem supervenientes Barbari concremarunt. Ammianus autem Marcellinus ex alio,

cum filiis fratris, quatuordecim pariter exactis. Quæ A pugna in initium mali Romano Imperio tunc et deinceps fuit. Igitur Gratianus cum fratre admodum parvulo, post patris necem Orientis quoque suscepit Imperium. Is pietate et religione omnes pene, qui ante fuerant principes, superabat. Usu armorum strenuus, velox corpore, et ingenio bonus erat, sed juvenili exultatione plus fere lætus, quam sufficiebat, et plus verecundus, quam Reipublicæ intererat.

CAPUT XIV.

Ut Gratianus Imperator Theodosium regni participem adsciverit, et post multa religiose et fortiter gesta Maximi tyranni insidiis succubuerit.

Quique videns utile, virum annis maturum in tantis regni curis habere participem, et quia, ut sermo divinus monet: *Melius duo, quam unus* (Eccles. 4, 9.), B consortem adsciscit Theodosium, et eique Orientis procuratore permissa, partes sibi ac fratri Occiduis reservavit. Verum is postquam multa religiose ac fortiter gessit, a Maximo tyranno apud Britannias exorto, per Andragathium ducem, Lugduni, suorum magis proditiōne, quam vi hostium, peremptus est.

CAPUT XV.

De Valentiniano puero. Utque mater ejus Justina Ariana hæresim defendens, Ecclesias perturbare conata sit.

286 At Valentinianus in Italia degens, fratris necem, atque hostis metu perterritus, simulatione oblatam pacem a Maximo, simulans ipse quoque libenter amplectitur. Cum interim Justina mater ejusdem, Ariana hæreseos alumna, impietatis suæ venena, quæ, vivente viro, suppresserat, filio facile decepto fidenter [Al. libenter] aperuit. Igitur apud Mediolanum posita, conturbare Ecclesiarum statum, comminari C sacerdotibus depulsiones, exilia, nisi Ariminensis concilii decreta, quibus fides patrum temerata fuerat, revocarent. Quo bello Ecclesie murum et turrim validissimam pulsabat Ambrosium. Eumque mini, terroribus [Al. terroribusque], atque omni oppugnationis genere fatigans, primum sibi aditum debellau-

rum sententia tradit, eum cum Candidatis, et spadonibus paucis prope ad AGRÆTEM casam relatum... circumsessum ab hostibus, qui esset, ignorantibus, flamma supposita incensum. Tum Regio-Vatic. fugerat pro confugerat, Bononiens. ignibus pro igni. Annus agebatur 378. quinto idus Augusti, ut Idacius scribit, ex eoque Pagius edisserit. Confer et Libanium in Oratione ad Theodosium de corde Juliani vindicanda.

Ab hoc loco caput 14. Guarnerian. cod. exorditur, quod et ferme rectius cum subsequente in unum conjungit. Gratiani laudes magnifice extollunt S. Ambrosius de obitu Valentis, et in Psalm. lxi. Zosimus, Ausonius in Grat. act. pro Cos. et Ammianus ipse Marcellinus lib. XXXI.

Anno 379. XIV. (non XVII. ut perperam alii scribunt) Kal. Februarias, ut Idacius, Chronicum Alexandrinum itemque Farrago Alexandrina, et Marcellinus in Chronico docent. Hinc nova Imperii divisio. Theodosio Oriens cum Thracia cessit, inter Gratianum autem et Valentinianum fratres divisum Imperium Occidentale.

In Guarnerian. ms., Verum ipse is, et mox per Andragathum. Obiisse Gratianum VIII. Kal. Septembris anni 383. demonstrat Pagius ex Victoris testi-

monia in Epitome. Sed quamvis illa Jezabel spiritu pugnaret armata, resistebat tamen Ambrosius, Eliæ virtute repletus et gratia. Ipsa autem in Ecclesiis garrere, strepere, animare, et inflammare ad discordiam populos [Al. add. cœpit]: sed quod minus res ex sententia cederet, injuriam putare, et pro hoc [Al. hac] apud filium conqueri. Unde adolescentulus pro contumeliæ invidia, quam falso conflaverat mater, accensus, armatorum globum ad Ecclesiam mittit: confringi januas, oppugnari sancta, Sacerdotem pertrahi, atque in exilium agi, protinus jubet. Sed tanta fuit perseverantia fidelium populorum, ut animas prius amittere, quam Episcopum mallet.

CAPUT XVI.

De Benevoli Magistri memoriæ fidei constantia.

287 Interim dictanda adversum fidem patrum Imperialia decreta mandantur Benevolo, tunc memoriæ scriniis præsidenti. Sed ille cui ab incunabulis sacra fides, et venerabilis fuit, obnegat se impia verba posse proferre, et contra Deum loqui. Tum vero ne inceptum reginæ frustrari videretur, celsior ei honor promittitur, si impleteret injuncta. Ille qui nobilior in fide esse quam in honoribus cuperet: Quid mihi, ait, pro impietatis mercede altiore promittitis gradum? Hunc ipsum, quem habeo tollite: tantum mihi conscientia fidei daret illasa. Hæc dicens, ante pedes impia præcipientium cingulum jecit. Ambrosius vero adversum Reginæ B furorem, non se manu defensabat, aut telo, sed juvenis continuatisque vigiliis sub altari positus: per obsecrationes defensorum sibi atque Ecclesie Deum parabat. Dunque C hæc in longum diversis machinis et oppugnationibus nequam Justina moliretur, Maximus, qui se exuere tyranni infamia, et legitimum principem gestire ostendere, datis litteris impium protestatur inceptum, fidem Dei impugnari, et statuta catholice Ecclesie subruï, et inter hæc appropinquare i Italia cœpit. Quo Justina comperto, hoste simul atque impietatis conscientia perurgente, in fugam versa

monia in Epitome.

Idem Guarnerian. comminari cœpit sacerdotibus depulsiones, exilia, etc. Et sane, depulsiones pro quo lectum hactenus est depulsionis, restitui visum est. Pro temerata, quod sequitur, Barræus, nonnullique alii editi libri intermerata præferebant. Cacciaris pro revocarent conjicit rescribendum renovarent.

Duo hæc verba garrere, et strepere Bononiens. ms. tacet.

Alius Sancta Sanctorum in duobus Vatic. Pro agi quod sequitur erat in antea vulgatis mitti.

Guarnerian. mittuntur, tum et Benevolo pro Benevolo, mss. quoque alii. Sozomenus lib. VII. cap. 15. Μεσολον vocat, facili in Græcis 6 in μ literarum permutatione. Mox in Regio-Vatic. cara fides pro sacra fides. Guarnerian. et copulam subsequentem omittit: deinde Tum vero legit pro Tum, etc.

Bononiens., fervorem, et defendebat pro defendebat.

Idem cum Guarnerian., Cumque hæc, etc., tum junctis et Vaticanis duobus, nequidquam Justina molitur pro nequam Justina, etc., ferme verius.

Nostris mss. Italiam pro Italia. In fine Guarnerian., parabat pro præparabat.

eum filio, ex illa quæ Dei sacerdotibus præparabat, A prima sortitur.

CAPUT XVII.

U^t Theodosius necem Gratiani ultus, de Maximo triumphaverit.

288 Adfuit tamen Theodosius propter regni fidem, bonitatisque ac beneficiorum Gratiani memor, et in vindictam, a totis viribus Orientis insurgens, ultus est sanguinem iustum. Valentiniæ quoque impia inter hæc mater defuncta, fidem catholicam, quam ipsa violaverat, et regnum tyrannide depulsa, b restituit. Atque ipse posteaquam Romam illustri triumpho invecus est, ad propria rursus regna remeavit.

CAPUT XVIII.

De Theodosii commisso in Thessalonicensibus, et poenitentia ejus publice apud sacerdotes gesta.

Per idem tempus subreptione quadam dæmonis, turpis macula religioso principi inusta (Al. ingest.) est. Etenim cum apud Thessalonicam seditione exorta, quidam ex militaribus vir impetu fuisset populi ferocis extinctus, repentini nuntii atrocitate succensus, ad ludos Circenses invitari populum eique ex improvise circumfundi milites, atque c obruncari passim, ut quisque occurrisset, gladio jubet, et vindictam dari non erimini, sed furori. Ob hoc cum a sacerdotibus d Italia argueretur, agnovit delictum, culpamque cum lachrymis professus, publicam poenitentiam in conspectu totius Ecclesiæ exegit: et in hoc e sibi tempus adscriptum, absque regali fastigio patienter implevit. Quibus omnibus istud quoque mirabiliter adjecit: Lege f sanxit in posterum, 289 ut sententiæ Principum super animadversione prolata in diem tricesimum ab executoribus differrentur: quo locus misericordiæ, vel (si res tulisset) poenitentia non periret.

a Antea vulgati, totius. Tum Guarnerian., Valentiniæ impia, etc., absque intermedo quoque. Tum Cacciarum male, ipse violaverat, pro ipsa, etc.

b Sublato scilicet Maximo, quem quinto tyrannidis anno, ut Pacatus cap. 24. narrat, et tertio ab Aquileia militari, ut Philostorgius testatur lib. X. c. 8. Theodosius fregit. Tum eum tradit Zosimus lib. IV. habitu Imperatorio exutum deductum ad Theodosium, qui paucis, quæcumque contra Rempublicam deliquisset, velut exprobrationis loco recensitis, hominem carnisfici tradidit.

c Bononiens., obruncare; tum Guarnerian., ut passim quisque, et vindictam etiam dare. Sozomenus lib. VII. cap. 25. virum illum ex militaribus, qui interfectus est, Bothericum vocat, et Magistrum militum per Illyricum dicit, quo loco et seditionis Thessalonicensium causas refert. Vicissim Theodoretus lib. V. cap. 18. potuisse in Thessalonicensi cæde septem hominum milia, tradit.

d Et cum primis S. Ambrosio, a quo increpitus est Epist. quinquagesima prima. Tum Imperator, ut refert Theodoretus loco citato, cum ab Ecclesiastica synaxi totos octo menses abstinuisse, voluit Natalis Dominici festo interesse: sed ab eodem S. Ambrosio prohibitus, caput publicæ poenitentia ex ejus præscripto submisit. Adito ipsum Ambros. de obitu Theodosii.

e Vitiose Cacciarum, ibi; tum Guarnerian., fastu

CAPUT XIX.

De restitutione Ecclesiarum, quæ per ipsum jam catholicum in Oriente restituta sunt.

igitur ad Orientem regressus, ibique, ut e ab exordio principatus sui, summa cura summoque studio pulsus hæreticis, Ecclesias catholicis tradere: idque ea moderatione agere, ut ultione contenta, tantum catholicis de Ecclesiarum restitutione consuleret, quo fides recta absque prædicationis impedimento proficeret: communem se præbere erga sacerdotes Dei: fide, religione, et munificentia cunctis regum animum exhibere: accessu facilis et absque imperiali fastu ad colloquium se humilibus præbere: hortatur ejus et largitionibus, Ecclesiæ plurimis locis ornatas satis magnificeque constructas: præstare multa poscentibus, sed h frequentius ultro offerre. Idolorum cultus, qui Constantini institutione et deinceps negligi et destrui cæptus fuerat, eodem imperante collapsus est. Pro quibus in tantum Deo charus fuit, ut speciale ei munus contulerit divina providentia. Etenim in Thebaidos partibus monachum quendam Joannem nomine, spiritu prophético l replevit, cujus monitis atque responsis pacem retinere, an bellum gerere, esset melius, sciscitabatur.

CAPUT XX.

De Apollinare, et hæresi ejus.

290 Interea apud Laodiciam Syriæ ante idem tempus Apollinaris Episcopus, vir sane in l cæteris instructus, sed dum contentions vitio nimius agitur, et adversum omne quod quisque dixerat, ire obivus delectatur, jactatione ingenii malefortis hæresim ex contentione generavit, asserens solum corpus, non etiam animam a Domino in Dispensatione h susceptum. In quo cum evidentibus Evangelii testimo-

habet pro fastigio. S. Ambros. loco citato: Stravit omne, quo nitatur insigne regum: deflevit in Ecclesia peccatum suum, quod ei aliorum fraude obreperat: genuit et lacrymis oravit veniam. Quod privati erubescunt, non erubuit Imperator publice agere poenitentiam, etc.

f Guarnerian., Legem. Hæc porro hodie non exstat.

g Bononiens. ut voculam tacet. Paulo post Cacciarum ex duobus Vatic. tradidit pro tradere, et agere cepit pro simplici agere, minus certe bene, et contradicentibus tum suorum majore numero, cum nos ris mss. atque editis libris omnibus.

h Idem, sed et frequentius; tum negligi pro negligi.

i Guarnerian. aliique nonnulli apud Cacciar. mss. repletum. Recole de ipso S. Joanne quæ dicta superioribus sunt cap. primo Historiæ Monachorum. Eum S. quoque Hieronymus, cætera infensor Rufiniana illi Historiæ, Epist. 133. ad Cesiphontem, et catholicum, inquit, et sanctum fuisse, non dubium est. Vide et nos ibi.

j Idem, inter cæteros; tum nimium agitur; Bononiens., nimio.

k Hoc donabant nomine Incarnationis mysterium Veteres. Theophilus Epist. Paschali II. inter Hieronymianas 98. Cessent Apollinaris discipuli, etc., etc. sciant, quod in Dispensatione hominis, quam pro salute nostra Unigenitus Filius Dei dignatus est assumere, non sit alienus a culpa, qui super anima illius perver. a et in-

niis urgeretur (quibus ipse Dominus et Salvator ^a habere se animam profiteretur, et ponere eam quando vult, et iterum assumere eam : quamque turbatam et tristem dicit esse usque ad mortem) vertit se post, et ne ex toto verti, vel vinci videretur, ait, eum quidem habuisse animam, sed non ex ea parte quæ rationabilis est, sed ex ea solum qua vivificat corpus. Ad supplementum vero rationabilis partis, ipsum Verbum Dei fuisse perbibebat. Quæ assertio primo in urbe Roma [Al. Romana] a Damaso ^b et Petro Alexandrino Episcopo concilio congregato tali sententia depulsa est, ut decernerent, Si quis Filium Dei, qui sicut vere Deus, ^c ita et vere homo fuit, vel humanitatis aliquid, vel deitatis minus diceret habuisse, alienus ab Ecclesia judicaretur. Quæ sententia et apud Alexandriam confirmata est, et apud Constantinopolim decreto concilii. Ex illo Apollinaristæ ab Ecclesia declinantes, et Episcopos sibi suæ partis, et dogmata propria Ecclesiasque defendunt.

CAPUT XXI.

De Episcoporum successionibus per Orientem.

291 Igitur in urbe Roma post Damasum Siricius ^d Ecclesiæ suscepit sacerdotium: Apud Alexandriam vero defuncto Petro, Timotheus, et post hunc Theophilus : in Jerusalemis autem post Cyrillum Joannes, Apostolicas reparant sedes. Apud Antiochiam vero defuncto Meletio substituitur Flavianus. Sed quod Paulinus adhuc supererat, qui in catholicorum semper societate permanserat, multa ibi jurgia et multæ controversiæ sæpe commotæ, nec tamen summa vi nitentibus aliis, aliis obnitentibus [Al. obtinentibus], ipsisque in hoc elementis terræ marisque fatigatis, potuit aliquando pacis ^e ullus obtineri modus, cum utique fidei jam nulla videretur subesse discordia. Hoc idem apud Tyrum fuit : Ubi cum Diodorus, unus sane ex antiquis catholicis vir, et tentationum documentis probatus, Athanasii testimonio esset a confessoribus Episcopus factus, mo-

tellexit et scripsit. Adeoque et Græco vocabulo οἰκουμένη. Idem Hieron. Epist. 84. *Apollinaris dimidiatam Christi introduxit œconomiam.* Plura nos ibi. Cæterum Guarnerian. ms. *susceptam pro susceptum legit.*

^a Addit ex duobus Vatic. Cacciarus *noster*, quod pronomen tum reliqui mss. quibus usus ipse est, cum nostri, et vulgati libri omnes heic reticent. Paulo infra Guarnerian. *vertit se post hæc, et ne ex toto vinci videretur, etc.* Verba *vertit se post hæc*, tum illa *verti vel in antea vulgatis deerant*, quæ plerique mss. sufficiunt. Denique et in sequentibus Barræus tacet *parte.*

^b Libellus Synodicus apud Labbeum tom. III. *Petrus (Alexandrinus Episcopus Alexandria pulsus) Romanam contendit : eoque recepto, Papa Damasus Romæ divinam et sanctam Synodum convocavit, quæ amenam illum Apollinarium, Stephanumque [facile rescribendum Timotheumque] et latronem Lucium (hic Alexandriam sedem invaserat) anathemate damnavit. Proinde nihil est dubium, quin ad hanc Synodum, cui Petrus Alexandrinus interfuit, Decreta subæxa pertineant : eamque antea fuisse celebratam, quam Petrus Alexandriam remearet. Eo autem reversus est Petrus, teste Socrate lib. IV. c. 57. antequam Valens exiret Regia urbe ad bellum adversus Gothos, in quo et periit die 9. Augusti anno 578. Igitur*

destia ejus contempta, alius a Meletii partibus ordinatur. Sed et in multis aliis urbibus Orientis, hujusmodi confusiones contentio genuit sacerdotum. Apud Constantinopolim vero Nectarius ex Prætoræ Urbano catechumenus et nuper baptismum consecutus, sacerdotium suscepit.

CAPUT XXII.

De seditione Paganorum contra Fideles.

Interea apud Alexandriam novi motus et contra temporum fidem adversum Ecclesiam concitantur : ex occasione hujusmodi aborti. Basilica quædam publici operis, vetusta et admodum neglecta fuit, quam ^c Constantius Imperator donasse Episcopis perfidiam suam prædicantibus ferebatur. Quæ longa incuria nihil validum præter parietes habebat. Visum est Episcopo qui per idem tempus gubernabat Ecclesiam, hanc ab Imperatore deposcere, **292** ut crescentibus fidelium populis, orationum quoque crescerent ^d domus. Quamque cum acceptam vellet excolere, reperta sunt in loco antra quædam latentia et terræ delossa, latrocinii et sceleribus magis quam cæremoniis apta. Igitur Gentiles, ^b qui retegii criminum suorum latebras et flagitiorum cavernas viderunt [Al. viderent], non ferentes aperta tot seculis mala et tenebris oblecta reserari, velut draconum calice potato, insanire omnes ac palam furere cœperunt. Nec vocibus jam et seditionibus, ut solebant, sed manu ferroque decertare nituntur. Crebros conflictus agere in plateis, belloque aperto uterque populus inter se coire. At nostri numero et potentia multo plures, sed modestia religionis minus feroces erant. Ex quo frequenter nostrorum plurimis vulneratis, aliquantis etiam interfectis, ad templum quasi ad arcem quandam refugiebant. Quo nonnullos ex Christianis captos secum abducentes [Al. adducentes], accensis aris immolare cogebant : renitentes novis et exquisitis suppliciis excruciatos necabant, alios patibulis affigentes, alios contractis ^e crucibus

circa hujusmet anni initium Synodus æta est, quam Rufinus tradit primùm dixisse anathema Apollinari, quod et Sozomenus lib. VI. cap. 25. iisdemque fere atque ^f verbis testatur.

^e Addit est, verbum Guarnerian. paulo post Bononiens. *decreta Concilio, pro decreto Concilii.*

^d Sub finem anni 384. successit Damaso Siricius. De reliquis majorum Ecclesiarum Episcopis consule Socratem lib. V. cap. 3. e recentioribus Pagiom, atque alios.

^b Guarnerian., *pacis illius*; et paulo post, juncto etiam Bononiensi, *cum Athanasii testimonio, et a Confessoribus, etc.*

^f Idem. ms., *Constantinus Imperator.*

^c Antea impressi, *loca.* Cacciarus *domos in accusandi casu, tum quamquam pro quamque.* Nus codices nostros præferimus.

^d Bononiens., *cum retegii.* Mox duo Vatic., *flagitiorum suorum, etc.* Specus hoc Mithræ fuisse, proprius ad verum narrat Socrates lib. III. cap. 2.

^e Rescripsit Cacciarus *crucibus*, Lectoræ nec verlotenus admonito. Et Socrates ipse quidem affixos quosdam cruci narrat, quod Gentiles hęc genere supplicii eos de industria afficerent in sacræ Crucis contumeliam. Heic tamen, præterquam quod incongru-

in speluncas præcipitantes, quas ob sacrificiorum sanguinem, cæterasque impuritates delubri recipientes, vetusta curiosa construxerat. Verum hæc per dies singulos primo cum metu, deinde cum fiducia et desperatione gerere, atque intra templum clausi rapti et præda vivere. Ad postremum grassantes in sanguinem civium, duces sceleris et audaciæ suæ deligunt Olympium quendam, nomine et habitu philosophum, quo antesignano arcem descenderent, et tyrannidem tenerent. At hi quibus Romanarum legum custodia, jurisque dicendi cura permissa est, cognitis quæ gesta fuerant, turbati atque perterriti ad templum convolant, causas audaciæ percontantur, et quid sibi vellet ille concursus, in quo cum tanto scelere ante aras sanguis civium funderetur, inquirunt. Sed illi obfirmato aditu confusis et dissonis vocibus **293** rationem facti nullam, sed clamorem reddebant. Missis tamen ad eos nuntiis, de Romani Imperii potestate, de vindicta legum, et de his quæ talia solerent subsequi, commonebant. Cumque loci munitio nihil adversum vesana momentes agi, nisi vi majore, sineret, res gesta ad Imperatorem refertur. Ille qui ingenta mentis clementia errantes mallet emendare quam perdere, rescribit, illorum quidem vindictam, quos ante aras sanguis effusus Martyres effecit, non esse poscendam, in quibus dolorem interitus superaverit gloria meritum. De cætero vero malorum causam radicesque discordiæ, quæ pro simulachrorum defensione veniebant, penitus debere succidi: quibus exterminatis, etiam bellorum causa pariter conquiesceret. Cumque hæc scripta venissent, et velut post inducias parvi temporis ad audiendum uterque populus convenisset ad templum, statim ut prima Epistolæ pagina reserata est, in cuius exordio vana Gentilium superstitio culpabatur, clamor a nostris immensus attollitur, stupor ac pavor Gentilium populos invadit. Latebras unusquisque quærere, angustos fugæ calces rimari, aut nostris se latenter immergere: ut ab omnibus qui aderant nosceretur, præsentia Dei populo audaciam tribuente, furorem dæmonis qui in illis prius debacchatus fuerat, effugatum.

CAPUT XXIII.

De situ templi Serapis, et subversione ejus.

Serapis apud Alexandriam templum auditum quidem omnibus puto, plerisque vero etiam notum. Locus est non natura, sed manu et constructione per-

satis sensu contractis crucibus diceretur, Mss. quos consulimus, editorumque omnium librorum fides consensusque optimam lectionem crucibus mutari non sinunt.

^a Addit Cacciar., ex duobus Vatic., solo, quod cæteri libri omnes nomen ignorant.

^b Alias vulgati, solent; tum Bononiens. ms., obsequi pro subsequi; Guarnerianus deinde vesaniam pro vesano; et paulo infra sanguis susus pro effusus. Haberi dicitur horum Martyrum memoria in Rom. Martyrologio die 17 Martii.

^c Cacciar. ex duobus Vatic. recentioribus recitata, minus certe bene. Paulo post Guarnerian. quoque

centum, aut eo amplius gradus, in sublime suspensus, quadratis et ingentibus spatiis omni ex parte distentus: cuncta vero, quo ad summum pavimentorum evadatur, opere **294** forniceo constructa, quæ immensis de super luminaribus, et occultis adytibus invicem in semet distinctis, usum divorsis ministeriis et clandestinis officiis exhibebant. Jam vero in superioribus extrema totius ambitus spatia occupant exedræ et pastophoria (tabernacula), demusque in excelsum porrectæ, in quibus vel ædifici, vel hi quos appellabant ἀγυρόντας, id est, qui se castificant, commanere soliti erant. Porticus quoque post hæc omnem ambitum quadratis ordinibus distinctæ intrinsecus circummibat. In medio totius spatii ædes erat, pretiosius edita columnis et marmoris saxo extrinsecus ample magnificeque constructa. In hac simulachrum Serapis ita erat vastum, ut dextra unum parietem, alterum levæ perstringeret: quod monstrum ex omnibus generibus metallorum lignorumque compositum ferebatur. Interiores delubri parietes laminis primo aureis vestiti, super has argenteis, ad postremum æreis habebantur, quæ munimento [At. monumenta] pretiosioribus metallis forcent. Erant etiam quædam ad stuporem admiratoremque videntium, dolis et arte composita. Fenestra perexigua ab ortu solis ita erat aptata, ut die qua fuerat institutum simulachrum Solis ad Serapim salvandum introferri, diligenter temporibus observatis, ingrediente simulachro radius solis per eandem fenestram directus, os et labra Serapis illustraret, ita ut inspectante populo, osculo salutatus Serapis videretur a Sole. Erat et aliud fraudis genus hujusmodi: Natura lapidis Magnetis hujus virtutis esse perhibetur, ut ad se rapiat et attrahat ferrum. Signum Solis ad hoc ipsum ex ferro subtilissimo manu artificis fuerat fabricatum, ut lapis, cujus naturam ferrum ad se trahere diximus, de super in laquearibus fixus, cum temperate sub ipso radio ad libram fuisset positum simulachrum, et vi naturali ad se raperet ferrum, assurexisset populo simulachrum, et in aere pendere videretur. Et ne hoc lapsu proproderetur, ministri fallaciæ, Surrexit [At. Surrexerit], aiebant, Sol, ut valedicens Serapi, discedat ad propria. Sed et multa alia decipiendi causa a veteribus in loco fuerant constructa, quæ nunc longum est enumerare per singula. Verum ut dicere cœperamus, Rescripto recitato, parati quidem erant nostrorum populi ad subverten-

ms. cum vulgatis nosceretur pro dignosceretur.

^d Tacet Guarnerian.; vero; infra habet evaditur pro evadatur; tum Bononiens. immisissis pro immensis.

^e Bononiens. Latinis literis, agnoves; tum Guarnerian. castigant pro castificant. Taceo leviora alia menda, et Cacciaril, quoties Græcum verbum occurrit, perpetuos errores.

^f Guarnerian., pertingeret, et paulo post Interioris, cum vulgatis antea libris pro Interiora.

^g Idem direptus, os, et labia Serapis, etc.

^h Idem in recto, lapis; qui et deinde plus habet Signum vero Solis, etc. Mox Cacciarus male, cujus natura ferrum, etc.

dom erroris auctorem : persuasio tamen quædam ab A
 ipsis Gentilibus fuerat dispersa, quod si humana
 manus simulachrum illud contigeret, terra dehi-
 scens illud solveretur in chaos, cælumque repente
 rueret in præceps. Quæ res paululum stuporem
 quendam populis dabat. Cum ecce [Al. esset] unus
 ex militibus fide quam armis magis munitus, corre-
 ptam bipennem, insurgens omni nisu, maxillæ vete-
 ratoris inludit. Clamor atollitur utrorumque popu-
 lorum : neque tamen aut cælum ruit, aut terra ^a de-
 sedit. Inde iterum atque iterum **296** repetens, pu-
 tris ligni fumosum genium ^b cædit : quo ^c dejecto,
 igni adhibito tam facile, quam lignum aridum con-
 flagravit. Post hoc révulsam cervicibus, et depresso
 modio, trahitur caput : tunc pedes, aliaque membra
 cæsa securibus et rapta funibus ^d distrahuntur, ac
 per singula loca membratim in conspectu cultricis
 Alexandriæ senex veterosus exurit. Ad ultimum

^a Nihil dubitavimus rescribere ex ingenio *desedit*,
 pro quo lectum est hactenus incongruo sensu *descen-
 dit*. Mirari autem subit, nullum e tot mss. libris,
 quos vocat Cacciarus Archetypus, tantisper variare
 heic loci, ut depravatæ lectionis, errore saltem suo,
 aliquis moneat. Quod ego vix unquam adducar ut
 credam ; nam e duobus, quibus utor, Bononiensi, et
 Guarneriano, hic qui et melioris est notæ, liberula
 una varians, *discindit*, de impressæ lectionis vitio
 iniecit suspicionem, et ut medicinam adhiberem,
 eommonescit. Cæterum et superior contextus, ubi
terra dehiscens scribitur, et rectus ad Rufini mentem
 sensus, *desedit pro descendit* corrigi postulabat. Di-
 ctum et Ciceroni eo sensu, *terra desedit*.

^b Heic *genium*, ut nemo non videt, proprio voca-
 bulo, et *ἀπαγωγῆς* tamen scribit Rufinus, quod peri-
 inde est, ac si *deum* dixisset : *Patriæ ligni fumosum
 deum cædit* Cacciarus autem nec Auctoris sui sen-
 sum a-secutus, nec sibi, vel ab lectore, quem falleret,
 vel a me quem suggillare in animo fortassis ha-
 buit, metuens, trium versusum adnotatiuncula errores
 quatuor, aut quinque errat, quos et mendacis toti-
 dem ornat. His, inquit, verbis *fumosum genium*,
 etiam utitur Theophilus de Alexandrino Serapidis
 templo loquens in Epistola Synodica. Vix credo po-
 tuisset plura breviori stylo peccare ac mentiri. Fal-
 sum primo est, Theophilum his verbis uti *fumosum
 genium*. Falsum deinde, quod unice memorat *Ge-
 nium*, loci nomen (etiamsi recte habeat scriptura,
 qua de re mox dicemus) habere commune aliquid
 eum fumoso isto genio apud Nostrum. Denique et
 falsum est, de Serapidis templo loqui Theophilum,
 aut de ejus Idoli genio. Vicum scilicet, aut forum,
 aut quid simile dicit, in quo se adversarii sui recep-
 sissent ad ciendas contra se turbas, sibi que majorem
 apud Gentiles invidiam concitandam. *In loco*, inquit,
*urbis celeberrimo, quem ni fallor, Genium vocant, col-
 locantur*. Sed expendæ quæ in nos bonus Carmelita
 reliqua illa adnotatiuncula sua biaterat. Novissimus
 autem (ait) Editor Operum S. Hieronymi existimat
ἕνιον seu *ξένιον*, (sic) locum fuisse, ubi hospites reci-
 piperentur. Deus meliora. Ego cum Epistolam illam
 auro ac gemmis contra æstimandam, cum aliis non-
 nullis quantivis pretii, fato proximis, et blattis ti-
 neisque ereptas primis orbi literario communicarem
 (id quod vir religiosus silentio præmit, tametsi dictu
 necessarium, ut quam laudaret Theophili Synodi-
 cam, Lector intelligeret) ad laudatum modo locum
 suspicatus sum, *Xenium* accipi posse pro *Genio*,
 quandoquidem loci in urbe celeberrimi, sive plateæ
 nomen erat : idque paucissimis hinc verbis com-
 plexus, Est autem ut videtur *ἕνιον*, *Xenion* locus,
 ubi hospites convenirent. Falsum igitur est quam

truncus, qui superfuera, in amphitheatro concre-
 matur : vaneque superstitionis et erroris antiqui
 Serapis hic finis fuit. De cuius origine diversa fertur
 opinio Paganorum. Alii Jovem putant : cuius ca-
 piti modius superpositus, vel quia cum mensura mo-
 doque cuncta indicat moderari, vel vitam mortali-
 bus frugum largitate præberi [Al. præberi]. Alii vir-
 tutem Nilivæ fluminis, cuius Ægyptus opibus et fecun-
 ditate pascatur. Quidam in honorem nostri Joseph
 formatum perhibent simulachrum, **297** ob dimen-
 sionem frumenti, qua famie tempore subvenit Ægy-
 ptis. Alii repertum in historiis Græcorum veteribus
 ferunt, Apin quemdam patremfamiliæ seu regem in
 Ægypto Memphis positum, cum famie tempore fru-
 menta apud A' Alexandriam defectis essent, ex proprio af-
 fatum civibus alienigena præbuisse. Quo defuncto, in
 honorem ejus instituerint apud Memphis templum,
 in quo bos quasi indicium optimi agricolæ nutritur,

quod maxime, dixisse me, aut existimasse *ἕνιον* seu
ξένιον (sic) locum fuisse, etc. Multo etiam magis fal-
 sum est, hæc me scripsisse portenta verborum, quæ
 Cacciarus de cerebro suo eudit, et ut nihil, vel Græce
 significant, vel ad rem sint, aliquot etiam præ-
 scripturæ vitii cumulavit. Scilicet ut obreiciationi
 causam in speciem quæreret : quod quidem *οὐρανο-
 γίας* genus est longe turpissimum, mihi ut adscribat
 hallucinationes suas ipsas et perperam dicit, et Lec-
 torum interim vulgo, minime id quod res est scire
 cupido, imponat. Sed et illud falsum est, et calum-
 niam refolet, quod me ait, locum illum existimasse,
 ubi hospites reciperebantur : nempe ut Xenodochium
 dixisse viderer, quod forum et plateam esse con-
 vena-
 rum sentiebam. Alia prætermitto multa ; piget
 enimvero me reponere hæc homini, qui et Religio-
 nis audit, et Theologus, et Cleri Romani Examinator
 Apostolicus, atque in collegio Urbano Propagan-
 dæ Fidei Sacræ Theologiæ Dogmaticæ Lector.

^c Cacciarus quoque rescribit, ignotum, suane an
 mss. auctoritate, neque enim Lectorem monet. Guar-
 nerian. *quodque dejectum, igne adhibito*, etc. Deinde
*Post hoc révulsam cervicibus, et depressum modio,
 trahitur caput* ; cui et Bononiens. consonat, excepto
modio, pro quo in *medio* habet. Cacciarus heic desipit,
 qui et vulgatam lectionem retinet, et in Notis
 quoque laudat, et aliam ab ea tamen dicit esse,
 quam ex codicibus mss. præferat. Serapidis modium,
 de quo Noster, multa etiamnum Gentilitatis moni-
 menta repræsentant, canistro senis Dei capiti im-
 posito, ad fructus agricolationis ferendos, et panes,
 quos dicebatur ipse primus facere docuisse. Hujus-
 modi est etiam in domestico Museo nostro unum
 etiam alterum numisma, capite ipso senis radiato.
 Cæterum ejus destructionem templi, quod specta-
 videndus Eanapius in Vita Edesii, ubi et ab Eva-
 grio Ægypti Præfecto, et a Romano Comite rei mili-
 tæris egregiam operam præstitam fuisse Theophilo
 Episcopo ad illud evertendum, tradit. Est etiam in
 eam rem Theodosii Lex ad Evagrium titulo de *Pa-
 ganis*. Hinc templi fatum referunt alii ad an. 591.
 Valesius autem ex Marcellini Chronico, toto biennio
 prævertit, et triennio etiam ex alio Zosimi testimo-
 nio lib. 1. ubi Theodosium narrat imperasse Cynegio
 Præf. Prætorio, cum in Ægyptum mitteretur, ut
 Gentilium fana destrueret. Vide Idatum in Fastis,
 et quæ nos ad Hieronymum, cum Epist. 107. ad
 Lætiam, tum lib. de Scriptor. Eccles. cap. 134. ob-
 servamus.

^d Ita ex Guarneriano optimæ notæ exemplari res-
 cripsimus, pro quo minus bene hactenus visum est
 legi *destrahuntur*. Idem mox paulo aliter, qui *super
 fuerat truncus igne concrematur in amphitheatro*.

habens, quædam eolaris insignia, ^a qui ex nomine. A
ejus Apis appelletur: ^b corpus vero, id est, sepulchrum,
in quo corpus ejus ierat. Alexandriam, ^b deduxerint,
et Soron. Apis primo ex compositione Sorapin, post
vera per, ^c corruptionem Sorapin nominariunt. Quod
an verum sit, aut nihil omnino, de his Deus viderit.
Sed ad inceptum redeamus.

CAPUT XXIV.

De fraudibus, quæ in templis Paganorum detectæ sunt.

Post hæc capite ipso idololatriæ dejecto, studiis
vigilantissimi sacerdotis [Al. add. quoque] quæcum-
que fuerant per totam Alexandriam portenta potius,
quam simulachra pari exitu et simili dedecore publi-
cantur. ^d Horret animus dicere, qui miseris morta-
libus laquei a dæmonibus præparati sint, quæ fune-
ra, quæ scelerata in illis, quæ dicebant [Al. dicebantur]
ἀδύτα, tegerentur: quot ibi infantum capita
desecta insuratis labris inventa sint: quot misero-
rum cruciabiles mortes depictæ. Quæ cum prode-
rentur in lucem, ac sub auras prolata ferrentur, li-
cet confusione ipsa Gentiles et pudore diffugerent:
tamen si quis adesse potuit, mirabatur tot seculis
se illis tam nefariis et tam pudendis fraudibus irri-
tutum. Unde et plurimi ^e 298 ex his, condemnato
errore et scelere deprehenso, fidem Christi et cul-
tum veræ religionis amplexi sunt. Nam ut omniam
cætera flagitia, quæ in aliis locis vi necatis parvulis,
despicatisque ob fibrarum inspectionem virginibus
gerebantur, unum solummodo quod in templo Sa-
turni geri, ad omnium venit conscientiam, memo-
rabo: ex quo etiam cætera quæ omisimus, perpendantur.

CAPUT XXV.

De Saturni sacerdote Tyranno, totius pene Alexandriae adultero.

Sacerdos erat apud eos Saturni, Tyrannus no-
mine. Hic [Al. Is] quasi ex responso numinis, ado-
rantibus in templo nobilibus quibusque et primariis
viris, quorum sibi matronæ ad libidinem placuissent,

^a Bononiens., quæ; tum Guarnerian., appellatur; et Latinis literis Soron vero, etc.

^b Mirum est, et legi Cacciaro ab ipso vulgatum deduxerint, et simul improbari in Notis, tanquam a fide Vaticanor. codicum omnium alienum. Quid igitur ferunt tandem Vaticani? Silet. Utique Guarnerian. apud nos deduxerunt. Sed placet receptam lectionem retinere utpote contextui, et superiori instituerint, et insequenti nominariunt verbis coherentem magis, et quam Bononiens. præterea ms. probat.

^c Notatum Barræo ad libri oram, alias *correctio-
nem*; Guarnerian., *corruptionem*, et mox *nominarunt*; Bononiens., *nominaverunt*. Pergit porro ille, *Quid verum sit, aut si nihil omnino*, etc.

^d Ab hoc loco caput 24. inchoat Guarnerian. ms. qui et mox *præparati sunt* legit, et Latinis literis *adyta*, tum *invecta sunt pro inventa*, nam et Bononiens. *sunt* habet *pro sint*, et *truciabiles* *pro cruciabiles*.

^e Pronomen *ibi* Guarnerian., duoque alii Vaticani mss. sufficient.

^f Habent hæc utique duo verba, et *traditis clavibus*, tum Barræana editio, cum Basileensis Rhenani, ut eas modo laudem, quæ in promptu sunt. ^g Habent et

dicebat, Saturnum ^e sibi præcepisse, ut uxor sua pernoctaret in templo. Tum is qui audierat, gaudens quod uxor sua dignatione numinis vocaretur, exornatam comptius insuper et donariis ornatam, ne vacua scilicet repudiaretur, conjugem mittebat ad templum. In conspectu omnium conclusa intrinsecus matrona, Tyrannus clavis januis, et ^f traditis clavibus discedebat. Deinde facto silentio, per occultos et subterraneos adytus, intra ^g ipsum Saturni simulachrum patulis crepebat cavernis. Erat autem simulachrum illud a tergo ^h exesum, et parieti diligenter annexum. Ardentibusque intra ædem luminibus, intentæ supplicanti quæ mulieri vocem subito per simulachrum æris concavi proferebat, ita ut pavore et gaudio infelix mulier trepidaret, quod ^b dignam se tanti numinis putaret alloquio. Postea quam vero quæ libitum fuerat, vel ad consternationem majorem, vel ad libidinis incitamentum, ²⁹⁹ disservisset numen ⁱ impurum, arte quadam lineolis obductis, repente lumina extinguantur universa. Tum descendens obstupfactæ et consternatæ mulierculæ adulteri sacum prophanis commentationibus inferebat. Hæc cum per omnes miserorum matronas multo jam tempore gererentur, accidit quondam pudicæ mentis foeminam horruisse facinus, et attentius designantem, cognovisse vocem Tyranni, ac domum regressam, viro de fraude ^j sceleris indicasse. Ille de injuria conjugis, imo potius sua, ardentius inflammatus, inscriptum Tyrannum ad tormenta deducit. Quo convicto atque confesso, ^c cæcisque fraudibus revelatis, pudor omnis et dedecus Paganorum pervaserat domos, adulteris matribus, incestis patribus, liberis spuris deprehensis. Quibus divulgatis et proditis, raptim cum simulachris et ædibus excidebantur et crimina.

CAPUT XXVI.

De Canopi initio et interitu.

Jam vero Canopi ^k quis enumeret superstitionosa flagitia? ubi prætextu sacerdotalium litterarum (ita

mss. codices nostri, Bononiensis et Guarnerianus pari consensu. Quid est itaque, quod Cacciarus somniat, aut lectori credulo imponit, ea dicens abs se addita ex vetusto codice Regio, quod male dèesse viderentur in editis, utpote ad complendam fraudem prorsus necessaria? Nempe ipse fraudem sciens facit, ut suas curas quoque modo antea actis editionibus præferat, et locum restituisse, expleta lacuncula, videatur. Pignore etiam ausim contendere, in alijs quoque Vatic. mss. quibus utebatur, ea legi.

^g Guarnerian., *infra*; tum Bononiens., *patulis se repedabat cavernis*; duo Vatic., *repebat*.

^h Notatum Barræo ad libri album, *alias excisum* legi.

ⁱ Guarnerian. ms., *numini impuro*; mox pro *lineolis* habet Cacciarus *lineolis*, quod malum Operarum incuriæ vitium adscribi.

^j Ita et vulgati libri, et mss. nostri habent. Cacciar., *de fraudis scelere*. Tum Bononiensis, *ad tormentum pro tormenta*, ac deinde *pudor omnes pro omnis*, fortasse rectius. In *ling. Barræana* male *excidebantur pro excidebantur*.

^k Hic locus est, quem Hieronymus in Prologo ad Regulam S. Pachonii tomo Operum II. ex recensio-

eternam appellant antiquas Ægyptiorum litteras) magicæ artis erat pene publica schola. Quem locum velut fontem quandam atque originem dæmonum intantum venerabantur Pagani, ut multo ibi major celebritas, quam apud Alexandriam haberetur. Sed de hujus quoque monstri errore, cujusmodi originem tradant, absurdum non erit paucis exponere. Ferunt aliquando Chaldæos Ignem Deum suum circumferentes, cum omnium provinciarum diis habuisse conflictum, quo scilicet qui vicisset, hic esse Deus ab omnibus crederetur. **300** Reliquarum provinciarum Dii [Al. Dei], æris aut auri, ^a argentei, aut ligni, vel lapidis, vel ex quacunque materia constabant, quæ per ignem procul dubio corrumperetur. Ex quo fiebat, ut Ignis locis omnibus obtineret. Hæc cum audisset Canopi sacerdos, callidum quiddam excogitavit. Hydriæ fieri solent in Ægypti partibus fictiles, undique crebris, et minutis admodum foraminibus patulæ, quibus turbida aqua desudans, defæcator ac purior redditur [Al. redderetur]. Harum ille unam cera foraminibus obturatis, desuper etiam variis coloribus pictam, aqua repletam statuit ut Deum. Et excisum veteris simulachri, quod Menelai gubernatoris ^b ferebatur, caput desuper positum diligenter aptavit. Adsunt post hæc Chaldæi: itur in conflictum: circa hydriam ignis accenditur: cera qua foramina fuerant obturata, resolvitur: sudante hydria ignis extinguitur. Sacerdotis fraude Canopus Chaldæorum victor ostenditur. Unde ipsum Canopi simulachrum, pedibus perexiguis, attracto collo, et quasi ^c suggillato ventre tumido in modum hydriæ cum dorso æqualiter tereti formatur. Ex hac persuasione velut Deus victor omnium colebatur. Sed profecerint hæc fortasse aliquando Chaldæis. Nunc vero adventante sacerdote Dei Theophilo, nullus profuit sudor, nec ceris frauds oblecta subvenit. Vastata sunt omnia, atque ad solum deducta.

CAPUT XXVII.

De Ecclesiis et Martyriis quæ in idolorum locis constructa sunt.

Sed ^d nihil gestum est, quod in squalorem verteret locum. Flagitiorum cavernæ, veteriosa busta

ne nostra, dudum turpis Idoli cognominis cultu luxurque infamem, sanctificatum exstructo ibi monasterio memorat. In monasterio, inquit, *Metanæ*, quod de Canobo in pœnitentiam felici nominis conversione mutatum est. Athanasius Presbyter Libello quem Synodo Chalcedonensi obtulit adversus Dioscorum, *προσβασιον*, suburbanum Alexandriæ vocat. Est autem, ait, *Metanæa suburbanum maximæ urbis Alexandriæ, quod olim Canopus vocabatur. Quod quidem suburbanum jam inde a priscis temporibus, et ex antiqua consuetudine portus erat ac perflugium miserorum. Totum enim videtur esse sub tutela sanctissimi monasterii Tabennensium, imo etiam intra ambitum sacratissimæ Dei Ecclesiæ, etc.*

^a Ita ex Guarneriano; alii, *argentei*.

^b Fabulam de Canobo Menelai prœreta multis edisserit Eustathius in Dionysii Perieg. vers. 43. quem videsis. Adde et Scylacem in Periplo pag. 43. atque alios. Mox Guarnerian. Ms. iterum minus bene legit pro *itur*.

^c Cod. Bononiens. legendum compendio literarum indicat *subligato*. Mox Guarnerian. *Et ex hac persuasione, et deinde Sed fecerit*, minore numero: Bono-

A 301 dejecta sunt, et veli Dei templa Ecclesiæ celsæ ^e constructæ. Nam et in Serapis sepulcro, prophanis ædibus complanatis, ex uno latere Martyrium, ex altero consurgit Ecclesia. Occasio autem Martyrii construendi unde data sit, dignum arbitror memorare.

CAPUT XXVIII.

De Joannis sepulcro violato et reliquiis apud Alexandriam conservatis.

Juliani temporibus velut relaxatis frenis efferbuit in omnem sævitiam feritas Paganorum. Ex quo accidit, apud Sebasten Palæstinæ urbem sepulchrum ^f Joannis Baptistæ mente rabida et funestis manibus invaderent, ossa dispergerent, atque ea rursus collecta, igni cremarent, et sanctos cineres pulveri immixtos, per agros et rura dispergerent. Sed Dei providentia factum est, quosdam de Jerosolymis ex monasterio Philippi hominis Dei, orationis illuc causa per idem tempus venisse. Qui cum tantum nefas humanis quidem manibus, sed ferina mente fieri viderent, mori gratius habentes, quam hujuscemodi piaculo funestari, inter eos qui ossa ad exurendum legebant, mixti diligentius, in quantum res patiebatur, ac religiosius congregantes, furtim se vel stupentibus, vel insanientibus subtraxere, et ad religiosum patrem Philippum venerandas reliquias pertulere. Ille supra se ducens, tantum thesaurum propriis servare vigiliis, ad Pontificem maximum tunc Athanasium, hostiæ immaculatæ reliquias per Julianum diaconum suum, post etiam Palæstinæ urbis Episcopum mittit. Quas ille susceptas, paucis arbitris sub cavato ^g sacrarii pariete inclusas, prophetico spiritu præsuras generationi posteræ conservavit: quibus nunc dejectis et prostratis idololatriæ vestigiis, in ædibus quondam prophanis aurea tecta consurgerent. Sed post occasum **302** Serapis, qui numquam vixerat, quæ jam alterius dæmonis stare delubra potuerunt? Parum dixerim, si omnes quæ erant Alexandriæ per singulas pene columnas cujuscumque dæmonis ædiculæ insultæ ceciderunt. Sed per cunctas Ægypti urbes, per castella, per vicos, per omnes, per ripas fluminis, per eremum quoque, si qua

niens, *fecerunt*, et *Chaldæi* in recto: *Vulgati profecerint*, alio intellectu. Cæterum et Theophilus ipsemet, in dudum laudata Synodica ex Hieronymi interpretatione Latina, quam nos primi edidimus, *destructionis Serapii, et aliorum Idolorum* (sic enim emendamus pro *Idolorum*) mentionem facit.

^d Cacciarium fugit perquam erudita Barræi ad libri oram adnotationicula, qua rectius fortasse legendum monet, *Et nihil non gestum est*. Optandum ut et de inss. codicibus aliqui suffragaretur.

^e Tacent libri alii omnes *celsæ*. Mox habet Guarnerian. *ex alio pro altero*. Vide Socratem lib. V. capp. 46. et 47. in eumque Valesii aliorumque doctorum hominum *Notas*, Pagium quoque ad an. 389.

^f Præponit Guarnerian. *beati*. Mox Bononiens., *ossa spargerent*. De Reliquiis S. Joannis Baptistæ vide, ut unum laudem præ cæteris, Theodoritum Hist. Eccles. lib. III. cap. 7.

^g Idem, *sacrificii*. Barræus paulo post ubi dicitur, *Parum dixerim*, adnotat ad libri oram, *Forte, Parum si dixerim*.

phana vel [Al. seu] potius busta reperiri potuerunt, Auctorem, subverso ejus simulachro, ignique consumto, omnes simul negabant, Serapin injuriæ memorem, aquas ultra ac e affluentia solita largiturum. Sed ut ostenderet Deus non Serapin, qui multo erat Nilo posterior, sed se esse, qui aquas fluminis temporibus suis juberet excrescere, tanta ex eo et deinceps fuit inundatio, quantam fuisse prius ætas nulla meminerat. Et ideo ulna ipsa, id est, aquæ mensura, quam d ^α πῆχυν vocant, ad aquarum Dominum in Ecclesiam cœpta deferri. Sed ubi hæc gesta religioso Principi nuntiata sunt, extensis ad cælum palmis, cum ingenti forturæ exultatione dixisse: Gratias tibi, Christe, quod absque urbis illius magnæ pernicie tam vetustus [Al. vetus] error extinctus est.

CAPUT XXIX.

De Thoracibus Serapis apud Alexandriam abrasis, et signo Christi in loco eorum reddito.

Sed et illud apud Alexandriam gestum est, quod etiam Thoracibus Serapis, qui per singulas quasque domos in parietibus, in ingressibus, in postibus etiam ac [Al. in] fenestris erant, ita abscissi sunt omnes et abrasi, ut ne vestigium quidem usquam, vel numinis appellatio, aut ipsius, aut cujuslibet alterius dæmonis remaneret; sed pro his Crucis Dominicæ signum unusquisque in postibus, in ingressibus, in fenestris, in parietibus, columnisque depingeret. Quod cum factum ^b esse hi qui superfuerant ex Paganis viderent, in recordationem rei magnæ ex traditione sibimet antiquitus commendata venisse perhibentur: Signum hoc nostrum Dominicæ Crucis inter illas quas dicunt *ἱερατικὰς*, id est, sacerdotales literas, habere Ægyptii dicuntur velut unum ex cæteris literarum, quæ apud illos sunt, elementis. Cujus literæ seu vocabuli hanc esse asserunt interpretationem: *Vita ventura*. Dicebant ergo hi qui tum admiratione rerum gestarum convertebantur ad fidem, ita sibi ab antiquis traditum, quod hæc quæ nunc coluntur, tandem starent, quamdiu viderent signum istud **303** venisse, in quo esset vita. Unde accidit ut magis hi qui erant ex sacerdotibus vel ministris templorum, ad fidem converterentur, quam illi quos errorum præstigiæ et deceptionum machinæ delectabant.

CAPUT XXX.

Ut mensura aquæ Nili fluminis, quam πῆχυν vocant, ad Ecclesiam deferatur.

Sane quoniam moris erat in Ægypto, ut mensura ascendentis Nili fluminis ad templum Serapis deferretur, velut ad incrementi aquarum et inundationis

^a Tacet Guarnerian. omnes, mox pro Numinis, Cacciarus, alique etiam *msa. nominis* legunt. Paulo item post Bononiens. *domini* habet pro *Dæmonis*.

^b Atque heic esse Guarnerian. tacet, fere concinnus: tum *commendatæ* habet, cum duobus Vatic. *pro commendata*; denique pro Græco verbo *ἱερατικὰς* (quod neque ipsum mendo apud Cacciarium caret) habet Latinis literis *jeroclipas*, proprius ad verum *jeroglyphicas*, quemadmodum et Socrate legit et Sozomenus. Bononiens. cum aliis *jeraticas*: præferre alii *jerogelistas* et *jerofanitas* dicuntur: Barræus alique vulgati *ἱερατικὰ*. Rem porro narrat paulo aliter Socrates lib. V. cap. 47. qui et Rufini mentem non satis assecutus videtur. Cæterum et qui Ægyptum peragrarunt docti viri, quos inter Joan. Gravus Oxoniensis in Pyramidographia, testantur, inter Jeroglyphica sibi occurrisse videntur sæpius Crucis formam, eamque ex saxo etiam aut testa nonnunquam conditis Ægyptiorum more cadaveribus superpositam.

^c Guarnerian. *ms.*, et *affluentiam solitam*, fortasse verius;

^d Hoc quoque verbum Cacciarus depravat, πῆχυν,

auctorem, subverso ejus simulachro, ignique consumto, omnes simul negabant, Serapin injuriæ memorem, aquas ultra ac e affluentia solita largiturum. Sed ut ostenderet Deus non Serapin, qui multo erat Nilo posterior, sed se esse, qui aquas fluminis temporibus suis juberet excrescere, tanta ex eo et deinceps fuit inundatio, quantam fuisse prius ætas nulla meminerat. Et ideo ulna ipsa, id est, aquæ mensura, quam d ^α πῆχυν vocant, ad aquarum Dominum in Ecclesiam cœpta deferri. Sed ubi hæc gesta religioso Principi nuntiata sunt, extensis ad cælum palmis, cum ingenti forturæ exultatione dixisse: Gratias tibi, Christe, quod absque urbis illius magnæ pernicie tam vetustus [Al. vetus] error extinctus est.

CAPUT XXXI.

De Valentiniani junioris interitu, et ortu Eugenii.

Interea Valentinianus in Occiduis partibus, animis (quantum ætas patiebatur) ardentibus, Rempublicam gerens, caussis etiam nunc latentibus laqueo vitam finivit. Sed hoc quidam dolo ducis sui Arbogasti factum confirmabant: idque quam maxime publica tenebat opinio. Alii quidem a commissi [Al. commisso] scelere ducem alienum dicebant, **304** sed caussas præstitisse, quibus in hoc adolescens animi indignatione cogeretur, quod minus ei tanquam per ætatem nondum valido, libera de omnibus indulgeret imperia. Fuere tamen nonnulli sacerdotum, qui pacis ab eo qui post creatus est legatione suscepta, immunem esse ducem a mortis scelere apud Theodosium testarentur.

CAPUT XXXII.

De responsis Joannis monachi.

Sed ille nihilo segnius inflammatus ad ultionem, arma contra Eugenium, qui in locum defuncti substitutus est, corripit, primo Dei voluntatem per Joannem monachum (de quo supra [Cap. 19. fin.] memoravimus) scienciat. Tum ille qui primam de Maximo ei victoriam prædixerat incruentam, etiam hanc, licet non absque plurima utriusque sanguinis inundatione, promittit.

quod nihil est, scribens pro πῆχυν, quod recte habebat in vulgatis, et ulnam aut cubitum sonat. Et nomen Operarum incuriæ tribuas [cujusmodi nulum ex ferme innumeris, quibus editio illa scætat, perstrinximus] idem et in capitulum Elencho, et in hujusmet capituli epigraphæ πῆχυν (sic) repetit. Guarnerian. *ms.* Latinis literis *pechar*, Bononiens. *peochin* scribit. Mox iterum Cacciarus ex uno *ms. cæpit deferri pro cæpta*, etc. quod est librorum reliquorum omnium.

^e Bononiens., *vociferatione*; tum duo Vatic. apud Cacciar., *gratias tibi ago, Christe*, etc.

^f In Guarneriano, *tantum ut ætas patiebatur*, tum *Arbogastis*; et paulo post, *Alti a commissio scelere*, etc. S. Epiphanius libro de Ponderibus et Mensuris num. 20. Valentiniani Junioris obitum certis characteribus consignat, nempe Arcadio II. et Rufino Coss. *Qui, ait, uti ferunt, præfocatus in Palatio repertus est Idibus Martii pridie Pentecostes, die Sabbati, ipso vero die Pentecostes elatus est. Occisus est itaque die 15. Martii an. 392. Vid. Sozomenum lib. VII. c. 22.*

^g Adnotatum Barræo et Rhensio ad libri oram legi alias, *minus etiã, quam per ætatem valida*, etc.

CAPUT XXXIII.

De apparatu belli adversus Eugenium Theodosii, et de victoria ejus, orationibus magis, quam victuta peracta.

Igitur preparatur ad bellum non tam armorum telorumque, quam juniorum orationumque subsidiis: nec tam exuberantem vigiliis, quam obsecrationum perorationibus munitus circumibat, cum sacerdotibus et populo omnia orationum loca, ante Martyrum et Apostolorum thecas jacebat cilleo prostratus, et auxilia sibi fida sanctorum intercessionem poscebat. At Pagani, qui errores suos novis semper erroribus animant, innovare sacrificia, et Romam funestis victimis circumferre, inspicere exta pecudum, et ex fibrarum præsentia securam Eugenio victoriam nuntiare. Superstitiosius hæc agente, et cum omni animositate, Flaviano tunc Præfecto, cujus assertionibus 305 (magna enim erat ejus in sapientia prærogativa) Eugenium victorem fore pro certo præsumpserat. Sed ubi veræ religionis fretus auxilio Theodosius, alpium fauces cœpit urgero, primi illi, quibus nequicquam litatæ sunt tot victimæ, de fallaciæ conscientia trepidi dæmones, in fugam versi. Post etiam magistri horum et doctores errorum præcipue [Al. præcipueque] Flavianus, plus pudoris, quam sceleris reus, cum potuisset evadere eruditus admodum vir, mereri se mortem pro errore justius, quam pro crimine judicavit. Cæteri vero instruunt aciem, et collocatis in superiori jugo insidiis, ipsi pugnam in descensu montis expectant. Verum ubi ad primos ventum est, et illico se legitimo Principi tradiderunt: cum cæteris imis vallibus deprehensis confictus acerrimus geritur. Stetit aliquandiu anceps victoria: fundebantur auxilia Barbarorum, et terga jam hostibus dabant. Sed stebat hoc non ut Theodosius vinceretur, sed ne per Barbaros vincere videretur. Tum ille ut conversas suorum acies videret, stans in edita rupe, unde et conspiceret et conspici ab utroque posset exercitu, projectis armis, ad solida se vertit auxilia, et prostratus in conspectu Dei: Tu, inquit, omnipotens Deus, nosti quia in nomine Christi Filii tui ultionis justæ, ut puto, prælia ista suscepi: si secus, in me vindica.

^a In Guerneriano, *maniter. Circuibat, etc.*

^b Borrazo et Rhevano adnotatum, legi alias, *accumulant.*

^c Uno verbo Guerneriano, *insipientiæ*, qui et tertio ab hoc versu aut verbum tacet.

^d Bononiens., in superiori loco insidiis, *Christi pugnam, etc. Non Guerneriano. et illi se legitimo Principi, etc., pro illico, etc.*

^e Guerneriano. eum Vatic. duobus, *Dei omnipotentis; tum ille, inquit, Deus tu nosti, etc.; denique paulo post, si secus est in me; duo Vaticani, Sin secus, in me puero tua vindica.*

^{*} Vide ad calcem tomi indicem variantium lectionum quas excepit V. Cl. Dominicus Ongarus, et, editione jam abso-
luta, ad Vallarstom misit. Edit.

A Si vero cum causa probabili, et in te confusus, hæc veni, porrigere dexteram tuis, *Ne forte dicant Gentes, ubi est Deus eorum (Psal. 113. 30.)?* Quam supplicationem pii Principis, certi a Deo esse susceptam, in qui aderant duces, amittuntur ad eadem: et præcipue f Bacurlus, vir fide, pietate, virtute et animi et corporis insignis, et qui comes esse et socius Theodosii mereretur, proximos quosque conto, telis, gladio passim sternit, agmina hostium conferta 306 et constipata perumpit. Iter per millia ruentium ad ipsum Tyrannum, ruptis agminibus, et acervatim fosis stragibus, agit. Vix fortasse ab impiis [Al. infidelibus] credantur, quæ gesta sunt. Etenim comper- tum est, quod post illam Imperatoris precem quam Deo fuderat, ventus ita vehemens exortus est, ut tela hostium in eos qui jecerant, retorqueret. Cumque magna vi persistente vento, omne jaculum missum ab hostibus frustraretur [Al. perfrustaretur], fracto adversariorum animo, seu potius divinitus repulso, Arbogasto duce nequicquam, a Deo adverso, fortiter faciente, Eugenius ante Theodosii pedes, victis [Al. vinctis] post terga manibus, adducitur. Ibiq; vitæ ejus et certaminis finis fuit. Tum vero religioso Principi gloriosior victoria de frustratis opinionibus Paganorum, quam de Tyranni interitu fuit: quibus spes vana et falsa divinatio minus in interitu contulit pœnæ, quam pudoris servavit in vita.

CAPUT XXXIV.

De fine Theodosii post victoriam, et Arcadio atque Honorio liberis ejus et hæredibus regni.

C Cumque post hæc et futurorum præcius Imperator, disponendæ Reipublicæ sollicitudine stringeretur, ad orientem protinus mittit, ubi venturas ad bellum, tuta liberos custodia commendarat. Ibiq; Arcadium Augustum regnum sibi dudum traditum servare præcipit [Al. præcepit]. Honorium vero pari dignatione præditum, ad occidentis imperium venire cœsus jubet. Quo suscepto, et paternis oculis complexibusque constricto, traditis occidentalis regni gubernaculis, ipse, Romano imperio per annos decem et septem feliciter gubernato, ad meliora migravit, eum piissimis Principibus percceptoris præmiis meritorum.*

^f Recole Librum I, cap. 10. in fine, et nos ibi.

^g Verba *Deo adverso*, quæ Cacciaris ex duobus Vatic. intulit, nostri quoque mss. adprobant.

^h Guerneriano, *quibus spes vana fuit, vehemens et falsa divinatio.* Tum aliquot Vatic. apud Cacciar., *non minus in interitu, etc.*

ⁱ Bononiens., *velociter jubet; tum juncto et Guerneriano, amplexibusque constricto.*

^j Tacet Bononiens., *feliciter.* Confer Socratem lib. V. cap. ultimo. Pagius ad an. 395. Theodosii obitum refert, quem videsis.

RUFINI AQUILEIENSIS PRESBYTERI

APOLOGIÆ

IN SANCTUM HIERONYMUM

LIBRI DUO.

LIBER PRIMUS.

307 1. Perlegi^b scripta tus; Aproniano filii carissime, quæ ab amico (*Hieronymo*) et fratre bono de Oriente ad virum nobilissimum Pammachium missa^c, transmisisti ad me: et recordatus sum sermonis Prophetici, qui ait: *Filii hominum dentes eorum, arma et sagittæ, et lingua eorum machæra acuta* (*Psal.* 56.). Verum ad hæc vulnera, quæ infliguntur ex lingua inter [*Al.* intra] homines, medicus penitus nullus est. Et ideo converti me ad Jesum ælestem medicum, qui mihi antidotum potentissimam dedit de Evangelii sui pizide prolatam, quæ vim doloris spe futuri apud se justè examinis solaretur. Potio ergo ipsa quam temperavit Jesus, hæc erant verba: *Beati*, inquit, *estis cum vos persecuti fuerint, et dixerint adversus vos* [*Al.* nos] *omne malum mentientes. Gaudete et exultate, quoniam merces vestra multa est in calis. Sic enim persecuti sunt et Prophetas, qui erant ante vos* (*Matth.* 5. 11. et seqq.). Et ego quidem, quantum in me est, hoc medicamento contentus, de reliquo silere decreveram, dicens apud meipsum: *Si patremfamilias Beelzebub vocaverunt, quanto magis (non licet indignos) domesticos ejus* (*Matth.* 10. 25.)? ^d Et si illi dictum est: *Quia seductor est, et seducit turbas* (*Jean.* 7. 12.) : ego **308** cur indignor, si audiam me hæreticum dici: et pro ingenii tarditate, vel potius cæcitate talpam nominari? Et cum Dominus meus, immo omnium Deus Christus dictus sit *homo vorax, et vini potator, amicus publicanorum et pecca-*

torum (*Matth.* 11. 19.) : Ego cur indignor, si audiam homo carnalis, et in deliciis degens.

2. Verum quoniam respondendi mihi, vel ex parte justa quondam necessitas videtur imponi; ex eo quod dicatur multos offendi de his, quæ ab eo scripta sunt, nisi quid sit in causa pendatur: compellor contra votum meum et propositum respondere, ne forte reticende videar crimen agnoscere. Quamvis Christiano cætera crimina silendo depellere, exemplo Domini gloriosum sit: sed tamen hoc in fide, si fiat, maximum scandalum generat. Quia ergo in initis hujus Invectionis suæ (*Epist.* 84. ad *Pammachium et Ocean.*) promittit se omissorum personas, et rebus tantum, et criminibus responderum: utrumque autem falsum est, nam cui respondet crimini, quod nullus obtendit? Quomodo autem omittit personas, cum interpretem librorum toto Invectionis suæ textu indesinatè innotet et læcet? Nos omnes omni ironia, et *ἰποκρίσεως* tergiversatione, quæ Deo execrabilis **309** est, licet incomptis verbis et oratione incompota respondebimus: veniam imperitiæ nostræ a legentibus concedendam, non immerito præsumentes: quia non alios accusamus, sed nosmetipsos et maledictis purgare contendimus. Et ideo studemus [*Al.* studeamus], ut non tantum in nobis sermo, quantum veritas luceat.

3. Sed priusquam incipiam purgare cætera, illud eum ante omnia vere dixisse confiteor, quod ait, se

^a Antea odiosus *Invectionum* titulus obtinebat, quo eas nomine ipse, in quem scribebantur, S. Hieronymus denotavit, ut Rufinus vicissim quam ille adversum se eudit, *Invectionem* continuo vocat. Verus autem utriusque descriptionis titulus *Apologia* est, quem suæ Noster fecisse testatur semel, atque iterum hoc ipso libro num. 16. *Investivas* vocarunt et *Controversias* paulo in eum iniquiores Antiquarii: quos inter qui codicem Guarnerianum descripsit, non sine contumelia titulum ejusmodi præfixit, *Controversiarum detractoris Rufini adversum egregium, et sanctissimum virum Hieronymum Presbyterum liber 1. incipit.*

^b Cod. Guarnerian., *Relegi*, quemadmodum et

^c Martianæ, tum pronomen *tua* tacet. De Aproniano ejusque nobilissima gente Turcia Asteria Aproniana, quædam nos in hujusmet Apologiæ recensione inter Hieronymiana Opera Tomo II. quæ postmodum a Fontaino copiosissime disputata sunt in Vita lib. II. cap. 4. quem huc referas, ne actum nos agere videamur.

^d Hæc est Hieronymi ad Pammachium Epistola in recensione nostra LXXXIV. cui (non ejus Apologiæ, ut falso quidam existimant docti viri) hanc Noster Apologiam suam opponit.

^e Guarnerian. ms. et tacet; tum indignor pro indignor legit.

^f Denuo Guarnerian. ex voculam tacet.

non reddere maledictum pro maledicto. Hoc satis verum est: non enim pro maledictis [Al. maledicto], sed pro benedictis et laudibus convicia et maledicta restituit. Neque, ut ait, verberanti dexteram maxillam offert alteram: sed palpanti et leviganti maxillam, morsum improvisi dentis insigit. Cum enim nos in eo et eloquentiam ac studium laudaverimus (interpretando dumtaxat ex Græcis) et fidei ejus numquam derogaverimus; ille^a utrumque in nobis damnat: et ideo veniam etiam ipse nobis concedat, si forte aliquid, aut asperius, aut incomptius dicimus: quia imperitum hominem ad respondendum lacessivit, quem sciret non posse per multam dicendi artem et eloquentiæ copiam id agere, ut is quem læsum vellet ac vulneratum, nec vulneratus videatur esse nec læsus. Hoc ergo eloquentiæ genus ab ipso requiratur, qui ad culpandum seu vituperandum levi rumusculo commotus, velut quis censor accurrit. Qui^b vero objectas depellere a se^c aculas cupit, necessitate sibi responsionis imposita, non quam [Al. nunquam] elegantior et ornate, sed quam vere respondeat, cogitavit.

4. Et quoniam inter principia ipsa ait: Quasi sine hæretici esse non possint [Al. possunt], primo hoc nobis ostendendum est, quod nec cum ipso, nec sine ipso hæretici sumus, ut cum de nobis constiterit quid simus, tunc demum nec [Al. ne] de aliorum quidem dictis ad nos retorqueri possit infamia. Ego [Al. ergo], sicut et ipse et omnes norunt, ante annos fere^e triginta in monasterio jam positus, **310** per gratiam Baptismi regeneratus, signaculum fidei consecutus sum per sanctos viros Chromatium, Jovinum, et Eusebium, opinatissimos et probatissimos in Ecclesia [Al. Ecclesiis] Dei Episcopos, quorum alter tunc Presbyter beatæ memoriæ Valeriani, alter Archidiaconus, ^d alius Diaconus simulque pater mihi et doctor Symboli ac fidei fuit. Illi ergo sic mihi tradiderunt, et sic teneo, Quod Pater et Filius et Spiritus Sanctus unius deitatis sint, unius substantiæ: coæterna, inseparabilis, incorporea, invisibilis, incomprehensibilis Trinitas, et sibi soli, ut est, a. l. perfectum nota: *Quia nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius (Matth. 11.*

^a Tacet Guarnerian. ms. *utrumque.*

^b Atque heic tacet idem ms. *vero.*

^c Puta anno 371. Recole Vitam cap. 4.

^d In Guarnerian., *alter Diaconus*, et paulo inferius, *Deitatis sit, uniusque substantiæ, coæterna et inseparabilis*, etc.

^e Suffecimus ex Guarneriano ms. *sic* voculam. Optime Rufinus hanc ab se primum labis suspicionem depellit, et blasphemiam Origenistis, sive his, qui de Origenistarum secula censebantur, solitæ imputari, quod neque Patrem Filium et Spiritus Sanctus, neque Filium et Spiritum Sanctum Pater vide et. Confer quæ idem inferius num. 47. rem in hanc ipsam profert ex Origene. Sed et consule Hieronymi Epist. 124. ad Avit. num. 15. et quæ nos ibi.

^f Guarnerian. tacet *carne*; tum *inde* legit pro *unde*, et mox plus habet *ad iudicium iudex vivorum*, etc. Ita et in subsequenti Apologia ad Anastasium, ubi et vulgati libri illud *iudex* nomen interserunt.

27.). *Et Spiritus Sanctus est qui scrutatur etiam alta Dei (1. Cor. 2. 10.)*: et ideo caret omni visibilitate corporea, sed intellectuali illo deitatis oculo^a sic videt Patrem Filius et Spiritus Sanctus, sicut Pater videt Filium et Spiritum Sanctum; nec esse prorsus ulla in Trinitate diversitas, nisi quod ille Pater est, et hic Filius, et ille Spiritus Sanctus. Trinitas in personarum distinctione, unitas in veritate substantiæ: et quod unigenitus Filius Dei, per quem a principio omnia quæ sunt, facta sunt, sive visibilia, sive invisibilia, in novissimis diebus carne et anima humana suscepta, homo factus est [Al. *tac. est*], et passus est pro salute nostra. Et tertia die, suscitata illa ipsa carne, quæ posita fuerat in sepulcro, resurrexit a mortuis. Et cum ipsa eadem^f carne glorificata ascendit ad cælos, unde et exspectatur venturus ad iudicium vivorum et mortuorum. Sed et simili modo nobis quoque spem resurrectionis dedit, ut eodem ordine, eadem consequentia, pari eademque forma, qua ipse Dominus resurrexit a mortuis, nos quoque resurrecturos esse credamus: non nubes^g aut auras tenues, ut calumniantur: sed hæc ipsa, in quibus nunc, vel vivimus, vel morimur, nostra corpora recepturi. Nam quomodo verum erit, quod resurrectionem carnis credimus, nisi in ea vere et integre **311** carnis natura servetur? Absque ullis ergo præstigiis, veræ^h et integræ carnis hujus nostræ, in qua nunc sumus, resurrectionem fatemur.

5. Verum ad majorem rei fidem addo aliquid amplius, et calumniosorum necessitate compulsus, singulare et præcipuum Ecclesiæ nostræ mysterium pando. Etenim cum omnes Ecclesiæⁱ ita Sacramentum Symboli tradant, ut postquam dixerint peccatorum remissionem, addant carnis resurrectionem, sancta Aquileiensis Ecclesia Dei spiritu futuras adversum nos calumnias prævidente, ubi tradit carnis resurrectionem, addit unius pronominis syllabam: et pro eo quod cæteri dicunt, *carnis resurrectionem*, nos dicimus, *hujus carnis resurrectionem*.^j Quo scilicet frontem, ut mos est, in fine Symboli signaculo contingentes: et ore carnis hujus, videlicet quam contigimus, resurrectionem fatentes, omnem venenatæ adversum nos linguæ calumniandi aditum perstrua-

^f Idem, *et auras tenues, ut quidam calumniantur*, etc.

^g Guarnerian. ms., *veræ integræ carnis natura hujus nostræ*.

ⁱ Habet et Guarnerian. ms. adverbium *ita*, quod et nos pridem suffecimus ex antiqua editione. Observanda porro est vetus Ecclesiastica disciplina, quæ ne Symboli arcanum ad prophanorum aures perveniret, summopere studuit. S. Ambrosius, *Cave*, inquit, *ne incaute Symboli, vel Dominicæ orationis divulges mysteria*. Unde et ex ipso Catechumenorum ordine solis Competentibus tradebatur. Noster quod in vulgus prodat, respondendi necessitate excusat. Cæterum recole superiorem ejus Apologiam ad Anastasium, et Expositionem in Symbolum, ubi vocis *hujus* additamentum in suæ fidei professione bis ac tertio urget.

^j Ms., *quod*, et mox *in finem*, tum *infra, ut omnem venenatæ, etc.*

mus. Est ne aliquid hac confessione plenus? ^a est aliquid ista expositione perfectius? Sed nihil ut video profuit nobis cautela hæc tanta Spiritus Sancti. Inveniunt adhuc male loquaces lingue calumniandi locum. Membra, inquit, singula nominatim nisi dixeris, et caput cum capillis suis, manus, pedes, ventrem, atque ea quæ sub ventre sunt, ^b nisi expressius designaveris, carnis resurrectionem negasti.

6. Hæc sunt novelli sapientis inventa, quæ beatos Apostolos tradentes fidem Ecclesiæ latuerunt: nec ulli Sanctorum nisi huic soli per carnis spiritum revelata sunt. Et ^c nunc indecenter quidem proponit: sed audiat et honestius et verius quam proponit. Primitiæ dormientium Christus est, qui et primogenitus ex mortuis dicitur: sicut et Apostolus de resurgentibus dicit: *Initium Christus est, deinde hi qui sunt Christi* (1. Cor. 1. 15.). Habentes ergo indubitatas resurrectionis nostræ primitias Christum, **312** quid de cæteris dubitamus, cum certum sit quod qualibus membris, et qualibus capillis, quæ carne, et quibus ossibus Christus resurrexit, et nos ^d omnes resurgamus? Quia et ipse propterea se post resurrectionem palpandum discipulis præbuit, ne ulla de resurrectione ejus cunctatio remaneret. Cum igitur ita evidens, et (ut ita dicam) palpabile et manu atrectandum nobis Christus dederit suæ resurrectionis exemplum, ^e ita aliqui insanit, ut aliter se resurrecturum putet; quam resurrexerit ille, qui primus resurrectionis aditum patefecit? Unde etiam illud veritatem hujus confessionis affirmat, quod natura quidem carnis hujus est ipsa, nec ulla alia quæ resurget, purgata lumen a vitis resurget, corruptione deposita, ut verum sit illud quod dicit Apostolus, *Quia [Al. Quod] seminatur in corruptione, surget in incorruptione: seminatur in ignominia, surget [Al. resurrexit] in gloria: seminatur corpus animale, surget corpus spiritale* (1. Cor. 15. 42. seq.). Tanquam ergo spiritale, et gloriosum, et incorruptibile corpus, suis propriis et non aliunde assumtis exornabitur et illustrabitur membris, secundum eam gloriam quam propositum nobis Christi servat exemplum, sicut et Apostolus dicit: *Qui transformabit corpus humilitatis nostræ, ^f conforme corpori claritatis Filii sui* (Phil. 3. 31.).

7. ^g Cum igitur per omnia in resurrectionis spe Christus proponatur ad formam, et primogenitus ipse sit resurgentium, atque omnis creaturæ ipse sit caput, sicut scriptum est, *Qui est caput omnium primogenitus*

ex mortuis: ut sit in omnibus ipse ^h primatum tenens (Coloss. 1. 18.): quid inaniter verborum pugnas, et malarum suspicionum certamina commovemus, cum in ea confessione quam supra exposui, Ecclesiastica fides constet, et clarum sit quod ad incusandum non moveat aliquem diversitas fidei, sed perversitas animi. Verum quoniam in hoc loco cum de resurrectione carnis argueret, **313** ut ei mos est, miscuit seriis ridicula et ludicris: *« Mulieres quasdam de nostris, mammillas suas tenentes, vel læves [Al. lenes] contrectantes genas cum plausu femoris et ventris dicere solere, quid nobis prodest resurrectio, si corpus iterum fragile resurget? Futuræ Angelorum similes, ⁱ Angelorum habebimus et naturam. »* Quas hic mulierculas incuset, et si laceratione dignæ sint, ipse viderit. Aut si ^j eum se putat qui prædicat, non esse suum, talione mordere, nunc etiam sine talione mordere: vel certe si æquanimiter fert suas mulierculas veris et non fictis neque commentitiis remorderi, hæc, inquam, ipse viderit. Nos interim quod ille promiserit, implemus: non reddimus talionem. Sed ut video, isti cui displicet mulier, quæ negat se ex resurrectione fragile corpus habituram, sine dubio placet ei, fragilitatem corporis permansuram. Et ubi est quod dicit Apostolus: *Seminatur in infirmitate, surget in virtute: seminatur corpus animale, surget corpus spiritale* (1. Cor. 15. 42.): quam fragilitatem vis esse in corpore spiritali? Et quod resurget in virtute: quomodo iterum fragile erit? In virtute, ^k quod fragile est, quomodo erit? Nonne melius dicunt mulierculæ, quam tu, quæ negant ultra fragilitatem corpori dominaturam? Quid illas irrides, quæ sequuntur Apostolum dicentem: *Quia corruptibile hoc induet incorruptionem: ^l et mortale hoc induet immortalitatem* (1. Cor. 1. 54.)? Apostoli non docuerunt fragile corpus futurum esse, quod resurget a mortuis, sed e contrario in virtute et in gloria resurrectorum dicunt. Tu hoc [Al. hæc] unde nunc profers? Nisi forte a Judæis aliquibus nova nunc lege promulgatur Ecclesiæ, ut etiam ista discamus. Est enim Judæorum vere de resurrectione talis ^m opinio, quod resurgent quidem, sed ut carnalibus deliciis et luxuriis, cæterisque voluptatibus corporis perfruantur. Quæ autem alia est fragilitas corporis, nisi corruptela membrorum, irritatio gulæ, et incitamenta libidinis?

314 8. Sed patimini quæro vos, si tamen Christum amatis, in incorruptione absque his esse corpus, quod

^a Repetit idem ms., *est ne aliquid*, etc.

^b Econtrario heic alterum nisi tacet.

^c Idem in me pro nunc, fortasse verius.

^d Idem heic, omnes, et inferius quinto ab hoc versu ut voculam rejicet.

^e Heic plus habet, *cur ita aliquis*, etc.

^f In Guarnerian. ms., *configuratum*, Græco σὺμμορφον pressius.

^g Lectum antea vitiose *Cur*.

^h Cod. Guarnerian. minus certe recte, *primogenitum tenens*.

ⁱ Alterum hoc nomen *Angelorum*, neque in Guarneriano ms. neque in vetustiore edit. additur.

^j Ferme rectius in Guarnerian. *si cum putat*, etc., et paulo post *fictis commentariis*, absque intermedio, neque; denique infra *promisit pro promiserit*, etc.

^k In Guarneriano, *quid fragile*, etc.

^l Idem pericopam hanc reliquam, et mortale hoc induet immortalitatem, tacet; tacet et paulo post nomen *Ecclesiæ*.

^m Vide, si lubet, Abarbaneli Commentarium in sententias Patrum *Pirke Abbo*, et *Portam Mosis* a Pocokio explicatam cap. 6. Mox Guarnerian. plus habet ut *carnalibus divitiis, deliciis*, etc. Paulo quoque post *corruptela morborum pro membrorum* habet.

resurget [Al. resurgit] a mortuis : fas sit hæc [Al. hæc] aliquando cessare. Credamus in resurrectione desinere etiam licitos coitus, ne et illiciti subrepan, quamdiu horum [Al. eorum] non sit oblitio. Quid tam sollicitè, tam curiose discutitur et pertractatur venter, et ea quæ sub ventre sunt? Ea nos carnales et deliciosos dicitis, tum vos ut video, ab his cessandum, nec in resurrectione credatis. Neque enim naturam carnis hujus, in qua nunc vivimus, resurgere a denegamus : neque rursus cum ea carnis vitia pariter involvamus. Sed caro quidem resurget, et non alia pro alia, sed hæc ipsa, nec naturam perdet, sed fragilitatem et vitia deponet. Alioquin nec immortale erit, quod fragile permanserit. Et ideo nos neque vobiscum, neque sine vobis hæretici sumus. Ecclesiam enim fides, cujus nos a' unum sumus, media incedens [Al. incidens] inter utrumque discrimen, neque naturæ carnis vel corporis (quod resurget a mortuis) denegat veritatem, neque contra Apostoli sententiam incorruptionem futuri regni dicit a corruptione possidendam. Non ergo carnem, vel corpus, perditis, ut ais, aut amputatis membris resurgere dicimus, sed totum et integrum corpus, corruptione tantum et ignominia ac fragilitate deposita atque omnibus mortalitatis vitiis pariter amputatis, ita ut nihil prorsus ex [Al. de] natura sua deat spiritali illi corpori, quod resurget a mortuis, nisi illa corrupta.

9. Latius quam proposueram, hæc mihi titulo de resurrectione respondi, verens ne iterum per brevitatem aliquibus calumniis patereus. Et ideo non solum corporis in quo calumpniantur, sed b et carnis fecimus frequenter mentionem, et non solum carnis, sed addidimus hujus carnis : et non solum hujus carnis, sed et naturam hujus carnis commemoravimus, nec contenti fuimus hoc, sed ne membrorum quidem **315** resurrecturis integritatem diximus defuturam. Ita tamen ut secundum Apostoli definitionem, corpus quod resurget et corruptibili incorruptibile, ex ignobili gloriosum, ex fragili immortale, ex animali spiritale credatur, ut ita demum spiritalis corporis membra, absque ullis esse corruptelæ, vel fragilitatis suspicionibus sentiamus. Designavi fidem meam de Trinitate, designavi de Incarnatione, Passione ac Resurrectione, et de secundo adventu in gloria, et de judicio futuro Domini Salvatoris nostri. Designavi et de resurrectione carnis nostræ, et nihil, ut opinor, ambiguum dereliqui. Quid nunc superest? Nihil arbitrator quantum ad fidem pertinet.

10. Sed in eo te, inquit, arguo, quod Origenem interpretatus es, qui restitutionem omnium dicit futuram, in qua non solum omnes peccatores absolven-

a Guarnerian., denegamus, ne rursus carnis vitia, etc.

b Notus Origenistarum error, qui corpus aerem, non ex carne constans dicebant post resurrectionem futurum adeoque callide a carnis mentione abstinebant. Ab eo Noster quantum abhorreret, luculentissime ostendit cum alias, tum in Symboli Expositione ad hunc articulum, quem ut conferas auctor sum.

c Ex prave accepta Matthæi 17 et Marc. 9 sententia, ubi dicitur, restituet omnia. Mox Guarnerian., pro ante dicit creatas esse, quam corpora, habet, dicit

dos, sed et ipsum diabolum et angelos ejus quoad que dicit relaxandos esse de penis, et restitutio e omnium consequenter possit intelligi. Et animas ante dicit creatas esse quam corpora, easque de celo deductas, et corporibus iusertas. Ego nunc nihil pro Origene ago, nec apologeticum pro ipso scribo. Sive enim stat apud Deum, sive lapsus est, ipse viderit : suo Domino stat aut cadit (Rom. 14.). Sed cogor in aliquibus ejus facere mentionem : quia, dum illum arguit rhetor noster, non jam oblique, sed palam macrope districto me petit, et totus fertur in me. Et quid dico, me petit? Imo vero, ut in me deserviat, nec d institutori suo paroit : dum putat, se ex his quos interpretatus sum libellis ejus, posse in me aliquid calumniæ retorquere. Quia inter cætera, quæ culpæ B in nobis, etiam hoc invidiosus addidit, dicens, me hoc opus ad interpretandum delegisse, quod neque ipse, neque alius quis veterum interpretum delegisset. Hujus ergo rei causam primo, cur opus potissimum adorsus e' sim, quia hiæ maxime mordetor, quam potero paucissimis et verissimis absolvam. Licet id apud te, filii mi carissime (Aproniane), qui rem ut gesta est **316** bene nosti, superfluum videatur, tamen et ignorantibus convenit noscere; simul etiam quia et hoc non solum ipse, sed et omnis schola ejus jactat de nobis, quod cum aliter promiserimus nos in Præfationibus transluros, aliter fecerimus in opere : ideo non solum ipsis, sed et aliis respondebimus quibus vel proprius livor mentem, vel criminatio aliena, conturbat [Al. conturbet].

C 11. Vir fide, eruditione, nobilitate, vita clarus Macarius cum opuscula adversus Fatum, vel Mathe-sim haberet in manibus, eaque utili et pernecessario sudore [Al. labore] componeret, in aliquantia vero, f quia erat perfidicilis materia, de Divinæ providentiæ disserere dispensationibus hæsitaret, per seipsum sibi a Domino tale aliquid dicebat ostensum, quod navis ei quædam, demonstraretur eminens adventare per pelagus, quæ cum portum fuisset [Al. esset] ingressa, nodos suæ hæsitationis solveret. Exurgens vero cum de visu sollicitus cogitaret, nos supervenisse aiebat in tempore; quibus continuo et opuscula sua, et ambiguitatem indicavit et visam. Quid porro Origenes, quem optatissimum apud Græcos audierat, sentiret de talibus percunctatur [Al. percontabatur], breviterque sibi ejus de singulis quibusque sententias orat exponi. Ego rem a primum dicebam factu esse difficilem : sanctum tamen Pamphilum Martyrem dixi quadam ex parte tale aliquid operis conscripsisse in Apologetico suo. Continuo id sibi poscit in Latinum verti. Nullum dicebam me

creatas antequam corpus esset.

d Male in Guarneriano, institori, pro institutori, nempe Origeni.

e Guarnerian., deorsus sum, deinde pejus, mordetur pro mordetor. In sequentibus tacet mi voculam, et videtur habet pro videatur.

f Idem, quæ erat; mox ferme rectius disserere verbum tacet; tacet et paulo post eminus adverbium. Recole quæ in Vita observantur lib. II, cap. 1.

g In eodem, rem per meam dicebam factum esse, etc.

usum hujuscemodi operis habuisse, et ad Latinum A sermonem tricennali jam pene incuria torpuisse. Perstitit ^a tamen deprecans qualicumque sermone notitiam sibi tantum eorum, quæ cupiebat ostendi. Cumque id quo [Al. quod] potui sermone fecissem, majori desiderio accensus est ad illa ipsa plenius cognoscenda, e quibus pauca illa, quæ transtuletam videbantur assumpta. Excusantem me urgere vehementius cepit, et sub Dei testimonio convenire, ne sibi ad opus bonum, quæ se auxilia juvare possent. denegarem. Cumque **317** vehementer insisteret, et desiderium ejus secundum Deum esse perspicerem, acquievi tandem, et interpretatus sum quidem.

12. In Præfatiunculis tamen utriusque operis et maxime in Pamphili libellum ^b, quem primum transtuleram, exposui primum omnium fidem meam, et B protestatus sum, me quidem ita credere, sicut fides catholica est. Si quid autem vel legeretur, vel interpretaretur a me, id me salva fidei meæ facere ratione. In istis vero περι Ἀρχῶν libellis [Al. libris], etiam illud admonui, quod, cum in ipsis libris invenirentur quædam de fide ita catholice scripta, ut Ecclesia prædicat, quædam autem his contraria, cum de una eademque re dicantur: mihi visum sit hæc [Al. et] secundum illam semper regulam proferenda, quam ipse catholice sententiæ expositione protulerat, et ea quæ a semetipso invenirentur esse contraria, vel inserta ab aliis (id enim epistolæ suæ querimonia ^c contestatur) abjicerem, vel certe, ut nihil ædificationis in fide habentia præterirem. Non autem superfluum puto videri, inserere etiam ipsa loca de Præfatiunculis meis, ut nihil careat teste quod dicimus. Sane ne in legendo error sit ex his, quæ huic scripturæ nunc aliunde inserimus, si quidem mea sunt, simplices adversum capita habent ^d notas, si accusatoris mei, duplices.

13. Ex Præfatiuncula de Apologetico Pamphili, post aliquanta, ita diximus: Qualiter ergo sentiat Origenes, tenor libelli hujus edoceat: « De his autem quæ apud eum contraria sibi ^e inveniuntur, quid causæ sit, in ultimo brevi adjecta assertionem docebimus. Nos autem sicut traditum est nobis a sanctis Prophetis ita tenemus: quod sancta Trinitas coæterna sit, et ut unius virtutis atque substantiæ: et quod Filius Dei in novissimo tempore homo factus est, et pro peccatis nostris passus est, ^f et in ea ipsa carne, in qua passus est, resurrexit a mortuis: pro-

pter quod et resurrectionis sponsum humano generi tribuit. **318** Carnis vero resurrectionem, non per aliquas præstigias, sicut nonnulli calumniantur, dicimus: sed hanc ipsam carnem, in qua nunc vivimus, resurrecturam [Al. ad. esse] credimus, non aliam pro alia, neque corpus aliud, quam hujus carnis dicimus. Sive ergo corpus resurrecturum ^g dicimus, secundum Apostolum dicimus: hoc enim nomine usus est ille. Sive carnem dicimus, secundum traditionem Symboli confitemur. Stulta enim adinventio calumniæ est, corpus humanum aliud putare esse quam carnem. Sive ergo carnem secundum communem fidem, sive corpus secundum Apostolum dicimus, quod resurget: ita credendum est, sicut Apostolus definit, quia quod ^h resurget, in virtute resurget, et in gloria, et incorruptibile ac spiritale corpus. Salvis ergo prærogativis futuri corporis, vel carnis, resurrectio carnis credenda est integræ atque perfectæ, ut et natura carnis eadem servetur, et incorrupti ac spiritalis corporis status, et gloria non infringatur. Sic [Al. sicut] enim scriptum est: *Quia corruptio incorruptionem non possidebit* (1. Cor. 15. 50.). Hæc sunt, quæ in Jerosolymis in Ecclesia Dei, a sancto Sacerdote ejus Joanne prædicantur: hæc nos eum ipso et dicimus et tenemus. Si quis præter hæc vel credit, vel docet, vel a nobis aliter credi quam exposuimus putat, anathema sit. Nostræ ergo fidei documentum si quis habere vult, habeat ex his [Al. illis]. Si quid autem legimus, aut asserimus, aut interpretamur, salva hujus fidei nostræ facimus ratione, secundum Apostolum, *Omnia probantes, quod bonum est tenentes, ab omni specie mala nos abstinentes* (1. Thes. 5. 2.). *Et si qui hanc regulam sequuntur, pax super illos, et super Israel Dei* (Gal. 6.).

14. Cum igitur hæc ego antequam calumniatorum ⁱ aliquis exsurgeret, de mea fide præfatus sim, ne quis forte diceret, quod ab ipsis admonitus, vel coactus hæc modo dicerem, quæ ante non senseram: cumque me si quid illa interpretandi necessitas poposcisset, **319** integro fidei meæ statu facturum esse promiserim, quomodo adhuc locus calumniantibus datur, cum utique prima confessionis meæ vox ab omni suspitione contrarii dogmatis tutum me faciat et munitum? Præterea enim, ^j ut et superius prædixi, Domini sermone didici, quia ex suis unusquisque verbis, et non ex alienis, vel justificabitur, vel condemnabitur. Sed et ^k in ea nihilominus Præfa-

^a Atque hoc minus bene in Guarnerian., *Præstitit enim deprecans, etc.*

^b In vulgatis antea, *libello*. Perge quæ in Vita latius edisseruntur loco laudato, huc referre.

^c Codex Guarnerian., *protestatur*. Hæc porro illa est Epistola Origenis, quæ olim quarto ejusdem Epistolarum libro reperiebatur, ad quosdam amicos Alexandrinos, contra eos qui libros ejus, adhuc eo vivente, adulteraverant. Priorem ejus partem Latine protulit Hieronymus contra Rufinum lib. II num. 48. alteram exhibet Rufinus ipse in Apologia sua pro Origene.

^d Id nos etiam ad Rufini mentem præstitimus, et ejus quidem fragmenta designamus unica ad marginem virgula, Hieronymi autem duplici.

^e Guarnerian., *contraria sibi veniunt*.

^f Codicis ejusdem scriptor verborum eorumdem recursum deceptus hanc pericopam omisit, *et in ea ipsa carne, in qua passus est*.

^g In eodem ms., *credimus*.

^h Idem, *resurgat in virtute, resurgat in gloria, etc.*

ⁱ Denuo ms., *calumniator aliquis*; et paulo post, *coactus hoc modo dicerem, quod ante; tum illud interpretandi pro illa, etc.*

^j Tacet Guarnerian. ms. ut voculam, tum verbum didici, denique præpositionem ex alteram.

^k Vetus edit., *in mea nihilominus, etc.*, et paulo post quæ ad rem nunc pertinent, etc. Guarnerian. ms., *sed ut in ea, etc.*; et inferius, *ex ipsis sententiis,*

tituncula, quam in ipsis *περι Αρχων* libris præmissimus, qualiter interpretationis nostræ fidem observandam dixerimus, ex ipsis æque sermonibus comprobetur. Equum namque est, etiam ex ipsa, quæ ad rem pertinent, inseri. Nam cum honoris gratia mentionem fecissemus hujus viri, qui hæc nunc adducit ad crimen, pro eo quod ante nos ipse prior Origenis quamplurima fuisset interpretatus, et ejus vel eloquentiam in explicando, vel in interpretando diligentiam laudassemus, eumque nobis sequendum in opere simili diceremus, post aliquanta etiam hoc [Al. hæc] adjecimus: « Hunc ergo etiam nos, licet non eloquentiæ viribus, disciplinæ tamen regulis, in quantum possumus, sequimur: observantes hoc, ne ea, quæ in libris Origenis a semetipso discrepantia inveniuntur atque contraria, proferamus. » **B** Memento, qui legis, ne hic te breviter dictus sermo prætereat, quem dixi, quia non proferam ea quæ in libris Origenis a semetipso discrepantia inveniuntur atque contraria. Non enim generaliter promisi me non prolaturum, quæ essent fidei contraria, sed quæ ipsi sibi essent contraria, vel quæ a semetipso discrepant, non quæ a me, vel ab alio aliquo discrepant. Non ergo hoc [Al. ex] sermone subripientes inimici calumnias generant, ut dicant me promississe, quia si quid contrarium est, vel discrepat a fide nostra, proferam. Hoc etiam si facere potui, tamen promittere non audeo. **320** Et si quidem factum hoc in opere meo invenies, amplecti poteris. Si vero in aliquo tibi minus impletum videtur [Al. videbitur], culpam non poteris, quia professionis meæ tale vinculum non tenes.

15. Sed coniungamus etiam cætera. « Cujus diversitatis, inquam, causas plenius tibi in Apologetico, quem Pamphilus pro libris ipsius Origenis scripsit, edidimus, brevissimo libello superaddito, in quo evidentibus, ut arbitror, probamentis, corruptos esse in quamplurimis ab hæreticis et malevolis libros ejus, ostendimus, et præcipue istos quos nunc ^d exigis, ut interpreter, id est, *περι Αρχων*, quod vel de *Principiis*, vel de *Principatibus* dici potest, qui sunt revera ^e et obscurissimi et difficilissimi. De rebus enim talibus ibi disputat, in quibus Philosophi omni sua ætate consumta, nihil invenire potuerunt. Illic vero noster quantum potuit id egit, ut Creatoris fidem, et creaturarum rationem [Al. creatorum rerum], quam illi ad impietatem traxerant,

atque sermonibus; denique mox, quæ ad rem non pertinent, etc.

^a Interserit Guarner. ms., *animo*. Porro alias editi habent, ut ea quæ in Origenis libris a se ipso discrepantia inveniuntur, proferantur.

^b Editio antiqua, quæ libri ipsi sibi dicerent contraria. Cod. Guarnerian., quæ sibi ipsi, et a semetipso discrepant, reliquis ad ejusdem verbi recursum, librarii oscitantia, prætermisissis.

^c Guarnerian., *promississe, vel si*; et paulo post, cum promittere, pro tamen, etc.; denique infer us, tibi munus impletum, male. Ejusmodi alia manifesta librarii menda impostertum dissimulabimus.

^d Martineus cum Guarneriano m. plurimum nu-

mero, exigitis, ut interpretemur. Ms. præterea idest tacet, et vel priore loco.
^e In ipsa Præf., sunt revera alias et obscurissimi, etc. Mox desideratur adverb. ibi.
^f Guarnerian. ms., de celo dicuntur, et mox disputantur pro disputantur. Paulo quoque post, aliquid contra adinvenimus, alias editi contra invenimus, etc.
^g Alias, tantum. Guarnerian. ms., sua tamen sibi reddimus.
^h Male idem ms., absque misericordia huic operi minus æstiment commodasse.
ⁱ Recole etiam Libellum contra Joannem Jerosolymit. præcipue numeris 25 et seqq.

A ad pietatem isto converteret. » Etiam hic diligentius inspicere, ut [Al. et] non te prætereat, quod Creatoris quidem fidem diximus, creaturarum vero rationem: scientes quod ea quæ de Deo dicuntur, ad fidem pertinent: quæ vero de creaturis disputamus, ad rationem. Sed quod sequitur adhuc addamus: « Sic ubi ergo nos in libris ejus aliquid contrarii invenimus, quod ab ipso in cæteris locis pie [Al. fideliter] de Trinitate fuerat definitum, vel ad alterum hoc et [Al. est] alienum, aut prætermisimus, aut secundum eam regulam protulimus, quam ab ipso frequenter invenimus affirmatam. Nunquid et hic incaute aliquid diximus? » Nunquid dixi, quia secundum fidei nostræ regulam protuli, quod erat utique jam penitus modum interpretis, et ex Græco in Latinum vertentis excedere? Sed secundum eam [Al. hæc] regulam protulisse me dixi, quam ab ipso frequenter **321** invenimus affirmatam. Item his addidimus [Al. illud addamus]: « Si qua sane velut peritis jam et scientibus loquens, dum breviter transire vult, obscurius protulit: nos ut manifestior fieret locus, et ea quæ de ipsa re in aliis libris apertius legeramus, adjecimus, explanationi studentes. Nihil tamen nostrum diximus, sed licet in aliis locis dicta, sua ^e tamen sibi reddidimus. »

16. Puto quod etiam apud iniquissimos iudices sufficere mihi posset sola ista confessio, qua [Al. quam] dixi, nihil nostrum diximus, sed licet in aliis locis dicta, sua tamen sibi reddidimus. Nunquid me in aliquo obnoxium feci? nunquid promisi me meum aliquid dicturum? Ubi est quod accusant, quod calumniantur, quod confingunt me dixisse, quia mala tuli, et bona dixi, et quæcunque bona sunt transtuli? Erubescant aliquando, et desinant falsa proferre, et diaboli [Al. diabolicum] in se opus, fratres criminando, suscipere. Audiant quia nihil nostrum diximus, et iterum ac sæpius audiant, quia nihil nostrum diximus, sed licet in aliis locis dicta, sua tamen sibi reddidimus. Et ne nos absque ^b Domini misericordia huic operi manus existiment commodasse, videant nos hæc ipsa ante prædixisse, quæ faciunt. Post hoc enim addidimus etiam ista: « Hæc autem idcirco in Præfatione communi, ne forte calumniatores ⁱ iterum se criminandi putent invenisse materiam. » Quod dixi, iterum, illa [Al. alia] est causa, quia jam sancti Episcopi Joannis Epistolam de fide ad sanctum Theophilum scriptam cri-

mero, exigitis, ut interpretemur. Ms. præterea idest tacet, et vel priore loco.

^e In ipsa Præf., sunt revera alias et obscurissimi, etc. Mox desideratur adverb. ibi.

^f Guarnerian. ms., de celo dicuntur, et mox disputantur pro disputantur. Paulo quoque post, aliquid contra adinvenimus, alias editi contra invenimus, etc.

^g Alias, tantum. Guarnerian. ms., sua tamen sibi reddimus.

^h Male idem ms., absque misericordia huic operi minus æstiment commodasse.

ⁱ Recole etiam Libellum contra Joannem Jerosolymit. præcipue numeris 25 et seqq.

minati sunt, quando corpus humanum, aliud nescio quid fingebant esse, quoniam carnem, idcirco, iterum, posui. Sed viderint, inquam, quid perversi atque contentiosi homines agant. « Nobis interim tantus labor, si tamen orantibus vobis, **322** Deus juverit, idcirco susceptus est, non ut calumniobis os, quod fieri non potest, licet forte etiam hoc Deus faceret [Al. faciet], clauderemus, sed ut proficere ad scientiam rerum volentibus materiam præberemus. » Ut autem scias, ^a quia et quod falsaturi hæc essent, et prævidimus et prædiximus, vide quid in sequentibus junxerimus: « Illud sane, omnem qui hos libros vel descripturus est, vel lecturus, in conspectu Dei Patris et Filii et Spiritus Sancti conestor atque convento per futuri regni fidem, per resurrectionis ex mortuis sacramentum, per illum, qui præparatus est Diabolo et angelis ejus, æternum ignem ^b (Math. 7.): sic non illum locum æterna hæreditate possideat, ubi est fletus et stridor dentium, et ubi ignis eorum non extinguetur, et vermis eorum non morietur, ^c ne addat aliquid huic Scripturæ, ne auferat, ne inserat, ne immutet. » Et tamen post ista omnia, tam ^d horrida, tamque horribilia adjurationum sacramenta, falsare hæc atque corrumpere non timuerunt illi, qui se dicunt credere resurrectionem carnis futuram. Qui vel hoc ipsum si crederent, quod Deus est, nunquam hæc tam criminosa et nefanda committerent. Ubi tamen in his, quæ præfati sumus, aut Origenes laudibus usque ad cælum, ut criminatur, elatus est, ubi Apostolus, aut Propheta, aut tale aliquid à nobis, quale ipse de eo scripserat, dictum est? Aut in quo prorsus alio inventiunt criminandi locum? Fidem nostram præmisimus, quæ puto quod in omnibus cum Ecclesiastica confessione concordet. Interpretandi observantiam distinximus, cuius revera vobis in quampluribus exemplum ipse præbuerat, qui nunc accusator existit. Quid propositi in [Al. tac. In] interpretando gesserim, designavi. Jam si plene id, aut minus plene implere valui, **323** ^e a legentibus comprobetur, a quibus vel laudari, vel rideri solet, non tamen ad crimen vocari, cum in alteram linguam, vel pro-

^a Illud quia penes Martian. et Erasm. deerat.

^b Verba, per illum qui præparatus est Diabolo, et angelis ejus æternum ignem, deerant hæc loco, tam in vulgatis autem libris, quam in Guarneriano ms. Nos ex Rufini ipsa Præfatione ad mss. fidem exacta **D** suffecimus. Mirum porro est Cl. virum P. Constantium in notis ad Rufini Apologiam ad Anastasium sequentem locum ita pervertere, ut pro voculis sic non, legi velit si non, supplerique facit, quod eum rogo, dira imprecantis sensu. Imo vero bene optatus, ac voventis est illa particula sic. Horatius, ut ab aliis sexcentis abstinēam, lib. I. Carm. Od. 3.

Sic te diva potens Cyprî,
Sic fratres Helenæ, lucida sidera,
Ventorumque regat pater;

quo sensu et Rufinum adjurare suum librum descripturos, perspicuum est. Diffiteri autem non licet, in Guarneriano ipso exemplari si pro sic legi.

^c Guarneriani ms., nec addat aliquis huic scripturæ nec auferat, etc.

^d Vitiose olim cum vulgatis legimus honorifico, pro horrida, quod nunc restituimus. Sed et quod

PATROL. XXI.

prie, vel minus proprie aliena verba vertuntur.

17. Verum ^f quoniam eorum fecimus mentionem, qui hæc ipsa, quoquo modo sunt, tamen nisi falsa sint, criminari ea nullatenus potuissent, ipsum caput, in quod manus falsarias imposuerunt, conveniens puto huic Apologiæ nostræ inserere, ne me studio meo subtrahere putent hoc, quod illi addito suo falsa crimina obtendunt. Etenim cum in quodam supradicti Operis loco, quem interpretati sumus, quæstio haberetur adversum eos, qui Deum corporeum dicunt, et humanis eum membris habituque describunt (quod asserere ^g præcipue Valentinianorum et Anthropomorphitarum hæresis solent, cui isti accusatores nostri animis, ut video, dextras dederunt) et Origenes Ecclesiasticam contra eos fidem defendens, omni genere incorporeum esse Deum, et idcirco etiam invisibilem confirmaret, provocante se ordine quæstionis, respondit contra hæreticos in hoc loco quædam, quæ à nobis isto modo verba sunt in Latinum.

Ex I. libro *ἔπι Ἀρχῶν*, post aliquantam (Cap. 1. n. 8.): « Verum istæ assertiones minus fortasse auctoritatis habere videantur apud eos, qui ex sanctis Scripturis de rebus divinis institui vident, et [Al. etiam] inde sibi approbati quærent, quomodo [Al. quanto] natura Dei ^h supereminet corporum naturam. Vide ergo si non etiam Apostolus hoc idem ait, cum de Christo loquitur, dicens: Qui est imago invisibilis Dei, primogenitus omnis creaturæ (Coloss. 1. 15.). Non enim, ut quidam putant, natura Dei ⁱ alicui visibilis est, et aliis invisibilis, quia [Al. non enim] non dixit Apostolus, imago invisibilis Dei hominibus, aut invisibilis **324** peccatoribus; sed valde constantè pronuntiat de ipsa natura Dei dicens, imago invisibilis Dei ^j. Sed et Joannes in Evangelio dicens, Deum nemo vidit unquam (Joan. 1. 18.), manifeste declarat omnibus qui intelligere possunt, quia nulla natura est, cui visibilis sit Deus, non quasi qui visibilis sit quidem per naturam, et velut fragillioris ^k naturæ evadat atque excedat aspectum, sed quoniam naturaliter videri impossibile est. ^l Sed si quæramus a me, quid etiam de ipso Unigenito sentiam: si ne ipsi quidem visibi-

sequitur terribilia ex Guarneriano ms. accepimus, pro quo antea lectum horribilia.

^m Tacet Guarnerian. ms. verba à legentibus, et quod primo occurrit vel. Quæ autem manifesto peccat identidem prætermittimus.

ⁿ Codex, quia eorum fecimus mentionem, qui hæc ipsa quomodo sunt, tamen nisi falsi sint, criminari ea nullatenus potuissent, in ipsum caput, in quod manus falsarias injecerunt, conveniens, etc.; tum ne me studio subtrahere, et illi addito, falsa, etc., absque meo et suo pronominibus.

^o Tacet idem ms. præcipue, tam legit plurimum numero hæreses solent.

^p Idem, natura Dei sit, quæ eminet corporum, etc. Max verbum loquitur prætermittit.

^q A'ias, invisibilis est alicui, et aliis visibilis est. Guarnerianus ms., aliquibus visibilis est, etc., et mox, non dixit Apostolus, imago visibilis Dei, etc.

^r Addit Guarnerian. ms. primogenitus omnis creaturæ.

^s Idem cum alias editis creaturæ habet pro naturæ

^t Ex his locis hic est, in quibus Rufinus ipse fatetur, fuisse aliqua verba in Græco incautus fortasse

tem dicam Dei naturam, quæ [Al. qui] naturaliter invisibilis est, non tibi statim vel impium videatur esse, ^a vel absurdum: rationem quippe dabimus consequenter. Aliud quidem est videre, aliud noscere. Videri et videre corporum est: nosci et noscere, intellectualis naturæ est. Quidquid ergo proprium corporum est, hoc nec de Patre, nec de Filio sentientium est. Quod vero ad naturam pertinet Deitatis, hoc inter Patrem et Filium constat. Denique etiam ipse in Evangelio non dixit: quia nemo vidit [Al. videt] Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater; sed ait, *Nemo novit Filium nisi Pater: neque Patrem quis novit nisi Filius (Math. 11.)*. Ex quo manifeste indicatur, quod quicquid inter corporeis [Al. corporis] naturas videre, vel [Al. et] videri dicitur, hoc inter Patrem et Filium ^b noscere dicitur et nosci, per virtutem scientiæ, non per visibilitatis fragilitatem. Quis ergo de incorporata natura, et invisibili, nec videre proprie dicitur, nec videri, idcirco neque Pater a Filio, neque Filius a Patre, videri in Evangelio dicitur, sed nosci. Quod si proponat nobis aliquis, quare dictum est: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Math. 5. 8.)*? multo magis ex hoc, ut ego arbitror, assertio nostra firmabitur. Nam quid aliud est corde Deum videre, nisi **325** secundum quod supra exposuimus, mente enim intelligere atque cognoscere? ^c

18. Item ^c caput, quod istis, qui ad insidiandum mihi de Oriente transmisisti sunt, non solum perversa intelligentia, verum etiam verborum adulterio conati sunt infamare. Quod ego idcirco, ut alia quoque nominalia ejus quem inter retabror Scriptoris, suspectum habere non potui, neque pratermittendum judicavi, quia non in eo aliquid de comparatione Patris ac Filii dicebat, sed de ipsa Deitatis natura quærebatur, si ei aptum ullo genere visibilitatis vocabulum videretur. Respondi, ut supra diximus, his haereticis, qui idcirco Deum visibilem esse asserunt, quia et corporeum ^d dicunt, pro eo quod visio proprie corporis est. Unde et illi Valentiani, quos supra diximus, hæretici, corporaliter et visibiliter generasse Patrem, et generatum Filium, dicunt. Refugiens ergo, ut opinor, Origenes visionis appellat omnem tanquam inspectam, ait melius esse in natura Deitatis, id [Al. tac. id] est, inter Patrem et Filium ut ille sermo, quæcum ipse Dominus delineavit, dicens:

postea, quæ ipse interpretando ad Catholicum sensum transierit. Confer librum S. Hieronymi ad Pamphilium contra Joan. Hierosolymitan. Porro vitiose Martiane, legerat si ne ipse quidem, pro ipsi, id est, Unigenito, eum Divina natura visibilis sit; non Origenes, qui hæc de re disputat.

^a Deono Guarnerian. vel tacet: mox quidem legit pro quippe, et quidem quod sequitur, rursus tacet; pergit porro, aliud est noscere. Videri et videre corporum est.

^b Interferit Guarnerian. ms. constat, quod verbum ex filii alio hæc videtur intrusum.

^c Guarnerian. ms., *Istud est caput*. Quis Auctor tibi ad insidiandum transmisit dicit de Oriente, Pamphilianum S. Hieronymi fratrem, et Presbyteros Vlacemium atque Eusebium intellige.

Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius (Math. 11. 27.): omnem ergo occasionem supradictis hæresibus credidit excludendam, si notionem in natura Deitatis potius diceret, quam visionem, dum visio occasionem aliquam præbere videatur hæreticis. Notio vero unius naturæ inter Patrem et Filium servat ^e indissociabilem veritatem: præcipue, quia Evangelii talis auctoritas est. Simul et cautellæ pro hoc plurimum credidit fore, ne Anthropomorphitæ, quoquo modo audirent visibilem Deum. Hæc ratio, quia non faciebat aliquam differentiam Trinitatis, visa mihi est non debere penitus abjici, etiam si aliqua verba in Græco incautius fortasse posita, declinavimus. Sit sane adhuc in iudicio legitimum, utrum et hoc adversum supradictas hæreses

326 utile, aut minus utile videatur. Tamen ponamus, ^f quod etiam hi qui morunt de literis, et hujusmodi sensibus iudicare, quibus cum peritia adest et timor Dei: qui nihil per contentionem, neque per inanem gloriam gerunt, quorum animus ab invidia et favore, et odio vacat, dicant non multum ad instructionem, vel ad expugnandas ^g supradictas hæreses caput istud valere, numquidnam id non licet præterire, et tanquam minus validum ad depellendos adversarios transcurrere? Pone quia sit otiosum, nullum quid et criminis? Quomodo criminis loco ducetur, ubi invisibilitatis æqualitas inter Patrem et Filium et Spiritum Sanctum confirmatur? Non puto hoc ita cuiquam videri. Et quid dico cuiquam? Sed ne istis quidem ipsis criminatoribus meis, ^h aliquid in meis literis visum esse quod possit offendere. Denique si hoc putasset, ipsa, sicut transtuleram, mea verba posuissent.

19. Sed nunc ausculta, quid faciant, et flagitiorum eorum require, si ullum præcessit exemplum. In eo loco ubi scriptum erat: *Quod si requiris a me, quid etiam de ipso Unigenito sentiam, si ne ipse quidem visibilem dicam naturam Dei, qui naturaliter invisibilis est, non tibi statim, vel impium videatur esse, vel absurdum, si rationem quippe dabimus consequenter;* ⁱ pro eo quod nos scripimus, *Rationem quippe dabimus consequenter*, illi scriperunt, *Non tibi statim impium, vel absurdum videatur esse, quia sicut Filius Patrem non videt, ita nec Spiritus Sanctus videt Filium.* ^j Hoc si in foro positus, vel negotiis sæcularibus commisisset iste (Eusebius Cremonensis), qui de monasterio Ro-

^d Iterum ms., *credunt*, quo cum altero ab hoc versu quos pro quod legitimus.

^e I. eodem, *indissolubilem veritatem*.

^f Item ms., *quæ etiam tu, tum et de hujusmodi, etc.*

^g Tacet idem ms., *supradictas*.

^h Ms., *criminatoribus meis esse aliquid in meis literis visum est, quod possit offendere, etc.*

ⁱ Martiane vitiose, et cum Guarneriano tamen ms. heic loci, *si ne ipse quidem, pro ipsi*. Re ole superiorum col. 554. not. 1. Inferius tacet idem ms. de more vel vocalium, quæ primo occurrit.

^j Attamen nec in antea vulgatis libris, neque in ullis mss. ex eorum testimonio, qui plures consuluerunt, ejusmodi adulationis vola, aut vestigium est.

^k Plus habet Guarnerian., *ratio quia, etc.* tum, *ita nec Spiritus Sanctus Filium non videt: neutrum bene.*

nam, quasi calumniandi peritissimus missus est, norunt omnes, quid consequeretur ex legibus publicis ejusmodi eriminis reus. Nunc vero quia sæcularem vitam a reliquit, et a tergiversatione illa abrenuntio publicorum ad monasterium conversus est, et **327** adhaeret magistro (Hieronymo) nobili, ab ipso edocetur iterum pro modestia surere, insanire: pro quiete, seditiones movere: pro pace, movere bellum: pro concordia movere dissidia: periculosus esse, pro fide: pro veritate falsarius. Crede mihi, quod hujus sceleris nequitia etiam verum fuisset exemplar, nisi Jezabel tibi illa b occurrisset. Illa est enim, quæ hoc crimen adversus Nabothem Jezraelitem vineæ causa composuit, et mandavit presbyteris iniquitatis, falsis eum conscriptionibus perurgere, quasi qui benedixisset, id est, blasphemasset Deum, et regem. Sed quis in hoc felicior, illa quæ mandat, aut hi qui mandato iniquitatis obtemperant? Gravia hæc, et ut opinor, in Ecclesia peccata hujusmodi facinus inauditum est. Sed additur adhuc aliquid. Requiris quid illud, ut rei iudices fiant, et insidiatore sententias ferant. Nam errasse scribentem, aut lapsum esse in [Al. tac. in] sermone, novum non est, et ut opinor venia dignum est, quia et Scriptura dicit, *In multis enim offendimus omnes: qui autem in verbo non offendit, hic perfectus est* d vir (Jacob. 3. 2.). Erratum putatur in verbo? Corrigitur, emendatur, si id utilitas postulat, et auferatur. Inseti vero quæ non sunt scripta literis alienis, et falsa interseri ad hoc solum ut vitam fratris infames, temerare aliena scripta, ut scriptori inferas notam, ut c subreptas auribus populorum, ut conturbes corda simplicium, ut nihili aliud ex eo nisi apud homines opinioni maculam conferas: videte si alterius est opus; nisi illius qui ab initio men lax fuit, et fratres criminando, diabolus, id est, *criminator*, nomen accepit. Nam cum falsam hujusmodi sententiam apud Medilannum recitaret (Eusebius), et a me quæ legebat falsa esse dicerentur, interrogatus a quo accepisset exemplaria, respondit matronam (Marcellam) quandam sibi dedisse, de qua ego, quæcumque illa est, nihil dico; sed sui eam et Dei conscientiam derelinquo. **328** Mihi tamen in hoc Dei et vestri sufficit testimonium, id est, titum et sancti viri ipsius, cui hoc opus gerebam, Macarii, qui schedulas ipsas meas vel ab initio legistis, vel etiam licet nondum completa, et ad integrum emendata exemplaria retinetis, id est, quia sicut Filius non videt Patrem, ita nec Spiritus Sanctus Filium videt, id est, quod ego non solum nunquam non scripsi, sed e contrario; quia

A ille falsavit, indico. Si quis negat, quod non ita videt Filius Patrem, sicut Pater Filium: et non ita videt Spiritus Sanctus Patrem et Filium, sicut videt Pater Filium et Spiritum Sanctum, anathema sit. Videt enim, et verissime videt; sed ut Deus Deum, et lux lucem, et non ut caro carnem, sed ut Spiritus Sanctus, non corporeis sensibus, sed virtutibus Deitatis. Si quis hæc negat, sit anathema in æternum. *Qui autem vos conturbat, sicut dicit Apostolus, portabit judicium, quicumque est ille* (Gal. 5.).

B 20. Memini sane, quod aliquis eorum cum argueretur falsasse hæc, respondit mihi, in Græco ita haberi, me autem in Latino immutare [Al. mutare] voluisse. In quo omitto illud exsequi, quia nec quidem verum dicunt, sed tamen ponamus, quia [Al. quod] sic est in Græco, et ego in Latino hoc non scripseram. Promiseram me enim in Præfationculis tale aliquid facturum. Quod si feceram, et ut quod ibi offendeat, in Latino commodius scriberem: quid absque promisso, vel quid absque ratione nostra feceram? Tu certe qui hoc in Latinis meis exemplaribus non inveneras, in tuis chartulis, hoc unde [Al. unum] scriptum legebas? Ego qui interpretatus sum, non scripsi. Tu qui me accusas, et meas tales literas non tenes, crimen mihi unde componis? i Ant inde ego accusari debeo, unde tu falsum dixisti? Rem planissimam dico. Quatuor libri sunt isti, quos interpretatus sum, in quibus de Trinitate sparsim per singulas pene paginas disputatur. Relegantur universa, si usquam talis aliquis de Trinitate inventus fuerit in Interpretatione nostra sensus, qualem **329** in isto capite calumniantur: tunc deum credatur etiam hoc eo [Al. in eo] sensu, quo isti confligunt, esse prolatum. Si vero per omnem librorum corpus nusquam sit illa differentia Trinitatis, nonne vesanum stultumque pariter commentum est dicere, quod uno solo capite hæresis confirmata est ab eo, qui eam mille capitibus expugnavit? Sed et rei ipsius consequentia prudentem quemque satis edocet. Quod si hoc in meis literis invenisset, et vere scrupulum aliquem ex ipsa lectione cepisset, tum me, sicut ipse nosse, Ratione positum haberet præsentem, continuo utique perquisisset, et ipsa ad me scripta detulisset: quippe qui usque ad ipsum [Al. illud] tempus etiam videre me, et salutare, et in oratione communicare solitus erat, contulisset sibi dubio inecum de his, quibus videbatur offendi: inquisisset quomodo a me fuisset prolatum, quomodo haberetur in Græco.

21. Certe etiam hoc gloriæ sufficere sibi putasset,

hoc versu dicitur, *confictas pro conferas*.

f Reticeat ms. id est, voculas, ferme rectius, ut et mox legit, *quod ille falsavit, dico, pro quia ille falsavit, indico*.

g Ms. *facerem* heic, et in periodi fine; tum *hoc* reticeat.

h Brevius idem, *qui accusas, meas tales literas, etc.*

i Vetus edit. sub affirmandi nota, *Haud inde ego accusari debeo, unde tu me falsum fecisti. Rem planissimam, etc.* Cod. Guarnerian., *tu falsum fecisti*

a Addit idem ms. *jam*, et paulo post ferme rectius, *ut ab ipso edoceret iterum ob modestiam insanire*. Tum quod secundo occurrit *movere* verbum tacet.

b Ms. Guarnerian., *occurreret*. Illa enim, etc.

c Idem ms., *in brevi felicior*. Et quinto ab hoc versu *auditur pro additur*.

d Tacet idem ms. *vir*, quod habent nomen libri alii omnes.

e Idem, *ut scriptoria auferas notam, ut surripias auribus, etc.*; quæ etsi vitiosa manifesto videantur, adnotare satius duximus, ut et illud quod tertio ab

si vi-us fuisset in dictis nostris vel scriptis fecisse aliquid per se emendari. Aut si furor animi non tam emendare errorem quam proferre [Al. proferri] in publicum compulisset, sine dubio nunquam elogisset absentem lacerare, quem potuisset [Al. potuit] gravius confutare præsentem. Sed istum quia falsi conscientia deterrebat, ad me quidem [Al. tac. quidem] cujus erant scripta, quæ volebat criminari, non detulit, sed per domos, per matronas, per monasteria, per singulos quosque fratrum circumfert, quo solo possit [Al. possis] conturbare auditu. Et hæc fecit [Al. facit] sub ipso tempore quo confestim ex Urbe discederet [Al. decederes], ne vel comprehensus facti sui redderet causas. Etiam inde, ut intelligi datur, secundum præceptum magistri per totam me Italianam criminari, instigare turbas, conturbare Ecclesias, aures quoque polluere sacerdotum, et in his omnibus modestia nostra tanquam conscientia abuti. Hæc discipuli. Ipse vero orientalis magister, qui ad Vigilantium scribens dixerat (*Epist.* 61. n. 22.), « Per me Latini cognoscunt omnes Origenis bona, et ignorant mala; » istos ipsos quos ego nunc transtuleram, ^a reinterpretatus est, et omnia quæ a me vel improbabilia prætermissa fuerant, **330** inseruit, quo scilicet nunc contra sententiam suam Romani per ipsum Origenis cognoscant mala, et ignorent bona. Hinc jam non solum Origenem, sed me ipsum in suspicionem hæresis conatur adducere. Hinc emitit [Al. etiam] incessabiliter canes suos, qui me per urbes, per vicos, ^b per iter quoque transuentem calumniarum latratibus insectentur, et fanda adversum me omnia, atque infanda tentantur [Al. tentant]. Quid, quæso te, sceleris admisimus, si fecimus quod fecisti? Si tamen nefarium est uti exemplis tuis, de te ipse, quid iudicis?

22. Veruntamen dic mihi, o magister, jam enim ad te converienda responsio est, ad legentem, aut ad interpretantem, si qua illa est scriptoris culpa, recte revocatur? Absit, inquit: nequaquam. Quid me ^c subtiliter circumvenis? Nunquid non et ego legi? nunquid non et ego interpretatus sum? Sed lege ea quæ interpretatus sum, vide si quid in his dogmaticum invenies: certe si aliquid horum, quæ nunc ad damnationem voco reperies. Postremo ait: « Si vis plenius nosse quomodo apud me etiam suspicio hujus-

^a Cod. Guarnerian. ἀπὸς interpretatus est, tum ea omnia pro et omnia, et sunt pro fuerant.

^b Idem Guarnerian., per vicos pariter transeuntem: tum et fanda omnia et nefanda adversum me fateant, pro quo utique postremo verbo malim rescribi blaterant, aut quid simile. Alias vulgati sectentur.

^c Pericopa istæ verborum, Quid me subtiliter circumvenis, in Guarnerian. ms. desideratur.

^d Tacet idem ms. Pauli, tum habet, et de his quæ scripsi, nosces, quid, etc., legens eum et interpretans, etc. Porro videtur perquam id mirum Tillemontio, Hieronymum ad eum Commentarium provocare, in quo nulla unquam Origenis opinionum perstringitur, ex quibus Origeniana proprie hæresis constat: e contrario multa, quæ ad Origenianum dogma plurimum faciunt placita proferuntur. Eum videsis tom. XII. pag. 115.

A comodi dogmatum semper execrabilis fuerit, lego Commentarios meos in Epistola ^d Pauli ad Ephesios, et ex his quæ scripsi, quid de eo s. nseriu, legens eum, vel interpretans, nosces. » Et hæc est [Al. tac. est] tua tanti magistri gravitas, ut eum quem in aliis laudas, ^e condemnes in aliis, et quem in Præfationibus tuis alterum post Apostolos Ecclesiarum magistrum dixisti, nunc hæreticum dicas? Quis hæreticus, Ecclesiarum magister aliquando dici potuit? Erravi, inquit, in hoc. Sed quæ Præfationem subjicis? Commentarios lege, sed illos quos designavi. Et cui hoc justum videtur, ut is qui tot libros conscripsit, in quibus omnibus pene præconia ejus usque ad cælum fert: qui tot jam annis et lecti sunt ab omnibus et leguntur: ex quibus **B** quamplurimi ita edocti jam de hoc ^f mundo decesserunt, et perrexerunt ad Dominum, hanc de Origene sententiam tenentes, quam ex librorum istius assertionem didicerant, et abierunt sperantes juxta hujus testimonium inventuros se eum secundum post Apostolos Ecclesiarum magistrum, **331** et ^g ut nunc iterum scribit, invenerunt eum cum impiis hæreticis et gentilibus condemnatum. Quomodo se ex contentione commutet et dicat, quia illum quem triginta fere annis continuis legens et scribens, Apostolis exæquavi, nunc hæreticum pronuntio? Numquid aliquos novos ejus libros modo legit, quos ante non legerat? Sed ex his eisdem dictis, eum et tunc Apostolum, et nunc hæreticum dicit, et nullo modo hoc ita fieri potuit. Aut enim tunc recte dixit, et modo livore quodam et contentione pervertitur, et audiendus non est. Aut si tunc maledixit, et modo seipsum ^h condemnat, quale ergo de se cæterorum expectabit iudicium, is qui secundum Apostoli sententiam a semetipso damnatur?

22. Et quid, inquit, abscinditur pœnitentia? Non: erratur, et in verbo maxime: licet quidem de errore pœnitere. Sed simul aliquis pœnitentiam agit, simul accusat, simul iudicat, simulque condemnat? Quasi vero si qua meretrix una se nocte, aut duabus a scoriando contineat, debeat continuo leges de pudicitia scribere, et non solum leges condere, verum et sepulcra ⁱ obruere omnium, quæ jam defunctæ sunt feminarum, quod eas suspicetur sui similem vitam

D

^e In Guarneriano ms., contemnas.

^f In eodem, de hoc mundo ita discesserunt et perrexerunt ad Deum, hanc Origenis sententiam tenentes, quam ex librorum assertionem isti didicerant. Vetus quoque editio, hanc Origenis sententiam præfert.

^g Hujus ut vocula: accessione, ope codicis Guarneriani, locum restituiimus, cujus erat in antea vulgariis libris hinc sensus atque imperfectus. Eam et olim nos excidisse suspicati sumus. Cæterum et invenient legit idem ms. pro invenerunt, et quod rectius adhuc habere videtur subsequenti periodo, modo se ex contentione commutet pro Quomodo se ex contentione, etc.

^h Idem ms., se ipse condemnat, quale ergo se, etc.

ⁱ Atque hoc rectius in cod. Guarneriano scribi videtur subruere pro obruere.

duxisse? Pœnitentiam agens quod hæreticus fueris benefacis. Quid hoc ad me, qui nunquam hæreticus fui? Pœnitentiam agis pro errore, recte facis; si tamen ipsam pœnitentiam legitime geras, [Al. add. idest] non accusando, sed deprecando, non condemnando, sed flendo. Nam quæ pœnitentiæ veritas est, ubi indulgentiæ decretum ipse sibi pœnitens dictat? Qui pœnitet pro his quæ male locutus est, vulnus suum non iterum male loquendo curat, sed silendo. Sic enim scriptum est: *Peccasti, quiesce*. Sed nunc ipse te reum statuis, et iterum reatu ipse te absolvis, et ex reo ipse te iudicem facis. Hæc jam non tua, qui irrides nos, sed nostra qui ita nos irrideri patimur, est miseria.

332 27. Veruntamen veniamus ad hos duos Commentarios, quos, cæteris omnibus opusculis suis condemnatis ac renuntiatis, solos excepit, et quam caste se in his et continenter egerit, videamus. Ex his enim solis et fidem suam probari vult, et [Al. tacetur et] quod Origeni in omnibus adversetur. Proferantur ergo isti qui [Al. et isti] ei soli ex omnibus scriptis suis placent, id est, in Epistolam Pauli ad Ephesios libri tres: et in Ecclesiasten, ut puto, unus. Sed nunc interim qui primus occurrit, in Epistolam ad Ephesios Commentarius relegatur. Etiam ibi consocium et concordem et *συμμόσταν*, ut ipse ait, in his quæ arguit approbo. Et primo omnium de quibus irridet mulierculas, quæ se dicunt post resurrectionem non habituras fragile corpus, quippe quæ Angelorum futuræ sint similes, quid ipse sentiat, videamus. In tertio Commentariorum libro in Epistola Pauli ad Ephesios, sub eo capitulo ubi scriptum est: *Qui uxorem suam diligit, seipsum diligit: nemo enim unquam carnem suam odio habuit* (Ephes. 5. 28.), post aliquanta ita ait, « Foveamus igitur et viri uxores, et [Al. ut] animæ nostræ corpora, ut et uxores in viros, et corpora ^d redigantur in animas, et nequaquam sit sexuum ulla diversitas, sed quomodo apud Angelos non est vir et mulier, ita et nos qui similes Angelis futuri sumus, jam nunc incipiamus esse quod nobis in cælestibus re-promissum est. »

21. « Hæc te in tuis Commentariis scripsisse sciens, quomodo eos ad exemplum fidei tuae, et ea

^a Ubi autem scriptum sit, vix invenias, aut ne vix quidem. Similes utcumque sententiæ occurrunt Ecclesiastici XXI. 4. tum Isaia XXX. 7. atque alibi, sed non duobus his plane verbis, ut is locus videri possit. Ad hæc non alibi requirendum, quam in Pentateucho, docet Theophilus Epistola Paschali III, inter Hieronymianas ex recensione nostra C. num. 3. *Audiant hujusmodi dicentem Moysen: Peccasti, desine, sine peccati priora subvertens*, etc. Imo ex ipso Genesis libro laudat S. Hieronymus Epist. CXLVII. ad Sabitianum num. 9. *Quod ad Ca'n dictum est, tibi dictum puta, Peccasti, quiesce, Quid longius*, etc. Fuit itaque olim capite IV. in Græco exemplari, ac vetere Latino, quod expressum ab illo est: nunc neque in Græco ipso vestigium ejus additamenti invenias.

^b Malim ex Guarneriano ms. *caute* rescribi. Idem mox enim adverbium tacet.

^c Guarnerian., ut puto, liber unus.

A quæ arguis confutanda proponis: quomodo de tuis verbis mulieres arguis? Deinde quæ mulier dixit aliquando, quod uxores in viros convertantur, et corpora redigantur in animas, quod tu scribis. Si corpora in animas redigentur, ergo secundum te non solum ^f carnis resurrectio non erit, sed nec corporum, quod confiteri istos quos tu fecisti hæreticos, dicis. Ubi jam ultra corpus querimus, si in animam redigitur? Erit enim jam totum anima, et nusquam corpus. Et iterum **333** si uxores in viros commutabuntur, pro eo quod subjunxisti, ut nequaquam sit sexuum ulla diversitas, quasi ut hoc ostenderes, quia sexus quidem femineus interibit ex eo quod redigetur in virum, solus autem manebit virilis: nescio quidem si hæc tibi de se dicere feminarum ^B sexus [Al. sexus ipse] permittat. Tamen et si ab illis concedatur, qua consequentia poteris ostendere ibi virilem sexum esse necessarium, ubi femineus necessarius non probatur, quia naturali quodam vinculo in tantum sexus alter eget alterius, ut si alter non sit, alterius opus non sit. Etenim si luteam formam ex resurrectione, homo ^t tantum recepturus putatur, quam in paradiso habuit, ubi est quod scriptum est, quia *Masculum et feminam fecit eos, et benedixit eis* (Gen. 1. 27.)? Si vero ut tu et mulierculæ quas incusas, dicitis, neque vir neque mulier est, quomodo ergo aut corpora redigentur in animas, aut mulieres convertentur in viros, cum vel paradus utrumque sexum ^h non patiat, vel similitudo Angelorum, ut tu quoque fateris, nullum ^C omnino recipiat? Et miror quomodo ab aliis exigas [Al. exigis] de sexuum diversitate sententiam, de qua tu volens disserere, tantis te involvis nodis, ut evolvere te nullatenus possis. Quanto rectius faceres, si nos quos culpas, imitareris in talibus, et hæc [Al. hoc] soli Deo, ut se veritas habet, nosse permitteres: et tunc ^l potius ignorare fatereris, quam ea scriberes quæ paulo post tu ipse damnares? Velim mihi, conscientia sua teste, nunc diceret, non dico si in aliquo Opusculo meo, sed in Epistola salutem mea, quam alicui familiari meo negligentius scripsissem, hinc nisset scriptum, quia corpora in animas redigantur [Al. redigentur], et uxores in viros, si non hæc [Al. tac. hæc] etiam æreis literis scribi per portas civita-

^d Idem, *reducantur*, qui et sub periochæ finem nobis pronomen prætermittit.

^e Plus habet, minus autem bene, idem ms., *te in Ecclesiis tuis Commentariis*, etc., et tertio ab hoc versu, *et quomodo de tuis*, etc.

^f Tacet idem ms. *carnis*: plus autem altero ab hoc versu, *confiteri etiam istos*, et deinde, *Ubi enim jam ultra*, etc.: denique habet infra, *erit ergo*, pro *erit enim*, etc.

^g Brevius multo heic ms., *homo habere putatur, quam in Paradiso habuit, scriptum, Masculum et feminam*, etc.

^h Absque negandi nota idem ms., *utrumque sexum patiat*.

ⁱ Tacet Guarnerian. ms. *potius*, tum *ea* pronomen quod sequitur. Inferius haud pauca ejus manifesta menda, quæ Lectorem nihil interest scire, dissimulamus.

tum præp'isset, si non in foro, in curia, pro rostris etiam recitari. Quantos ex hoc accusationum titulos, quæ volumina conscripsisset, quam me totis armis ac telis fœcundis-inimî sui pectoris perurgeret, dicens, quia si mihi non creditis dicenti, quia fallit cum corpus dicit resurgere, et carnem negat, vel cum fatetur quidem carnem, membra autem negat et sexum: ecce videte, quomodo ipse scripsit in Epistola sua, quia **334** corpora vertantur in animas, et uxores in viros. Sed vos te quidem hæc scribentem, non solum non arguimus hæreticum: sed satis factimus tanquam magistro. Mulieres tamen illæ, quas tam indignis et inhonestis contumeliis lacerasti exhibebunt ante tribunal Christi et hæc quæ his Commentariis doces, et illa quæ oblitus tui, rursus cum contumeliis scribis: et ibi utraq; recitabuntur, ubi cessabit jam favor hominum, et redempti laudibus plausus silebunt: et tecum pro his vel dicis, vel gestis tuis iudicabuntur apud justum iudicem Christum.

25. Verum pergitur discutere [Al. discurre] quid etiam de quæstionibus scribat, hoc enim ad fidem pertinet, in quibus de carnis resurrectione sic variat cætera, ut [Al. ad] quæstiones. Item ex Commentariorum libro primo de Epistola Pauli ad Ephesios de eo capitulo, ubi dicit Apostolus: *Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati coram ipso* (Ephes. 1. 4.), ita ait: « Pro constitutione mundi in Græco scriptum habet *καταβολῆς κόσμου*. Non illipsum autem *καταβολῆς*, quod constitutio sonat. Unde et nos propter paupertatem linguæ et rerum novitatem, et sicut quidam ait, quod Græcorum et sermo latior et lingua felicior sit, conabimur non tam verbum ex verbo transferre, quod impossibile est, quam vim verbi quodam explicare circuitu. *καταβολῆς* proprie dicitur, cum quid deorsum jacitur, et in [Al. ad] inferiorem locum mittitur a sublimi, vel cum aliqua res sumit exordium. Unde et hi qui ædium futurarum prima faciunt fundamenta, *καταβέλλονται*, id est, *deorsum initia fundamentorum jecisse* dicuntur. Volens itaque Paulus ostendere, quia Deus universa sit machinatus ex nihilo, non creaturam, non conditionem, non facturam, sed *καταβολῆς* id est, initium fundamenti ad eum retulit, ut non juxta Manichæum, et cæteras hæreses, quæ factorem et materiam ponunt, aliquid quid [Al. aliquid] unde creaturæ factæ sint [Al. sunt], antecesserit creaturas, sed omnia ex nihilo extiterint [Al. subsisterint]. Quod autem effectus nos ut essemus sancti et immaculati coram ipso, hoc est, Deo, ante fabricam mun-

di testatus est, ad præscientiam **335** Dei pertinet, cui omnia futura jam facta sunt, et antequam fiant universa sunt nota: « sicut et Paulus ipse prædestinatur in utero matris suæ, et Jeremias in vulva sanctificatur, eligitur, roboratur, et in typo Christi Propheta gentibus mittitur. »

26. Ilucusque unam edidit expositionem, sed sub cuius persona hujuscemodi intelligentia accipienda sit, non expressit. Hoc tantum egit, quod ex consequentibus reprobatur priora; ait enim in consequentibus: « Alius vero est, qui Deum justum conatur ostendere. Undo manifeste ostendit, quod per illam priorem expositionem non ostendatur justitia Dei: quod utique impium est: sed per istum quem dicit alium, cuius assertionem sine dubio volens apud omnes indubitatum et catholicam demonstrare, dedit tale testimonium, quod hæc sua assertione, justum esse Deum conatur ostendere. Sed videamus quid dicat iste alius, qui Deum justum esse prædicat. « Alius vero, inquit, qui Deum esse justum conatur ostendere, quod non ex præjudicio scientiæ suæ, sed ex merito electorum unumquemque eligat, dicit ante visibiles creaturas, cælum, terram, maria, et omnia quæ intra ea sunt, fuisse alias invisibiles creaturas, in quibus et animas, quæ ob quasdam causas soli Deo notas, dejectæ sint et deorsum, in valem istam lacrymarum, in [Al. et in] locum istum afflictionis et peregrinationis nostræ, in quo sanctus constitutus orabat, ut ad sedem pristinam revertetur, dicens, *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est, habitari cum habitantibus Cædar: multum peregrinata est anima mea* (Ps. 119. 5.). Et in alio loco: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (Rom. 7. 29.)? Et alibi, *Melius est reverti, et esse cum Christo* (Philip. 1.). Et alibi, *Antequam humiliarer, ego peccavi* [Al. deliqui] (Ps. 116. 67.), et cætera his similia. » Itaque priusquam animæ, inquirunt, præcipitarentur in mundum. Magister dicis, inquirunt, et non dicis, qui sunt isti qui hæc inquirunt, quod animæ prius essent, quam præcipitarentur in mundum. Nonne ergo recte dixi, inquit, quia talpa es, es non vides? Dixi jam superius, quia illi hæc [Al. hoc] dicunt, qui Deum justum esse asserunt, quem utique si cor haberes, me ipsum esse intelligeres. **336** Neque [Al. Non] enim ita impius sum, ut alium me et diversum esse statuam ab his qui Deum justum defendunt, quod utique omnes i faciunt, qui sanum sapiunt. « Dic ergo, dic, magister, quid isti qui tu es, inquirunt? Itaque prius quam animæ, inquirunt, præcipitarentur in mundum, et mundus ex animabus fieret, cum habitatricibus suis in

^a Item ms., *plausus jam silebunt: tecum pro his, etc.*

^b Rescripsimus, ut in Hieronymiano est textu: antea enim minus recte erat, *καταβολῆς τοῦ κόσμου*. Confer ipsum S. Doctorem Tom. VII, col. 47. et seq.

^c Antea enim addebatur, quod ms. textusque ipse Hieronymianus nesciunt. Leviora alia inferius taciti castigamus.

^d In veteri edit., *id est, jacti initium fundamenti, etc.*

^e Guarnerian. ms., *Sic et Paulus, etc.*

^f Idem ex scilicet glossatoris manu, *Aliud vero, qui Deum justis conatur ostendere, etc.*

^g Addidimus *deorsum* adverbium ex Guarneriano ms., veteri editone, atque ipso Commentarii textu.

^h Antea lectum *incola fuit*. Guarnerian. ms., *peregrina est*, quod ab impressa lectione Commentarii propius recedit. Idem plus deinde: habet, *et in alia loco alius, Miser, etc.*

ⁱ Tacet Guarnerian. ms., *hæc*, tum insequentibus periodo ergo adverbium.

^j Idem ms., *facimus qui sanum sapiunt. Alios tacet inquirunt.*

inimicum ipse dejectus, elegit Paulum Deus, et ei similes coram te, qui erant sancti et immaculati. Nemo autem eligitur nisi de pluribus, et ubi sunt aliqui viliores, ibi electio perpetratur. Quomodo autem in Babylonia a captivitate, quando a Nabuchodonosor in Chaldaeam ductus est populus, missi sunt Prophetae, Ezechiel, Daniel, tres Pueri, Aggaeus et Zacharias, non quod ipsi meruerint captivitatem, sed ut essent in solatio captivorum: ita et in illa dejectione mundi, eos qui antequam mundus fieret, electi erant a Deo, missos esse in eruditionem et magisterium animarum peccatricium, ut praedicatione eorum revertentur ad eum locum unde conuerant: et hoc esse quod a Moysse in octogesimo nouo dicatur Psalmo: *Domine, refugium factus es nobis in generatione et progenie, antequam montes firmarentur, et fieret terra, et orbis terrarum* (Ps. 89. 1.). Quod scilicet antequam mundus fieret, et universa generatio principium sumeret, Sanctis suis Deus refugium fuerit.

27. Haec sunt quae in illis, quos solos^b ex omnibus opusculis tuis eligis, et ad condemnandos caeteros relegi jubes, Commentariis scribis. Mundum, ais, fuisse invisibilem antequam hic visibilis fieret: in quo mundo cum reliquis habitatoribus, Angelis [Al. Anzeli] scilicet, et animae creat. Is'as animas, ais, ob quasdam causas soli Deo cognitae, in hoc visibili mundo nasci in corporibus, et quae ante habitaverant caelum apud prius saeculum, nunc hic habitant, terram scilicet non extra causas aliquas, quas ipsae inibi vivendo commi erunt. Et ais, quod Sancti quique, ut est Paulus et caeteri similes ei per generationes singulas ad eruditionem eorum a Deo destinati [Al. praedestinati] sunt, ut eas praedicatione sua ad illam habitationem suam [Al. tac. suam], unde collapsae fuerant, revocarent, et hoc copiosissimis Scripturarum 337 testimoniis firmas. Et quae sunt alia quae dicta pro quibus Origenem in jus vocas? quae alia sunt in quibus eum damnari jubes? Aliumne^c damnas in tuis? Et si, ut tu suades, huiusmodi dicta damnanda sunt, feres tu prius sententiam, et pro dictis talibus prior te ipse condemnabis. Neque enim jam tibi ultra ullum remansit effugium. Nullae hic strophae, pro quibus caeteros arguis, habebunt locum. In ipsa etenim poenitentia tua post conversionem jam emendatus et correptus, istis libris auctoritatem dedisti: videlicet, ut ex his tua sententia de his quae damnanda [Al. condemnanda] dicis, dogmatibus probaretur. Et ideo quae hic scripta sunt, tanquam si modo haec pronunties et definias, audienda sunt. Et hic talia definiis qualia dicis esse

^a Denno idem, in *Babylonis captivitate, quando per Nabuchodonosor captivitatem ductus est populus in Chaldaeam*. Nos abductus pro ductus restitimus ex Commentario. Tum alias non quo et ipsi, etc. et directionem pro dejectione, denique, ut ad praedicationem eorum, etc.

^b Ms., in omnibus opusculis eligis.

^c Guarnerian., *Alium in ejus damnas*, etc., ex quo fortasse rescribendum, *Aliumne in ejus, alium damnas*, etc. Mox idem tu prius, pro tu prius, etc.

^d Idem us., *Dei*, et mox sentit pro sentiat. Tu

damnanda. Sed non sum, inquit, ego, qui defuit, alium dico esse qui haec ita dicat: id est, ipsum istum quem modo dico debere damnari. Repetamus ergo si placet illum ipsum versiculum, ubi immunitas exponens personam, ut videamus, quis est ille, quem talia dicis astruere. Ais ergo, Alius vero qui Deum justum conatur ostendere dicit haec [Al. tac. haec] quae jam supra diximus. Si iste quem dicis Alium, Deum justum assertione hae sua, ut ais, ostendit, et a te alius et diversus est, de te ipso quid sentis? Tu negas justum esse Deum? Magister, dum tu [Al. tac. tu] multum vides, et satis arguis captos oculis talpas: puto te incurrisse ἀγνοῦντας, et ex utraque parte concludi. Aut enim justum Deum negabis, ut alius sis et contrarius illi qui haec dicit: aut si, ut omnis confitetur Ecclesia, etiam tu Deum justum esse confitearis, tu es qui haec dicis, et tu es qui primus excipis sententiam, quam in alium fers. At tu [Al. tac. tu] qui tuometipsius mucronis confodris. Sufficere opinor haec apud justissimos iudices et futurum Dei iudicium praestolantes, non quia condemnare debeant eum, qui festucam videt in oculis fratris sui, et in suo trabem non videt; sed emendare et ad veram poenitentiam revocare.

28. Verum ne forte latuerit eum locus iste unus ex [Al. in] his libris quos ad liquidum se reconquisisse putaverat, et quorum 338 exemplum, caeteris omnibus condemnatis, ad confessionem^d fidei proposuerat, requiramus quomodo etiam in caeteris sentiat. Item in eodem libro, de eo capitulo ubi scriptum est: *Secundum placitum voluntatis suae in laudem gloriae suae* (Ephes. 1.), post pauca ita ait: «Invadunt itaque in hoc loco occasionem, qui ante constitutionem [Al. conditionem] mundi animas putant cum Angelis et caeteris Virtutum caelestium nominibus in caelesti Jerusalem fuisse versatas, quod nec secundum beneplacitum Dei, nec in laudem gloriae ejus et gratiae possit intelligi, alios nudos, et barbaros, servos, debiles: alios divites, Romanos, liberos, sanos: ignobiles, vel nobiles in diversis oris, et diversa parte generari, nisi causae praecesserint, quibus ex meritis haec animarum unaquaque sortita est. Et illud quod ad Romanos scriptum est, quidam putant nosae, nec norunt: *An non habet potestatem figulus lutu, de eadem massa facere aliud vas in honorem aliud in contumeliam* (Rom. 9. 21.), ad eundem sensum referunt, ut quomodo mala vita seu bona, laboriosa vel facilis frustra in hoc mundo agitur, nisi credamus Dei^e futurum esse iudicium: ita et diversitas in hoc mundo nascentium justitiam Dei arguat, nisi ani-

malis Erasmi, et Martiani. Idem pro item.

^e Vitiose idem *barbatos* pro *barbaros*, quibus auctor *Romanos* opponit; sed nec bene, quae sequuntur, *sanos, ignobiles in diversas oras, vel partes generari*. Nos ex Commentarii ipso textu locum restitimus: *antea nobiles ad Romanos addebatur, tum illa ignobiles vel nobiles desiderabantur*. Caeterum laudatus textus in diversa orbis parte habet pro *diversis oris et diversa parte*.

^f Supplemus futurum ex Commentario, quod libri editi alii, atque ipse Guarnerian. us. tacet.

magna merita processerint. Si enim, inquit, hæc non ita accipimus, ^a nec beneplacitum voluntatis Dei erit, nec in laudem gloriæ et gratiæ ejus alios elegisse ante constitutionem mundi, ut essent sancti et immaculati, et haberent adoptionem per Jesum Christum, alios ultimæ conditioni et pœnis perpetuis destinasse: amare Jacob antequam oriatur ex uero, odisse Esau priusquam digna odiis perpetraret, nisi causæ præcesserint quæ justitiam Dei probent. »

29. Quid expressius hac assertionem? quid evidenti-
 us vel ab Origene, vel a quoquam eorum quos te arguere dicis, de his dogmatibus vel cogitari, vel dici potuit, quod scilicet diversitas ^b et inæqualitas, quæ est in hoc mundo nascentium, ad Dei justitiam referatur? Caussam salutis vel damnationis dicis dedisse ipsam sibi unamquamque animam, ex [Al. ut] his scilicet motibus animorum quos prius in cælesti Jerusalem, quæ est mater omnium, ³³⁹ vivendo gesserunt. Et hoc, inquit [Al. inquit], non ex mea persona dictum est, sed alium dicere descripsi. Denique dixi, quæ loquuntur quidam occasionem. Nec ego nego, quod de alio dicere videaris. Sed iste ^c alius, quem hæc dicere ais, utrum tibi concors et consonans, an vero contrarius sit et inimicus, non denegasti. Cum enim alium istum contrarium tibi aliquem nominas, soles ponere quædam dicta ejus, sed statim ea destruere et impugnare: ut Marcionis, et Valentini, et Arii, et cæterorum. Cum vero alium quidem nominas, et dicta ejus ^d cum validissimis assertionibus scribis, testimoniis quoque Scripturarum copiosissimis munis, nonne etiam nos tardissimi, et quos tu talpas dicis, videmus istum [Al. istius], cujus dicta ponis et non destruis, non alium quam te esse, et fieri hæc rhetorica figura, cum sub aliena persona suam sententiam proferunt. Fiant ista ab Oratoribus, cum aut offendere aliquos metuunt, aut invidiam declinare cupiunt. Nam si te ex hoc defensum putas, quod ^e in his dictis alium nomines, multo erit excusabilior ille quem insimulas. Nam ille non solum hoc in consuetudine habet, ut dicat alios ita dicere, et quibusdam ita videri; sed multo cautius dicit ille, de talibus se hoc non definire, sed opinari magis. Quod si alii melius visum

^a Ex Commentario, atque ipso ex parte Guarneriano ms. locum restituiimus, antea enim erat non secundum beneplacitum, et mox et gratiæ ejus referetur: quæ duo verba secundum et referetur laudantur quoque ms. respuit. Ex iisdem etiam inferius legimus conditioni pro conditionis, et amare Jacob antequam oriatur pro amasse et oriretur, quæ editi antea libri præferbant.

^b Ms., vel inæqualitas, quæ est hæc in, etc. Paulo post verba salutis, vel damnationis tacet.

^c Hæc alius, tum vocatus an vero Guarnerian. ms. tacet. Paulo autem post legit quidem dicta pro quædam.

^d Idem ms., dicta ejus destruis, et tua cum validissimis, etc., et inferius alium te esse pro non alium, quam te esse.

^e Vetus edit. et Guarnerian. ms., si tu te ex hoc loco defensum putas, quod tu in his dictis alium nominas.

A fuerit, dicit [Al. tac. dicit], ut his omissis illa teneantur. Vide quanta ille cautione usus ^f est: et tamen a te ad damnationem vocatur. Tu quia tantummodo alium nominas, effugisse te putas. Ex his enim eum damnas, in quibus eum sequeris et imitaris.

30. Sed progrediamur legendo Commentarios, ne immorando per singula, excludamur ab agnitione plurimorum. ^g Item ex eodem libro, de eodem capitulo ubi scriptum est: *Ut simus in laudem gloriæ ejus, qui ante speravimus in Christo* (Ephes. 1. 12.) Si speravimus tantum dixisset in Christo, et non præmisisset, ³⁴⁰ ante speravimus, quod Græce dicitur προηλπικότες, esset manifestior sensus, eos qui speraverunt in Christo forte ^h vocatos, et esse prædestinatos secundum propositum ejus, qui universa operatur juxta consilium voluntatis suæ. Nunc vero præpositionis adjectio, ad illam nos intelligentiam trahit, de qua superius ⁱ disputavimus exponentes hoc quod scriptum est: *Qui benedixit nos in omni benedictione spiritali in cælestibus in Christo: sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati coram ipso: quod scilicet, sicut jam nos benedixerat in omni benedictione spiritali in cælestibus, et elegerat ^j ante constitutionem mundi: ita etiam nunc sperasse ante dicamur in Christo, ex eo tempore quo electi et prædestinati et benedicti sumus in cælestibus. ^k*

31. Hucusque interim, quæ enim sequuntur majora sunt. Nunc ergo gratias ago Deo, quod me pondere gravissimæ suspicionis relevavit. Fortasse enim videbar aliquibus de alio isto contentosius vel calumniosius agere, cum secundum rhetoricam figuram, istum quem dicit [Al. dicit] alium, ipsum perhiberem esse. Sed ne qua ulli auditorum nunc prorsus dubitatio remaneret, quis esset iste [Al. ille] alius, de quo superius dixerat, declaravit. Tanquam vere bonus magister, et qui nullas velit ex dictis suis ambiguitates discipulis remanere, dignatus est in hoc loco illum, quem supra alium dixerat, evidenti-
 us quis esset ostendere. Ait ergo: « Nunc vero præpositionis adjectio, ad illam nos intelligentiam trahit, de qua superius disputavimus. » Vides quia nos sumus, inquit, et non alius nescio quis quem putabatis, qui superius disputavimus, exponentes

^f Cod. Guarnerian., usus sit, tum ad damnationem notatur, pro vocatur, et mox illum nominas pro alium, etc., deinde putas, et ex his eum condemnas.

^g Idem de eo capitulo, ubi ait, *Ut simus, etc.* Græcum verbum quod sequitur, Erasmus et Martian. προηλπικότες scribunt.

^h In Commentario, sorte vocatos esse, et prædestinatos: in ms. sorte eos vocatos prædestinatos.

ⁱ Auctoritate codicis Guarneriani ipsiusque lectione Commentarii expunxit verba, *id est ante*, quæ cum hæc loci, tum inferius, ubi idem textus repetitur interserebantur, facile ex studiosi alicujus ad libroram nota, huc postmodum in vulgatis libris intrusa.

^j Atque hæc nos pronomen induximus, quod neque in ms. neque in Commentario habetur. Porro us., *sperasse nunc autem dicamur in Christo ex tempore, male.*

^k Supplendumque videtur post *elegerat*, ut cons et vocæ sensus. Ed.

illud quod scriptum est: *Qui benedixit nos in omni benedictione spiritali in caelestibus in Christo*. Et quod tibi ex persona alterius dictum a minus intelligentibus putabatur, ne quis error his, quos jusserat ex istis libris **387** * quid de Origene sentiret, sententiam suam noscere, remaneret, ad suam personam nunc revocans, nec alium aliquem nominans, dicit ea quæ superius legimus: quod scilicet sicut jam nos benedixerat in omni benedictione spiritali in caelestibus in Christo, et elegerat ante constitutionem mundi: ita etiam sperasse dicamur in Christo ex eo tempore, quo electi et prædestinati et benedicti sumus in caelestibus. Absolvit ergo me (ut puto) ipse suo testimonio omni suspitione calumniæ, quod alius * iste non sit alius quam ille ipse.

50. Sed ^b majora adhuc ex consequentibus, sicut ^B promisimus, ostendemus. Post hoc enim quod dixerat, nos ante sperasse in Christo, et ex eo jam tempore, id est, ante constitutionem mundi, et antequam in corporibus nasceremur, in cælis esse benedictos et electos, iterum illum suum alium introducit, et dicit, « Alius vero hoc dogma non sustinens, quod ante fuimus et speraverimus in Christo, quam in isto corpore degeremus, illo intelligentiam transfert [*Al. transferet*]. » Hoc in loco omnem suum factorem quisquis ille est, iste ejus alius exhalavit. Dicat enim nobis hic, quem vult alium esse, qui hoc dogma non sufferat, quod antequam in hoc corpore degeremus, et fuimus, et speraverimus in Christo, hoc est enim pro quo damnari jubet Origenem. Quem vult hic alium intellexisse? an aliquem [*Al. alium*] ^C contrarium sibi? Quid dicis, magister? bicorni illo prægeris, de quo exponere discipulis soles. Si enim hic alium istum qui ante fuisse animas quam in corpore degerent, non recipit, te esse dixeris, proditum est, quod in superioribus celebratur. Inveniris enim tua confessione alius ille tu esse, qui definis omnia * dogmata, quæ damnari jubes. Si vero non es tu in superioribus alius, ne tibi ea quæ improbas adscribantur, nec hic tu eris alius, qui non sustineas ante fuisse animas quam in corpore degeremus. Elige utramlibet excusationis **338** partem. Istum alium, quem frequenter inducis, te vis intelligamus, an alterum aliquem? catholicum eum vis videri, an hæ-

reticum? damnandum, an [*Al. aut et vel*] absolvendum? Si catholicus est iste alius tuus, qui in superioribus dicebat, ante hunc mundum visibilem fuisse animas cum Angelis, et cæteris virtutibus in superiori Jerusalem in caelestibus constitutas, et ibi vivendo contraxisse causas sibi [*Al. ibi*] diversitatis, vel nascendi in hoc mundo, vel alias [*Al. aliquas*] quaslibet condiciones tolerandi, erunt ergo ista catholica dogmata, et interim impium damnare quod catholicum est. Si vero alium istum hæreticum dixeris, hæreticum designabis eum, qui fuisse animas non recipit [*Al. recipit*], et sperasse in Christo antequam in corpore nascerentur. Qua hinc exitur, magister? Quo erumpitur? quo rursus evaditur? Quocumque te ^d converteris, hærebis, Non dico nullus subtrahendi te aditus datur, sed ne respirandi quidem paululum sit copia. Sic tibi Alexandri tui Aristotelici Commentarii profuere? sic Porphyrii *εισαγωγή*? sic te tot et tantorum Philosophorum Græcæ et Latinæ, insuper et Judaicæ eruditionis excoluit disciplina, ut in istas angustias tam inextricabiles devenires, et tam miserabiliter coarctareris, ut nec ad Alpes posses [*Al. possis*] esse defensus?

31. Sed parcamus * jam: de ferendum est literis, et ut ipse ait, operi magno somnus non est adscribendus, quanquam ipse pareat nemini, et non tam ratione dictorum quam flagello linguæ, quos libitum fuerit verberet. Et si quis ei ^f minus adulabatur, continuo hæreticus et scriptis et missis per diversa centum codicibus designetur. Tamen nos non ipsum, sed Patriarcham imitemur David, qui comprehensum in spelunca inimicum suum Saul, cum posset jugulare, noluit; sed ei pepercit, quod et iste sibi a nobis aliquoties ^g factum, non solum verbo sed et re atque opere, citam si fateri non vult, corde tenem **339** et conscientia retinet. Demus ergo veniam ei, qui dare veniam nescit, qui sine ullo humanitatis respectu de dictis alterius judicat, et interim educamus eum de hac ^h spelunca, usquequo in illam incidat, de qua etiam si omnes conemur et cupiamus, exire non possit. Dicat ergo, ⁱ qui potest fieri, ut in superioribus illis, ubi istud dogma confirmabatur ab eo qui justum Deum conabatur ostendere: ubi alium quem dixit, vere ne alterius persona fuerit talis

* Ms. Guarnerian., *alius iste non sit, quam ipse.*

^b Alii et adjiciunt, Mox habet Guarnerian., *Post hæc quæ dixerat*, etc. Vitia ejus manifesta passim prætereo. Hujusmodi est illud interius, quod reticet negandi particulam, ubi dicitur, *alius vero hoc dogma non sustinens.*

^c Plus habet Guarnerian., *omnia illa dogmata. Paulo inferius legit, vis intelligi pro intelligamus.*

^d Idem ms., *converteres hærebis. Non dicam nullus, tum sit copia.*

^e Male in eodem, *parcamus, jam deserendus est, et literis, ut ipse ait*, etc. Mox reticetur ipse pronomen, et quæ sequitur negandi particula.

^f Addidimus ex eodem ms. ei pronomen: contrario inferius ubi scripsum erat, *cum eum posset jugulare*, illud eum quod et redundabat, expunximus.

^g Exemplo forissis erit, quod cum similitates

^D atque odia Hieronymum inter atque Episcopum Hierosolymitanum exercebantur, Rescriptum Imperiale impetratum ab hoc est ad illum in exsilium deportandum. Egerit tunc Rufinus, ne S. Doctor deportaretur: alias etiam per id tempus egerit, ne ab annulis potentissimis læderetur.

^h Hic etiam addidimus ex Guarnerian. ms. hæc pronomen, quod ipse loci contextus postulabat.

ⁱ Ms., *quia potest fieri, ut superioribus*, etc., et paulo post, *nisi alium quem dixit, vere alterius persona non fuerit*. Certe videtur redundare alterum ubi, quæ intercepti atque hiulci sensus potissima causa est. Ego ad hunc fore modum restitui contextum malim: *Qui fieri potest, ut in superioribus illis (ubi istud dogma confirmabatur ab eo, qui justum Deum conabatur ostendere) alium quem dixit, vere alterius persona fuerit talis*, etc.

* Hæc et in sequentibus exstat mendosa ista numerorum repetitio in editione Vallarsiana quam sequimur. Eorr.

quætem nunc condemnari [Al. damnari] vult : hic vero ubi contrarius est, et non recipit, quæ in superioribus dicta sunt, alium seipsum dixerit. Potest enim fieri, ut conscius sibi sit, ita sensitisse se cum scriberet, licet stilo id non potuerit explicare [Al. explanare]. Sit ergo venia, et ponamus in hoc loco istum alium, hunc esse ipsum, qui non recipit dogma, quod dicit, animas fuisse antequam in corpore degeremus, et sperasse in Christo. Repetamus ipsum capitulum, et quo rursus tendat, diligentius prosequamur. Ait itaque : « Alius vero hoc dogma non sustinens, quod ante fuerimus, et speraverimus in Christo, quam in isto corpore degeremus, illo intelligentiam transfert [Al. transferet], ut dicat, in adventu Domini Salvatoris, quando in nomine ejus omne genu flectetur, caelestium et terrestrium et infernorum et omnis lingua confitebitur [Al. confiteatur], quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris (Philip. 3. 2.), cum ei fuerint universa subjecta, alios voluntate, alios necessitate^b subjiciendos, et eos qui ante presentiam majestatis ejus speraverint in eum, futuros esse in laudem gloriæ ejus, et vocari προηλπικότες : eos vero qui reperti fuerint necessitate credentibus, eo tempore quo nec diabolus, et nec angeli ejus poterunt negare rignantem, esse sperantes, sed non in laudem gloriæ ejus. Quod quidem et nunc ex parte videmus expleri, quia alia sit merces ejus, qui voluntate sequatur **340** Deum, alia qui necessitate. Veruntamen sive per occasionem, sive per veritatem, tantum Christus annuncietur : dummodo sciat, et sperans, et ante sperans, quod pro diversitate spei diversa sint præmia recepturi. »

32. Omnis in hoc loco adimitur cavillationis occasio. In superioribus dixisti, quod hi qui ante speraverunt in Christo, illi sunt qui antequam in hoc visibili mundo in corporibus nascerentur, spem in Christo^d habuerunt in caelestibus positi. Sed ne istud dogma tuum esse videretur, aliam introduxisti expositionem, qua dicis eo tempore, quo omne genu flectetur Domino Jesu, universa creatura caelestium, terrestrium et infernorum duobus ei modis erit subjecta, quidam voluntate, quidam necessitate. Et voluntate ais subjectos Sanctos omnes, qui per verba prædicationis modo [Al. jam] ei credunt, et istos vocari προηλπικότες, id est, qui ante speraverunt in Christo. Necessitate autem subjectos, qui nunc quidem per prædicationem verbi non crediderunt : tunc autem jam negare non poterunt, sicut diabolus et angeli ejus, et^e qui cum ipsis necessitate crediderunt, quique omnes cum quibus, et diabolus et an-

^a Martianus post Erasmi, speravimus.

^b Guarnerian. ms., subjiciendo. Græcum quod sequitur verbum in Commentario scribitur ἀπεικικότες, uno ibi Cisterciensi ms. προηλπικότες præferente.

^c Ita Guarnerian. pro et, cætera peccans, regnare pro negare regnantem, tum et in me pro et nunc, et fit pro sit, atque his similia, quæ scire nihil interest.

^d Idem ms habuerit legit ; tum esse, et paulo post Domino Jesu tacet. In sequentibus manifesto nec sciret peccat.

geli ejus, quia postea credent, non vocabuntur ante sperantes, pro eo scilicet quod illi ante crediderunt in Christo, et speraverunt in eum [Al. ejus] voluntate ; isti vero postmodum, et necessitate. Et ideo ais eos diversa præmia recepturos. Præmia tamen ponis in his omnibus, qui modo non credunt, et id est, diabolo et angelis ejus, licet inferiora, et eum de cujus sola pœnarum aliquando venia opinionem, non sententiam alterius arguis, tu in regno Christi ad præmia secunda perducis. Et hoc vis intelligi, quia sicut nihil interest utrum veritate, an necessitate Christus annuncietur : ita nihil refert necessitate, an voluntate credatur.

33. Hæc sunt, quæ nobis dicere de **339** Commentariis tuis jubes. Istas nos regulas et confusionia fidei doces, ut hoc damnetur in aliis, quod domi discitur. Nam utique si tu es nunc alius, qui primum dogma illud non sustines, quod animas in caelestibus fuisse dicit, antequam in corporibus nascerentur : tu es sine dubio, qui diabolus et angelos ejus atque omnes incredulos, non solum venia donas, verum etiam secundis munerandos esse præmiis polliceris. Si vero hoc secundum dogma refugis, tu eris primi illius dogmatis pariter. Et miror quomodo isti prudentes et eruditi viri, qui hæc ejus legunt scripta, de quibus^b nunc illa ab illo scribuntur, rideant de me, quod me talpam nominet, et non sentiant se magis ipsos ab eo talpas judicari, quos putat hæc in suis libris non videre defossa. Si enim putaret eos legentes intelligere posse, nunquam ad condemnanda ea, quæ ipse magister docet, istorum librorum habere jussisset exemplum, in quibus ea ipsa plenius et manifestius continentur, quæ condemnare nos suadet. Ostendimus interim isum [Al. tac. istum] ipsum asserere in istis electis Commentariis suis ea quæ damnari in alterius libris jubet [Al. videt], id est, quod animæ fuerint in caelestibus antequam in hoc mundo in corporibus nascerentur [Al. immitterentur], et quod omnes, vel peccatores, vel increduli cum diabolo et angelis ejus, eo tempore quo omne genu flectetur Jesu, caelestium et terrestrium et infernorum, non solum veniam accipient, verum etiam [Al. tac. etiam] ad secunda præmia vocabuntur.

31. Sed quoniam hæc rei novitas, non dubito quod fidem difficile mereatur, ut quis credatur ea damnare quæ adstruit ; scio quid desideratis, ut si possumus [Al. possumus] talia ex eisdem libris proficiamus exempla, et tam evidentia, ut nullus omnino de his cuiquam dubitandi resideat locus, id est,

^e Idem, et quicumque, tum crediderint quicumque omnes, al., quippe omnes.

^f Legit idem, ponis his omnibus atque in particula, et paulo post arguens pro arguis.

^g Fortasse verius εἰσπορεύσας tamen, fidei confessionis legit Guarnerian. pro confusionis, etc.

^h Idem, ex quibus illa ab eo nunc scribuntur, et post aliquanta, quæ ipse magis docet, istos libros haberi jussisset, etc. Alia inferius certa scribarum menda prætereo.

ubi ne ille quidem alius suis nominetur : et ita faciam. **340** Item ex eodem libro, quod in sæculi fine Christus, et omnes Sancti sui supra dæmones habebunt sedem, ^a ut et ipsi dæmones secundum voluntatem sedentis supra se Christi, et Sanctorum ejus agant : Ex eo capitulo ubi dicit Apostolus, *Ut ostenderet sæculis superventibus abundantes divitias gratiæ suæ, in bonitate super nos in Christo Jesu (Eph. 2. 7.)*, post pauca : « Quod nos, inquit, qui quondam lege tenebamur inferni, et propter vitia atque peccata ut operibus carnis, ita eramus et suppliciiis [Al. supplicio] destinati, nunc in Christo regnemus, sedeamusque cum eo. Sedeamus autem non in humili quocunque loco, sed super omnem Principatum, Potestatem ^b et Dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro. Si enim Christus resuscitatus est a mortuis, et sedet ad dexteram Dei in cælestibus super omnem Principatum, et Potestatem, et Dominationem, et super omne nomen quod nominatum est, non solum in hoc sæculo, sed et in futuro, et nos ^c sedebimus regnabimusque cum Christo, necesse est, ut super his, super quæ sedet ille, sedeamus. Sed qui diligens Lector est, statim dicit et requirit : Quid ergo, major homo [Al. est homo] angelis et cunctis in cælo potestatibus? Quod quia periculosum est respondere, Principatus, Potestates, ac Virtutes, et Dominationes, et omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro (maxime quia omnia subjecta sunt Christi pedibus) non ad bonam partem, sed ad contrariam referre [Al. refert], ut dicat ^C eas esse angelos refugas, et principem mundi hujus, et Luciferum qui mane oriebatur, super ^d quibus sancti in fine sæculi sessuri sunt cum Christo, illis quoque tribuente beneficium, qui nunc inferni, et malo libertate sua abutentes vagentur [Al. vagantur] passim et per præcipitia corruant [Al. corruunt] peccatorum. **341** Cum autem tales habuerint sessores, juxta sedentium voluntatem [Al. voluntates] incipient gubernari. » Numquid et hic ambiguitas aliqua derelicta est, ut locus hic egeat assertore [Al. assessore]? Ubi evidentissime, nulla illius ^e alii sibi interjecta persona, dicit, angelos refugas, et principem mundi hujus, et Luciferum qui mane oriebatur, in fine, Christo supersedente et regnante cum sanctis suis, consortes ac socios, non solum regni ejus, sed

^A et voluntatis futuros. Secundum voluntatem namque Christi, et omnium Sanctorum ejus [Al. tac. ejus], agere, hoc est, ad summam beatitudinem pervenisse. Neque enim est alia perfectio Orationis, qua supplicare nos docuit Patri, nisi ut fiat voluntas ejus, sicut in cælo et in terra.

35. Sed curso patienter audite, non quidem omnia, quæ de ipsis dogmatibus in libris ejus continentur revolventem (tanta enim sunt, ut plura mihi, si exsequi ea cupiam, volumina conscribenda sint), sed tanta quanta satisfacere legentibus possint : quod non iste casu in hæc incidat, quæ nunc discipulis imitanda proponit, sed latissima et frequenti ^f assertionem confirmat. Sed v ^g sciamus quæ sunt, quæ nos ex his probatissimis edocet Commentariis. Item ^B ex eodem libro, quod non solum in præsentem sæculo, verum etiam in futuro ascensus sit hominum et descensus, de eo capitulo, in quo ait : « Super omnem Principatum, ^h Potestatem, ac Virtutem, et Dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc sæculo, verum etiam in futuro (Eph. 1. 21.), post aliquanta : Si autem sunt, inquit, Potestates, Virtutes, et Principatus, et Dominationes, necesse est, ut et subjectos habeant, et timentes se, et servientes sibi, et eos qui a [Al. tractur a] sua fortitudine roborentur. Quæ distributiones officiorum, non solum in præsentiarum [Al. præ-enti], sed etiam in futuro sæculo erunt : ut per singulos profectus et honores, ascensiones etiam et descensiones, vel crescat alius [Al. aliquis], **342** vel decrescat, et sub alia atque ^C alia Potestate, Virtute, Principatu, atque Dominatione fiat. »

35. Cur, magister, ut tuis tecum verbis agam, post quadringentos fere annos quietas et simplices hæc Latinorum mentes doces? Cur novas voces, quas ab Apollolis nemo suscepit, insuetis auribus ingris? Quæro te, ut parcas Romanis auribus, parcas fidei, quæ Apostoli voce laudata est. Cur in medium profers quod Petrus et Paulus edere noluerunt? Usquequo tu hæc scriberes, non usquequo ego interpretarer [Al. interpretabor], ut doces; sed usquequo tu hæc ante quindecim fere annos scriberes, sine his mundus Christianus non fuit? Quid enim tu modo doces, quod in futuro sæculo adhuc ascensiones et descensiones fiant, ^b et proficiant aliqui, et aliqui decrescant? Ergo illud quod dicis, in hoc sæculo

^a Legimus ex Guarneriano, obscuro enim atque impedito sensu vulgati antea, et ut eidem ipsi Davisones, etc.

^b In Commentario additur et Virtutem, quæ ipse etiam inferius verba Rulinius inseruit. Mox Guarnerianus nominatum est pro nominatur, et cum Commentarii lectione suscitatus a mortuis, sedet, etc. denique addit et Virtutem post Dominationem, reliquis duobus versibus, et super omne nomen, usque in futuro prætermissis, pro quibus etiam in Commentario et cætera scriptum est.

^c In Commentario, sedemus, regnamusque, tum, ut super his quæ sedet ille, etc. Porro quem vocat Hieronymus diligentem Lectorem minime diffidetur in Apologiæ lib. 1. Origenem esse, quo loco et pluribus excusat, quod tali eum nomine donavit.

^d Guarnerian. ms., super quem : mox tacet in Commentario sæculi. Rursum ms. cum Commentario tribuentes, minus bene pro tribuente, idest, Christo, Pro inferni, quod sequitur, et mss. quoque præferunt, malim utique rescribi infreni, ut in Commentario, aut potius infrenes; denique mox sua pronomen Guarnerian. omittit.

^e Ferme rectius in Guarneriano sui pro sibi; qui et plus habet paulo post, super se sedente, etc. Quædam infra, in quibus peccat, prætereo.

^f Addit idem ms. hæc, et mox iterum plus habet, sed videamus adhuc quæ, etc.

^g Ms., ubi ait. Mox tacet et Dominationem. In Hieronymiano textu male, Sed quæ pro Si autem.

^h In Guarneriano, ut proficiant aliqui, atque decrescant; tum in hoc sæculo vita acquiritur, non est

vita, vel acquiritur, vel amittitur, non est verum : an occultam habet aliquam interpretationem? Non enim pœnitentiam agis pro his, quæ in istis Commentariis continentur. Item quod Ecclesia unum corpus non solum ex hominibus, sed et ex Angelis, et omnibus Virtutibus cœlestibus intelligendum sit, ex eodem libro, de eo capitulo, in quo scriptum est : *Et ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam (Eph. 1. 22.)*, post pauca : Non solum, inquit, hominum, sed etiam Angelorum cunctarumque Virtutum, et rationabilium creaturarum, ^a Ecclesia intelligi potest. Item quod animæ, quia in illa priori vita noverant Deum, modo eum non quasi ignotum cognoscant, sed quasi post oblivionem denuo agnoscant, ex eodem libro ita dicit : *Quod vero ait, in agnitione ejus (Ephes. 1. 17.)*, id est, *ἐπιγνώσει*, quidam sic intelligunt, ut *ἰντὲρ γνώσει καὶ ἐπιγνώσει*, hoc est inter notionem et agnitionem, illud intersit, quod notio eorum [Al. illud] sit, quæ ante non scivimus, et ea postea scire cepimus; agnitio vero ^b eorum quæ postea recordamur. Et priorem quamdam vitam in cœlestibus **343** ^c suspicantur, postquam in corpora ista dejecti, et oblii Dei Patris, nunc eum per revelationem cognovimus, secundum illud quod scriptum est : *Reminiscentur et convertentur ad Dominum omnes [Al. universi] fines terræ (Psal. 21, 28.)*, et multa his similia.

^{38.} Quod autem ait ^d : Quia quidam hæc dicunt, puto me satis evidenter in superioribus edocuisse, quod si quando ponit, Quia quidam hæc dicunt, vel, Alius dicit, nec tamen ista quæ dicuntur destruit : iste ipse sit quidam, vel alius, maxime cum jam concordet his sententiis, absque ulla hujusmodi interjectione personæ, ab eo dictas frequenter ostenderim. Sed quid adhuc est, quod ei displicet in alio? *Et astra*, inquit [Al. quidem], vel cætera quæ in cœlo sunt, rationabilia dicit et delicti capacia. Videamus ergo quid ipse de talibus sentiat, ^e In eodem libro ex eodem capitulo, ubi scriptum est : *Oportet enim eum regnare, donec ponat inimicos suos sub pedibus suis (1. Cor. 15. 25.)*, post aliquanta : *Potest*, inquit, ita responderi, quod absque peccato nullus sit. Et sidera ipsa non sint munda coram Deo (*Job. 15.*), omnisque creatura paveat Creatoris [Al. Salvatoris] adventum. Unde crux Salvatoris non solum ea

verum, prætermissis gemino *vel*, et amittitur verbo. Cæterum digna lectu, quæ his Hieronymus reponit Apolog. 1. *Sin autem, inquit, putat, idcirco me Origenem sequi, quia profectus et honores, et ascensionem et descensionem, incrementa et imminutiones in expositione mea posui, sciat multum interesse de Angelis et Seraphim et Cherubim dicere demones et homines fieri, quod affirmat Origenes; et ipsos inter se Angelos diversæ officiorum genera esse sortitos, quod Ecclesie non repugnat.*

^a Tacet in Guarneriano ms. *Ecclesia.*

^b Idem eorum reticet. Econtrario multo habet integrius Commentariorum textus, quemadmodum et licet supplendum videatur, *Agnitio vero eorum, quæ prius scientes, deinceps scire desivimus, eorumque postea recordamur.*

^c Perperam cum Erasmo Martian. *Suspiciamus*; non enim Hieronymus suspicabatur, sed Origenes, cujus

quæ in terris sunt, sed etiam quæ in cœlis erant, purgasse perhibetur. Item quod propter corpus humilitatis [Al. humanitatis] et corpus mortis, homines filii iræ appellentur, ex eodem libro de eo capitulo, ubi scriptum est : *Eramus natura filii iræ sicut et cæteri (Ephes. 2. 5.)*; post aliquanta : *Nos vero*, inquit, dicamus esse primum omnes homines natura filios iræ propter corpus humilitatis et corpus mortis : et quod ab adolescentia mens hominum apposita sit ad malitiam (*Gen. 8.*). Item quod prima sit animæ factura, et deinceps corporis plasmatio, ex eodem libro sub eodem capitulo, post multa : *Et diligenter*, inquit, observa, quia non dixit [Al. dixerit] ipsius figuratio sumus atque plasmatio, sed *ipsius factura (Ephes. 2. 9.)*. Plasmatio quippe originem de ^f terræ limo trahit : factura vero juxta similitudinem et imaginem **344** Dei sumpsit exordium. Quod in centesimo decimo octavo Psalmo simul positum diversa significat. *Manus tuæ, Domine, fecerunt me, et plasmaverunt me.* Factura primum locum tenet, deinde plasmatio. Quid adhuc aliud est, quod condemnari vult? *D. cat* ^g ut id de ejus libris, immo de ejus corde proferamus. Quod enim, inquit, unam naturam et animarum, et Angelorum, molestum est hoc. Sed videamus quid ipse de hoc sentiat in his libris, quos nobis ad confessionis exemplum et ad credendi regulam ponit. Item ex [Al. in] eodem libro de eo capitulo, ubi scriptum est : *Veniens evangelisavit pacem his qui longe, et his qui prope (Ephes. 2. 17.)*; et quod cum de Judæis, et de Gentibus primum [Al. primo] dictum exposuisset, postmodum addidit hæc : *Et hæc quidem ^h juxta Vulgatam interpretationem dicta sunt [Al. sunt]. Cæterum qui illud Apostoli legit, de Christo memorantis, Pacem faciens per sanguinem crucis suæ his quæ in terra erant, et his quæ in cœlis (Ephes. 2.)*, et cætera quæ in eodem dicuntur loco, non putabit nos, qui juxta spiritum Israel vocamur, fuisse longe et Judæos, qui tantummodo Israel nuncupantur in carne, fuisse prope. Et hanc totam intelligentiam ad Angelos virtutesque cœlestes, et ad animas ⁱ temperabit humanas, quod in suo Christus sanguine terrena et cœlestia copulaverit, quæ inter se dissidebant. Et bonus pastor morbidam ad montes revectans ovem

D ille expositionem, dissimulato nomine, enarrat. Vere adeo in Commentariis quoque *suspiciantur.*

^d Addit ms. *iterum*; tertio autem ab hoc versu, si quando hæc ponit, quia dicat, vel alius dicat, nec tamen.... destruit, ipse sit. Inferius denuo tacet hujusmodi, deinde satis vitiose fraudentur ostendere, pro frequenter ostenderim. Id genus menda passim alibi disimulamus.

^e Legimus cum Guarneriano, præposita etiam *ταῖς στίγμασιν*, antea enim erat continua serie, ex eodem libro in eo capitulo, etc.

^f Antea vulgati, *de terra et limo trahit*. Guarneriano, ms., *de terra et limo*. Sunt vero alia haud pauca, quæ supra atque infra emendamus.

^g Desideratur in Guarneriano ms. ut vocula.

^h Interserit idem ms., *inquit.*

ⁱ In ms., *temperavit*, et innox, *copulavit* : tum plus habet Commentarii textus, *inter se antea dissidebant.*

(Luc. 15.), fecerit esse cum cæteris : drachmamque **A** est, animæ fuerunt. Et quomodo, quæso te, tam amice, quæ perierat, drachmis quæ salvæ fuerint [Al. fuerant], copulaverit. »

39. Vides quantam diversitatem naturæ facit inter animas et Angelos? Quanta est, inquit, inter ovem et oves, et inter drachmam et drachmas. Sed et post pauca addidit dicens : « Quod autem ait, *Ut duos* [Al. duo] *conderet in semetipso in unum novum hominem* : quod et magis videtur superiori de Judæis et Gentibus [Al. Gentilibus] sensui convenire, sic suæ intelligentiæ coaptabit [Al. coaptavit] : ut dicat hominem **345** juxta imaginem, et similitudinem Dei factum, eandem post reconciliationem formam recepturum, quam et nunc Angeli habent, et ipse perdidit. Novum autem hominem dicit esse, qui quotidie renovatur, et habitaturus est in novo mundo. » Sicut **A** oves ab ove, et drachma a drachmis differunt : ita et animas cum Angelis esse dicit, et eandem formam, quam nunc habent Angeli, prius homo habuerit, et perdidit, et hominem habiturum dicit in futuro. Si natura, si specie, si forma non differat, quomodo nullus pudor est erudito homini suis sententias sub alterius nomine condemnare, maxime cum hoc ita non secundum vulgatam expositionem, sed secundum Apostoli sensum dici debere decernas? Sed videamus quid ad hæc in eodem loco additur. Post pauca sic inquit : « Et instaurationem novi hominis tunc plene perfecteque complendam, cum cælestia terrestriaque [Al. terrenaque] fuerint copulata, et in uno spiritu et sensu eademque sententia accesserimus ad Patrem. Nescio quid tale et in alia Epistola (si quis tamen eam receperit [Al. recipit]) prudentibus quibusque lectoribus Paulus subindicat, dicens : *Hi omnes testimonium fidei accipientes, non* **B** *receperunt promissionem, Deo pro nobis aliquid melius providente : ut non absque nobis consummarentur* (Heb. 9.). Propterea universa creatura congemiscit [Al. ingemiscit] nobiscum, qui in tabernaculo isto congemiscimus : et condoleat, qui a timore Dei in utero concepimus, et dolemus, et præstolamur revelationem filiorum Dei, ut de vanitate servitutis, cui nunc est subjecta, liberetur, et fiat unus pastor et unus grex, et Oratio Domini compleatur dicentis : *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra* (Matth. 6. 10.). » Cælestia et terrestria, id est, Angelos et homines, sicut ante unam formam gesserunt, et unum ovile habuerunt, ita et in futuro dicis esse reparanda. Quia Christus venit utraque facere unum gregem, et hoc futuros **C** homines dicis, vel quod nunc **346** sunt Angeli, vel quod ante ipsi homines, id

^a Guarnerian. ms., *sicut ovis ove, et drayman dragmate in natura differunt*; tum, *Angeli et primus homo habuerit et perdidit, hominem*; ex quibus boni aliquid exsculpi fortasse poterit.

^b In eodem ms., *ceperunt*; in Commentario, *retulerunt*. Tum Martianus post Erasm., *a Deo pro nobis, etc.*, et paulo inferius, *præstolatur pro præstolamur*. Pleraque alia ejusmodi dissimulamus.

^c Interserit ms., *esse*. In sequentibus errat manifesto sæpius.

^d Ms., *furtum ipsum de sinu ejus, pro quo.... pu-*

taverat, extrahatur. Paulo post tacet duo verba de talibus.

^e Idem, et hic ipse; tum plus habet, *lectoribus Paulus subindicat*. Econtrario subsequenti periodo duo illa verba, *sed subindicat*, tacet; denique habet alia serie, *Apostolus manifeste non protulit*. Præterea quæ inferius peccat, haud pauca.

^f Ms., *si jam sibi venit, etc.*

^g Guarnerian. ms., *ubi ante jam fuerit*; et mox, *Ex istis ibi Commentariis*.

347 40. Quid adhuc aliud est, quod damnare cæteros jubet? Quod corpus hoc, inquit, carcerem, et vincula esse animæ dicunt, et ipsam animam non ire asserunt, se redire quasi ad ea loca, ubi **A** jam antè fuerat. Proferamus ergo et de hoc quomodo ipse senserit, testimonia. Ex istis ipsis Commentariis libro secundo, ex eo capitulo, ubi dicit : *Hujus rei gratia ego Paulus victus Jesu Christi* (Ephes. 3.) : post pauca : « Quia in pluribus, inquit, locis scriptum est, vinculum animæ corpus hoc dici, quod [Al. quo] **D** quasi clausa in carcere teneatur, dicimus propterea Paulum corporeis [Al. corporis] nexibus coerceri, nec reverti et esse cum Christo : ut perfecta in Gentem per eum prædicatio compleatur. » Item de eadem re, ex eisdem Commentariis, libro tertio, capitulo ubi

taverat, extrahatur. Paulo post tacet duo verba de talibus.

^e Idem, et hic ipse; tum plus habet, *lectoribus Paulus subindicat*. Econtrario subsequenti periodo duo illa verba, *sed subindicat*, tacet; denique habet alia serie, *Apostolus manifeste non protulit*. Præterea quæ inferius peccat, haud pauca.

^f Ms., *si jam sibi venit, etc.*

^g Guarnerian. ms., *ubi ante jam fuerit*; et mox, *Ex istis ibi Commentariis*.

dicit : *Pro quo legatione fungor in catena* (Ephes. 6.), post aliquanta per illum iterum suum [Al. sive] alium qui ipse est, ita dicit : « Alius vero propter ^a corpus humilitatis, et catenam istam qua circumdamur, et necdum scimus secundum quod oportet nos scire, et per speculum videmus in ænigmate, ista eum dislisse contendet [Al. contendit] : et tunc vere posse in confidentia Evangelii aperire mysteria, cum catenam deposuerit, et de carcere liber exierit. Nisi forte et in vinculis absque vinculis computandus est, qui conversationem habet in caelis : et de quo dici potest : *Vos autem in ^b carcere non estis, nec in carne, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in vobis* (Rom. 8. 9.). » Item de eadem re, ex Commentario Epistolæ Pauli ad Philemonem sub eo capitulo, ubi ait : *Salutat te Epaphras concaptivus meus* (Phil. 1. 23) : post aliquanta : « Nisi forte reconditum aliquid et sacratum, ut quidam putant, in verbo captivitatis ostendit [Al. ostenditur], quod capti pariter et victi, in vallem hanc deducti sunt lacrymarum. »

41. Vides quomodo hæc tanquam mystica et sacrata dicit haberi apud quosdam, quorum tamen et ipsum unum esse, in multis sæpe docuimus : **348** sed uti figura, per quam scientiæ mysticæ videatur invidiam declinare. Hæc, inquit, quomodo se habeant, videris [Al. videtis]. Numquid et omnia restituenda esse in unum statum atque in unum corpus reintegrandos non solum homines, sed dæmones et angelos refugas, dictum a me potes ^c referre? Vis mihi, inquit, non fiat, si quod ex alterius persona dixi, alterius sit; si quod sane exinde dictum, ac nullius interjecta persona, scriptum legeris, hoc mihi merito debet adscribi. Et quid omnes istos effundimus, quos superius desudavimus agones? Tantum valet frontis duritia. Sed age fiat, acquiescamus etiam in hoc, non ut res, sed ut ipse postulat, convincatur. Ex his Commentariis libro secundo de ea re quam proposui [Al. proposuit], sub eo capitulo, ubi scriptum est : *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis : unum corpus et unus spiritus, sicut et vocati estis in una spe vocationis vestræ* (Ephes. 4. 3.) : post aliquanta, « Queritur, inquit, quomodo una spes vocationis sit, cum apud Patrem diversæ sint mansiones? Ad quod unam speciem vocationis regnum cælorum, quasi ^d unam domum Dei Patris esse, dicimus, et in una domo plurimas mansiones. *Alia enim gloria solis, alia gloria lunæ, alia stellarum gloria* (1. Cor. 15. 41.). Aut certe illud subtilius indicatur,

^a Addit idem ms. *hoc*; tum vitiose habet, *circumdatur, necdum scimus*, etc. Vide I, sum Commentarium.

^b Verba *in carcere* neque Guarnerian. ms. neque Hieronymian. Commentarius, nec denique sacer ipse Apostoli textus habent, sed pari omnes consensu præferunt, *Vos autem in carne non estis* : ὅτι οὐκ ἐστέ ἐν σαρκί. Cur tamen illa expungeremus, non satis id causæ visum est; refragantibus aliis Rufiniani codicibus ipsaque orationis serie et contextu. Mox Guarnerian. de Epistola habet pro Epistolæ.

^c Guarnerian., *proferre*, qui et subsequentes tres versus perperam omittit, librarii oscitantia. Sed et auverius quædam peccat, quæ nihil intersit tua scire,

A quod in finē et in consummatione rerum, hæc tantum statum restituenda sint omnia, quando omnes unum corpus efficiemur, et in virum perfectum reformabimur, et Oratio in nobis Salvatoris implebitur : *Pater da, ut quomodo ego et tu unum sumus : ita et isti in* [Al. tac. in] *nobis unum sint* (Joan. 7. 21.). »

42. Accepistis et hanc ejus dñi resurrectionē omnium absque ulla ambiguitate sententiam, accipite et aliam; et tunc concludam Apologiæ nostræ primum volumen. Innumera sunt enim ejus dicta de talibus. Item ex eodem libro sub eo capitulo, ubi scriptum est, *Ex quo totum corpus compactum et conglutinatum per omnem juncturam **349** subministratiois, secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis facit in ædificationem sui in caritate* (Eph. 4. 16.); sic cepit, « In fine rerum cum Deum videre ceperimus facie ad faciem, et in mensuram pervenerimus ^e ætatis plenitudinis Christi, de cujus plenitudine nos omnes accepimus (Joan. 1.), ita ut Christus non ex parte sit, sed totus in nobis, et relictis initiis parvulorum, creverimus in eum virum, de quo Propheta dicit, *Ecce vir, Oriens nomen est illi* (Zach. 6. 12.); et Joannes Baptista commemorat, *Post me venit* [Al. venit] *vir, qui ante me factus est* (Joan. 1. 30.) : quoniam ante me erat : tunc in occursum unitatis fidei, et unius agnitionis Filii Dei, quem nunc pro varietate mentium, non una nec eadem fide agnitionis [Al. fide et agnitione] cognoscimus, totum corpus quod prius dissipatum fuerat [Al. fuerit] et in diversas laceratum in suam compaginem juncturamque redigetur, ita ut una subministratio, eademque operatio, et unius ætatis ^f consummata perfectio, totum faciat crescere corpus æqualiter, et omnia membra juxta mensuram suam incrementum ætatis accipiant. Hæc autem tota ædificatio, per quam Ecclesiæ per partes corpus augetur, mutua in se caritate complebitur. Totas rationabiles creaturas sub unius rationabilis animalis intelligentiæ exemplo, et quodcumque de hujus membris dixerimus et partibus, hoc [Al. tac. hoc] sciamus esse referendum ad unamquamque rationabilem creaturam. Putemus hoc animal ita [Al. t. c. ita] per artus, venas carnesque laceratum, ut nec os ossi hæreat, nec nervus jungatur ad nervum, separatim oculi jaceant, seorsum nares, manus alium locum teneant, in alium [Al. alio] projecti sint pedes, **350** et reliqua membra in hunc modum inter se dispersa sint et divisa. Fin-

^d Ita et laudatus ms. habet, et vulgati Rufiniani libri. Minus autem bene in Hieronymiano Commentario etiam ms. est, *quasi unum bonum*. Sed et inferiorius minus recte ibi legitur in præsentem *efficimur, reformamur, impletur* : quo quidem modo Guarnerianus quoque ms. præfert, ut et præterea sunt pro sint.

^e Retinet Guarnerian. *ætatis* : tum pro *nos omnes* in Commentario nunc omnes legitur. Cætera ita Guarnerian., *non ex parte sit in nobis, sed totus, et relictis vitiis parvulorum, creverimus in eum virum, de quo, etc.* Porro gravius in sequentibus peccat.

^f Iterum *ætatis* nomen in Guarneriano augetur pro augetur legitur.

ganius [Al. Finge] aliquem venire tantæ scientiæ medicum, qui juxta fabulas Fihnicorum, *Æsculapium* possit imitari, et novam figuram a novumque hominem Virbium suscitare. Illic necesse habebit unumquodque membrum suo loco restituere, et compagem copulare compagi, et quodam glutino partibus restituis, unum corpus efficere. Illicque nobis una similitudo processerit. Nunc in eadem similitudine [Al. eandem similitudinem] ad id quod intelligi volumus aliquid trahatur exemplum. Parvulus crescit [Al. crescat], et occulto ævo in perfectam adolescit [Al. adolescat] aetatem: suum manus habent [Al. habebit, et sentient] augmentum, sua pedes sentiunt incrementa: venter, dum nescimus, impletur, humeri, dum falluntur oculi, dilatantur, et omnia membra per partes juxta mensuram suam sic crescunt, ut tamen non sibi sed corpori videantur augeri. Ita igitur et in restitutione omnium, quando corpus totius Ecclesiæ nunc dispersum atque laceratum, verus medicus Jesus Christus, sanaturus advenerit, unusquisque secundum mensuram fidei et agnitionem Filii Dei (quem ideo agnoscere dicitur, quia prius noverat, et postea nosse desivit) suum recipiet locum, et incipiet id esse quod fuerat: ita tamen ut non juxta aliam hæresim omnes in una ætate sint positi, id est, omnes in Angelos reformentur: sed unumquodque membrum juxta mensuram suam et officium suum perfectum sit. Verbi gratia, ut Angelus refuga id esse incipiat quod creatus est: et homo qui de paradiso fuerat ejectus, ad culturam iterum paradisi restituitur. **351** Istam autem universam sic sentit, ut invicem inter se caritate jungantur: et dum congaudet membrum membro, et in alterius profectione lætatur, Christi corpus Ecclesia primitivorum, habitet in caelesti Jerusalem, quam in alio loco Apostolus vocat matrem Sanctorum.

43. Hæc tua dicta legunt omnes Latini, quæ

* Fortasse verior Commentariorum est lectio, et in novam figuram, novumque nomen Virbium suscitare: scilicet Hippolyto, quem ab equis constrictis dilaceratum ad Superos reduxit *Æsculapius*, immutatum ab eo nomen tradit Ovidius, quem penes est fabula *Metamorph.* XV.

Nomenque simul quod possit equorum Admonui se, jubet deponere: quæque fuit Hippolytus, dixit, nunc idem Virbius esto.

Sed hæc impressa lectio hominem, ipsa quoque incongrua non est.

† Guarnerian. ms., ut jam non sibi. Cæterum conferenda Hieronymi Apologia l. num. 26. ubi ex Origenis sensu, non sibi, hæc dici demonstrat, sequæ ita excusat, quod ex Commentatoris officio enarraverit, ut tamen culpam in illum omnem conferat, *Latissimam*, inquit, *Origenis expositionem, et eisdem sensus per diversa verba volentem brevi sermone constrinximus, nihil exemplis, et assertionibus illius auferentes. Quæque pervenissent ad finem, hæc subjecimus. Igitur et in restitutione omnium, etc.* Vide et ipsum Commentarium.

‡ Vitiose antea erat, qui prius noverat. Mox Guarnerian., desinit pro desivit.

§ Illic porro exceptione aditum calumniæ præcluserat S. Doctor, suumque sensum maxime catholicum ostenderat. Quando, inquit libro laudato, dico

etiam nunc tu quoque jubes eos legere, ubi dicis, quod omnes rationabiles creaturæ, quæ sub unius rationabilis animalis exemplo intelliguntur, ita in unum corpus reparandæ sint, tanquam si unius hominis membra divulsa, rursus in ejusdem corporis soliditatem *Æsculapii* arte reparentur: in quibus quidem diversa futura definiis officia, utpote membrorum, sed corpus unum, hoc est unius naturæ, et hoc omnium unum corpus, primitivam Ecclesiam vocas, et corpus esse nominas Christi, cujus corporis unum membrum suo officio restituendum, ais esse angelum refugam, qui est utique diabolus, et in hoc quod ab initio creatus est, reparandum. Similiter et hominem, aliud membrum, ad cultum paradisi tanquam colonum originarium revocandum: et

B hæc nulla, ut fieri solet, cum de rebus talibus pedetentim cauteque dicitur, alterius interjecta persona, prosequeris, uti dubitasse te aliquis in rebus tantis secretis et absconditis existimet, sicut Origenes iste, cujus te et discipulum non negas, et proditorem fateris, semper facere invenitur in talibus: sed abrupta et definita sententia, tanquam si Angelus loqueretur in Daniele, aut Christus in Paulo, mortalium auribus futurorum arcana enuntias sæculorum. Et ais, Nulli veterum, electa a Christo plebs fidelium, credas. Si Origenes aliquid de divina dispensationis secretioribus suspicatus est, nemo recipiat.

‡ Et si Clemens, aut ille Apostolorum discipulus, aut ille Alexandrinæ Ecclesiæ, et ipsius **352** magister Origenis tale aliquid dixerunt: etiamsi Gregorius ille Ponticus, vir Apostolicarum virtutum: etiamsi iste alius Nazianzenus, et Didymus videns Prophetam, ambo magistri mei quibus sapientius in fide Christi nihil habuit mundus. Omnes isti ut Origenes erraverunt: sed accipiant erroris sui veniam, quia et ego aliquando erravi, et nunc poenitentiam gero, sed veniam accipere debeo. Origenes vero cum eadem quæ ego dixerit, etiamsi poenitentiam egit [Al. egerit],

(ita tamen ut non juxta aliam hæresim, omnes in una ætate sint positi) ostendo et ea de quibus disputo, esse hæretica, et ab alia hæresi discrepare. Quæ sunt ergo duæ hæreses? Una, quæ dicit omnes rationabiles creaturas in Angelos reformari: altera, quæ asserit unumquodque in restitutione mundi id fore, quod conditum est.

* Deerat suum pronomen, quod ex ms. et Commentario suffecimus.

† Guarnerian. ms., fiant, quod cum subsequente Commentarii lectione, et invicem, magis facit. Paulo post idem ms. pro verbis in alio loco, habet Paulus.

‡ Addit Codicis Guarneriani scriptor fere.

§ Econtrario verba, hoc est unius naturæ, idem ms. hæc tacet. Paulo post, suum membrum, pro unum membrum legit.

¶ Alibi, et penes Martian. quoque, Originarium, quod non probatur. Originarium nempe dicit, quod in Paradiso ad eum excolendum homo primum positus est. Sic et paulo inferius, restituarur sicut ab initio fuit, ita ut homo ad paradum revocetur, et Angelus refuga (in caelo scilicet) exaltetur.

‡ Significanter cod. Guarnerian. addita vel particula, et vel dubitasse, etc.; tum existimaret pro existimet.

§ Codex idem Guarnerian., etiamsi Clemens, qui et mox perperam nomen magister tacet.

veniam non accipiet, immo pro his quæ omnes diximus, solus ipse damnatur. Ipse est qui omnia mala fecit. Ipse enim nobis prodidit, unde est totum quicquid nos loquimur, quicquid scribimus, quicquid dicti ^a putatur eruditi: et quod de Græcis bonis Latina facimus non bona. Nemo ergo quemquam horum audiat, sed hæc sola suscipite, quæ in meis Commentariis invenitis, et maxime in Epistola ad Ephesios, in quibus Origenis dicta vehementissimo confutavi. Ego autem scrutatus sum, ut credere et tenere debeatis resurrectionem carnis ita futuram, ut corpora convertantur in animas, et uxores dirigantur in viros: et quod ante mundi constitutionem animæ in cælestibus fuerint, et inde ob quasdam causas soli Deo cognitæ, in vallem hanc deductæ sint lacrymarum: et quod corpori ^b mortis insertæ sint: et quod in fine sæculorum omnis natura rationalis in unum corpus restituatur sicut ab initio fuit, ita ut et homo ad paradysum revocetur, et angelus refuga supra Petrum et Paulum exaltetur, cui ipsi ad paradysum, ut pote homines, postponendi sunt, ille autem in id quod ex initio creatus est, reparetur, ut [Al. et] fiant omnes simul Ecclesia primitivorum in cælestibus, et sint, dum in officiis quidem singulis quibusque sunt, membra Christi. Universitas vero cunctorum perfectum **353** Christi sit corpus. Hæc tenentes, o fideles prudentesque discipuli, et istas meas indubitatas definitiones custodientes, ^c Origenem tamen pro his ipsis dictis condemnantes, bene ageris. Valete.

44. Vides quia totum cum irrisione agis, et pœnitere te ideo dicis, ut fallas eos quibus scribis? Nam et si vere te pœniteat, ut debet [Al. deberet], quid facies propter [Al. ad] omnes illas animas, quas per tot annos hæc tua tam venenata, ut ipse

^a Idem, quidquid dicti putatur eruditi, tum fecimus pro facimus.

^b Interius ferme ac rectius in eodem ms., quod corpori huic humilitatis, et corpori mortis insertæ sint. Mox restituatur pro restituitur, cætera minus ibi recte habent.

^c Præponit idem ms. et particulam, ἐπαπεινώ-τερον, et Origenem tamen.

Ais, doctrina decepit? Denique [Al. Deinde] quis umquam per tuam pœnitentiam emendabitur, cum iste ipse libellus, in quo et pœnitens et accusator et iudex es, auditores tuos rursus ad hæc ipsa et legenda et tenenda transmittat? Ad ultimum etiam si hæc ita non essent, ipse tamen [Al. tac. tamen] tibi etiam post pœnitentiam, omnem aditum veniæ præclusisti. Ais ^d enim ipsum Origenem pro his dictis pœnituisse, Libello pœnitentiæ ad Fabianum, tunc urbis Romæ Episcopum dato, et tamen post pœnitentiam, post centum et quinquaginta annos mortis suæ in jus eum trahis, et ad damnationem vocas.

354 Quomodo ergo pro his dictis tibi venia dabitur pœnitenti, si ille qui ante te pro his pœnituit, veniam non meretur? Similiter ut scripsisti, scripsit: similiter ut pœnituisti, pœnituit. Aut similiter pro pœnitentia debetis absolvi, aut si negas veniam pœnitenti (quod ego non opto [Al. peto], tu perurges), nos pariter condemnari secundum quandam Evangelii parabolam: Oblata est Domino a Judæis adultera, ut viderent quid de ea secundum legem judicaret. Ille ^e misericors et miserator Dominus, dixit, Si quis vestrum peccatum non habet, mittat super eam lapidem (Joan. 8. 3.). Et tunc omnes, inquit, discesserunt. Et Judæi quidem licet impii et increduli, tamen erubuerunt conscientias suas, ne cum ipsi essent peccatores, in peccatores viderentur ulcisci. Et latro ille de cruce dicebat ad alterum latronem, qui simul pendebat in cruce, et blasphemabat, Quia nec tu Deum times, vel quod in eodem nos sumus supplicio (Luc. 23. 40.). Nos ^f cum hæc eadem quæ in nobis sunt, condemnemus in aliis, nec cum Judæis erubescimus, nec cum latrone mitescimus.

^d Antea etiam pro enim, quod ex ms. substitui- mus. Porro notatum est nobis alibi, vera Origenis ad Fabianum Epistola deperdita, quæ nunc habetur, et auctor in mentiri Adamantium, et interpretem Hieronymum.

^e In Guarnerian. ms., Ille tanquam misericors, etc.

^f Omisso perperam Scripturæ textu, legit cod. Guarnerian. Nos et ut eadem, etc.

LIBER SECUNDUS ^a.

1. Superiore quidem libello dogmaticas illius objectiones quas aliis impingit immerito, in se, ^b ipso teste retorsimus: nunc vero jam explicitis et post tergum rejectis his, quæ fidei vicinæ sunt ^c causationibus, confidentius ei de cæteris criminationibus respondebimus. Est enim etiam illud accusationis ejus gravissimum caput, quod similiter, ut cætera mendacia, veritatis falce resecurandum est. Aut

^a Guarnerian. ms., Ejusdem Rufini controversiarum liber secundus incipit feliciter. Recole quæ ad initium præcedentis Libri diximus.

^b Idem, in te ipsum testem: et in se ipsum quidem alii etiam libri olim præferabant.

^c Ita et Guarnerian. ms. et vetus editio caussa-

D enim confœderatos esse quosdam Origeni ad perjurium, et istud mysticæ ejus traditionis arcanum absconditum esse in sexto Stromatum libro: nec ab ullo alio ^d in tot sæculis **355** nisi a se solo deprehensum. Verum ne risum ei moveam, si jurisjurandi sacramento alienum me esse confirmem, a confœderatione perjurii plantio via ad manifestationem veritatis incedam, ex eo [Al. et ei] quod

nonibus, concinniore sensu: vulgati alii cautionibus legerant. Sed et mox pro criminationibus, idem ms. criminationibus, vetus autem editio terminationibus.

^d Olim ut et in Guarnerian. ms., inter tot sæcula; tum ms., nisi ab eo reprehensum.

facillime probare possum, nec habuisse me umquam libros istos, nec [Al. aut] legisse a quoquam præstitos. Et sicut me non possum excusare de eo, quod quale sit nescio, ita ne accusari quidem possum de eo quod, ^a vel si sit, penitus ignoro. Iste tamen, qui arguit vel ab illo traditum, vel a discipulis ejus dici, quod scriptum est, *Qui loquitur veritatem cum proximo suo* (Psal. 14. 2.), proximus non sit, nisi ille qui perfectus sit, et symmystes. Et iterum quod Apostolus dicit: *Quia sapientiam loquimur inter perfectos* (1. Cor. 2. 6.): et quod scriptum est: *Nolite mittere Sanctum canibus, neque ^b mittatis margaritas vestras ante porcos* (Matth. 7. 6.), ut asserant, inquit, per hoc [Al. hæc] veritatem non omnibus aperendam.

2. Videamus quod ipse in istis ipsis electis ^c suis commentariis libro secundo, sub eo capitulo ubi scriptum est: *Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra* (Ephes. 4. 25.): post pauca, ^c Propter quod, inquit, Paulus ipse perfectus in Epistola alia loquebatur: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos* (1. Cor. 2. 6.). Ergo hoc est quod jubet, ut unusquisque mystica quæque atque secreta, et ea quæ Dei veritate sunt plena loquatur cum proximo suo, ^d ut dies diei eructet verbum, et nox nocti indicet scientiam (Psal. 18.), hoc est, clara quæque et lucentia indicet his, qui merentur audire: *Vos estis lux mundi* (Matth. 5. 14.). Porro tenebrosa et involuta, et omni sacramentorum nocte velata aliis [Al. his] ^e referat, qui et ipsi nox, tenebræ, vel caligo sunt. De quibus dicitur, *Et caligo sub pedibus ejus* (Psal. 17. 10.), haud dubium quin Dei. Nam et in monte Sina. Moyses ingreditur in turbinem et caliginem, ubi erat Deus (Exod. 19.). Et de ipso Deo scriptum est: *Posuit ^f tenebras latibulum suum* (Ps. 17. 12.). **356** Loquatur itaque veritatem atque mysteria unusquisque cum proximo suo, nec det sanctum canibus, neque mittat margaritas ante porcos: sed quicumque oleum veritatis habuerint, illos [Al. et illud] in thalamum sponsi et penum [Al. penu] regis inducat. ^g Videte, quæso vos, et diligentius perspicite, si alium aliquem in omnibus his quæ scribit, nisi se et sua dicta condemnet. Si inimici sui lacerare eum, et arguere pro scriptis suis vellent, quo alio ordine, quibus ^d aliis adversum eum sententiis uterentur, nisi quibus

A ipse adversum se, tanquam adversus alios, utitur? Condemnatio adversum istum [Al. eum] si proferenda sit, Epistola sua sufficit, si solum nomen immutes, textus enim criminum nec in alium omnino quemquam sicut in ipsum convenit solum. Quæ damnari jubet, hæc ^e iterum observari jubet: quæ agit, arguit: quæ detestatur, operatur. Beati discipuli ejus, qui eum vel audiunt vel imitantur.

3. Veruntamen quoniam perjurii ejus dogma proponitur [Al. præponitur], nihil ad me si iste vel agat vel scribat, quia apud nonnullos fratrum etiam ^b hanc nobis inurere conatus est maculam, et nunc iterare per literas, secundum ab illo datam regulam: quid ego ipse de perjurio sentiam, profero, ut de sese iterum sibi ipsi iudicium derelinquam. Etenim cum Dominus et Salvator noster dicat in Evangeliiis, *Dictum est antiquis, non perjurabis, reddes enim Domino juramenta tua: ego autem dico vobis, nolite jurare omnino* (Matth. 5. 34.): omnis qui docet quacunque ex causa pejerandum esse, ego dico quod alienus sit [Al. est] a fide Christi, et ab Ecclesiæ unitate catholicæ.

4. Sed velim nunc posteaquam de¹ meo, ut ipse statui, anathemate satisfeci, elaborare paululum, si patienter accipitis, et hoc quod iste per orgia quædam et mysticas fœderationes [Al. confœderationis], perjurium observari dicit, quos habeat cultores et symmystas, aperire. Certa est enim etsatis vera Dei illa sententia **357** quæ dicit, *Quia ex fructibus eorum cognoscetis eos* (Matth. 7. 16.): et iterum: *Ex fructibus, inquit, arbor cognoscitur* (Luc. 6. 44.). Et nos ergo, sicut iste dicit, perjurii dogma ⁱ suscepimus. Si ad hoc edocti sumus, et talis in nobis arbor plantata est, non potest fieri, ut non tales aliqui ex nobis sæpius germinaverint fructus, verum etiam mystici dogmatis auctoritate coaluerint [Al. coalescerent]. Et quidem quantum ad personam meam pertinet, quem solum ex his omnibus quæ scribit, lacerare se putat, non mihi ipsi feram testimonium, nec dicam quod etiam sit jurandum, cum forte necessitas exigit: et si non ^k cautus sum [Al. sim], at certe timidus esse cupio. Postremo et si observare non possum, errasse me noverim [Al. noverint]. Hæc ergo non dicam, tamen sive errem in his, sive caveam, iste interim causam commissi alicujus, qua me in talibus arguat, non habet [Al. habebit]. Ego autem qualiter apud istum sacratissima sit hujus non do-

^a Tacet ms. vel particulam, mox e contrario plus habet, vel alio ab illo traditum, etc., puta quem toties superiore libello Rufinus exagitat, et non alium fuisse quibus Hieronymo ipso contendit. Sed et tertio ab hoc versu plus habet ms., quod proximus non sit, etc. fortasse verius.

^b Denuo tacet ms. mittatis.

^c Atque heic *mis* tacet.

^d In commentario hoc jubet: tum ms. tertio ad hoc versu et dies diei, et nox nocti, prætermissis, eructet verbum.

^e Ms. fuerat, et mox in Psalmi textu *Nubes et caligo*, etc.

^f Vulgati antea *Deus* nomen interserebant, quod neque ms. habet, neque libri ulli.

^g Ms. verba, hæc iterum observari jubet, tum agit prætermittit, non incommodo quidem, aut hiulco sensu, sed non tamen integro.

^h Idem etiam adverbio prætermissio, *injicere* legit pro *inurere*; tum *uale* nunc iterum iterare, et ab ipso datam, etc.; denique *de se iterum* pro *de se*, etc., vetus editio *de se interim*, pro *iterum*, etc.

ⁱ Vetus editio, *de me, ut ipse statuit, anathemati satisfeci*. Pejus in Guarnerian. ms., *de medio, ut ipse statuit, tum elaborate paululum, et per odia quædam, atque id genus alia inferius menda, quæ persequi non vacat.*

^j In ms. *perjurii dogma illius cæpimus*, etc.

^k Idem etsi non *tantum sim, aut certe*, etc. Sphalmata manifestiora prætereo.

gnatis, sed fœdissimi et verissimi vitii observantia, A iterum ex scriptis ejus probabo. Nihil enim ex livore et invidia confictum [Al. confectum] adversum eum proferam, ut ipse contra nos facit; sed ipsum se testem et scripta sua adversum eum producam: ut sciat se non ab inimicis argui, sed a semetipso redargui.

5. Libellum quemdam de conservanda virginitate Romæ positus scripsit, quem libellum omnes Pagani et inimici Dei, ^a apostatæ et persecutores, et quicumque sunt, qui Christianum nomen odio habent, certatim sibi describebant pro eo, quod omnem ibi Christianorum ordinem, omnem gradum, omnem professionem, universamque pariter fœdissimis exprobrationibus infamavit Ecclesiam; et ea quæ Gentiles falso in nos conferre [Al. ferre] crimina putabantur, iste vera esse, immo multo pejora a nostris geri, quam illi criminabantur, asseruit. Nam primo illas ipsas virgines, de quarum virtute scribere videbatur, infamat, et dicit de eis his verbis: « Alia virili habitu, veste mutata, erubescunt se feminas esse, quod natæ sunt, crinem amputant, et impudenter erigunt facies eunuchinas. Sunt [Al. Suntque] quæ ciliicis vestiuntur, **358** et cucullis fabrefactis, ut ad infantiam redeant, imitantur noctuas et bubones. » Dicit et mille alia de his probra graviora. Sed nec viduis quidem parcat. Ait namque [Al. quidem] de ipsis, « Nulla illis nisi ventris cura, et quæ ventri proxima sunt. » Alia quoque ingerit obscœna quamplurima. Sed et Monachorum omne genus, quam fœde, quam turpiter laceret, longum est si ipsius verbis vel scriptis velim probare. De Diaconis vero et Presbyteris, quæ dedecora descriperit, pudet retexere. Initium tamen lacerationis ipsius ponam, ex quo facilius conjici possit [Al. conjicere positus], quantum in consequentibus augeat invectionio. « Sunt alii, inquit, de mei ordinis hominibus [Al. nominibus] loquor, qui ideo Presbyterium et Diaconatum ambiunt, ut mulieres licentius videant [Al. adeant]. Omnis his cura de vestitus, si bene oleant, si pes laxa pelle non folleat. Crines calamistri vestigio rotantur, digiti de anulis radiant, et ne plantas humidior [Al. humilior] via spargat, vix imprimunt summa vestigia. Tales cum videris, spon-
 sos magis æstives esse quam Clericos. » Et posteaquam specialim non tam vitia quam crimina Sacerdotum, vel ministrorum exprobrans, etiam ingressum eorum et salutationes ad matronas, non solum decoloravit, verum etiam execrabilem fecit: quomodo posteaquam omne genus Christianum conscidit et infamavit, sibi quoque non parcat ipse [Al. tac. ipse], and:te.

^a Tacet idem ms. *apostatæ*, et tertio ab hoc versu *omnem*.

^b Hactenus obtinuit *honorificis*, pro quo rescribi placuit ex cod. Guarneriano *horrificis*, veriore sensu et magis congruente. Eadem initio subsequentis lectionis emendatio recurrit.

^c Tacet Guarnerian. ms. *litarum*.

^d Atque heic tacet *aut* voculam. Porro ipsum confer S. Patrem in Apologia III. num. 32. ubi hanc ab

6. Redeo enim post excessum quemdam ad hoc quod proposueram, propter quod et Libelli hujus res poposcit fieri mentionem, et ostendam apud istum tam licita haberi perjuriam, ut scriptis quoque suis deprehendi ea non erubescat. Igitur in hoc ipso Libello, cum moneret, sæculares codices legi non debere et diceret, « Quid faciet cum Psalterio Horatius, cum Evangeliiis Maro, cum Apostolo [Al. Apostolis] Cicero? nonne scandalizabitur frater, si te viderit in idolio recumbentem? » et cætera cum dixisset ejusmodi, quibus alienam esse a Christiano assereret librorum sæcularium lectionem: inserit etiam revelationem quandam ad se divinitus factam, satis ^b horrificis refertam præceptis. **359** Refert enim, quod posteaquam sæculo renuntiasset, et ad Deum fuisset conversus, amore tamen sæcularium librorum valde teneretur, nec facile posset tali carere desiderio, « Et pro hoc subito, inquit, raptus in spiritu, ad tribunal Judicis pertrahor, ubi tantum luminis et tantum erat ex circumstantium claritate fulgoris, ut projectus in terram, sursum aspicere non auderem. Interrogatus conditionem [Al. de conditione], Christianum me esse respondi. Et ille, qui præsidebat, Mentiris ait, Ciceronianus es, non Christianus; ubi thesaurus tuus est, ibi et cor tuum. Illico obmutui, et inter verbera (jam enim cædi [Al. num cædi] me jusserat, conscientia magis igne torquebar. Clamare tamen cepi, et ejulans dicere, Miserere mei, Domine, miserere mei. Hæc vox inter flagella resonabat. Tandem ad præsentis genua provoluti, qui adstant [Al. astiterant], precabantur, ut veniam tribueret adolescentiæ, et errori locum penitentia commodaret, exacturus deinde cruciatum, si Gentilium ^c literarum libros aliquando legissem. Ego qui tanto constrictus articulo, vellem etiam majora promittere, dejerare cepi, et nomen ejus obtestans dicere, Domine, si unquam habuero codices sæculares, ^d aut si legero, te negavi. In hæc verba dimissus, revertor, inquit, ad Superos. »

7. Audisti quam novum, quam ^e horrificum juramenti sui exposuerit genus? Residente in tribunalibus judice ^f Domino Jesu Christo, assistentibus Angelis, et intercedentibus pro se, inter verbera et cruciatus jurat se sæculares libros nec habiturum unquam, nec lecturum. Relegantur nunc, quæso, quæ scribit, si una ejus Operis pagina est, quæ non eum iterum Ciceronianum pronuntiet, ubi non dicat: *sed Tullius noster, sed Flaccus noster, sed [Al. et] Maro*. Jam vero Chrysippum et Aristidem, Empedoclem, et cætera Græcorum auctorum nomina, ut doctus videatur, et plurimæ lectionis, tanquam fumos **360** et nebulas lectoribus spargit. Denique inter cætera

se calumniam perjurii repellit, seque non nisi per somnium jurasse profitetur.

^e Rescripsimus heic quoque codicis Guarneriani auctoritate *horrificum* pro *honorificum*, quod vulgati antea libri perperam, nec satis congruo intellectu, præferre visi sunt. Recole et superiorem adnotationem *b*.

^f Tacet ms. verba *Domino Jesu*; mox econtrario plus habet, *inter verba et cruciatus positus jurat*, etc.

etiam Pythagoræ libros legisse se jactat, quos ne exstare quidem, eruditi homines asserunt. Sed iste ne aliqua ex parte juramentum suum de auctoribus Gentilium præteriret, etiam ea, quæ non sunt scripta, legisse se scribit. Sed in omnibus ^a fere Opusculis suis multo plura, et proluxiora testimonia de his suis, quam de Prophetis nostris vel Apostolis ponit. Puellis quoque [Al. vero] et mulierculis scribens, quæ non utique nisi de nostris Scripturis ædificari et cupiunt et debent, exempla eis Flacci sui, et Tullii, vel Maronis intexit.

8. Jam vero in illo libello, quem de Optimo genere interpretandi intitulavit, ubi præter tituli annotationem nihil optimum, sed totum pessimum est (ibi enim asseverat hæreticos illos, quibus nunc ^b communicat, et incurrit illam sententiam Apostoli nostri, non sui, ille enim suum aut Flaccum dicit, aut Tullium, qui ait: *Qui autem [Al. enim] discernit, si manducat, damnatus est [Rom. 14. 23.]*), in illo ergo libello, ^c quod nullo genere verbum de verbo interpretari ratio sinat (quod modo ei iterum rationabile visum est), capita integra dictata ex codice Ciceronis inseruit. Nonne ipse dixerat, « Quid faciet cum Psalterio Horatius, cum Evangeliiis Maro, cum Apostolo [Al. Apostolis] Cicero? Nonne scandalizabitur frater, si te viderit in idolio recubentem? » In quo utique ipse se idololatriæ reum statuit. Si enim qui viderit legentem hoc, scandalizatur, multo amplius qui scribentem. Sed quoniam qui ad idololatriam devolvitur, non plene nec integre prophanus efficitur, nisi prius negaverit Christum: ipse Christo in faciem coram sedenti in tribunalibus, assistentibus quoque clarissimis ministeriis Angelorum, dicit: « Si legero, vel [Al. si] habuero Gentilium libros, te negavi. » Et nunc non solum legit et habet, non solum describit et comparat; verumetiam divinis eos verbis et sermonibus Ecclesiasticæ ædificationis **361** interserit. Res quam dico, omnibus qui legunt libellos ejus, satis nota est, et teste non indiget. Sed est hominis de tam sacrilego perjuria barathro se cupientis eripere, adhibere sibi aliquod excusationis commentum, et dicere: Non modo lego, sed ea quæ in adolescentia didici, quia sum tenacis memoriæ, ita ut possim plura simul de diversis capita continuare. ipsa nunc profero. Si quis a me modo exigeret, ut probarem, si hodie antequam sol oriretur, nox fuisset in terris: aut si usque ad solis occasum dies illustraverit mundum, quid aliud dicerem, nisi magis ab illo, qui dubitaret

de eo, quod omnes noverant, causas dulcificationis, quam a me probationis oportere deponi? Sed in hoc licet omnes sciant esse verum ^d quod dicimus, et omnes intelligant: tamen quia de anima hominis res agitur, de perjuria crimine, de negationis Christi sacrilegio, non potest facilis haberi condemnatio. Nunquid illum imitabimur, qui reos, nec interrogatos, nec respondentes condemnat, et non solum non respondentes, sed nec præsentem; et non solum ^e non præsentem, sed et mortuos; et non solum mortuos, sed et eos, quos semper ante laudaverat; et non solum eos quos laudaverat, sed et eos quos secutus fuerat, et magistros habuerat. Timeatur Domini sententia, primo illa quæ dicit: *Nolite judicare, ^f ut non judicemini [Matth. 7. 1.]*; et iterum: *Qua mensura mensi fueritis, eadem et remetietur vobis [Luc. 6. 38.]*. Quid ergo licet ex superfluo, unum tamen proferam testem adversum eum pervalidum, et cui præscribere non potest [Al. possit], ipsum iterum se et sua proferam scripta. Quamvis ergo omnes libelli ejus hoc testentur, et superflua de hoc mea videatur assertio: tamen utendum aliquo speciali testimonio est, ne minus plenum his qui forte scripta ejus non legerunt, videatur esse quod dicimus.

9. Cum libellos ejus quos adversus Jovinianum scripsit, ^g reprehendisset quidam; Domnioni beatæ memoriæ seni, **362** qui sibi hoc ipsum indicaverat, iste rescribens excusat, et dicit: Nullo genere potuisse fieri se errasse, hominem, qui omnium haberet scientiam. Cum ergo enumerasset vel syllogismorum genera, vel discendi ac scribendi artes, quas videlicet ille qui eum [Al. tac. eum] reprehenderat, ignoraret; continuo hæc subjungit: « Stultus, inquit, ego, qui me putaverim hoc absque philosophis scire non posse, qui meliorem stili partem elegerim eam, quæ deleret, quam quæ scriberet. Frustra ergo Alexandri verti Commentarios, nequequam me doctus magister per *εισαγωγῶν* Porphyrii introduxit ad Logicam: et ut humana contemnam, sine causa Gregorium Nazianzenum et Didymum in Scripturis *κατηχηστὰς*; [Al. *εισαγητὰς*] habui. » Hic est qui Christo dixit, te negavi, si vel habuero Gentilium codices, vel legero. Si nihil aliud, vel de Porphyrio silere debuerat, qui specialis hostis Christi est, qui religionem Christianam quantum in se fuit, penitus subvertere conatus est scriptis suis: quem iste nunc introductorem et instructorem ad Logicam habere gloriatur. Nec argumentari potest, se ante hæc didicisse. Ante enim quam converteretur, necum pa-

^a Ita ex Guarnieriano ms. antea illud fere postponebatur, in omnibus opusculis suis fere multo plura; quod sequitur et proluxiora, tum et alterum pronomen suis, idem ms. tacet.

^b Puta Joannem Jerosolymorum Episcopum, ejusque presbyteros, quibuscum pacem inierat.

^c Interserit Guarnierian. cod. ut asserat, tum altero ab hoc versu habet; quomodo ei iterum, etc. quibus videtur nuperam libri *περὶ Ἀρχῶν* Latinam translationem abs Hieronymo adornatam suæque oppositam suggillare.

^d Desideratur in ms. quod dicimus.

^e Deerat olim negandi particula, tum habet ms., nec solum mortuos, sed et eos quos semper et ante laudaverat, et eos quos secutus fuerat, etc.

^f In ms., et non judicabimini; tum, eadem remetietur, etc.

^g Non veteres modo vulgati libri, sed et Guarnierian. ms. præferunt reprehendissem cuidam Domnioni, quasi ipse Rufinus se libros illos diceret reprehendisse. Paulo post ms. errare se hominem, qui omnium habuisset scientiam. Manifesta identidem menda dissimulamus.

riter et literas Græcas et linguam penitus ignorabat. Post juramentum omnia hæc, post sacramenti dati sponsonem. Sine causa argumentamur, continuo licetur nobis: Erras homo. *Deus non irridetur* (Gal. 3. 7.), nec syllogismi ^a apud eum de Alexandri Commentariis intextuntur. Ut video, frater, male tibi auspicatus es, quod introductor tuus sit Porphyrius. Quo te introduxit perfidus? Si ad illum locum ubi ipse est: ibi et fletus et stridor dentium est. Ibi enim et apostatæ et inimici Dei fortassis et perjuri ibi habitant.

10. Non bonum introductorem tibi elegisti. Magis si accipis consilium meum, ad illum nos introductorem pariter convertamus, qui introducit ad Patrem, qui dixit: *Nemo ^b venit ad Patrem 363 nisi per me* (Joan. 1.). Doleo, frater, si credis, et si non credis, doleo te suspiciones alieni perjurii in antiquis et veterulis chartulis perseruari, cum in tuo ore jugis ac sine fine perjurii inexpiabile sacrilegium perseveret. Nonne recte tibi conveniet illud dici, quod Apostolus dicit: *Tu autem qui Judæus cognominaris, et requiescis in lege, et gloriaris in ^c Deo, instructus per legem, confidis teipsum ducem esse cæcorum, lumen eorum, qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ veritatis in lege* (Rom. 2. 17.)? Qui ergo doces alium, teipsum non doces? Qui dicis non uocandum, uocæharis? Qui prædicas [Al. dicis] non furandum, furaris? Qui abominaris idola, sacrilegium perjurii committis? Et quod est ultimum et gravissimum, numen Dei per te et *φιλωνεξίαν* [Al. contendendi libidinem] tuam blasphematur inter Gentes.

8. Sed transeamus jam hinc ad alterius objecti purgationem, si tamen convictum se perjurii et prævaricationis simul, perurgente etiam conscientia sua, fateatur. Alioquin si inficias eat, etiam testes quamplurimos fratrum habere possum, qui in meis cellulis manentes, in monte Oliveti quamplurimos ei Ciceronis Dialogos descripserunt, quorum et ego quaterniones, cum scriberent, frequenter in manibus tenui, et relegi, quod mercedes multo largiores, quam pro aliis scripturis solent, ab isto eis darentur, agnovi. Mihi quoque ipsi aliquando cum de Bethleem Jerosolymam venisset, et codicem secum detulisset, in quo erat unus ^d Dialogus Ciceronis, et idem ipse Græcus Platonis, quod dederit ipsum

^a Voculas apud eum ms. tacet: tum intextuntur pro intextuntur habet. Paulo inferius, *Quo te introduxi Porphyrius, pro perfidus; deinde, si ad illum locum es, ubi ipse, ibi et fletus, etc.* Sane ibi pro tibi, quod antea obtinebat, rescribendum didicimus.

^b Ms., *Nemo vadit ad Patrem;* et paulo post, *veterulis chartis.* Quo cum et nos deinde legimus *inexpiabile sacrilegium*, pro quo minus antea bene lectum *inexplicabile, etc.*, quæ in sequentibus vitiose habet haud pauca præterimus.

^c In Guarnerian. ms., *gloriaris in Domini lege;* subjungit Apostoli textus quæ heic tam in vulgatis, quam mss. libris desiderantur, *et noscis voluntatem ejus, et probas utiliora.* Mox iterum ms., *confidens pro confidis* legit. Tum Pauli textus addit, *et noscis voluntatem ejus, et probas utiliora*, quæ fortasse ex hoc loco exciderunt.

A codicem, et aliquandiu fuerit apud me, nullo genere negare potest. Sed quid immoror tandiu in re, quæ luce est clarior? cum ad hæc omnia quæ supra diximus, etiam illud addatur, ubi cesset omne commentum, quod in monasterio positus in Bethleem, ante non ^e multo adhuc tempore, partes Grammaticas exsecutus sit, et Maronem suum, Comicosque 364 ac Lyricos et Historicos Auctores, traditis sibi ad discendum Dei timorem puerulis exponebat, scilicet et ut præceptor fieret Auctorum Gentilium quos si legisset tantummodo, Christum se negaturum juraverat.

9. Sed videamus quid adhuc aliud culpet. Gentilium esse dicit hæc dogmata: ecce qua sententia se ipse condemnet. Gentilium dicit dogmata, quæ ipse conscribit: labitur; sed ^f porrigenda manus est, non est nimie perurgendus. Dum enim totus in eloquentia volitat, et vituperationibus atque invectionibus fertur, immemor sui fit, et a ratione devolvitur. Noli, frater, temetipsum etiam in non necessariis temere condemnare. Non continuo inter Gentiles deputandus es, vel tu vel Origenes, si [Al. sed], ut ipse dixisti, volentes Dei justitiam defendere, et respondere contra eos, qui vel fato vel casu cuncta moveri dicunt: et volentes ostendere justam [Al. justissimam] esse Dei providentiam, quæ moderatur universa: dixisti inæqualitatis causas unam quemque sibi animam jam ex anterioris vitæ, quam in cælestibus habuit, motibus ac sensibus comparasse; vel etiam si dixisti, bonæ illi et incommutabili ac simplici naturæ Trinitatis convenire, ut omnem creaturam suam in fine omnium restituat in hoc quod ex initio creata est, et post longa et spatii sæculorum exæquata supplicia, quæ Deus non tam irascentis quam curantis affectu infert ^g unicuique, quippe qui commonitionis caret vitio, et medentis et curantis vice finem statuat aliquando poenarum. Hæc ergo quam vera dixeritis, Deus viderit; tamen impietatis non multum mihi continere videntur in Deum, nec Gentilitatis aliquid, maxime si hac mente dicitis, quavis ratione Dei scilicet justitiam defendere cupientes.

10. Pro his ergo noli te satis conturbare, neque teipsum superfluo aut poenitentiae subicias, aut condemnationi. Sed illud est revera, unde te defendere, aut excusare non possumus, 365

^d Vocula unus deeat. Fuerit vero qui *Protagoras* inscribitur Dialogus Platonis a Cicerone Latine redidit, qui utinam, cum tota Rufini criminatione, superasset.

^e Guarnerian. ms., *multum adhuc temporis, et paulo inferius, ad addiscendum, et scilicet ut præcepta, etc.* Errores passim obvios non moramur.

^f Idem tamen etsi vitiose, *sed pro corrigenda manus est: non est in me perurgendus.* Tacet paulo post *frater.*

^g Male iterum in Guarneriano ms. sed ita tamen describi ut præstet, *infert unicuique commotionem, quippe qui curet hoc vitio, quam medentis et causantis finem statuat, ex quibus siquid possit boni excudi, periclitare.* Equidem *commotionis pro commonitionis* malim rescribi.

quod [Al. quia] non solum gentilitate, verum et A super omnem gentilitatem, imo impietatem a te dictum probatur, quod in hoc ipso libello (*Epist. 22. ad Eustoch.*), cujus superius fecimus mentionem, Deum socrum habere dixisti. Et quid tam impium vel profanum a quoquam Gentilium Poetarum saltem dici potuit? Stultum est enim si requiramus de te, ubi hoc in Scripturis sanctis legeris. Quæro si vel Flacus tuus, aut Maro, si Plautus, aut Terentius, certe, si vel Satyricus quis inter omnia spurca sua et impudica, istud nefas in Deum ex suo ore protulerit. Fefellit te credo illa res et deceptus, quod puella ad quam sermo c Dei fiebat, sponsa Christi dicebatur: ut propterea etiam matrem carnalem, socrum Dei appellandam putares. Et nescibas quod hæc non secundum carnis ordinem dicuntur, sed secundum spiritus gratiam. Sponsa enim ex eo appellatur, quod sermo Dei quasi sacro quodam connubio jungatur animæ humanæ. Si autem tali conjunctione etiam mater puellæ Christo per fidem sociatur [Al. sacratur], rectius etiam ipsam sponsam Christi, quam socrum Dei appellare potuisses. Nunc [Al. Nam] restat tibi, ut et patrem puellæ, socrum Dei dicas, et sorores ejus, cognatas: etiam puellam nurum Dei pronunties. Sic dum totus Plautinæ et Tullianæ cupis eloquentiæ sectator videri, oblitus es, quomodo Apostolus omnem Ecclesiam, id est parentes cum liberis, matrem [Al. matre] cum filiabus, cum sororibus fratres omnes simul unam nominet virginem, vel sponsam, dicens: *Statui autem hoc ipsum omnes vos uni viro virginem castam exhibere Christo (2. Cor. 11. 2.)*. Sed tu dum non Paulum, sed Porphyrium introductorem te d habere gloriaris, ipsum Porphyrium sequendo, qui adversum Christum, et adversum Deum libros impios ac sacrilegos scripsit, et ab ipso, ut ais, introductus in istud blasphemæ barathrum decidisti

^a Vetus edit. cum Guarneriano ms., *tam impurum, vel profanum*. Mox idem, *a quoquam Gentilium poeta*.

^b Quod heic in vulgatis antea superfluo addebatur *Comicus* nomen, codicis Guarneriani auctoritate hinc æmouimus.

^c Atque heic *Dei* nomen rectius cod. Guarnerian. tacet: quod et malim expungi.

^d Addit Guarnerian. ms., *ad Logicam*.

^e Vacat in Guarneriano pro voculis duabus *hinc etiam* plusquam unius versus lacuna; ipsa orationis series plus aliquid excidisse hinc indicat.

^f Plus habet ms., *contumeliosum est et perniciosum*.

^g In ms. Latinis literis *paranithitum*; male.

Ita ms. antea minus bene erat *mercatos*.

^h Ms., *hoc non dicere voluisse*.

ⁱ Verba, *idest præceptorem*, quæ in vulgatis subjungebantur, in ms. reticentur, nosque tum ejus auctoritate, tum quod ab alio quam Rufini calamo profecta omnino viderentur, expunximus.

^k Digna cumprimis, quæ accuratius explicetur hæc est codicis Guarneriani lectio, quam nos restitimus, *iterum post intervallum aliquod, aliis duobus*, pro qua batenus in vulgatis libris obtinuit, *post intervallum aliquod aliis diebus*. Res enim vero narratur haud parum ab recepta vulgo opinione diversa, nec sane parum nostra interest scire, num

366 11. Quod si vere pro maledictis tuis vis agere pœnitentiam, si non irrides ista dicendo, si non mente φιλότιμος et contentiosius propter hoc solum etiam te infamare non refugis, dummodo alium decolores: si non arte, sed fide dictorum tuorum pœnitentiam egeris [Al. geris], pro hac tam gravi turpique blasphemia age pœnitentiam, hinc enim in Deum blasphemasti. Nam de creaturis aliquid dicere et errare, maxime si non contumeliæ voto, sed dum justitiam Dei, ut dicis, cupit asserere, quis effluat, non est nimis execrabile commissum. In cælum tendere os, grave est. Injustitiam vel contumeliam in excelsum loqui, perniciosum est. Hoc lugeatur quod difficile curatur. Nam quis est qui cum morbo regio laboret, et de ipso capite, et vultu ac vita periclitetur, magnopere clamet, quod non leve παρανόχιον pedis, aut perfacilis unguis suæ offensa curetur?

12. Illud autem minimum quidem est, et responsione vix dignum, quod enumerans doctores suos, quos se de synagoga dicit esse mercatum, stimulans nos, subjungit: Neque enim, inquit, ipse me docui, sicut quidam; nos sine dubio intuens, in quos omne ab initio lacerationis suæ pondus invehit. Et miror hoc eum dicere voluisse, cum majorem in me et veriolem haberet obtrectandi materiam, quod magis inter multos et præclaros magistros diu moratus, nihil dignum eorum, vel magisterio, vel institutionibus habeam. Cæterum iste qui in tota vita sua non totos triginta dies Alexandriæ, ubi erat, Didymus commoratus est, per totos pene libellos suos longe lateque se jactat, Didymi videntis esse discipulum, et καθηγητήν, id est præceptorem, in scripturis sanctis habuisse Didymum. Et omnis ista jactantia in uno mense quæsitæ est. Ego qui sex annis Dei causa commoratus sum, et iterum 367 post intervallum aliquod, aliis duobus, ubi Didymus, de quo tu solo te jactas,

annis revera duobus, an diebus tantum aliquot Alexandriæ demoratus sit Rufinus, quum eo iterum advenit. Ut autem paucis absolvam, unice hæc vera vis est codicis ms. lectio. Quid enim dies aliquot in secundo adventu memorasset Auctor, eorumque haberi rationem voluisset, cum in primo solidos jam sex annos abs se ibi transactos dixisset, ad quam temporis summam levissima illa nec ferme notatu digna dierum accessio videatur? Quid quod aliis dicit, quo pronomine respectum ad superiora omnino habet? Superius autem annos nominavit, non dies. Re etiam vera si dies, non annos, dicere voluisset, nequaquam addidisset aliis, sed aliquot diebus dumtaxat scripsisset. Indicium hoc autem est manifesto, non aliquot scriptum ab eo fuisse, sed aliquod, scilicet intervallum, ad quod etiam referri pronomen ipsum, res clamat. Nam et intervallum ἀπλῶς absque ulla quanti temporis significatione dicere incongruum est, et hoc maxime loco abs Rufini res suas enarrantis ingenio alienum. Historiam quod spectat, tametsi qui de Rufini gestis recentiores scripserunt, atque ipse Fontaninus in Vita, nonnisi dies illos aliquot, decepti vulgata lectione, supputent; nihil est tamen, quod vetustiorum rationibus adversetur, aut cum eorum testimoniis difficile componi possit. In confesso est, bis fuisse Auctorem Alexandriæ; nec de primo

et ubi alii nihilominus illo non inferiores, quos A tu ne facie tenus quidem nosti, Serapion, et Menites, viri natura et moribus et eruditione germani: ubi Paulus senex Petri Martyris discipulus: et ut ad eremi magistros veniam, quibus et attentius et frequentius vacabamus, ubi Macarius Antonii discipulus et alter Macarius, et Isidorus, et ^a Pambas, omnes amici Dei, qui nos hæc docebant, quæ ipsi a Deo discebant: quantam ego, si hoc ita deceret, aut expediret, de his omnibus habere jactantiæ materiam possem? Sed erubescō, hæc etiam retexens, dum volo tibi ostendere, non, ut tu dicis, nostro ingenio magistros, sed quod plus doleo, magistris defuisse ingenium nostrum. Verum quid stultus ego sanctos enumero Christianos viros? Non propter istos dicit, quia ipsi nos docuimus, sed quia ^b Barrabam ejus de Synagoga magistrum non suscepimus, et per *εισαγωγὴν* Porphyrii, ad Logicam non sumus introducti. Ignosce mihi pro hoc quod malui ante imperitus et indoctus ^c videri, quam Barrabæ discipulus dici. Proposito etiam Christo simul et Barraba, ego quasi imperitus Christum elegi. Tu, ut video, cum illis clamas qui dicunt: *Non hunc, sed Barrabam* (Joan. 18. 40.). Nam Porphyrius tuus, **368** dic quæso, quid te docuit, qui adversum Christianos, et adversum religionem nostram blasphemiarum volumina conscripsit? Quid te isti in quibus tantum te jactas, unus ab idolis dæmonum, et alius ^d de Synagoga, ut dicis, Satanæ magistri docuerunt boni? Nihil video nisi hoc quod et ipsi noverant. Nam Porphyrius te docuit de Christianis male loqui, concidere virgines, continentes, Diaconos, Presbyteros, et omnem prorsus Christianorum gradum et ordinem libellis editis infamare. Ille vero de Synagoga Barrabas tuus pro Christo electus, docuit te resurrectionem carnis, non in virtute, sed in fragilitate sperare: literæ occidentis amicum fieri, et inimicum spiritus vivificantis. Et alia quædam secretiora, quæ si res poposcerit, postmodum proferentur in tempore.

13. Sed quid in longum sermo producit? Conviciis ejus et injuriis non respondeamus, laceratio-

ejus incolatu ab anno 372. ad 377. est ferme qui dubitet. Alterum colligere licet ex Hieronymo Apolog. lib. III. ubi *postquam Theophilus Episcopus factus est, Alexandria non fuisse Rufinum tradit*. ^D Theophilus autem a die 20. Julii anni 385. sedere cæpit. Post illud igitur *aliquod intervallum*, unius puta alteriusve anni, sive 379. plus minus, et ante quem diximus anni 385. terminum eo iterum advenit, et biennio demoratus est. Possent et demonstrari propius suisque numeris duo ipsi anni ex Palladii testimonio in Lausiaca cap. 10. ubi de Melania Rufini comite, et Pambonis obitu loquitur; sed doctorum tunc esset criticorum objectis satisfaciendum, quod per Notarum angustias non licet. Satis proposito est, quod optime convenit rerum series. Unum addere placet ex ipsa indole, ut ita dicam codicis Guarneriani, qui cum omnibus fere locis, quibus a recepta lectione dissentit, peccet, exaratum se prodit ab imperito Antiquario, qui hanc multo concinniorem lectionem, nisi in eo quod describebat vetusto exemplari reperisset, de suo ipse substituere omnino non valuisset.

nibus ejus, ad quod opus quotidie stilum ejus Porphyrius exacuit, non obviamus. Ad hoc enim Jesus noster, non Barrabas magister, silere nos docuit. Ad illud veniamus, ut ostendatur quam vera sunt, quæ vel pro sua excusatione, vel pro nostra accusatione conscripsit. Ait ^e duas esse solas Præfatiunculas suas, in quibus laudare visus est Origenem: in eo tamen interpretationis opere eum laudaverit, **369** in quo nihil omnino dogmaticum, nihil de fide dictum sit, et quod penitus in his quæ ejus ipse interpretatus est, nihil tale inferatur, quale nunc ad Synagogæ gratiam, non ad Christianorum ædificationem reprehendit. Et quamvis ei sufficere ad silentium agendum debeat, quod ea in alienis literis culpata, quæ proferuntur ex suis; tamen et in hoc quam verum dixerit, videamus. Ex Præfatione interpretationum in Ezechiele, quatuordecim Homiliis, sive Oratiunculis Origenis, scribens cuidam Vincentio: « Magnum est, inquit, ^f mi amice, quod postulas, ut Origenem faciam Latinum, et hominem juxta Didymi videotis sententiam, alterum post Apostolos Ecclesiarum magistrum etiam Romanis auribus donem. » Et post aliquanta: « Et illud, inquit, breviter admonens, ut scias, Origenis opuscula in omnem Scripturam esse triplicia. Primum ejus opuscula *Excerpta* sunt, quæ Græce *σχόλα* nuncupantur, in quibus ea quæ sibi videbantur obscura, ^g aut quæ habere aliquid difficultatis, summatim breviterque perstrinxit. Secundum *ὀμηλικόν* genus, de quo et præsens interpretatio est. Tertium quod scripsit ipse *τόμους*, nos *volumina* possumus nuncupare, in quo opere tota ingenii sui vela spirantibus ventis dedit: et recedens a terra, in medium pelagus aufugit. Scio te cupere, ut omne genus transferam dictionis: præmissi causam, cur facere non possem: hoc tamen spondeo, quia si, orante te, Jesus reddiderit sanitatem, non dicam cuncta, quia hoc dixisse temerarium est, sed permulta sim translaturus, ea lege quam tibi sæpe constitui, ut ego vocem præbeam, tu notarium. »

14. Item de Canticis Canticorum Præfatio: « Bea-

^a Ms., *Parrabas*, male; nam et pro *Barraba* in sequentibus continuo *Parraban* vocat; aliis *Pambo* dicitur.

^b Hieronymus *Baraninam* nominat Epist. LXXXIV. et in Apologia sua acriter Rufinum castigat, quasi nomen malitiose corruerit ad *œreandam* invidiam.

^c Ferme rectius in ms., *indoctus* audire, tunc *Proposito enim et Christo et Barraba*.

^d Vitiose Martiani., *de Satanæ magistris*, etc.

^e Pro *duas* ms. habet *enim*. Et sane *duas* modo dici Præfationes Hieronymi, ex ipsismet sensu, et Rufini censura, favoris in Origenem suspicione laborare, par minime est credi. Neque adeo ita Rufinus scripserit, apud quem vel *enim*, quemadmodum habet in ms. reponendum est, vel *duas* nomen penitus inducendum.

^f Hieronymianus ipse textus *quidem* pro *mi* habet.

^g Ibidem uno verbo, *atque*. Ms. Græca verba Latinis literis exhibet. Mox præfert, *de quo præsens interpretatio*: textus Hieron., *et præsens ejus interpretatio*.

ssimo Papæ Damaso. Origenes cum in cæteris libris omnes vicerit, in Canticis Canticorum ipse se vicit. Nam undecim voluminibus ^a explicitis, quæ ad viginti usque versuum millia pene perveniunt, primum Septuaginta **370** interpretes, deinde Aquilam, Symmachum, Theodotionem, et ad extremum Quintam editionem, quam in ^b Actio littore invenisse scribit, ita magnifice aperteque disseruit, ut vel inde nobi videatur in eo completum esse quod dicitur: *Introduxi me rex in cubiculum suum.* Itaque illo opere prætermisso, quia ingentis est otii, laboris et sumptuum, ^c tantas res, tam dignum opus in Latinum transferre sermonem, hos duos Tractatus quos in morem quotidiani eloquii parvulis adhuc lactentibusque composuit, fideliter magis quam ornate interpretatus sum, gustum tibi sensuum ejus, non cibum ^d offerens: ut animadvertas, quanti sint illa existimanda, quæ magna sunt, cum sic possint placere, quæ parva sunt. »

15. Item ex Præfatione Commentarii in Michæam scripta ad Paulam et Eustochium, post aliquanta: « Nam quod dicunt Origenis me volumina compilare, et contaminare non decere scripta Veterum, quod illi maledictum vehemens existimant, eam laudem ego duco maximam, cum illos imitari volo, qui cunctis prudentibus et nobis [Al. vobis] placent. »

16. Item ex Præfatione interpretationis Hebraicorum Nominum: post aliquanta, ita dicit: « At ne forte consummato edificio, quasi extrema deesset manus, novi Testamenti verba et nomina interpretatus sum, imitari volens Origenem ex parte, quem post Apostolos [Al. Apostolum] Ecclesiarum magistrum, nemo, ^e nisi imperitus, negat. Inter cætera enim ingenii sui præclara monumenta, etiam in hoc laboravit, ut quod Philo quasi Judæus omiserat, hic ut Christianus impleret. »

17. Item de Epistola ad Marcellam: « Ambrosius, quo chartas, sumtus, notarios ministrante, tam innumerabiles libros vere Adamantius noster et Chalcenterus explicuit, in ^{quodam} Epistola, quam ad eundem de Athenis scripserat, refert nunquam se cibos, ^f Origene præsentem, sine lectione sumpsisse,

^a Alibi, *explicatis*; tum ex ipsa Præfatione ad mss. exacta legimus, *pene perveniunt*, cum in vulgatis, atque ipso Guarneriano ms. tantum haberetur, *pervenerunt*.

^b Lectum olim, *Actæo*: Guarnerian. ms., *Actio*. Paulo post voculas *vel inde* ex eadem Præfat. et mss. suffecimus, et leviora alia emendamus.

^c In Hieronymiano textu, *tamque dignum opus*, ubi ms. Regiæ Suecorum, *tamque dignas, in Latinum*, etc. Heic Guarnerianus fortasse cæteris verius, *tam digne in Latinum*, etc.

^d Interserit ms., *ejus*; tum habet *quanta sint illa æstimanda*. Vetus editio *quantum sint*, Martianeus, *quam sunt*, etc.

^e In Guarnerian. ms., *nisi sit imperitus*, etc.

^f Vetus editio *perperam, nisi Origene præsentem in lectione*, sed et ms. Guarnerian. *in lectione pro sine lectione* habet, qui et mox, *numquam venisse somnum, ubi unus*, etc.; denique, *ut lectio orationem susceperit*.

^g Ex mss. atque ipso Hieronymianæ Epistolæ textu addidimus *Episcopus* nomen, quod in ante vulgatis

A 371 nunquam inisse somnum, nisi unus e fratribus sacris Literis personaret. Hoc diebus egisse vel noctibus, ut et lectio orationem susciperet, et oratio lectionem. »

18. Item ex alia Epistola ad Marcellam: « Beatus Pamphylus martyr, cujus vitam Eusebius Cæsariensis ^g Episcopus tribus ferme voluminibus explicuit, cum Demetrium Phalereum et Pisistratum in sacræ Bibliothecæ studio vellet æquare, imaginesque ingeniorum, quæ vera sunt et æterna monumenta, toto orbe perquireret: tunc ^h omnes maxime Origenis libros impensius prosecutus, Cæsariensi Ecclesiæ dedicavit. Quam Bibliothecam ex parte corruptam Acacius, dehinc Euzoius, qui ejusdem Ecclesiæ Sacerdotes fuerunt, in membranis instaurare conati sunt. Hic cum multa repererit, et inventorum nobis indicem reliquerit, centesimi vicesimi sexti Psalmi Commentarium, et *Phe* literæ Tractatum, ex eo quod non inscripsit [Al. scripsit], confessus est non reperiunt. Non quod talis tantusque vir, ⁱ Adamantium dicimus, aliquid præterierit: sed quod negligentia posterorum ad nostram usque memoriam non duravit. »

19. Sed fortasse dices mihi: Quid superfluis repleas paginas? Nunquid et ille dicit criminis ^j esse nominari Origenem, aut ingenii ei laudem dari? Si prædicatur talis ac tantus vir, eo magis, si qua sunt illius, in quibus aut apostolicus vir, aut Ecclesiæ magister dicitur, ut in superioribus ipse profert: aut si quid tale est quod fidem ejus, non ingenium solum commendare videatur. Hoc quidem faciam, tamen idcirco ^k hæc protuli, ubi eum talem ac tantum virum dicit, quia in ea Præfatiuncula, ubi eum dicit Apostolum, vel Prophetam defendi, vel usque ad cælum ferri: hunc puto sermonem **372** laudis ejus inscriptum. Et sicubi forte scientiam ejus laudavimus, tales sunt omnes meæ in illum laudes, pro quibus hic tantum in te ignis accendit, quas de suis scriptis nec impulari sibi dignum ducit. Verum quia non dignatur æqualem nobiscum personam habere in judicio, et nos quidem etiam ex suspicionibus ^l condemnat: ipse vero neque ex chirographis suis teneri vult, nec desiderabatur.

^h Idem ms., *tum omnes maxime*; epistolæ textus, *tunc vel maxime*. Paulo post pari consensu *Bibliothecam* tacet liber uterque.

ⁱ In ms., *tantusque vir Adamantius omnes alios præterierit*; in fine *duravit pro duravit*.

^j Perperam interserit ms. *reum*, ut et mox *ejus* habet pro *ei*. Tum vetus editio, *sed dicatur talis*, etc.; ms., *Si dicatur, et vir, magis si qua sunt in quibus*, etc.; denique *Ecclesiæ Dei magister, ut in superioribus ipse profert, vel si*, etc.

^k Ms., *idcirco etiam hoc protuli*; tum altero ab hoc versu in *mea Præfatiuncula pro in ea*, etc., ex quo utique si subsequentis contextus refigere voculam unam aut alteram liceret, concinnior elici sententia posset et verior, ms. *pro quibus in te hoc tantum ignis*, etc.

^l Vetus editio addit *solis*, itemque habet ms. minore numero *ex suspitione solum*. Mox pari cum illa consensu, et rectius quidem, *in causa sua observari Scripturæ*, etc.

putat in causa observare Scripturæ sanctæ debere A sententiam, quæ jubet absque personarum acceptione judicari: non ut æquitas, sed ut ipse vult, ita satisfaciamus pro nobis. Ait enim, Tu si interpretatus es Origenem, culpandus es: ego etiam si eadem dixi, pro quibus ille culpatur, bene feci, et legi debent et teneri. Tu si laudasti ingenium ejus, vel scientiam, a reus es: ego si ingenium laudavi, nihil est.

20. Sed profer, inquit, ubi eum ita laudaverim, ut fidem ejus excusarem. Non æque quidem; sed quocumque duxeris sequar. Libellum quemdam scribens, comprehendere quasi indiculo quodam voluit, quanta apud Latinos Varro scripserit, et quanta apud nostros Origenes in Græcis, in qua ita ait, « Marcum Terentium Varronem miratur antiquitas, quod apud Latinos tam innumerabiles libros scripserit. Græci Chalcenterum miris efferunt laudibus, quod tantos libros composuerit, quantos quivis nostrum alienos sua manu describere non possit. Et quia nunc otiosum est apud Latinos Græcorum voluminum indicem texere, de eo qui Latine scripsit aliqua commemorabo, ut intelligamus nos Epimenidis dormire somnum, et studium quod illi posuerunt in eruditione sæcularium b scripturarum, nos in congregandis opibus ponere. Scripsit itaque Varro quadraginta quinque libros Antiquitatum, quatuor de Vita populi Romani. » Et cum 373 enumerasset per singula omnia quæ Varro scripsit, addidit post hæc: « Quorsum Varronis et Chalcenteri mentio facta sit quæritis, videlicet ut ad Adamantium c nostrumque Chalcenterum veniamus, qui tanto studio in sanctarum Scripturarum labore sudavit, ut juste Adamantii nomen acceperit. Vultis noscere quanta ingenii sui reliquerit monumenta? sequens titulus ostendit. Scripsit in Genesim libros tredecim; Mysticarum Homiliarum libros duos; in Exodo Excerpta, in Levitico Excerpta. » Et post multa: « Item, inquit, Monobiblia: d *Περί Ἀρχῶν* libros quatuor, de Resurrectione libros duos, et alios de Resurrectione Dialogos duos, » et cum enumerasset omnia ejus Opuscula, secundum indiculi fidem addidit et dicit, « Videtisne et Græcos pariter et Latinos unius [Al. hujus] labore superatos? Quis enim unquam tanta legere potuit, quanta ipse conscripsit? Pro [Al. Porro] hoc sudore quid accepit e præmii? Damnatur a Demetrio Episcopo, exceptis Palæstinæ et Arabiæ et Phœnicis, atque Achaiæ Sacerdotibus: D

a Delevimus ms. ope ejus pronomen, quod heic superfluo repetebatur, mox e contrario ejusdem ms. et veteris editionis suffragio addidimus ita adverbium, quod deerat. Idem infra *traxeris* habet pro *duxeris*.

b Atque hoc rectius habere videtur ms. *literarum* in quam pro *scripturarum*. Haud ita in sequentibus, *Scripsit Varro igitur quadraginta*, etc.; tum *enumerasset per singula opera, singula quæ Varro scripsit, addit*, etc.

c Ms., *Adamantium nostrum, nostrumque Chalcenterum veniamus, qui tanto in sanctarum Scripturarum labore*, etc.; nos illud studio nomen quo sine sensu laborabat, suffecimus ex ipsius Epistolæ editione. Placeret vero magis, qui tanto in sanctarum studium *Scripturarum labore sudavit*. Infra quædam alia castigamus

in damnationem ejus consentit urbs Roma. Ipsa contra hunc cogit Senatum, non propter dogmatum novitatem, non propter hæresim, ut nunc adversum eum rabidi canes simulant, sed quia gloriam eloquentiæ ejus et scientiæ ferre non poterant, et illo dicente, omnes muti putabantur. Hæc quare scripserim et ad pauperis lucernæ igniculum, cito sermone, e sed non cauto dictaverim, potestis intelligere, si Epicuros et Aristippos cogitetis. »

21. Si quis tibi h tunc quæso cum ista ad pauperis, ut ais, lucernæ igniculum, cito sed non cauto sermone dictares, adstitisset Propheta, et clamasset [Al. exclamasset], o scriptor, cohibe hanc vocem, reprime stilum, erit enim tempus et non multo post, cum tu schisma ab Ecclesia facies, et ut pro ipso schismate B colorem aliquem excusationis invenias, istos quos nunc omnibus mirabiles facis libros, incipies infamare, et istum quem modo Chalcenterum tuum vocas, et pro merito 374 laudabilis laboris, ais, Adamantium nominatum, dicturus es, non tam libros ad utilitatem animæ, quam venenata dogmata conscripsisse. Hunc quem negas i juste a Demetrio in causa fidei esse damnatum, et hunc quem negas pro dogmatum novitate accusatum, tu exsecrandum pro novitate dogmatum dices: et ea quæ dicis, nunc adversum eum canes rabidos simulare, hæc tu ipse simulabis. Romanum quoque senatum, ut nunc scribis, Epistolis tuis commonitoriis, juramentis, satellitibus circumvolantibus, etiam tu coges contra eum, et talem vicem pro omnibus laboribus suis Chalcentero tuo reddes. Et ideo cave hæc nunc scribere, ne cum hæc scripseris, et illa egeris, multo verius tu tuis sententiis condemneris, quam ille alienis. Putasne habuisses Prophetæ illi hæc tibi dicenti fidem, et non magis illum insanum tunc, quam te in hæc venturum putasses? Sed contentio i hæc est, quæ nec amicis parcit, dummodo lædat inimicos. Tu vero hoc supergressus, tibi ipsi non parcis, dummodo non inimicos conficias, sed amicos.

22. Item ex Præfatione Hebraicarum Quæstionum post multa: « De Origene autem, inquit, sileo: cujus nomen, si parva licet componere magnis, meo nomine [Al. invidiosius] invidiosum est. Qui cum in Homiliis suis quæ ad vulgus loquitur, communem editionem sequatur, in Tomis k Hebraica Veritate superatus, et suorum circumdatus agminibus, interdum linguæ pe-

d Idem, *Monobiblia. Periarchon*, reliquis librorum, qui subsequuntur, titulis prætermittis, itemque versiculis duobus insequentibus usque ad *addit* verbum.

e Antea *pretii* in Epistolæ etiam contextu.

f In ms., *adversum me*, tum et *scientiam* pro *scientiæ*.
g Verba *sed non cauto*, quæ inferius tamen repetuntur, heic ms. ignorat.

h Habet ms., *etiam pro tunc*, veteres vulgati *nunc*.

i Idem tacet *juste* adverbium. In sequentibus sæpius peccat, quæ præterimus.

j Rursum tacet ms. hæc voculam: mox legit, *Tu vero etiam hæc supergressus*.

k Additur in ipsius Præfationis editione, *idest, in disputatione majori*, quæ intrusa ab aliis verba videri possunt. Mox ms. *superatus* habet etiam pro *circumdatus*.

regrinæ quærit auxilia. Hoc unum dico, quod vellem cum invidia nominis ejus habere etiam scientiam Scripturarum, flocci pendens imagines umbrasque larvarum, quarum naturæ esse dicitur, terrere parvulos, et in angulis garrere tenebrosis. » Verum ego jam nec mirari debeo, nec conqueri pro his quæ in me agit, qui tantis viris et talibus non pepercit. Nam et sanctæ memoriæ Ambrosium Episcopum qualibus figeris laceret, qualibus obrectationibus secet, **375** in his ^a quibus nihilominus laudat Origenem, similiter ex suis Præfationibus edocebo. Præfatio de Homiliis in Lucam ad Paulam et Eustochium : « Ante paucos dies quorundam in Matthæum et Lucam Commentarios vos legisse dixistis, e quibus alter ^b et sensibus hebes esset, et alter in verbis luderet, in sententiis dormitaret. Quamobrem petitis, ut istiusmodi **B** nugis contentis, saltem ^c triginta et novem Adamantii nostri in Lucam Homilias, sicut in Græco habentur, interpreter. Molestam rem et tormento similem, alieno, ut ait Tullius, stomacho, et non suo scribere: quam [*Al.* quod] tamen idcirco nunc faciam, quia sublimiora non poscitis. Siquidem illud quod olim Romæ sancta Blæsilla efflagitaverat, ut viginti ^d sex tomos illius in Matthæum, et alios quinque in Lucam, ^e et triginta duos in Joannem, nostræ linguæ tradere, nec virium mearum, nec otii nec laboris esse perspexitis. Sed quantum apud me et auctoritas vestra et voluntas valet, prætermisi paululum Hebraicarum Quæstionum libros, ut ad arbitrium vestrum, lucrativis [*Al.* lucrativi] operis, hæc qualiacunque sunt non mea, sed aliena dictarem; præsertim cum a **C** sinistro oscinem [*Al.* oscinere] corvum audiam crocitantem, et mirum in modum de cunctarum avium ridere coloribus, cum totus ipse tenebrosus sit. Fateor itaque antequam ille objiciat, Origenem in his Tractatibus quasi puerum ^f talis ludere. Alia sunt virilia ejus, et senectutis seria : quæ si vobis libuerit, et potuero, si Dominus, ut in Latinum vertam ser-

^a Ms., in his ipsis, in quibus nihilominus, etc. Tacet deinde inscriptionem. Præfatio de Homiliis in Lucam ad Paulam et Eustochium.

^b Suppleri locum ita malim, ac legi, alter et verbis et sensibus hebes esset, alter in verbis luderet, etc. Editio Præfationis ipsiusmet habet, alter et sensibus hebes esset, et verbis, alter in verbis luderet, etc.

^c Numerus triginta et novem in hujus Præfationis editionibus desideratur, omnesque adeo Origenis in Lucam Homilias abs Hieronymo eo in opere Latine explicari innuunt. Sed multo plures fuisse scriptas ab Origene, verosimillimum est : nam et postremæ sex, quas Hieron. interpretatur, respectum ad superiores non habent, exceptæque videntur a majori numero. Origenes ipse tom. 3. in Matth. quædam narrat in hisce Homiliis in Lucam scripta, quorum nulla mentio est in his quas S. Pater interpretatur.

^d Ita et cod. Guarnerianus habet. Editi vetustiores XXXVI. præferunt, quemadmodum in ejusdem Præfationis editionibus habetur. Sed utraque falsa lectio est, neque enim XXXVI. aut XXVI. sed XXV. tantum Tomos in Matth. Origenes elaboravit. Hieronymus ipse fidejussor est Præfat. Commentar. in Matth. *Legisse me fateor ante annos plurimos in Matthæum Origenis viginti quinque volumina, et totidem ejus Homilias.* Confer quæ sectione subsequente, ubi

monem, dederit commeatum, **376** et prætermisissimum prius opus explevero, tunc videre poteritis, imo per vos Romana lingua cognoscet, quantum boni et ante nescierit, et scire nunc ceperit. »

25. Ecce quæ de Origene et de Ambrosio ^e sentiat. Quod si negare voluerit hoc quod omnes sciunt, quia de sancto Ambrosio dixerit, primo ex eo convinctur, quod apud Latinos ipsius tantum, et non alterius in Lucam Commentarius fertur. Deinde scit me habere Epistolam suam, in qua hoc ^h ipsum de aliis excusans, in illum convertit suspicionem. Verum, quia Epistola illa etiam secretiora quædam continet, quæ interim modo publicari nolo ante tempus, ex aliis adhuc his similibus approbabinus. Interim Origenis libros, ut supra diximus, in omnem admirationem extollit, et dicit, quod « si eos interpretetur, Romana lingua cognoscet quantum boni et ante nescierit et scire nunc ceperit, id est, in Matthæum, inquit, viginti ⁱ sex libros, et in Lucam quinque, et in Joannem triginta duos. » Isti sunt quos magnificat, in quibus ^l eadem prorsus omnia, sed latius et copiosius, quæ et in istis *περὶ Ἀρχῶν* libris, pro quibus me arguit, continentur. Quod si iste promittit se istos interpretaturum, me quare pro similibus incusat? Sed quoniam polliciti sumus probaturos nos quomodo laceret virum omnium [*Al.* omni] admiratione dignum, Ambrosium Episcopum, qui non solum Mediolanensis Ecclesiæ, verum omnium Ecclesiarum columna quædam et turris inexpugnabilis fuit, unam adhuc ^k ipsius Præfationem ponemus, ex qua **377** videatis, vel tantum virum quam fæde et indigne laceret, vel iterum quomodo Didymum usque ad cælum efferat laudibus, quem rursus usque ad inferna demergit [*Al.* demergat] : vel quomodo de urbe Roma, Deo favente, capite Christianorum, ea dicat, quæ dicebantur tunc, cum Gentiles in ea populi et persecutores Principes morabantur.

24. Præfatio ad Paulinianum de Spiritu Sancto :

hæc eadem supputatio librorum in Matthæum recurrit adnotamus.

^o Olim erat *triginta novem*, sed falso ; sunt etiam qui legerint *trigintaquatuor*.

^f *Al.* tabulis, ut et in Guarneriano ms. Tum Præfationis editiones pleræque omnes præferunt, *ludere* pro *ludere*.

^g Verbum *sentiat* cod. Guarnerian. omittit.

^h Atque heic ipsum pronomen idem ms. tacet. Inferius *publicare* habet pro *publicari* : tum subsequenti versu pronomen *his* reticet.

ⁱ Optime heic habet Guarnerian. ms. XXV. Romanis notis, quemadmodum et vetus editio sæpius laudata hoc deum loco præfert. Et sane licuisset horum auctoritate codicum veram lectionem restituere, nisi dissentirent superiore loco secum ipsi. Cæterum et satius est lectorem admonuisse, quam textum immutasse.

^j Pronomen *eadem* ex vetere editione, et ms. Guarneriano suffecimus. Hic porro liber et rectius videtur subsequenti versu duas voculas, *quæ et*, prætermittere. Inferius *inculpat* pro *incusat* legit.

^k Iterum ferme rectius tacet idem ms. *ipsius* pronomen, quod referri perperam ad Ambrosium posset. Ita et *Roma* nomen tacet in sequentibus. Quæ autem manifesto peccat, prætereo.

« Dum [Al. Cum] in Babylone versarer, et purpura meretricis essem colonus, et jure Quiritum viverem, volui aliquid garrere de Spiritu Sancto, et ceptum opusculum ejusdem urbis Pontifici a dedicare. Et ecce olla illa quæ in Jeremia post baculum cernitur, a facie cepit Aquilonis ardere, et Pharisæorum conclamavit senatus, et nullus scriba vel fictus, sed omnis, quasi indicto sibi prælio, adversum me imperitiæ factio conjuravit. Illico ego velut postlininio Jerosolymam sum reversus, et post Romuli casam, et nudorum lupercal, diversorium Mariæ et speluncam Salvatoris aspexi. Itaque, mi Pauliniane frater, quia supradictus Pontifex c Damasus, qui me ad hoc opus primus impulerat, jam dormivit in Domino, tam tuo [Al. tuus], quam venerabilium mihi, ancillarum Christi, Paulæ et Eustochii nunc adjutus oratu [Al. orationibus], canticum, quod cantare non potui in terra aliena, hic a vobis provocatus in Judæa immurmuro, d augustiorem multo locum existimans, qui Salvatorem mundi, quam qui fratris genuit parcidam. Et ut auctorem titulo fatear, malui alieni operis interpret existere, quam ut quidam faciunt, quasi e informis cornicula, alienis me coloribus adornare. Legi dudum de Spiritu Sancto cujusdam libellos, et juxta Comici (Terentii) sententiam, ex Græcis bonis Latina vidi non bona. Nihil ibi 378 dialecticum, nihil f virile atque districtum, quod lectorem, vel ingratum in assensum trahat, sed flaccidum totum, molle, nitidum, atque formosum, et exquisitis hinc inde coloribus pigmentatum. Didymus vero meus oculus [Al. oculus] habens sponsæ de Cantico Canticorum, et illa lumina, quæ e in cadentes jam segetes sublimari Jesus præcipit, procul altius intuetur, et antiquum nobis morem reddit, ut Videns vocetur Propheta. Certe qui hunc legerit, Latinorum furta cognoscat, et contemnet rivulos cum ceperit haurire de fontibus. Imperitus sermone est, sed non scientia, apostolicum virum ex ipso stilo exprimens, tam sensuum h nomine, quam simplicitate verborum. »

25. Audistis quomodo quem ante corvum dixerat et totum tenebrosam, nunc iterum corniculam dicat, alienis se pennis vel coloribus depingentem, et quam turpiter laceret, et nihil virile dicat habere virum, qui ad Ecclesiarum Christi gloriam electus a Deo est,

a Ms., *destinare*. Tum codex Guarnerianus alter, qui Periarchon libris hanc subjungit Hieronymi Præfationem, plus habet, *indicto sibi prælio doctrinarum adversum me*, etc.

b In ea Præfat. ex mss. editorumque codicum consensu legimus *ludorum*. At neque incongruum sit receptum hic lectionem retinere *nudorum*. Lupercos nudos cucurrisse, eumque exstitisse ejus lustrationis ritum, non est qui nesciat. E mss. autem Guarnerianis unus *ludorum lupercalium*, alter *ludorum lupercalia* habet.

c Reticit ms. unus Guarnerian. *Damasus* nomen: alter *jam dormit* habet pro *dormivit*, tum *hortatu* pro *atu*.

d Vitiose Martian. post Erasm. *angustior*em hic retinuit contra S. Doctoris mentem. Sed et ms. uterque Guarnerian. peccat.

e Duo Guarneriani mss. tacent *quasi*.

A qui in testimoniis Domini locutus est, in conspectu persecutorum regum, et non est confusus. Ambrosius sanctus de Spiritu Sancto, non solum verbis, sed et sanguine suo scripsit. Obtulit enim persecutoribus sanguinem suum, quem [Al. quod] in se fudit: sed a Deo ad alios adhuc reservabatur labores. Quod [Al. Qui] etiamsi secutus est Græcos catholicos nostrorum Scriptores, et aliquid de eorum scriptis præsumpsit, non continuo hæc debuit tua esse summa cura, hic labor, hoc studium, ut pro hac causa interoretaris librum Didymi de Spiritu Sancto, ut furta illius cognoscerentur, qui fortassis etiam necessitatem scribendi passus est, ut insanientibus tunc hæreticis responderet. Hæc est Christiana [Al. Christiani] modestia? Sic monita servamus Apostoli 379 dicentis, *Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam* (Philip. 25.)? Deinde quomodo [Al. quæro], ut iterum [Al. intantum] eadem repetam, tu qui prædicas non furandum, furaris? Paulo ante interpretationem Michææ objectum tibi dicebas, quasi Origenis dicta furareris. Tu furtum quidem non negasti, sed ais: « Quod mihi illi maledictum vehemens existimant, hoc ego laudem duco maximam, cum illum imitari volo, qui cunctis prudentibus et nobis [Al. vobis] placeat. » Tua furta laudem tibi præstant maximam: alios furta sua apud te corvos et corniculas faciunt. Si tu Origenem, quem alterum post Apostolos dicis, recte facis imitari, quid concidis eum, qui secutus est Didymum, quem nihilominus et Prophetam nominas et Apostolicum virum designas? Si ergo neque tanto ac tali viro Ambrosio pepercisti, et eum quem alterum post Apostolos scribis, atque omnibus placere prudentibus, ac mille aliis laudibus, non duobus, ut dicis, sed i innumeris scriptis tuis usque ad cælum extulisti, rursus hæreticum, quem ante Apostolum facis: et Didymum ipsum hunc, quem nunc Prophetam videntem, et oculum habentem sponsæ de Cantico Canticorum, et Apostolicum virum sensuum nomine designas, iterum eum perversum doctorem criminaris, et inter hæreticorum consortia tua censoria, ut ais, virgula segregas: quam virgulam a quo acceperis nescio: nam Petrum semel scimus claves a Christo accepisse, istas modo censorias virgulas qui [Al. quis] spiritus erogat, tu videris: si inquam [Al. inique] istos omnes, quos tuo ore

D. f Alter Guarnerian., *nihil utile, atque quod lectorem ad sensum trahat*. Infra uterque, *exquisitis hinc inde odoribus pigmentatum*.

g Idem ms., *in cadentes jam segetes*.

h Denuo alter Guarnerian. *tam suo nomine*. Nos olim in hujusmet Præfationis Hieronymianæ editione reposuimus *lumine* ex antiquis libris. Recole tamen quæ de illa lectione ibi diximus. Porro S. Ambrosium non esse, quem Hieronymus sub corniculæ nomine irrideat, ut Rufinus contendit, ex eo facile probatur, quod sanctissimum Episcopum S. Doctor maximi continuo fecerit, et passim nominet honoris causa, et laudet. Vide quæ in eum locum adnotamus.

i Fortasse verius antiqua edit. *universis*. Tertio ab hoc versu *hunc* pronomen addidimus ex mss., utpote demonstrationi, quam Rufinus intulit, percontandum.

laudasti, tuo ore rursum condemnas, quid ego ad A Catholicam sequar. Tu qui scripsisti talia, et secutos pulex de me conquerar, si me nunc laceres, quem et in Epistolis tuis ante laudaveras, et in Chronicis tuis a Florentio et Bonoso, pro vitæ, ut ais, nobilitate conjunxeras?

26. Etiam nec illud ejus admirabile factum silentium est, ne pudorem 380 incutiamus audientibus, quod Marcellini Consulis b neptem, quam Romanæ nobilitatis primam, parvulo filio Romæ derelicto, Jerosolymam petiisse, et ibi ob insigne meritum virtutis Teclam nominatam, in ipsis Chronicis suis scripserat: post id de exemplaribus suis erasit, cum actus suos vidisset districtioris disciplinæ femina displicere. Compellimur quidem plura adhuc de scriptis ejus congregare, ut agnoscatur, quam verum sit et hoc quod scribit, quod in suis duabus tantum Præfatiunculis Origenis meminerit, in his [Al. et hoc] non fidem ejus, sed ingenium, non dogmatisten eum, sed interpretem laudans. Adhibui c interrim decem.

27. Sed ne dilatari nimis sermonem onerosum sit, sufficiant interim hæc, in quibus eum et quasi Apostolum laudat, et quasi Ecclesiarum magistrum: et quia non pro fide, non [Al. nec] pro dogmatum novitate, ut rabidi nunc canes simulant, adversum eum moveatur ordo Romanus: et quia ipsum sequitur, qui omnibus prudentibus et ipsi placet, et omnia illa, quæ insertæ superius ejus Præfatiunculæ contestantur. Verum hæc quoquo modo sint, quæcumque habes tu cum istis vel antiquis, vel novellis scriptoribus, sive eos tu Apostolos, sive eos d venerarios scribas, sive Prophetas eos tu, sive perversos doctores voces, ad me ista quid spectant? Tu pro his varietatibus tuis, pro contumeliis et lacerationibus bonorum, recte pœnitentiam e egeris, si tamen egeris. Mihi quare dicis, si secuti sunt errantem, sequantur correctum? Apage, absit a me. Numquam ego nec te, nec alium errantem secutus sum, sed in virtute Christi, nec te; nec alium quemquam, nisi Ecclesiam

* Ad an. 381. Florentinus, Bonosus, et Rufinus insignes Monachi habentur. Sed et ms. Guarnerian. Florentino heic habet pro Florentio.

b Imo filiam dicunt codices Hieronymiani: potuit vero et neptis et filia appellari, quod alterum Consullem Marcellinum avum habuerit, alterum patrem, ut Pontacus notat. Cæterum, ut non facile crediderim Rufino, nihil non intentanti in Hieronymum, insigne illud de Melania testimonium durat, atque in mss. editisque Chronicis codicibus reperitur: *Melania nobilissima mulierum Romanarum, et Marcellini quondam Consulis filia, unico, Prætere tunc Urbano, filio derelicto, Jerosolymam navigavit, ubi tanto virtutum, præcipueque humilitatis sui miraculo, ut Teclæ nomen accepit.* Videsis de recta hujus lectione loci, præter quæ adnotata nobis sunt ad Chronicum, Rufini Vitæ libro et cap. I, num. 5.

c Vetus edit., Adhibui iterum decem, ut et Guarnerian. ms.

d Eadem, sive iterum venenarios; ita apud Tertulianum quoque de Pudicitia cap. V. Pro venerariis, alii venenarios legunt: utrumque autem nomen perditæ fidei, et conscientiæ homines notat. Ms. Guarnerian. illud quidem iterum addit, Venerarios tamen legit.

tus es eos, quos errasse credebas, qui tam indigne de Deo scripsisse convictus es, tu age pœnitentiam, 381 si tamen putas tibi blasphemix crimen ignosci

27. Nunquid mea aliqua proferre potes scripta similia, in quibus me vel in juventute errasse convincas? sicut tu non tam confiteris quam convinceris. Ego me interpretandi disciplina tantummodo imitatum te dixi vel secutum, t sed tamen in nullo alio, in quo etiam tibi omnem injuriam factam esse dicis, quia secutus sum, quod te videram in Homiliis secundum Lucæ Evangelium fecisse, ut s ubi de Filio Dei in Græco non recte inveneras, præterieris, in illo loco ubi dicit: *Magnificat anima mea Dominum: et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo.* Nosti quia de anima, sicubi illa, quæ solent dici, non præterieris [Al. præterires], sed ea adhuc etiam, ex te additis quibusdam assertionibus, lucidius scripseris, ut in illo loco, *Ecce ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultavit infans in utero meo;* ubi dicis, quod non erat hoc principium substantiæ ejus, de tuo b addidisti, atque naturæ. Hæc et mille alia his similia in interpretationibus tuis, sive in his ipsi Homiliis, sive in Jeremia, vel in Isaia, maxime autem in Ezechiele subtraxisti. De fide autem, id est, de Trinitate cum in aliquantibus locis aliter invenisses, quæ tibi visa sunt, prætermisisti. Hoc genus interpretandi uterque nostrum tenuit. Quod si alius culparet, tu utique respondere deberes, qui primus hoc feceras. Nunc ipse i id culpas, sine dubio, unde ipse culperis. Verbum de verbo interpretari, antea et stultum esse et malitiosum pronuntiasti. In hoc secutus sum te. Nunquid 382 de hoc vis ut pœniteat me, quia tu modo mutasti sententiam, et ad verbum interpretatum te dicis? Si qua in fide minus ædificabant, abstulisti, ita tamen abstulisti, ut non omnia nec in omnibus penitus amputares. Denique in Homiliis i Isaiæ, Visio Dei Filium et Spiritum Sanctum

* Ms., geris hoc et subsequenti loco, tum dicas pro dicis, et sequantur et correptum, denique vel te, vel alium errantem, etc.

t Guarnerian. tacet tamen, et mox esse; tum videram pro videram legit.

s Voculam ut vetus editio et Guarnerianus ms. sufficiunt.

D b Olim quum illas Homilias Tom. VII. Hieronymianorum Operum excepimus, ac recognovimus, hujus additionis ne vestigium quidem nacti sumus. Quamobrem verosimile visum est, ejusmodi verba fuisse postmodum ex Hieronymianis exemplaribus sublata ad declinandam invidiam; nam falsum tanta confidentia potuisse Rufinum æmulo suo objicere, tamque impudenter calumniam struere, nemo sibi in animum inducat.

i In ms., idem culpas.... unde ipse cæperis, et inferius, sed quia in fide minus ædificabant, etc.

j In recensione Hieronymianorum Operum, quæ Tomo IV. continentur hancce Homiliarum in Isaiam Latinam interpretationem Hieronymo abjudicavimus, ac multis in eam rem argumentis contendimus in Præfatione. Fugit vero tunc nos istud Rufini luculentissimum testimonium, quo locum ipsum et verba ex Hieronymiana illa versione profert, atque exeun-

retulit. Ita tu transtulisti, adjiciens ex te, quod sensum auctoris ad clementiorem traheret intellectum. Ais enim : « Quæ sunt ista duo Seraphim? Dominus meus Jesus Christus et Spiritus Sanctus. » Et ex tuo addidisti, « Nec putes Trinitatis dissidere naturam, si nomina servantur officia. » Hæc et ego in quamplurimis feci, ^b et aut desecavi, aut ad sanio-rem intelligentiam declinavi. Pro his me jubes agere pœnitentiam. Non puto hoc te sentire. Quod si pro his neque tibi, neque mihi pœnitendum est, pro quibus me aliis invitas ad pœnitentiam?

28. Scripta mea nulla exstant, in quibus error meus aliquis corrigendus sit. Tua exstant multa, quæ, ut video, ^c nunc secundum sententiam tuam universa damnanda sunt. Exceperas tibi Commentarios in Epistolam ad Ephesios, in quibus te putaveras [Al. putabas] aliquid emendatius condidisse. Etiam ipse [Forte tibi] vidisti, quam similes per omnia esse Origenis sensibus inventi sunt, imo [Al. uno] et plus aliquid, quam hoc quod damnari expostulas, continere. Et nisi ipse de his jam tibi exclusisses pœnitentiæ facultatem, dicens, « Revolvite Commentarios meos in Epistolam ad Ephesios, et inde agnoscetis, quomodo Origenis dogmatibus adversatus sum. » **383** Fortassis velles iterum et de his pœnitere, et in istis condemnare temetipsum, sicut et in cæteris. Tamen quantum in me est, concedo ego tibi et pro his pœnitere : sed et pro omnibus non solum, quæ locutus es, sed et quæ locuturus es, si agas pœnitentiam, bene facis. Certum est enim, quod pœnitenda sunt cuncta quæ scripseris, Quod si hinc me aliquis culpandum putat, quare omnino aliquid de Origene interpretatus sum, ^d si hoc culpatur, ego in hoc opere postremus sum, et necesse est, ut culpa a primis incipiat. Et tamen nemo commissum punit, quod, ne admitteretur [Al. committeretur], ante non vetuit. Licuit, fecimus. Si quid prohibet lex, observari in posterum solet. Sed ^e damnari dicit quis debere cum auctore suo libros. Sed quid facimus de isto auctore, qui eadem scribit, sicut superius plenissime ostendi? Similem excipiat

plote esse vult. Quæ tamen cum minime reperire sit, quo nimirum loco contineri debuissent, in ejus, inquam, Homiliæ contextu, quæ de Visione Dei et Seraphim inscribitur, visa fortasse tunc fuerint nobis abs Rufino memoriter, et in eam quidem sententiam, non κατὰ λέξιν atque ipso ex codice Hieronymiano recitari. Nunc quoniam animadvertimus, peregrino quidem in loco, sed eadem tamen ipsa verba legi Homilia I. in Edit. nostra col. 4105 (Parol. tom. XXIV, col. 905). paulo post medium, videmur causa cadere, nec posse reliquum facere dubio locum, quin eam interpretationem Hieronymus adornarit. At vero hanc tacet S. ipse Pater in Catalogo, ubi reliquas tamen Homilias, in Jeremiam puta, Ezechielem et Lucam, quas ex Origenis Græco in Latinum transtulit, singulatim recenset. Aut igitur fucum fieri sibi passus est Rufinus, et falsus est animi, qui alienum foetum pro Hieronymiano habuit : aut, quod fere propius ad fidem videtur, S. ipse Doctor eum repudiavit, nondum fortasse satis elaboratum, nec se patre dignum : certe in suorum hæberi censu noluit. Videsis Præfation. nostram in Tom. IV.

^a Alias Qui sunt; Ms., Quia sunt ipsa duo, etc. In

eandemque sententiam. Ego hoc nec peto, nec urgeo, licet ille mecum hostiliter agat; sed, ut video, ipse sibi hoc, temere alios condemnando, conquirit.

29. Verum ut iterum tecum ex tuis verbis loquar, ipse scribis in istis Invektivis tuis (Epist. 84.), me interpretatione mea hoc ostendisse, quod ego quidem essem catholicus, Origenes autem, quem interpretabar, hæreticus. Ais enim : « Hoc est dicere, quia ego sum quidem catholicus, iste autem, quem interpretor, hæreticus. » Ais enim, hoc legi ^f. Si, ut dicis, hoc toto opere meo ostendi, quod ego catholicus sum, et Origenes hæreticus, quid adhuc aliud quæritur? Nonne totum agis, et illum hæreticum et me catholicum dici [Al. dicam]? Si hoc dixisse me, et hoc toto opere meo satis egisse testaris, quæ tibi jam accusationis causa superfuit? Quo profecit tua ista ^g in nos Invectio? Si Origenem hæreticum esse ostendi, et me catholicum, recte feci, an non recte? Si recte, cur ad culpam et accusationem, quæ recte gesta sunt, vocas? Si non est rectum, Origenem hæreticum dici, cur me hoc nomine in jus vocas? Quid opus fuit te interpretari **384** malitiosius [Al. malitiose] ea quæ secundum tuum interpretandi morem fuerant translata, licet incultiori sermone? Quid certe opus erat auditores tuos illudere : et illis aliud opinantibus, te aliud agere? Illi enim hoc existimant, quod tu adversum eos agas, qui Origenem catholicum defendunt; tu vero illos arguis, et accusas, qui hæreticum illum designarunt. Propter hoc forte me invitabas ad pœnitentiam? Non intellexeram. Veruntamen scito, me ne de hoc quidem pœnitentiam gerere, quin dicam non omnia, quæ in libris ejus inveniuntur tanquam catholica esse suscipienda. Quæ utrum sua sint, ut dicis, an ab aliis inserta, ut nos putamus, Deus viderit. A nobis interim ubi ad fidei fastigium et veritatem ventum fuerit, respuuntur. Tu tamen dic, quid exposcis a nobis : hæreticum vis ut dicamus Origenem? Hoc fecisse nos, ^h culpas. Sed catholicum? Pro hoc nos accusas. Designa manifestius, quid velis, si tamen potes aliquid horum medium invenire, quod velis. Isti sunt omnes sales veteri edit., Quia ista duo Seraphim Dominus sunt Jesus Christus, etc. Tum in ipsius Homiliæ editione Genebrardi ac nostræ Christus nomen reticetur, altero autem ab hoc versu deserere legitur pro dissidere. Recole præcedentem proximæ adnotationem, et germanam S. Patris explanationem loci in Epist. XVIII. ad Damasum, etc.

^b Ms., talia autem resecevi, aut, etc.

^c Idem ms. nunc voculam tacet, et damnata sunt legit pro damnanda, etc.

^d Dixit in Apologia ad Anastasium num. 7. Si culpantur, qui ante jussionem fecerunt, culpa a primis incipiat. Et statim antea : Si jubetur ne fiat, jussio observari solet in posterum.

^e Antea, damnare. Paulo inferius ms., Similem excipiet eandemque sententiam. Ego hoc non opto, neque urgeo.

^f Plus habet Guarnerian. ms. atque aliter, hoc legi, ut dicis. Si toto opere meo ostendi hoc, quod, etc.

^g Idem cum veteri edit., tua ista omnis Invectio.

^h Amovimus hinc concinniore sensu negandi particulam, quam neque vetus editio, neque Guarnerian. ms. agnoscunt.

tui de Alexandri, et Porphyri, et ipsius Aristotelis acumine congregati. Hæc est omnis illa jactantia, qua te a prima ætate usque ad senectam in Grammaticorum et Rhetorum et Philosophorum scholis ac disciplinis prædicas esse versatum, ut procederes Origenem pronuntiaturus hæreticum, et in ea ipsa oratione, qua in illum ferebas sententiam, accusares eum quem asserebas, quod illum hæreticum designarit. Vide quia nusquam cura veritatis ac fidei, nusquam religionis ac iudicii contemplatio, sed sola male loquendi et lacerandi fratres, exercita [Al. exercitata] libido versatur in lingua, sola in corde humana contentio, sola invidia et livor in mente: in tantum ut cum odiorum tibi caussa non esset [Al. adesset], cognominatum te a me fratrem et collegam, licet cum præconio, indignanter acciperes. Ignosce mihi, quod nesciebam te ἀκατονόμαστον (innominabilem) dici, et incompellabilem nominari. Miror tamen, quod ea me condemnare deposcas, quæ a me notata conquereris.

385 30. Ad illam sane incusationis ejus partem, superfluum ^a videtur vel respondere aliquid, ubi pie et religiose dicta Martyris Pamphili, aut falsa dici vult, aut etiam si vera sint, spernenda decernit. Cui jam iste deferat? cui jam parcat? Omnes apud istum Græci Scriptores antiqui Ecclesiastici erraverunt. Latinis vero quomodo deroget, quomodo carpat singulos, vel veterum, vel novorum, diversa ejus qui legit Opuscula, recognoscit. Sed nunc ne Martyres quidem apud eum habere possunt aliquid reverentiæ. Non, inquit, credo quia [Al. quod] Martyris sit. Hoc si velimus de omnibus Scriptorum dicere libellis, quæ erit in singulis probatio? Si dicam, non est verum, quia Stromatum libri quos dicis, Origenis sunt: unde ipsius esse probantur [Al. probabuntur]? Ex cæterorum, inquit, similitudine. Sed sicut ille, qui in scriptura alicujus falsum facere vult, manus ejus imitatur: ita et qui sua dicta sub alterius nomine vult inserere, stilum sine dubio imitabitur ejus, cujus et nomen acivit. Deinde ut omnia, quæ justissime [Al. justissima] dici possunt, brevitate causa præteream, si in tantum volebas audere [Al. audiri], ut Martyrem reprehenderes, dicta ipsa, quæ tibi videbantur reprehensibilia, in medium proferre debueras, et tunc unusquisque legentium vidisset [Al. videns], quid ibi esset absurdum, quid consequens, quid iniquum, quid certe contra Apostolicas regulas, ^b sed tantum nescio quid impietatis, pro quo, ut dicis, expiando, sanguinem suum fuderit Martyr. Ipsa illa verba si legeret, jam non tua, sed sua sententia, aut errasse Martyrem, aut nomine Martyris, absurdam et impiam conscriptionem ab alio diceret

^a Guarnerian. ms., *videatur*, et mox, *ubi pietatis et religionis dicta, et etiamsi vera, spernenda decernis. Cui jam iste honorem deferat, et cui parcat?*

^b In eodem ms., *sed tamen*, nondum satis bene. Ferme autem rectius habebit inferior contextus si *sel pro sel* legas. Mox pro *impietatis* vetus editio habet *interpretatis*, male.

^c Ms., *ejiciatur*; tum, *ipse qui laudabit*. Mox, *et si in aliquantibus videatur errasse, pro etiamsi aliquan-*

esse compositam. Nunc vero sciens, quia si legatur ea, quæ reprehendis, nota retorquetur in eum, qui culpam injuste, ea quidem, quæ reprehendis, non profers: tua autem illa censoria virgula et arroganti auctoritate decernis, ille arceatur a bibliothecis, ille recipiatur: et iterum iste **386** ipse, qui hodie receptus est, crastino si eum alius aliquis præter me laudaverit, ^e ejiciatur, et cum illo ipse qui laudavit. Hic autem catholicus habeatur, etiam si aliquando videatur errasse: illi erroris venia non detur, etiam si ea dicat, quæ ego dixi, et neque interpretetur quis eum, neque legat, ne quis mea furta cognoscat. Hic hæreticus quidem, sed magister meus est. Et hic licet Judæus sit, et de Synagoga Satanæ conductus verba vendat ad pretium, tamen magister meus est, et præferatur omnibus, quia apud ipsos solum [Al. solos] Scripturarum veritas permanet. Si tibi istud auctoritatis universa pariter injunxisset Ecclesia, et exigeretur a te, ut de singulis vel de omnibus judicares, nonne grave et periculosum onus, ne tibi imponeretur, excusare debueras? Nunc vero in tantum quotidiana derogandi meditatione profecimus, ut jam nec Martyribus parcamus. Sed ponamus, quod non sit Martyris libellus iste, sed cujuscumque unius de Ecclesia, nunquid suis verbis usus est, quisquis ille est Scriptor, ut meritis ^d cedendum videatur auctoris? De ipsis Origenis voluminibus ponit exempla, et quid de singulis sentiat, non sui defensoris verbis, sed ejus ipsius, qui accusabatur, ostendit. Et sicut adversum te modo, multo meis verbis vehementiora sunt tua scripta: ita illum non excusantis auctoritas, sed sua dicta defendunt. Et ideo superflua est de auctore quæstio, ubi defensio talis est, quæ assertore non egeat.

31. Sed ad illud jam nequissimum incusationis ejus caput et invidiosissimum veniendum est, ^e imo non invidiosum, sed invidum. Ait enim, Quis prudentium, vel quis Sanctorum aggredi voluit in Latinum vertere, quod tu ausus es? Ego ipse, inquit, sæpe ^f rogatus a multis, non feci. Et quidem Sancti quare hoc non fecerint, facilis excusatio est. Non enim continuo, qui Sanctus et prudens est Latinus, **387** etiam linguæ Græcæ notitiam sufficienter habet. Nec sanctitati ejus detrabitur, cui deest peregrinæ linguæ notitia. Aut iterum non continuo si scientiam quis habet Græci sermonis, etiam voluntatem interpretandi habet. Aut etiam si habet, non statim discutiendus est ille, qui pauca interpretatus est, quare non plura, aut cur non illa, sed illa. Libertas est enim in hujusmodi opere, et est vel in arbitrio scribentis, vel in desiderio deposcentis; et tamen de sancto Hilario dicit, et de sancto Victori-

do, etc.

^d Denuo ms., *meritis credendum*, pro *cedendum*, ferme rectius. Mox etiam *defensoris verbis* habet pro *defensoris*, etc.

^e Pericopa isthæc verborum, *imo non invidiosum, sed invidum*, in ms. desideratur. Videtur etiam docto viro in textum ex nota ad libri oram intrusa.

^f Tacet ms. sæpe adverbium. Leviora passim dissimulamus.

no : quorum alterum interpretis titulo nihil omnino arbitror transtulisse de Græco : alterum ipse dicit, Heliolori cujusdam Presbyteri usum scientia, ut quæ ille sibi hauriret ex fonte Græcorum, ipse Latino ea sermone digereret, pro eo quod ^a aut nihil aut parum Græce nosset. Illi ergo cur hæc non fecerint, et facilis et manifesta est excusatio : de te sane mirandum est quare hoc feceris. Quid enim magis audax, vel quid amplius temerarium, libros istos interpretari Origenis, quorum jam pene omnem continentiam in aliis libris scripseras? quorum omnia jam dicta, quæ reprehensibilia nunc dicis, sub proprii nominis sermone protuleras?

32. An ut divinarum Scripturarum libros, quos ad plenissimum fidei Instrumentum Ecclesiis Christi Apostoli tradiderunt, nova nunc et a Judæis mutata interpretatione mutares? Quid tibi ex his duabus causis magis videatur illicitum? Nam Origenis dicta ^b, sive placent, ut hominis dicta placent, sive displicent, ut hominis dicta facile contemnuntur. Ista vero quæ nunc tu interpretaris, et per Ecclesias et monasteria, per oppida et castella transmittis, quomodo suscipiemus? tanquam divina, an tanquam humana? Et quid facimus, quod quæ Prophetarum vel Legislatorum nominibus titulatur, veriora hæc abs te, quam illa quæ Apostoli probaverunt, affirmantur? Istud commissum, dic, quomodo emendabitur, **388** imo nefas [*Al. add. hoc*] quomodo expiabitur? Si enim in explicanda [*Al. explananda*] lege aliquid aliter sensit, damnabile apud te ducitur : ipsam legem pervertere in aliud quam Apostoli tradiderunt, quoties damnable judicandum est? Cur non magis pro hujus ausi temeritate dicamus : ^c Quis ex tot et tantis prudentibus et sanctis viris, qui ante te fuerunt ad istud opus ausus sit manum mittere? Quis præsumserit sacras Sancti Spiritus voces et divina Volumina temerare? Quis præter te divino muneri et Apostolorum hæreditati manus injulerit [*Al. intulit*]?

33. Et quidem cum ingens copia fuisse ex initio in Ecclesiis Dei, et præcipue Jerosolymis eorum, qui ex circumcisione crediderant, referatur, in quibus utique linguæ utriusque perfectam fuisse scientiam, et legis peritiam probabilem, administrati pontificatus testatur officium. Quis ergo in ista eruditorum virorum ^d copia ausus est Instrumentum divinum, quod Apostoli Ecclesiis tradiderunt, et depo-

^a Atque heic tacet ms. *aut*; tum *cur hoc præfert pro hæc*, denique altero ab hoc versu plus habet, de te *sane valde mirandum est*.

^b Brevius in ms., *Nam Origenis dicta, sive placent, sive displicent, ut hominis dicta facile contemnuntur*. Et paulo post, *per oppida, per castella transmittis, quomodo suscipiemus tanquam divina? quid facimus, quæ prophetarum... titulatur, quod veriora, etc. Apostoli approbaverunt*. Quæ vitia in his erant manifesta, præterimus.

^c Plus habet ms., *dicamus, quia quis, etc.*

^d Interserit ms. *tanta*.

^e Vetus edit., *probata*. De repudiata Susannæ historia, Hymnoque trium puerorum, etc., non quod ipse sentiret, sed quid Judæi contra nos dicere soleant,

A situm Sancti Spiritus compilare? An non est compilare cum quædam quidem immutantur, et error dicitur corrigi? Nam omnis illa historia de Susanna, quæ castitatis exemplum præbebat Ecclesiis Dei, ab isto abscissa est et abjecta atque posthabita. Trium puerorum hymnus, qui maxime diebus solemnibus in Ecclesia [*Al. Ecclesiis*] Dei canitur, ab isto e loco suo penitus erasus [*Al. abrasus*] est. Et quid per singula commemoro de his, quorum comprehendere numerum nequeo? De quo ut omittam illud dicere, quod Septuaginta duorum virorum per cellulas interpretantium unam et consonam vocem, dubitandum non est, Spiritus Sancti inspiratione prolata ^e, et majoris ^f id debere esse auctoritatis, quam id quod ab uno homine, sibi Barraba aspirante, translatus est. Utergo hoc [*Al. hæc*] omittam, vide quid dicimus, verbi causa. Petrus Romanæ Ecclesiæ per viginti et quatuor annos præfuit : dubitandum non est, quin sicut cætera, **389** quæ ad instructionem pertinent, etiam librorum Instrumenta Ecclesiæ ipse tradiderit, quæ utique jam tunc, ipso sedente et docente, recitabantur. Quid ergo? Decepit Petrus Apostolus Christi Ecclesiam, et libros ei falsos et nihil veritatis continentes tradidit, et cum sciret, quod verum est haberi apud Judæos, apud Christianos volebat haberi quod falsum est? Sed fortasse dicit, quia sine literis erat Petrus, et sciebat quidem, Judæorum libros magis esse veros, quam istos, qui erant in Ecclesia : sed interpretari non poterat propter sermonis imperitiam. Et quid? Nihil in isto agebat ignea lingua per Spiritum Sanctum cælitus data? Non ergo omnibus linguis loquebantur Apostoli?

34. Sed ^g concedamus, quia non potuerit Petrus Apostolus facere quod hic modo fecit : de Paulo quid dicimus? Num et Paulus sine literis fuit? Hebræus ex Hebræis, secundum legem Phariseus, edoctus secus pedes Gamalielis, qui etiam et ipse Romæ positus, si quid Petro defuisset, putas non potuit adimplere? Quomodo ergo isti, qui præcipiebant discipulis ut attendent lectioni, emendatas eis et veras non dabant lectiones; et qui præcipiunt ne attendamus Judaicis fabulis et genealogiis, quæ quæstiones magis præstant, quam ædificationem : et iterum cavere nos jubent, et observare maxime eos, qui ex circumcisione sunt : quomodo non pervidebant per spiritum, ^h quod futurum esset tempus post quadringentos fere annos, quando Ecclesia, cognito eo quod

exposuisse se profiteretur S. Doctor Apolog. lib. II. n. 53. Fabulam porro cellularum verissime explodit sexcentis locis, quos nec vacat indicare : nunquam tamen versionis Septuaginta viralis authenticitati, sive auctoritati derogat, sed eam negat divinitus inspiratam : certe pluribus mendis depravatam ostendit.

^f Reticeat Guarnerian. ms. *id* voculam : cætera, in quibus inferius sæpe dissentit, vitia sunt amanuensis.

^g Guarnerian. ms., *concedimus*; tum *quod hic fecit, absque modo*. Et paulo post, *si quid Petro defuisset putas, non potuit adimplere*.

^h Plus habet ms., *per Spiritum Sanctum*, et mox, *cognito quod ab Apostolis, etc. Origenes in Epist. ad Africanum n. 4. Tempus est igitur, si hæc nos non latent, abrogare quæ in Ecclesia feruntur exemplaria, et*

ab Apostolis non sibi esset tradita veritas veteris Instrumenti, legatos mitteret ad istos, quos illi tunc Circumcisionem vomabant, obsecrans et exorans, ut sibi de veritate, quæ apud ipsos ^a est, aliquid largirentur? Per totos istos quadringentos annos errasse se, et ignorasse quod verum est, fateretur? Adscitam se quidem **390** esse ex Gentibus sponsam Christo per Apostolos: sed non ab eis veris monilibus exornatam: putasse se lapides esse pretiosos, nunc autem deprehendisse, quod non sunt veræ istæ gemmæ, quas sibi Apostoli Christi imposuerant: erubescere se ad publicum procedere, falsis et non veris lapidibus adornatam, et ideo rogare se, ut vel Barrabam illum quem aliquando, ut Christo nuberet, spreverat, mittant ad se qui possit cum uno electo ex suis viro ornamenta sibi vera, quæ Apostoli non præstiterant, reparare?

35. Quid ergo mirum est, si me minimum et nullius numeri hominem laceret, si Ambrosium secet, si Hilarium, si Lactantium, si Didymum reprehendat? Nec multum dolere de injuria mea debeo, pro eo quod opus meum ipse interpretari denuo aggressus est, cum me Septuaginta interpretibus in hac æquaverit contumelia. Sed et illud quomodo accipiendum est? Quantum accessisse ad incredulitatem ex ^b hoc facto Gentilibus æstimatis? Non enim latent eos, quæ apud nos aguntur. Scientes ergo legem nostram nunc emendatam vel mutatam, nonne dicunt apud semetipsos, errant isti, nec est apud eos aliquid veritatis? Ecce ipsi cum volunt, leges suas corrigunt et emendant. Certum est autem errorem præcessisse, ubi emendatio subsequuta est, nec divinum videri posse, quod ab homine mutatur. Hoc nobis præstitit tua ista nimia sapientia, ut omnes ^c insipientes etiam a Gentilibus judicemur. Nolo sapientiam, quam Petrus et Paulus non docuit: nolo veritatem, quam Apostoli non probaverunt. Tua verba sunt, Post quadringentos annos non debere simplices Latinorum aures novæ doctrinæ voce pulsari. Modo tu dicis: Omnis qui putabat ^d Susannam nuptis et innuptis exemplum pudicitia præstitisse, erravit. Non est verum. Et omnis qui putabat, quod puer **391** Daniel Spiritu Sancto fuerit repletus, et arguerit adulteros senes, erravit: non erat verum. Et omnis Ecclesia

A per orbem terrarum, sive eorum qui in corpore sunt, sive eorum qui ad Dominum perrexerunt, sive illi sancti Confessores fuerunt, seu etiam sancti Martyres, quicumque Hymnum trium puerorum in Ecclesia Domini cecinerunt, omnes erraverunt, et falsa cecinerunt. Modo ergo nobis post quadringentos annos Legis veritas empta pretio de Synagoga procedit. Posteaquam senuit mundus, et perurgentur cuncta ad finem, scribamus etiam in ^e sepulcris veterum, ut sciant et ipsi qui hic aliter legerant, quia Jonas non habuit umbram cucurbitæ, sed hederæ; et iterum cum voluerit legislator, nec hederæ, sed alterius virgulti.

36. Sed et Origenes, inquit, asteriscos fecit, ex translatione Theodotionis assumens, ut componeret volumina, quæ appellantur Hexapla. Et quid Originem istum, quando tibi ^f placet condemnandum, quando placet imitandum producis. Verisimile est, ut eundem tu et defensorem adhibeas et reum. Auctorem facti tui habere potes eum, quem et primus ipse condemnas, et ad condemnationem ejus Epistolis tuis Romanum cogis senatum? Ante hoc providere [*Al. prohibere*] debueras. Nemo succidit arborem, cui inniti parat: nemo in sua causa fidem ejus ^g implorat, cujus ipse reprobat fidem. Sive hoc fecit Origenes, sive non fecit, quid ad te? Si ad illius exemplum judicari vis, relege sententias tuas, et vide quid dixeris. Hoc non est, ^h inquis, se purgare: sed socios criminis querere. Noli ergo et tu socios criminis querere, sed purificationem facti require. Veruntamen videamus quid tale etiam reus et ⁱ actor simul Origenes fecerit. Ego illius nec unum locum ex Scripturis divinis de Hebræis invenio translatum. **392** Et quomodo factum tuum et illius simile videri potest? Apostatæ quidem et Judæi interpretati sunt ea, quorum lectione Judæi maxime utuntur. Et quia frequenter si disputatio accidisset, vel immutata esse aliquanta, vel deesse, vel abundare in nostris Scripturis mentiebantur, voluit Origenes nostris ostendere, qualis apud Judæos Scripturarum lectio teneretur et in propriis paginis vel columnellis editiones eorum singulas quasque descripsit, et ea quæ apud illos sunt addita vel decerpta, certis quibusque signis additis, ad versiculorum capita designavit, et in alieno non suo opere, suas tantummodo notas

fratribus lege præcipere, ut abjectis quos penes se habent, sacris Libris, adulando Judæis persuadeant, ut nos puros, et qui nihil habeant figmenti, impertiant, etc. Sed objectionem prudentissime Hieron. cavit Epist. 106. ad Sunniam et Fretelam: Sciendum, ait, quid Hebraica veritas habeat. Hoc enim quod Septuaginta interpretes transtulerunt propter vetustatem decantandum est, et illud ab eruditis sciendum propter notitiam Scripturarum.

^a In ms., solet esse, et largiretur minore numero.

^b Tacet ms. verba, ex hoc facto. Et mox legit, Scientes enim legem nostram modo emendatam esse, vel, etc. Vetus quoque editio, modo emendatam. Vitiose post Erasmus Martianeus legerat non emendatam, pro quo nos olim nunc reposuimus.

^c Martian., typoletarum, ut videtur, oscitantia, insipientes. Infra ejusmodi alios errores castigamus.

^d Ms., qui vitavit Susannam nuptis et innuptis exem-

D plum præstitisse, absque pudicitia.

^e Passim obvium est in veterum Christianorum sepulchris symbolum Jonæ sub cucurbita dormientis opere anaglypho expressum. Hoc autem esse arbitrator, quod scalpi aliter et scribi oportere dicit Rufinus, ut monerentur et mortui, non sub cucurbitæ umbra, sed hederæ, ut S. Doctor reposuit, Jonam quievisse. Vitiose Guarnerianus ms., scribamus in scripturis.

^f Fortasse verius, quando tibi non placet, condemnandum, etc.

^g Guarnerianus explrat; tum altero ab hoc versu quid ad te, si illius exemplo, etc.

^h Idem, ut et vetus editio, se defendere; mox etiam ille requirere pro require.

ⁱ Falso post Erasmus Martianeus et auctor, pro actor, ut ms. ac vetus edit. emendant, quamquam haud bene addit ms. suus.

fixit : ut sciremus non quod nobis, sed quid Judæis A adversum nos certantibus, aut deesse, aut abundare videretur. Quod tale esset, quale si quis accepto Breviculo, in quo militum nomina continentur, nitatur inspicere, quanti ex militibus supersint, quanti in bello ceciderint; et requirens qui inspicere missus est, propriam notam, verbi causa, ut dici solet, ^a e' ad uniuscujusque defuncti nomen adscribat, et propria rursus nota superstitem signet. Nunquid videbitur is, qui notam ad defuncti nomen apponit, et propria rursus nota superstitem signat, quod egerit aliquid ut vel hic defuncti, vel ille viventis causam acciperet? Sed quod eos qui ab aliis fuerint perempti, iste annotationis ^b designavit indicium. Ita ergo fecit et ille, ea quæ per alios Interpretes sive perempta fuerant, seu etiam abundantius prolata, propriis quibusdam signis, id est, asterisci et obelisci notulis designavit. Cæterum neque verbum aliquod de suo unum saltem inseruit, neque ^c nostrorum exemplariorum fidem fecit in aliquo vacillare : sed ea quæ minus videbantur secundum cursum literæ plana et lucida, spiritalis intelligentiæ ostendit referta mysteriis. Quid tibi ergo Origenis factum ^d in hoc potest 393 præstare solatii, cujus neque opus simile aliquid ostendere potes, et in quo tantum laboras, ut litera occidat consequentem : dum ille e contrario spiritus vivificantis esse conatur [Al. conetur] asseritor?

37. Tuum ^e igitur, frater, tuum istud factum, nec quemquam te in hoc comitem vel socium in Ecclesia habuisse, certum est : nisi istum solum, quem frequenter commemoras [Al. commemorabas], Barrabam. Quis enim alius auderet ab Apostolis tradita Ecclesiæ instrumenta temerare, nisi Judaicus spiritus? Illi te, o mi frater, antequam a Judæis caperis, carissime, illi te in hæc mala præcipitant. Illi te libellis editis, notas infligere Christianis, illi te nec Martyribus parcere faciunt, et de omni Christianorum ordine fanda atque nefanda conscribere [Al. scribere], turbare pacem nostram, scandala Ecclesiæ generare. Illi etiam adversum te ipsum, et scripta tua, ^f quasi quæ Christianus aliquando locutus sis, cogunt ferre sententiam. Et ideo tibi omnes sordemus, dum illi pessimis suis artibus ^g tibi nimium placent. Nam quomodo si tu Pauli literis acquiesceres, dicenti : Sⁱ

^a Ea videlicet solemniter in condemnationibus litera, quæ prima est in nomine θάνατος, mors, seu verho θάνατος pro ἀπίθανος, mortuus est. Ms. Guarnerian. Latinis literis *teta* effert.

^b Addit ms. Guarnerian. *suæ*; paulo post *etiam* pro propriis legit.

^c Idem cum veteri editione, *neque nostris exemplaribus, tum plana vel lucida*, etc.

^d Tacet ms. vobis in hoc. Quod ait Rufinus nihil tale abs Hieronymo elaboratum, non usque adeo verum est, nam Psalterium cum obelis atque asteriscis, Jobi quoque liber, atque alia quædam ejusmodi operis supersunt, ut alia omittam, quæ interciderunt. Paulo post ms. *consequentiam*, pro *consequentem*, legit, fortasse rectius, alio tamen sensu.

^e Vetus editio, *Tu igitur faber*. Et *Tu* quidem pro *Tuum* priore loco præfert et ms., cujus auctoritate

A quis frater præventus fuerit in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu mansuetudinis (Galat. 6. 1.), ita efferbescites, ut in nullo prorsus spiritalis institutionis ordinem custodires? Pone enim aliquid me scripsisse contumeliosum : pone quod tibi viro summæ eloquentiæ et fratri et collegæ mihi, quem imitandum in disciplina interpretandi dixi, injuriam fecerim; tamen post pacem illam ^h summo vix sudore reparatam, hæc prima adhuc de meis injuriis querela ad te pervenerat. Sed et illam tuam ponamus injuriam, quod in interpretando Origenem te imitatus [Al. imitans], aliqua præterierim, quæ mihi minus ædificationis in fide habere videbantur. Culpandus pro hoc eram fortassis, et emendandus? Scripta, ut ais, ad te fratrum B missa sunt, deponentium culpas interpretis argui. Quid tu 394 vir spiritalis agis? quid formæ et exempli in rebus ⁱ talibus cæteris præbes? Fratris turpitudinem non solum nudatam his qui foris sunt nuntias, sed et oblecta denudas. Pone quia non te imitatus, hoc feci, sed ebrietas aliqua ^j subrepens, sicut Patriarchæ fecit, nudaverit turpitudinem nostram : nunquid maledictionem consecutus fores, si obversus Incedens, levi palliolo rescripti tui contexisses opprobrium nostrum, et si velasset Epistola vigilantis, quem stilus nudaverat dormitantis?

38. Sed aliud rescribere non poteram his, qui ad me talem Epistolam miserant, ut nisi ita rescripsissem, aut reinterpretabatur [Al. interpretatus] essem ea ad verbum, quæ tu es interpretatus ad sensum, etiam C ego Origenem sequi viderer. Nondum dico quæ sit illa aut qualis Epistola : tamen quoniam viri nobilis Pammachii continet nomen, quid fuisset absurdum, si ei tale aliquid respondisses? Frater, non est temere de alterius opere judicandum. Nam et tu ipse nosti quid feceris, quando adversum Jovinianum Romanam misi libellos : cum eos quidam [Al. quidem] aliter intelligerent, quam ego me dictasse memineram. Nonne cum jam a plurimis legerentur, et offenderentur pene omnes, cum quibus etiam ^k tu ipse esse putaberis, exemplaria jam de foro, jam de publico subtraxisti, et hæc non ad aliquem alium, sed ad me remisisti, causam pariter, quia multi scandalum pati videbantur, insinuans : quomodo ego Apologeticum denuo descripsi, et quæ aliter intellige-

D suosequenti versu, nunc adverbium expunximus, quod quemquam pronomini subjungebatur, sensui autem recto officiebat. Mox quoque rectius habere videtur ms. *de Ecclesia* pro *in Ecclesia*.

^f Antea minus recte erat, *quæ quasi*; ms. restituit.

^g Ms. alterum hoc tibi reticet.

^h Consule Vitam lib. I. cap. 4.

ⁱ Olim erat *in rebus et talibus cæteris*. Mox habet ms. *nudandam* pro *nudatam*.

^j In ms., *surripiens*, et paulo post cum veteri editione, *consecutus fueras* pro *fores*; denique, *et si velasset* pro *velasset*.

^k Vetus editio, *Cum quibus esse te ipse putabas*. Ms. *cum quibus etiam ipse putabas*, etc. Et paulo post, *scandalum pariter patiebantur, insinuans quomodo*. Ergo Apologeticum denuo scripsi.

hantur, ad intelligentiam rectiorem prout potui, recitavi? Æquum est ergo, ut quod nobis fieri volumus, aliis nos faciamus. Sicut enim meos libros mihi remisisti, ut a me emendarentur: ita et ad illum suos remitte, et quod culpabile videtur, insinua, ut ipse se, si in aliquo erravit, emendet. Tum ^a præterea et nos jam in multis exercuimus ingenium, **395** et multa jam nobis opuscula desudata sunt. Ille hoc primum prope opus adiit, et fortasse compulsus: et nihil mirum si fluctuavit in primis. Nec occasio derogandi Christianis captanda est, sed emendationis utilitas requirenda.

39. Hæc si ad eum restripsisses, nonne majorem gratiam et ædificationem vel ipsi in timore Dei habenti, vel cæteris legentibus præbisses, quam nunc istæ tuæ Invektivæ mœroris et confusionis omnibus timéntibus Deum præstant, qui et in te foedissimam obtrectandi libidinem, et in me respondendi necessitatem miserabilem [*Al.* mirabilem] vident? Si enim, ut dixi, de tuis libris contra Jovinianum scriptis, nunc eadem, quibus illum arguebas, ipse inveneris asserere, nunc vero intantum ^b prolaberis, ut sordes nuptiarum, nec martyrii cruore dilui posse confirmes, et illud quod est Manichæorum dogmatis emendationem tibi habere facile visum est in his libris, quos jam elideras, et describendos plurimis præbueras: quid erat difficultatis, me non meum opus, sed interpretationem alieni operis, si quid forte in eo erratum, non ratio, sed litteræ suggererat, emendare? maxime cum adhuc esset in schedulis, quas nondum ad plenum relegeram vel explicueram, quas non editas invenerunt? Nonne perfacile emendari poterant ea, quæ adhuc emendata non fuerant? Verum non hinc, ubi quod culparet nihil habebat; sed totum inde mordetur, dum per hoc prodi ^c timuit, unde est omne quod ipse dicit, unde doctus, unde Scripturarum videtur Interpres.

40. Sed idcirco causam, quia ad interpretandum adductus sum, exposui, ut sciat, me hæc non contentione (ut ipse agere solet) vel æmulatione aliqua protulisse, sed necessitate, qua superius edocui, ad boni et utilis operis instrumentum, ut aliquid ex hoc ^d vel ordinis vel coloris acciperet ille, qui rudis ipse opusculum condebat antiquum. Aut non videmus vetustas ædes novellis ædificiis profuisse? Et interdum assumitur lapis de abditis et abstrusis **396** antiquæ domus partibus, qui novæ domus frontem decoret et exornet ingressum. Et interdum totum novellæ constructionis ædificium, unius antiquæ trabis stabilitate munitur. Agamus ergo nunc adversus eos,

^a Ms., *Tu præterea*, nescio an verius; tum, *primum proprie opus pro prope*, etc.; denique, *derogationis*, cum vetere edit., pro *derogandi*, et *inquirenda* pro *requirenda*.

^b In ms., *prohiberis*, deinde juncta et *vetere* edit., et *istud quod*, etc.

^c Idem ms., *prodi curant*, pro *timuit*.

^d Rectius fortasse in *vetere* edit., *vel odoris*, vel *coloris*, etc. Mox Guarner. ms., *opus tamen condebat*, pro *opusculum*, etc.

qui veteribus recte utuntur in novis. Non vobis licet, dicentes, transferre materiam de veteri domo ad novam, nisi tignum tigno, et lapidem lapidi junxeritis, nisi partem de porticu, nisi membrum de membro: et hoc ^e fieri non poterit, nisi secessum de secessu, nisi cloacam de cloaca transtuleritis. Habere enim domum magnam etiam hæc necesse est. Hoc namque est verbum transferre de verbo, quod a te ante improbabile, nunc vero ^f probabile judicatum est. Sed tu quidem tibi et quæ non licent, licere defendis; nobis autem quæ licita sunt impingis ad crimen. Nam tu cum sacras Literas et Volumina divina permutares, laudari vis; nos etiam si te imitantes, de hominum sermonibus aliquid, quod minus ædificare credimus [*Al.* credidimus], præterimus, in his nobis **B** veniam non das, in quibus exemplum dedisti.

41. Verum agat hæc iste, ut sibi vel licere, vel expedire putat. Ego interim, ut recenseamus in fine ea, quæ sparsim pro nostra purgatione ^g respondiimus, cum de me dixerit, quasi sine se hæreticus esse non possem; ostendi fidem meam, et de resurrectione carnis ipsum magis errare, qui corpus quod resurrecturum est, fragile esse scripserit [*Al.* scripserat], comprobavi. Sexus quoque diversitatem quomodo abraerit, et corpora in animas, et mulieres redigi in viros dixerit, docui. Mæx quoque interpretationis causas, ut puto, justissimas protuli, quod non vel contentione [*Al.* intentione] excitatus, vel gloriæ cupidus, sed Dei timore provocatus, aut quæ materiæ transvererim copias, novellæ constructionis ædificiis profuturas, et tela vetera, rubigine jam obducta, deterserim, non ut civile bellum moverem, sed ut hostile depellerem. Ipsum etiam caput, cui manus falsarias injecerunt, inserui, et adulterium blasphemix in Filium Dei et Spiritum Sanctum, alienum a meo nomine, **397** sed ipsorum scelere, et ab ipsis docui esse commissum.

42. In singulis quoque, de quibus se idcirco Origenem arguere dicebat, ut nos pulsare se crederet, et infamare opus translationis nostræ, ostendi ex ipsius Commentariis suis, ex quibus fidem suam expectari debere dixerat, et probari, quod et de animæ statu, et ^h restitutione omnium, de diabolo atque angelis refugis, eadem quæ in illo culpat, ipse conscripserit. Sed et quod animæ in corpore hoc vincitæ velut in carcere tenerentur ⁱ, ipsum dixisse, convici. Unum quoque esse corpus totius creaturæ rationabilis, id est, angelorum et animarum, in his ipsis eum scripsisse Commentariis, approbavi. Perjurii etiam confederationem, apud nullum ita, ut apud ipsum,

^e In ms., *ferris* pro *fieri*, et mox *transtuleris*. Manifesta menda præterea.

^f Denuo ms., *laudabile*, tum et *quæ non licent*, defendis; nobis quæ licita sunt, impingens ad crimen.

^g Ms. pro nostra purgatione deferimus, respondimus, cum, etc.

^h Minus item bene Guarnerian. ms., et de resurrectione.

ⁱ In ms., *tenentur*, unumque esse corpus totius naturæ rationabilis, etc.

ostendi sacratissimam ^a conversari. Veritatem adæque, et perfectiorem doctrinam non esse omnibus publicandam, in ipsis Commentariis ipsum docere convici. Tum ^b inde sæculares libros, pro quibus sedenti seque verberanti pro tribunalibus Christo dixerat, « Si unquam legero, vel habuero Gentilium codices, te negavi; » nunc non solum legere vel [Al. et]; habere, verum etiam omnem suæ doctrinæ jactantiam in his eum gerere demonstravi [demonstravit], in tantum ut etiam per Isagogen impiissimi Porphyrii inductum se esse gloriatur ad Logicam. Et cum Gentilium dogmata esse diceret, quoquo modo sentire vel de anima, vel de cæteris creaturis, ipsum multo fœdus Gentilibus dixisse, quod Deus socrum haberet, ostendi. Sed et cum se dixisset in duabus tantum Præfatiunculis Origenis meminisse, ut ingeniosi magis quam apostolici viri, brevitatis causa decem solas Præfatiunculas protuli, in quibus eum non solum ut apostolicum virum, sed alterum post Apostolos Ecclesiarum magistrum, et quod eum cum omnibus prudentibus sequeretur, asserui.

43. Præterea evidenter ostendimus, ex more huic esse, ut bonis omnibus derogat, **398** et in hoc se putet aliqui d esse, si opinatos quosque viros, et qui aliquid nominis in literis [Al. add. Dei] habuerint, reprehendat. Ostendi etiam quam indigne ministros et Sacerdotes Christi laceraverit. Sed ne monachis quidem ac virginibus ipsis quas laudaverat, ^c vel continentibus pepercerit, atque omnem Christianorum ordinem et gradum libellis fœdis infamaverit. Sanctum quoque virum Ambrosium, cujus adhuc præclaræ vitæ memoria in animis omnium viget, quam indigne et turpiter laceraverit. Didymum etiam, quem dudum inter videntes Prophetas et Apostolos posuerat, nunc inter [Al. quoque inter] eos, qui diversa ab Ecclesiis doceant, collocavit: et omnes omnino vel antiquos vel novos scriptores ^d quod nunc imperitiæ, nunc ineptiæ notet: ad ultimum quod nec Martyribus parcat. Et hæc omnia, ut superius dixi, non extraneis aliquibus, sed suis literis et se ipso teste, convici, per singula quæque ex his ipsis probatissimis sibi libris testimonia proferens: quos libros etiam cum de cæteris omnibus dictis, vel scriptis suis pœnitere se dicat, non quo vere pœniteat, sed quo angustatus [Al. angustatus] in hoc venerit, ut aut pœnitentia sibi [Al. ibi] esset simulanda, aut non posset mordere vel lædere quem vellet [Al. volebat], illos tamen, ut dixi, libros sibi excepit solos, tanquam minime pœnitendos. Et ideo

^a Vacat lacunula in ms. Verbum hoc autem *conversari* pro quo tamen *conservari* legitur in subsequente periodo ita transfertur, *Veritatem conservari adæque, etc.*

^b Ms., *Tum deinde; et mox, sedenti atque verberanti; denique, si unquam legero, si unquam habuero.*

^c Ms., *vel conventibus, et paulo post, libellis editis pro fœdis.*

^d Antea lectum quos; ms. restituit.

^e Ms., *sacros codices; et mox, permutavit; denique audaciam notet pro vocet, quemadmodum et ve-*

A nolui ejus nunc cætera scripta contingere, ut de istis pene solis convinceretur, de quibus ipse sibi jam locum clauserat pœnitendi. Post omnia vero ostendi, quod sacros ^e Libros, quos Apostoli Ecclesiis tanquam Spiritus Sancti fidele depositum commendaverant, permutaverit, et quod is, qui audaciam vocet in hominum opusculis vertendis, ipse majore piaculo eloquia divina subverterit.

44. Superest jam ut unusquisque qui hæc cognoscit, tali judicio favorem suum alteri non trum conferat, quali judiciose a Deo cupit ipse judicari, nec suam lædat animam, dum alteri **393** favorem præstat injustum. Cognoscat ^f etiam per te, filii carissime Aproniane, sanctus vir ille Pammachius, cujus Epistolam amicus meus (Hieronymus) in Invectione vel **B** accusatione hac sua protulit, in Christi adjutorio, non studiis, sed innocentia favendum, nec in causa veritatis studiose agendum esse magis quam religiose. Præceptum est enim Domini, ut non secundum faciem, sed rectum judicemus judicium. Quia sicut in unoquoque minimorum suorum Christus est, qui esurit et sitit et nudus est, et ipse est qui reficitur et induitur: ita in his, qui judicantur injuste, ipse est qui inique judicatur. Et pro his qui odio habentur gratis, ipse dicturus est, Odistis me gratis. Quomodo æstimat hanc causam et [Al. vel] hoc factum suum in tribunalibus Christi judicandum, cum habeat sua conscientia, quod codices illius contra Jovinianum scriptos, qui jam publice legebantur et reprehendebantur, subtraxerit de manibus legentium, et culpantes prohibuerit, atque culpaverit; remisit vero ad ipsum auctorem libros suos, insinuans ea, quæ ad reprehensionem venirent, ut vel emendaret, vel rem, quoquo modo ^g posset, curaret; meos vero non codices, sed schedulas imperfectas, inemendatas, furto cujusdam nebulonis et fraude subtractas, sibi que delatas, cum me inibi haberet præsentem, mihi quidem non offerret [Al. efferret], neque conquereretur, sed ne increpare quidem, aut etiam arguere dignaretur, vel per amicum certe aliquem, aut etiam per inimicum; sed ad Orientem ^h mitteret, et instigaret linguam ejus hominis, qui eam temperare non noverat. Quid contra religionem faceret, si me præsentem potius convenisset? in tantumne colloquio ejus videbamur indigni, ut ab eo nec argui mereremur? **D** Et pro nobis Christus mortuus est, et pro nostra redemptione sanguinem **400** suum fudit. Peccatores quidem [Al. siquidem], sed de ipsius greges sumus, et inter ejus oviculas numeramur. Verum quia propter Deum contempsit nobilitatem suam, ⁱ et

terres editiones habent, quæ et *permutaverit* in fine sectionis, pro *subverterit*, legunt.

^f In Guarnerian. ms., *cognoscat autem per te etiam sanctus vir ille, cujus Epistolam, etc.*, dissimulato Pammachius nomine, quod et in vetere editione retinetur, ac videtur ex limbo in textum irrepsisse. Vereor et quin *sanctus vir ille τριωνικός* dicatur Rufino.

^g Tacet ms. *posset*.

^h Ms., *mittere, et instigare*. Paulo post *ne voculau* tacet, ubi dicitur *intantum ne colloquio ejus, etc.*

ⁱ Et Hieronymo *nobilissimus Christianorum com-*

totum se exæquavit humilibus, optimam quidem A opus ejus in fide Christi, et quod exemplo cæteris esse debeat, confitemur: idcirco ^a nolimus eum humanis studiis, contentionibusque raptari, ne in aliquo fidei suæ sentiret detrimentum. Certe cum legerit, quod ea ipsa, de quibus cæteros arguit magister ille ^b Hieronymus, in ipsius electis etiam post pœnitentiã Commentariis docuerit, quod sua non sint, quam verum judicium servet, videbimus. Putabitur enim prior error fuisse ignorantia, si cum emendarit agnitio [*Al. ar. utio*]. Nos autem quamvis necessitate compulsi, responderẽ ^c nisi sumus ei, qui nos amarissime pulsaverat; attamen pro hoc ipso veniam petimus, si quid forte asperius prosecuti sumus, quia Deus conscientia nostræ testis est, quod multo plura reticimus quam protulimus; penitus autem silere contra conscientiam criminanti minime potuimus, cum ipsius pene fidei suæ ^d nonnulli jacturam duceret silentium nostrum.

45. Posteaquam ista dictavi, frater aliquis, qui ex Urbe a ^e vobis ad nos venerat, cum relegenti mihi assisteret, ait prætermissum unum adhuc excusationis locum, quem ibi audisset ab obtreptatoribus incusari. Dicebat autem de eo, quod scriptum est in Præfatiuncula mea, quia dixerim de isto, qui me nunc persequitur et accusat, quod in his, quæ de Origene interpretatus est, ^f nonnulla offendicula esse videantur in Græco, quæ ita tamen interpretando purgaverit, ut nihil in his, quod a fide nostra discrepet, Latinus Lector ieveniat. Aivat, inquit, de hoc capitulo: Vides quomodo et collaudavit interpretationem ejus, et testimonium 401 ^g ei dedit ipse, quod sine offendiculo sint ea, quæ ille interpretatus est, et ipsum secuturum se esse promisit. Cur ergo non et ea, quæ ipse transtulit, absque offensione sunt, sicut illius scripta esse ipse testatus est?

46. Non mira res, quod ibi semper culpari mereor, ubi istum laudavero. Et recte quidem. Tamen veniamus ad rem. Dixi eum purgasse in Latina translatione, si qua offendicula fidei videbantur in Græco, et non immerito: ita tamen, ut eadem etiam a me comprobem gesta. Nam sicut ille in Homiliis de Isaia duo Seraphim, Filium et Spiritum Sappellatur. Ms. *hominibus* habet pro *humilibus*, et *optimumque opus*, cum olim editis pro *optimum quidem*, etc.

^a Male in ms. *volumus*, et mox *sentiã documentum* pro *sentiã detrimentum*.

^b Hieronymi nomen, ut paulo superius de Pamachio notatum est, ms. et vetus editio reticent, quod et verius videtur.

^c In ms. *visi sumus*, tum *attamen et pro hoc ipso*, etc.

^d Alias, *nonnulli deberent jacturam ducere silentium nostrum*; pejus in ms., *nonnulli dicerent iacturam ducerent silentium*, etc.

^e Contrario sensu, falso autem habet ms., *a nobis ad vos venerat*, tum *prætermissum esse unum*, etc.

^f Addit ms. cum voculam, *cum nonnulla*, etc., et mox quæ pronome prætermissio, plus habet ita tamen ea interpretando. Porro ex eodem Latinus Lector restitimus, pro quo *Latinus sermo* minus bene antea legebatur. Denique et Aivat plurium numero ex eo-

ctum esse interpretatus est, et addens de suo: « Nemo existimet in Trinitate naturæ esse differentiam, cum nominum discernantur officia; » per hoc curare se offendicula credit potuisse; ita et nos vel adeptis, vel inmutatis quibusdam, vel additis, sensum auctoris adducere conati sumus ad intelligentiæ tramitem rectiorem. Quid hic diversa, aut quid contrarium, aut quid non idem fecimus? Sed quia ego de scriptis illius absque malitia et calumnia judicabam, non quid obtreptationi pateret, sed quid prospectus fuerit interpretantis, asperi. Ille autem, qui occasiones ad calumniam quærit, ea reprehendit in meis scriptis, quæ ante me prior ipse conscripsit. Et revera ego culpandus sum, si secundum meam quidem sententiã, quæ scripsit, recta sunt; secundum suum vero judicium condemnanda. Hoc [*Al. Hæc*] quantum ad Trinitatis fidem pertinet, ubi utique blasphemia crimen ducitur, quod dixit duo Seraphim, ^b Filium esse et Spiritum Sanctum, si secundum suam sententiã, qua adversum 402 me agit, ipse judicetur. Secundum vero meum judicium, quod in scriptis ejus absque proposito calumniae judicavi, absolvitur pro his, quæ de suo ad explanandum sensum auctoris adjecit.

47. De resurrectione autem carnis puto in translatione nostra eadem contineri, quæ in Ecclesiis prædicantur. Cætera vero quæ de creaturarum rationibus dicta sunt, quod nihil ad fidem Deitatis pertineant, jam superius diximus. Sed si iste hæc modo ad calumniam vocat, quæ ante offendiculum non habebant, non prohibeo, si ei placeat [*Al. placet*], revocare sententiã meã iam qua potuisset absolvi, et proferre suã, qua debebat alligari. Non ergo mea de eo sententiã culpabilis putanda est, sed sua, quæ reprehendit in aliis, quod in semetipso probat. Novum autem hoc judicii genus est, ubi accusatorem meum ego ipse defendo: et ubi tum demum me ille superatum putat, si semetipsum reum probarit. Veruntamen ponamus, quod Episcoporum Synodus sequatur sententiã tuã, et jubeat omnes ⁱ libros, qui hæc talia continent, cum auctoribus suis, ut aivat, debere damnari. Damnabuntur isti libri prius in Græcis: et quod in Græcis damnatur, sine dem rescripsimus pro Ait, quod incongrue antea obtinebat.

^g Tacet Guarnerian. ms. *ei*. Paulo post plus habet, *sicut et illius* (vet. edit. *ipsius*) *scripta*. Tum *Non mireris pro Non mirares*.

^b Superius num. 27. hæc paulo aliter recitantur Hieronymi verba, eadem ferme, quæ in editione Homiliarum laudata habentur, *Nec putes Trinitatis dissidere naturam, si nominum servantur officia*. Recole, quæ in hunc locum adnotata nobis sunt, quibus addenovum hocce in rem nostram ex tanta Lectionis varietate argumentum. In ms. plus habetur, *Nemo, inquit, existimet*, etc.

ⁱ Origenis certe libros hoc ipso anno Imperialibus edictis damnatos, cautumque ne legerentur, testatur Anastasius Epistola ad Joannem num. 5. *Illud quoque, quod evenisse gaudeo, læcere non potui, beatissimorum Principum nostrorum manasse Responsa, quibus unusquisque Deo serviens ab Origenis lectione revocatur; damnatumque sententiã Principum, quem lectio reum prophana prodiderit*.

dubio damnatum est in Latinis. ^a Veniatur ad tuos libros, inveniuntur eadem continere secundum sententiam tuam: necesse est ut cum suo auctor: damnentur. Et sicut nihil proffitur Origeni, quod ^b a te

A laudatus est: ita nec tibi proderit, quod a me excusatus est. Me enim sequi necesse est Ecclesiae Catholicae sententiam, sive adversus ^c Origenis libros, sive adversus tuos datam.

CONTROVERSIARUM ^d RUFINI ADVERSUS HIERONYMUM LIBER II. EXPLICIT.

^a In ms. *Veniatur ad tuos libros. Inveniuntur eadem, etc.*

^b Idem, nec incongruo tamen sensu, quod ante pro a te: et mox excusatus es pro excusatus est.

^c Vetus edit. *sive adversum te, sive adversum tuos datam.* Ms. antiquarii oscitantia prius isocolon, sive

adversus Origenis libros, omittit.

^d Ex ms. conclusionem hanc operis ab Antiquario subnotatam suffecimus, uno tantum loco, sive numericis Romanis notis II. quae desiderabantur, restitutam.

APOLOGIA

QUAM PRO SE MISIT

RUFINUS PRESBYTER

AD ANASTASIUM

ROMANÆ URBIS EPISCOPUM.

Rufinus, ob interpretationem librorum Origenis περί Ἀρχῶν in crimen notatus, purgare se nititur, edita fidei suae expositione, de Trinitate, de Verbi incarnatione, de Resurrectione, de Judicio aeterno, et Diaboli damnatione, de Animarum origine. Demum Origenis se interpretem non defensorem profitetur.

403 I. Audivi quosdam, cum apud Beatitudinem ipsam controversias, sive de fide, sive de aliis nescio quibus quaestionibus commoverent, etiam mei nominis fecisse mentionem. Et tua quidem Sanctitas venit ab ipsis incunabulis per Ecclesiasticae traditionis regulas instituta, de absente sibi que bene et in fide, et in caritate Dei cognito, calumniantibus non accommodavit auditum. Ad me tamen quoniam appetite existimationis meae fama pervenit, æquum putavi, ut (quoniam ipse post triginta fere annos ^b parentibus redditus sum, et durum satis atque inhumanum erat, si tam cito desererem eos, quos tam tarde reviseram: simul et quia ^c tam longi itineris labor fragiliorem me reddit ad iterandos labores) literis meis satisfacere Beatitudini tuæ, non ut de

B sancta mente tua, quæ velut quoddam Dei sacrarium aliquid iniquum non recipit [*Al. recepit*], maculam suspicionis abstergerem, sed ut æmulis **404** adversum me forte oblatrantibus, baculum quendam tibi confessionis meae, quo abigerentur, offerrem.

II. Quamvis igitur fides nostra persecutionis hæreticorum tempore, quum in sancta Alexandrina Ecclesia degeremus, in carceribus, et exiliis, quæ ^d pro fide inferebantur, probata sit: ^e tamen et nunc si quis est, qui vel tentare fidem nostram cupit, vel audire, vel discere: sciat quod ^f de Trinitate ita credimus, quod unius naturæ sit, unius Deitatis, unius ejusdemque virtutis, atque substantiæ: nec inter Patrem et Filium et Spiritum Sanctum sit prorsus ulla diversitas, nisi quod ille Pater est, et

^a Ita in duobus mss. Coislino, et Navar., teste P. Constantio, inscribitur. In uno Corbeiensi brevius, *Apologia Rufini ad Anastasium Papam.* In Guarneriano *Apologia ejusdem Rufini, quam pro se misit ad Athanasium (leg. Anastasium) Romæ Episcopum.* Hæc est quam Hieronymus toto libro II. adversus Rufinum sibi confutandam proposuit.

^b Confer Hieron. lib. laudato num. 2. Guarnerian. ms. tacet *triginta.*

^c Guarnerian. . *simulque;* tum juncto et Coislino ms., *tam longinqui, al. jam longi.*

^d Scimus hanc Rufino laudem abs Hieronymo libro laudato imminui, ac fere prorsus invideri. Præ-

C stat tamen Nostro hac in re fidem adhibere, eadem de se testanti etiam lib. II. *Histor. Eccl. cap. 4. Eorum, ait, gesta refero, quorum in passionibus socius esse promerui.* Recole quæ nos ibi, et Vitam lib. I. cap. 2.

^e In Guarnerian. ms., *probata sit, et ut si quis est, qui nunc tentare, etc.*

^f Quæ hinc subsequuntur de fide Trinitatis, deque carnis resurrectione ad finem usque quarti numeri, Bacharius in suo *de fide* Libello, quem Cl. Muratorius Tom. II. Anecdotorum vulgavit, totidem ferme verbis descripsit: quod hæc Rufini scriptio quanti jam tunc fieret, indicium est.